

Sven Winnell 050510+050610+061220:
Världshistorien och framtiden.
Samhällsplaneringens problem.
Hur ska man kunna förbättra världen ?

(<http://web.telia.com/~u86119282/omr40y.pdf>)

Innehåll:

- 3 Världskarta.
- 4 Världshistorien på nio sidor.
- 4 Forntiden. Till omkring 400.
- 4 Medeltiden. 400-1500.
- 5 Nya tiden . Från 1500.
- 5 Religionsstridernas tid 1500-1648 och tiden 1648-1815 med bl a oinskränkt furstemakt.
- 6 Genombrottstid för demokrati och industri, 1815-1914.
- 6 Första världskriget 1914-1918 och mellankrigstiden 1918-1939.
- 7 Andra världskriget 1939-1945.
- 7 Efterkrigstiden. Från 1945.
- 8 Nutid och framtid.
- 8 Världsbefolkningen.
- 9 Afrikas och Asiens äldsta historia.
- 10 Europeernas kolonier och utomeuropeisk historia.
- 11 Sveriges historia.
- 12 Källor till de historiska avsnitten.
- 12 Läget i världen. (April 2005)
- 13 Samhällsorienterande ämnen i skolan.
- 17 Samhällskunskap.
- 20 Historia (Grundskolan).
- 23 Historia. (Gymnasiet.).

- 26 Områdena kring östra Medelhavet. Från äldsta tid till 1930-talet.
- 29 Konsthistoria.
- 32 Industrin och utvecklingsprocesserna.
- 36 Teknikhistoria.
- 38 Medicinhistoria.
- 39 Några författare och titlar.
- 44 Filosofihistoria.
- 44 Idéhistoria.
- 62 Kunskapens makt (och maktens kunskap).
- 66 Världen byggdes om på 1900-talet.
- 66 Makt och sociala relationer i världen 1914.
- 67 Tänkesätten och de sociala relationerna.
- 68 Utdrag ur "Det svenska folklynnet" (1911).
- 70 Första världskriget.
- 70 Slutet på första världskriget.
- 71 Mellankrigstiden.
- 73 Andra världskriget.
- 74 Atombomberna 1945.
- 75 Världen under efterkrigstiden efter andra världskriget.
- 79 Asien.
- 79 Främre Orienten/mellanöstern.
- 79 Israel och Palestina.
- 79 Syrien och Libanon.
- 80 Jordan, Saudiarabien och småstaterna.
- 80 Irak och Iran. Kurder.
- 80 Främre Orienten/mellanöstern 1991.
- 81 Asien bortom Iran.
- 81 De engelska kolonierna.
- 81 De holländska kolonierna.
- 81 De franska kolonierna.
- 82 Kina.
- 82 Japan.
- 82 Korea, Filippinerna, Afghanistan mm.
- 83 Afrika.

- 84 Amerika.
- 85 Amerikas förenta stater/USA.
- 86 Oceanien, polarområdena och rymden.
- 86 Europa 1991.
- 86 Världens djur- och växtvärld.
- 86 Källor till historien på 1900-talet.
- 87 Världen efter 1990-1991.
- 88 Jugoslavien.
- 103 Irak.
- 110 1900-talet.
- 114 Sverige under 1900-talet.
- 118 50 år med FN.
- 123 Förenta Nationernas Millenniedeklaration.
- 131 Läget i världen 2002.
- 134 Samarbetsområden för EU och FN.
- 135 De mänskliga rättigheterna.
- 135 FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.
- 140 Mänskliga rättigheter i världens länder.
- 142 Mänskliga rättigheter i USA 2003.
- 151 Svenska regeringens utrikesdeklaration i riksdagen 050209.
- 156 Framtiden.**
- 157 **Samhällsplaneringens problem.**
Hur ska man kunna förbättra världen ?
Ett klassifikationssystem för mänskliga verksamheter.
Kunskaper om verksamheterna och deras samband
för bättre demokrati och bättre framtid i en gemensam värld.
(Sven Winnells hemsida
<http://w1.861.telia.com/~u86105430/>)
- 164 Klassifikationssystem för verksamheter. Områden 1-9.
- 166 Människorna har olika behov av information i olika roller.
- 167 Informationsstress vår nya folksjukdom.
- 168 Klassifikationssystemet för verksamheter
och bibliotekssystemen

- 169 Åtta bilder med samband mellan områdena 1-9 mm:
- 170 Schema över påverkans - och förändringdproblem.
- 171 Den fundamentala påverkanskedjan och ett schema
med pilar som visar påverkan mellan områdena.
- 172 Schema med politiska och opolitiska planeringar.
- 173 Bild med pilar för påverkan mellan olika områden:
1/2 Individernas inre verklighet (i psyket) sedd som
medel. Vilja och förmåga att förändra.
3/4 Politiska styrningar i den yttre verkligheten (medel).
5/6 Ekonomiska handlingar i den yttre verkligheten (medel
till kroppslig nytta).
7/9 Kulturella handlingar i den yttre verkligheten (medel till
psykisk nytta).
1/2 Individens inre verklighet (i psyket) sedd som mål.
Upplevelse av tillfredsställelse.
- 174 Omvärldsanalys. Ett schema med alla områden.
- 175 Schema om inre och yttre verkligheter och
verksamheter.
- 176 Hjärnan. Utåtgående och inåtgående funktioner.
- 177 Hjärnan. De inre delarna.
- 178 Den fundamentala påverkanskedjan.
- 179 Mediekonsumtion
- 180 Informations- och kunskapsflöden
- 181 Sammanfattningar om SW-systemet för verksamheter och den
mjuka infostrukturen.

Tillägg 050610:

- 190 Så blev världen som den är
- 193 Mittens rike kan spricka på mitten
- 200 USA - nu ännu bättre!
- 201 Världens militärutgifter nära kalla krigets nivå.

Tillägg 061220:

- 202 Historien om människan.
- 224 Nobels fredspris 2006



Världshistorien på nio sidor.

Sven Winnell 1995

I världshistorien slutar forntiden omkring år 400 och i svensk historia 1060. Medeltiden slutar i båda fallen omkring år 1500, i svensk historia noga räknat 1521. Därefter följer nya tiden. Tidsgränserna för de tre epokerna sattes på 1700-talet.

Framställningen här är gjord i slutet av 1995, det som sedan hänt är alltså inte med.

Innehåll:

- * Forntiden. Till omkring 400.
- * Medeltiden. 400-1500.
- * Nya tiden . Från 1500.
- * Religionsstridernas tid 1500-1648 och tiden 1648-1815 med bl a oinskränkt furstemakt.
- * Genombrottstid för demokrati och industri, 1815-1914.
- * Första världskriget 1914-1918 och mellankrigstiden 1918-1939.
- * Andra världskriget 1939-1945.
- * Efterkrigstiden. Från 1945.
- * Nutid och framtid.
- * Världsbefolkningen.
- * Afrikas och Asiens äldsta historia.
- * Europeernas kolonier och utomeuropeisk historia.
- * Sveriges historia.
- * Källor till de historiska avsnitten.

Forntiden. Till omkring 400.

Universum räknar man med kom till för ca 15 miljarder år sedan, jorden bildades för 4 - 5 miljarder år sedan, människorna blev människor i de tropiska trakterna i Afrika för en eller ett par miljoner år sedan.

Grottmålningar i Sydeuropa vittnar om att människor för 20 000 år sedan var mycket konstnärligt begåvade. För 40 000 år sedan kunde människor leva över stora delar av världen. De första kända sk högkulturen bildades kring Nilen, Euftrat-Tigris och Indus. Pyramiderna, de äldsta ca 5000 år gamla. är bland de äldsta vittnesbörden.

Den europeiska kulturen, som blivit hela västerlandets, och spritt sig också till österlandet, har sitt ursprung i kulturer kring östra delarna av Medelhavet, bl a i Grekland för ca 2500 år sedan, där den västerländska filosofin började på 500-talet f Kr.

Vid tiden för vår tideräknings början var romarna de dominerande med ett rike runt Medelhavet som var under expansion och på 100-talet sträckte sig långt upp i Mellaneuropa.

Kristendomen vann anhängare och påvedömet utvecklades till en stark världslig makt. De gamla romerska religionerna gick tillbaka, den romerske kejsaren Konstantin övergick till kristendomen och flyttade sitt residens från Rom till Konstantinopel år 330. Kort därefter, år 395, delades riket i Västrom och Östrom. Västrom föll i händerna på germanerna som kom norrifrån, och den siste västromerske kejsaren avsattes 476. Det stora romerska riket föll samman, och det är det som är gränsen för forntiden.

Medeltiden 400-1500.

Den mest intressanta utvecklingen under världshistoriens medeltid tilldrog sig i Europa, och började med ett starkt påvedöme i Sydeuropa

och icke-kristna folk som under strider grupperade sig i Mellaneuropa i allt större och större riken. Påvedömet i Rom med den romersk-katolska läran bredde sedan ut sina läror norrut och ökade inflytandet. I Östom utvecklades den grekisk-ortodoxa läran utan större inflytande över Europas följande historia. På 600-talet utformade Muhammed den islamska läran, som bredde ut sig främst inom områdena öster och söder om Medelhavet.

Det östromerska riket bestod till 1453 då turkar kom in och tog makten.

Nya tiden. Från 1500.

Såsmåningom bröts påvedörets makt i de övre delarna av Europa av de världsliga furstarna, och lärorna ifrågasattes av bl a Luther, som 1517 började den sk reformationen. Åren kring 1500 innehöll många förändringar som gett anledning till att därifrån räkna en ny epok.

Påvedömet under medeltiden gjorde anspråk på att ha monopol på tolkning av livets alla gåtor och hade bl a en mycket bestämd uppfattning om människornas och jordens plats i universum : jorden var universums centrum och därkring rörde sig solen och himlarna. Denna uppfattning opponerade sig Copernicus (1473-1543) mot i en skrift 1543, han menade att solen stod i centrum.

Columbus upptäckte Amerika 1492 och andra seglade åt andra håll så att världen blev mycket större än förut. En viktig förändring innebar boktryckarkonsten, som började på 1440-talet och som gav nya möjligheter att sprida information.

Inom vetenskap och teknik gjordes framsteg, ett av de stor namnen därvidlag var Leonardo da Vinci (1452-1519). Den nuvarande Peterskyrkan i Rom kom till, kupolen blev klar 1590 under ledning av Michelangelo. Italienaren Machiavelli (1469-1527) framförde åsikter om hur furstarna borde utöva sin makt, i allmänhet och bl a med kraft gentemot kyrkan.

Religionsstridernas tid 1500-1648 och tiden 1648-1815 med bl a oinskränkt furstemakt.

Under nya tidens början skaffade sig Europeerna kolonier i förut okända delar av världen och på hemmaplan fortsatte striderna. Nya tiden fram till 1648, Westfaliska freden, brukar ses som religionsstridernas tidevarv. Under den här tiden bildades också sk nationalstater med starka furstar i ledningen. Sverige blev en stormakt och stod på höjden vid slutet av den här perioden. Tiden 1648 fram till 1789 med den franska revolutionen ses som den oinskränkta furstemaktens epok med bl a mäktiga franska kungar, Ludvig XIV, XV och XVI, som revolutionärerna opponerade mot. I kolonierna i Amerika uppstod också opposition och folk frigjorde sig från herrarna i Europa och bildade Amerikas Förenta Stater 1786. Under den oinskränkta furstemaktens tid fanns i Europa stora riken som hade stora resurser och bekämpade varandra. I de striderna förlorade Sverige sin stormaktsställning 1718.

Den franska revolutionen 1789 var en revolution mot den hårda kungamakten och innebar bara början på vägen mot en större spridning av makten.

Napoleon var 20-årig löjtnant när revolutionen bröt ut, han skaffade sig makt, blev kejsare, ville erövra världen och satte hela Europa på krigsfot, men kämpades ned vid Waterloo och placerades oskadliggjord på St Helena i Atlanten 1815.

Efter hans krig samlades Europas mäktiga på kongressen i Wien 1815 och ritade upp en ny politisk karta över Europa. Under napoleontidens slutskede var Sverige med mot Napoleon och utkämpade sitt senaste och förhoppningsvis sista krig. Vid Wienkongressen fick Sverige huvudsakligen gränserna som finns idag.

Drivkrafter under den här perioden var bl a idéerna under den sk upplysningstiden då bl a Montesquieu (1689-1755) skrev om maktfördelning med en udd mot furstarnas starka makt, och Diderot samlade mänskligt vetande i "Encyklopedin" i 35 band 1751-1780.

Genombrottstid för demokrati och industri, 1815-1914.

I världshistorien är 1815 ett stort årtal. Som slutpunkt för den epok som började då kan man sätta 1914 då första världskriget började. Under de hundra åren bröt en demokrati med lika rösträtt för alla i stort sett igenom i några av de mest välutvecklade länderna, och industrier för varutillverkning i stor skala växte fram.

Världsbilden förändrades väsentligt när Darwin 1859 lade fram sin bok om arternas uppkomst, - en stöt mot de kyrkliga lärorna. Inom naturvetenskaperna gjordes viktiga upptäckter och en välutvecklad atomteori fanns innan första världskriget bröt ut. Mendel var pionjär inom ärftlighetsforskningen och gjorde viktiga rön, som dock föll i glömska och fick spridning först år 1900.

Överbefolkning ledde till uppkomsten av fattiga proletärer som Karl Marx intresserade sig för, 1847 författade han tillsammans med Engels ett kommunistiskt manifest. Första internationalen, en arbetarorganisation, bildades i London 1864. Den andra bildades i Paris 1889 med arbetarombud från 19 länder, bl a Sverige. Då ställdes som mål bl a 8-timmarsdag sex dagar i veckan, vilket blev lag i Sverige 30 år senare 1919, och man införde 1 maj som arbetarnas demonstrationsdag. Denna international upphörde 1914.

Den tredje, kommunistiska internationalen, Komintern, bildades 1919, ledd av Lenin.

I Amerikas Förenta Stater avskaffades slaveriet efter inbördeskrig 1861-1865.

År 1914 behärskade europeerna en stor del av världen utanför Europa, de hade kolonier eller härskade på annat sätt. Självständiga stater utanför Europa var huvudsakligen i Amerika USA, Mexiko och de flesta staterna som 1990 finns söder därom, i Afrika Etiopien och Liberia och i Asien Turkiet, Arabien, Persien och Afghanistan i Främre orienten och bortom Indus : Kina, Mongoliet, Japan, Siam och några småstater i Tibet.

Första världskriget 1914-1918 och mellankrigstiden 1918-1939.

Perioden 1914-1945 bildar en ny epok med första världskriget, mellankrigstiden och andra världskriget. Österrikes tronföljare mördades 1914 med ett skott i Sarajevo och det utlöste första världskriget 1914-1918, som ledde till stora förändringar av Europas karta. Kriget var en fortsättning på gamla maktstrider i Europa och slutade med nederlag för Tyskland.

I krigets spår ägde rum revolutioner i Tyskland och framför allt i Ryssland som förvandlades till Sovjetunionen. Ett antal nationalstater uppstod eller återuppstod. Finland, Estland, Lettland och Litauen blev självständiga stater. Polen, som varit uppdelat på grannländer, återuppstod. Tyskland förminskades. Tjeckoslovakien tog arv efter bl a det medeltida Böhmen. Rumänien förstörades. Serbien växte ut till Jugoslavien. Österrike-Ungern splittades. Det Ottomanska-Osmanska riket som existerat från 1300-talet och omfattat områden i Nordafrika, Mellanöstern och delar långt upp i Östeuropa splittades. En turkisk nationalstat bildades 1923 och av övriga delar bildades såsmåningom många skilda stater. Av Europas många monarkier återstod efter kriget och revolutionerna drygt ett dussin.

På initiativ av USA-presidenten Wilson tillkom 1919 Nationernas förbund, men hans eget land blev aldrig medlem och Sovjetunionen stod också utanför.

Spanien blev republik 1931 och sedan utbröt där inbördeskrig som slutade med att general Franco blev diktator. Italien underkuvade Etiopien 1936 under ledning av Mussolini som gjort sig till överste makthavare, diktator, i Italien. Japanerna ockuperade större delen av Kina 1937-1938. Stalin gjorde sig till diktator i Sovjetunionen.

I Tyskland uppträdde Adolf Hitler och bildade den nationalsocialistiska rörelsen. Han blev rikskansler 1933, statschef 1934 med titeln "Führer und Reichskanzler" och gjorde sig till diktator. Han tog Österrike mm "under sitt beskydd", dvs ockuperade och anslöt till Tyskland.

Andra världskriget 1939-1945.

Brittiske premiärministern Chamberlain gjorde 1938 med Hitler en överenskommelse som skulle stoppa Hitlers framfart, och kom hem till London med ett papper som garanterade "fred i vår tid". Det blev dock en kort garantitid, hösten 1939 angrep tyskarna Polen och det andra världskriget kom igång. Det var till en början lokalt, men utvidgades våren 1941. Danmark och Norge ockuperades 9 april 1940 av tyskarna och Holland och Belgien den 10 maj. Frankrike var helt ockuperat i juni. Italien inträdde därefter på Tysklands sida.

I en tysk-rysk vänskapspakt 1939 "fick" ryssarna de baltiska länderna, och efter finsk-ryska vinterkriget 1939-40 måste Finland avstå Karelen. Vänskapen tog slut när tyskarna angrep Sovjetunionen 1941. I december det året anföll japanerna USA genom bombning av den amerikanska flottbasen Pearl Harbor. Kriget fick därmed full styrka med Tyskland, Italien och Japan på den ena sidan och England, USA och Sovjetunionen på den andra. Krigshandlingar förekom huvudsakligen i Europa, Nordafrika och Ostasien. Sverige kunde hålla sig utanför kriget.

Det gick sämre och sämre för tyskarna och de allierade på andra sidan träffades i Jalta i februari 1945 och gjorde upp om krigsslutet och Europas framtid, det var brittiske premiärministern Churchill, amerikanske presidenten Roosevelt och Sovjetdiktatorn Stalin. Den 30 april 1945 var det tyska nederlaget nära och Hitler begick självmord i en bunker i Berlin. Kapitulation följde kort därefter. Men kriget pågick i Asien. För att få definitivt slut på det lät amerikanske presidenten hösten 1945 fälla två atombomber över Japan, som då kapitulerade. President var vid denna tid Truman, sedan Roosevelt avlidit i början av april. Mussolini avrättades av italienska partisaner.

Det andra världskriget har setts som en kamp för demokratin mot Hitlers diktatur med "arier" som herrefolk och med en rasism som riktades isynnerhet mot judar med en strävan att utplåna dem helt.

Efterkrigstiden. Från 1945.

Den europeiska politiska kartan efter andra världskriget såg i stort sett ut som före kriget, men de baltiska staterna blev sovjetiska delstater, Polen flyttades västerut och Tyskland delades i öst och väst. Alla de östeuropeiska staterna förvandlades till s k folkrepubliker i rysk regi.

Som supermakter framstod efter kriget USA och Sovjetunionen. Vänskapen dem emellan under kriget övergick snart i fiendskap i ett "kallt krig", en "järnridå" drogs ned i Europa mellan öst och väst. Världspolitiken har under efterkrigstiden präglats av motsättningarna mellan USA och Västeuropa å den ena sidan och Sovjetunionen å den andra.

De krigshärdade delarna av världen återuppbyggdes. Kolonierna frigjorde sig vartefter och bildade en stor mängd nya stater, många i Afrika. De västeuropeiska staterna har blivit fredliga demokratier, även Spanien.

På 80-talet gjorde sig polackerna mer och mer fria från det sovjetiska inflytandet, och med början 1989 har fredliga revolutioner i Sovjetunionens s k satellitstater i Östeuropa ratat den sovjetiska kommunismen som havererat. Tysklands två delar har förenats 1990. I Sovjetunionen har kommunistpartiets partimonopol avskaffats och den sovjetiska s k kommandoekonomin avses bli ersatt av en marknadsekonomi mer av västeuropeiskt snitt.

Nationernas förbund havererade och kunde inte hindra andra världskriget. Som en efterföljare bildades vid krigsslutet Förenta Nationerna, FN. Organisationen har under efterkrigstiden medverkat till att dämpa många svåra konflikter länder emellan. Den medverkade till bildandet av staten Israel 1948 med avsikt att ge judarna det hemland de inte haft och saknat under långa tider. Judarna har dock inte varit nöjda med det land de fått och krävt mera, vilket orsakat strider i trakterna där hela efterkrigstiden, strider som äntligen kanske kan ta slut i och med en påbörjad fredsprocess mellan Israel och palestinierna 1995 och en palestinsk president 1996.

Nutid och framtid.

1980-1988 pågick ett stort krig mellan Irak och Iran med stora förluster för båda men utan några tydliga praktiska resultat. Hösten 1990 invaderades Kuwait av Irak, vilket väckte protester världen över. En FN-allians med USA i spetsen slog i ett sexveckorskrig med all moderna krigsteknik tillbaka Irak, som ålades betala skadestånd och att förstöra vapen mm.

I Sydafrika har konservativa regimer länge förhindrat en demokratisering, men under 90-talet har rasåtskillnadspolitikerna upphört och landet har som president fått Nelson Mandela, representant för de svarta. I Afrika för övrigt finns många problem med krig och annat, bl a problem med virusjukdomar. I många delar av världen har demokratiseringssträvandena haft stora svårigheter, bl a i Syd- och Mellanamerika. I Sydostasien finns problem.

Atombomber och andra förfärliga krigsredskap har blivit så utvecklade att de kan förstöra möjligheterna till liv på jorden. Mänskligheten har hamnat i en fälla där människorna blir tvungna att samverka. Sedan Sovjetunionen upphört för om 1992 anses det dock att "det kalla kriget" upphört och att faran för atombomber minskat. I Jugoslavien har efter 1991 pågått ett inbördeskrig som äntligen resulterat i ett slags fred i slutet av 1995.

I Västeuropa har hela efterkrigstiden pågått en integrationsprocess som lett fram till Europeiska Unionen, EU, där Sverige trätt in 1 januari 1995. Unionen lider av "demokratisk underskott", dvs gamla demokratiska principer är satta ur spel, lagar utfärdas av ministrar och mycket bestäms i den av en byråkrati i Bryssel.

Trots motgångar har demokratins princip blivit ledstjärna världen över, men mycket återstår innan den helt slagit igenom i praktiken. Den sovjetiska kommunismen avses bli ersatt av mer demokratiska former.

Jämsides med demokratin löper jämlikheten. Den svåra uppgiften i framtiden tycks vara att förbättra demokratin och att förbättra jämlikheten. Förändringarna efter 1989, 200 år efter franska revolutionen 1789, ger löften om en bättre framtid, men kan också leda till försämringar om reaktionära krafter tar överhanden.

Världsbefolkningen.

För två miljoner år sedan levde i Afrika Homo habilis - den hädiga människan - som började tillverka och använda redskap av sten och därmed inledde stenåldern. Frukter och grönsaker var den viktigaste födan.

När våra förfäder började äta kött regelbundet utvecklades för ca 1,5 miljoner år sedan en ny redskapskultur och samtidigt uppträdde en ny art, Homo erectus. Fynd av de två arterna har gjorts i trakterna öster om Viktoriasjön i Afrika och man menar att där blev människorna människor.

Tecken tyder på att Homo erectus för drygt en miljon år sedan började sprida sig, först till Asien och sedan till Europa.

Homo erectus levde kvar i ungefär en miljon år och efterträddes av Homo sapiens - den förståndiga - för ca 300 000 år sedan. Vår tids människa, Homo sapiens sapiens, uppträdde för ca 40 000 år sedan, och den spred sig över hela världen även till Australien som var bebodd för 20-30 000 år sedan och till Amerika via Berings sund. De amerikanska kontinenterna var befolkade för ca 12 000 år sedan. Under årens lopp har de olika svarta, vita, gula och röda raserna utvecklats men alla av samma art.

Befolkningen i miljoner i Världen och i Sverige inom parentes.

År		
-7000	10	
-3000	40-80	
0	160	
1000	360	
1650	545	(1,225 000)
1800	906	(2,347 303)
1900	1608	(5,136 441)
1920	1811	(5,904 489)

1930	2015	(6,142 191)
1940	2249	(6,371 432)
1950	2516	(7,041 829)
1960	3019	(7,497 967)
1970	3693	(8,081 229)
1980	4450	
1990	5248	U-länder 4040. I-länder 1209 (23%)
2000	6127	U-länder 4851. I-länder 1276 (21%)
2025	8177	U-länder 6780. I-länder 1397 (17%)

Europa med hela Sovjetunionen: år 1650: 100 miljoner. År 1990: 790. År 2025: 894.

Asien: år 1650: 330 miljoner. År 1990: 3057. År 2025: 4467.

Afrika: år 1650: 100 miljoner. År 1990: 645. År 2025: 1643.

Nordamerika: år 1650: 1 miljoner. År 1990: 275. År 2025: 347.

Mellan- och Sydamerika: år 1650: 12 miljoner. År 1990: 453. År 2025: 787.

Oceanien: år 1650: 2 miljoner. År 1990: 27. År 2025: 40.

Källor till tabellen: till år 1000: Bonniers världshistoria del 20, 1987. 1650-1900: Sv. uppslagsbok, "Jorden", 1956. 1920-1940: Statistisk årsbok för Sverige (SÅS) 1965. 1950-2025: SÅS 1990: 1990-2025 enligt FNs beräkningar. Sverige 1650: Sv. uppslagsbok "Sverige".

(Världsbefolkningen är 2005 cirka 6 miljarder personer)

Afrikas och Asiens äldsta historia.

Den senaste istidens slut för ca 10 000 år sedan var en milstolpe i människornas historia. Då började man med jordbruk. För 10 000 år sedan odlades vete öster om Medelhavet, för 7000 år sedan hirs i Kina och för 6000 år sedan majs i Amerika. I samband med jordbruket började man också med djurhållning med djur både som föda och som dragare.

Människorna blev mer och mer bofasta och bildade samhällen med byar och städer. För ungefär 7000 år sedan ökade befolkningen kraftigt i vissa områden, t ex i de första städerna, som kom till i fyra floddalar i Egypten, Mesopotamien, Indusdalen och i Kina. Vattnet i floderna utnyttjades för konstbevattning i jordbruket. Samhällena krävde administration och specialiserade yrken och där utvecklades samhällsklasser. Skiftspråk utvecklades, de första kända skrifterna är ca 5000 år gamla. Kunskaper om förhållanden före skriftspråken måste skaffas genom tolkningar av arkeologiska fynd. Som historisk tid brukar ses tider för vilka det finns skriftliga källor. Historisk tid börjar alltså ca 3000 år f Kr.

De första högkulturerna uppstod i Egypten och Mesopotamien ca år 3000 f Kr, i Indien något senare, kanske ca 2500 f Kr och i Kina ca 1500-2000 f Kr. Årtalen är satta med hänsyn till

1. Tekniska och ekonomiska förändringar, framför allt inom jordbruket och transporter, varigenom en större befolkning delvis koncentrerad i icke livsmedelsproducerande städer, samt en intensivare handel blev möjlig. Även metallurgins utveckling, som fick inte minst maktpolitiska och militära konsekvenser.
2. Politiska och sociala förändringar, klasssamhällets framväxt och den centraliserade skatteindrivande statens utveckling på bekostnad av stammen och hövdingadömet.
3. En rad religiösa och kulturella omvandlingar, bland dem särskilt skrivkonsten.

I de nämnda trakterna utvecklade människorna sitt tekniska kunnande. Segel och hjul fanns upp. Textil och keramik kunde tillverkas. Man bearbetade metaller och tillverkade svärd och sköldar för att beväpna arméer som skulle skydda samhällena. Handeln utvecklades och de stora kulturområdena knöts samman av handelsvägar, som också användes av arméerna med vars hjälp stora områden kunde läggas under centralt styre. Tankar om stora imperier utvecklades.

De första stora imperierna fanns i Mesopotamien men så småningom växte flera fram över hela jordklotet. De har under tidernas lopp avlöst varandra. Imperierna har växt och blomstrat tills de blivit för stora och svåra att administrera och då fallit sönder.

Omkring år 1000 f Kr länkades högkulturerna kring Medelhavet och fram till Kina samman. Då fanns en handelsväg, den så kallade sidenvägen, i en slinga mellan Indien, Kina och Persien, som stod i förbindelse med Medelhavets trakter. Kring år noll sträckte sig ett smalt bälte av världen från Atlanten till Stilla havet. I detta bälte bedrevs handel och utbyttes ideer och teknik, bl a spreds de stora världsreligionerna. Det började med buddhismen och hinduismen och fortsatte med judendom, kristendom och islam.

På 300-talet e Kr började nomadfolk på Asiens stäpper anfälla de stora rikena och gjorde handelsvägarna osäkra. In i Europa kom bl a hunner som satte igång omflyttningar så att det romerska riket upplöstes och nya riken tog form.

Mongolerna i norra Asien var ett stort erövrarfolk och kineserna byggde den kinesiska muren som skydd mot dem. På 1200-talet trängde mongolfursten Djingiskan med 100 000 ryttare över den då 1000-åriga kinesiska muren och erövrade Peking. Sedan fortsatte erövringarna. Hans son och sonson utsträckte riket så att det omfattade ett stort rike från Svarta havet till Stilla havet. Mongolerna vid den här tiden härjade också i Östeuropa.

Det stora mongolriket delades sedan. På 1300-talet framträdde en ny mongolisk erövrare, Timur-lenk, som skapade ett stort rike mellan Medelhavet och Indien. Ett mongolbehärskat rike grundades på 1500-talet i Indien.

Europeernas kolonier och utomeuropeisk historia.

Den europeiska kulturen härstammar från de gamla kulturerna i Egypten-Främre orienten-Grekland-Rom och uppstod i kombination med dem och med kristendomen och kulturerna hos folken som kom norr- och österifrån. Den europeiska kulturen från omkring 400-talet har varit livskraftig, på gott och ont, och spred sig från omkring 1500-talet ut till de andra världsdelen.

På 1200-talet fanns i Europa ett begär efter indiska och kinesiska produkter och Marco Polo, som till en köpman i Venedig, gjorde resor i Kina mm och förde till Venedig hem kunskaper om Asien. Men handelsvägarna till Asien var i hög grad spärrade för europeerna på grund av att Muhammedanerna då behärskade Nordafrika och Främre orienten.

För att kunna få varor från Indien och Kina, bl a siden, kom europeerna på att man kunde nå de länderna genom att segla runt Afrika eller segla västerut runt jorden, en del kände till att jorden var rund. Vasco da Gama seglade runt Afrika och nådde Indien 1498.

Columbus seglade västerut och upptäckte 1492 Amerika, som han trodde var Indien, och folken i Amerika blev kallade indianer. Öarna mellan Nord- och Sydamerika blev de Västindiska öarna.

Den första världsomseglingen startades av portugisen Magellan 1519 under spansk flagg, han seglade västerut söder om Sydamerika, skeppet kom sedan via de Ostindiska öarna och Afrikas sydspets tillbaka till Spanien 1522.

När europeerna kom till Amerika hade befolkningen där levit isolerade från övriga världen. I Mellan- och Sydamerika uppstod högkulturer, bl a Mayakultur på 300-talet, Inkakultur på 1100-talet och Aztekerkultur på 1300-talet.

Euroreerna praktiskt taget erövrade Amerika på 1500-talet. Engelsmän och fransmän etablerade sig i Nordamerika och spanjorer och portugiser i Mellan- och Sydamerika. Amerika kristnades och

blev västerländskt, men europeerna införde slavdrift med indianer och negrer.

Europeerna anlade vidare kolonier i Afrika, i större delen av Asien och i Australien. Kolonialmakterna har konkurrerat om kolonierna och under årens lopp har många konflikter om dem uppstått.

Vartefter har emellertid folken i kolonierna frigjort sig från moderländerna. Om man undantar Amerika hade kolonierna sin största utbredning 1914 före första världskriget.

Nordamerikanerna gjorde sig fria och bildade Amerikas förenta stater genom en oavhängighetsförklaring 4 juli 1776. Folken i kolonierna i Sydamerika gjorde sig fria i början av 1800-talet och bildade de stater som finns än i dag. År 1914 bestod Amerika till största delen av självständiga stater, men i nordöstra Sydamerika hade briter, fransmän och nederländare några relativt små kolonier. Kanada var en brittisk koloni.

I Afrika fanns 1914 bara två självständiga stater, Etiopien och Liberia, resten var brittiska, franska, tyska, belgiska, portugisiska och spanska kolonier.

I Asien var de södra delarna till största delen brittiska, franska, amerikanska, nederländska, portugisiska och tyska kolonier. Australien och Nya Zeeland var brittiska. I norra Asien härskade ryssarna fram till Stilla havet.

Japanerna hade isolerat sig från yttervärlden, men USA tvingade dem 1854 att öppna några hamnar för handel. Med det trängde den europeiska kulturen in i Japan, som utvecklade sig till en aggressiv stat och som expanderade mot Korea, Kina och Ryssland. Japan blev en stormakt. Kina hade också isolerat sig men måste 1839-42 öppna hamnar för handel. Inre strider i Kina ledde till att kejsaren avsattes och landet blev en republik 1912. År 1914 var i Asien huvudsakligen Kina, Japan och Siam självständiga stater medan resten behärskades av europeerna.

Folken i kolonierna som fanns 1914 har till största delen gjort sig fria, huvudsakligen i olika omgångar efter andra världskriget.

Sveriges historia.

Istiden: Norges västkust var sannolikt isfri under senaste istiden.

Skåne var isfritt för 13 000 år sedan. Iskanten låg ungefär vid mitten av Vättern för 10 000 år sedan och vid kanten av fjällområdet för ca 9000 år sedan.

Den äldre stenåldern - 3000 f Kr

Den yngre stenåldern 3000 - 1500 f Kr

Bronsåldern 1500 - 500 f Kr

Järnåldern 500 f Kr - 1060 e Kr

varav

förromersk järnålder 500 f Kr - 0

romersk järnålder 0 - 400 e Kr

yngre järnålder 400 - 600 e Kr

vikingatiden 800 - 1060 e Kr

Under äldre stenåldern vartefter som isen smälte bort : kom lövträd, tall, gran, ren, hjort, älg, urox, vildsvin, björn, bäver, säl, fisk, ostron. Hundar enda husdjur. Verktyg och vapen av ben, horn, flinta. Yxor, dolkar, pilspetsar, enkla lerkärl.

Yngre stenåldern : tamboskap, primitivt åkerbruk med vete och korn. Får, getter, svin, hästar. Fast bosättning. Bostäder av flätverk av trä tätat med lera.

Gravar stendösar, gånggrifter, hällkistor.

Bronsåldern : varmt klimat. Finare redskap och vapen av importerad brons. Smycken av guld. Kläder av ylletyg. Hällristningar.

Gravar gravhögar av sten eller jord.

Förromersk järnålder : klimatet kyligare än förut. Järn ur sjö- och myrsmalm.

Romersk järnålder : livliga kontakter med folken söderut. Runor som uppkommit genom ombildning av grekiska och romerska bokstäver.

Nordens folk omnämns av romerske författaren Tacitus som 100 e Kr skrev "Germania" om de germanska folken.

Den yngre järnåldern: motsvarar folkvandringstiden. Mycket guldföremål i Sverige, bl a ett på 12,5 kilo. Fästningar av stenmaterial på höjder med branta stup, fornborgar, mer än sju hundra st. Rika fynd i gravar vid Vendel i Uppland. Tiden 550 - 800 e Kr brukar kallas vendeltid.

550-800 Vendeltid.

800-1060 Vikingatiden.

1060-1389 Den äldre medeltiden

1389-1521 Unionstiden.

1521-1611 Reformationstiden.

1611-1718 Stormaktstiden.

1718-1772 Frihetstiden.

1772-1815 Gustavianska tiden.

1815-1914 Genombrottstid för industri och demokrati.

1914-1945 Första världskriget, mellankrigstiden, andra världskriget.

1945- Efterkrigstiden.

Källor till de historiska avsnitten.

- * Svensk uppslagsbok.
- * Åke Holmberg: Vår världs historia. (Bl a kriterierna för de första högkulturerna).
- * Bonniers världshistoria.
- * Människoarter: Etnografiska museets bok Historien om människan.
- * Sveriges historia: Söderlund / Tunberg: Svensk historia för gymnasiet.
- * Historien senaste år: Dagens Nyheter.
- * Framställningen här är gjord i slutet av 1995, det som sedan hänt är alltså inte med.

Läget i världen. (April 2005)

Mänskligheten har hållit på länge med att försöka förbättra världen. Stora tekniska framsteg har gjorts och förmågan att hantera mänskliga relationer har ökat, men inte så mycket som man kan önska. Krig och osämja mellan grupper av människor sätter en sorglig prägel på förhållandena i världen. Konflikten mellan Israel och palestinierna är ett exempel på höggradig oförmåga att hantera relationer.

Konflikterna tidigare i Sydafrika med apartheid höll på länge men fick så småningom en sorts upplösning. I Irak råder fortfarande krigsliknande förhållanden. I många delar av Afrika är förhållandena ohyggliga. I Tjetjenien och Afghanistan finns problem. Nordkorea har isolerat sig och sägs vilja göra atombomber som kan hota västvärlden. I Ostasien och i Syd- och Mellanamerika och på Balkan och Nordirland finns spänningar. Förhållandena mellan staterna i EU är inte problemfria. USA går inte i takt med den europeiska västvärlden.

Skillnader i religioner, levnadstraditioner, statsystem och ekonomiska resurser ger upphov till konflikter och nya konkurrensförhållanden. Nya industrier i tidigare tekniskt outvecklade länder kan med låga löner konkurrera ut västvärldens industrier med högre löner

De största problemen i världen gäller relationer mellan människor och grupper och konsekvenser av människornas materiella aktiviteter, men det finns också problem som kommer av annat: jordbävningar, regn, vindar, värme, kyla, gaser, farliga djur, bakterier, sjukdomar od.

Jordbävning- och flodvågskatatrofen i Sydostasien och skadorna efter den svåra stormen i Sydsverige har medfört långa resonemang om förbättringar av katastrof- och krisberedskapen, men alla kriser och allt annat elände som ständigt pågår behöver tas om hand varje dag.

Förbättringar av levnadsvilloren i världen kan ske genom att förbättra de mänskliga verksamheterna, bl a utbildningsverksamheterna och individernas inre verksamheter med tänkande om världens problem och vilja och förmåga att förbättra världen.

Samhällsorienterande ämnen. (Grundskolan) **inrättad 2000-07**

Gemensam kursplanetext för de samhällsorienterande ämnena SAMHÄLLSKUNSKAP, RELIGIONSKUNSKAP, GEOGRAFI, HISTORIA.

Den gemensamma kursplanetexten, utformad i ett samhällsorienterande perspektiv, utgör tillsammans med kursplanerna för de olika ämnen en helhet vars delar skall stödja och komplettera varandra. De olika delarna bildar tillsammans det nationella uppdraget för utbildningen i de samhällsorienterande ämnena. I den gemensamma texten behandlas ämnenas gemensamma innehållsliga perspektiv, vad som utmärker processen vid arbete med frågor inom perspektivet och den handlingsberedskap som avses bli effekt av utbildningen. Texten för varje enskilt samhällsorienterande ämne utgör en fördjupning av den gemensamma so-texten utifrån det enskilda ämnets aspekt och specifika innehåll.

Studier inom det samhällsorienterande kunskapsområdet skall kopplas samman med kunskaper och uttrycksformer inom skolans andra ämnen.

Ämnenas syfte och roll i utbildningen

Kunskaperna inom det samhällsorienterande området ger eleven möjlighet att se omgivningen i relation till sig själv och att förstå sig själv i relation till omgivningen, dvs. hur individen formar sin värld och formas av världen. Kunskaperna skall ge en grund för att delta, ta ansvar och agera som medborgare i ett demokratiskt samhälle och för att medverka till en hållbar samhällsutveckling.

Huvuduppgiften för de samhällsorienterande ämnena är att utveckla elevens kunskaper om människan och hennes verksamheter samt om förändringar i landskapet och i samhället på skilda platser och under skilda tider.

Syftet är att stimulera till reflektion över mänskligt tänkande och handlande och över företeelser i samhället, att stärka beredskapen att överblicka den egna och andras livssituation, att öka tryggheten i den egna identiteten samt att ge kunskaper om hur vårt samhälle är baserat på etnisk och kulturell mångfald.

Mål att sträva mot för de samhällsorienterande ämnena

Skolan skall i sin undervisning inom det samhällsorienterande kunskapsområdet sträva efter att eleven

- undersöker och förstår samhälleliga samband och sammanhang i nutid och förfluten tid samt reflekterar över vad dessa kan innebära för framtiden,
- förstår centrala begrepp som gör det möjligt att på ett självständigt sätt söka, bilda och använda kunskap om samhällsfrågor,
- utvecklar sin förmåga att använda olika informationskällor och ett kritiskt förhållningssätt till dessa,
- utvecklar en tilltro till sin egen förmåga att påverka och en vilja att hävda demokratiska värden samt blir förtrogen med sina rättigheter och skyldigheter som medborgare i ett demokratiskt samhälle,
- deltar aktivt i samhällsliv och samhällsutveckling samt tar ansvar för livsmiljön,
- förvärvar insikter om hur såväl naturgivna och materiella förutsättningar som centrala idéer och livsåskådningar format och formar samhällen,
- utvecklar förståelse av grundläggande existentiella och etiska synsätt och kan använda sin förståelse vid egna ställningstaganden,

- utvecklar kunskap om och förmåga till inlevelse i olika livsmönster och ser orsaker till variation i tid och rum men även det gemensamma i olika kulturer,
- utvecklar respekt för andra människors ställningstaganden men uppmärksammar och tar avstånd från sådana som innebär förtryck och kränkningar,
- gör det till en vana att i sitt handlande ta hänsyn till allas lika värde och rättigheter, oberoende av exempelvis kön, klass och etnisk tillhörighet,
- utvecklar förmåga att se konsekvenser av sina och andras ställningstaganden och handlingar,
- utvecklar förståelse för ekologiska sammanhang och olika sätt att fördela och använda resurser,
- utvecklar förståelse för hur verksamheter och kulturer avspeglas i och påverkas av konst, litteratur och musik.

Det samhällsorienterande kunskapsområdets karaktär och uppbyggnad

De samhällsorienterande ämnena behandlar människor, deras omvärld och livsbetingelser samt relationer dem emellan. Omvärldens och livsbetingelsernas betydelse för tänkande, självuppfattning, livskvalitet och framtidstro är en väsentlig aspekt. En annan är människans verksamhet och kulturella utveckling över tid som politisk, ekonomisk och kulturell varelse, som resursutnyttjare och som människa bland andra människor.

Demokrati som livsform och politiskt system

De samhällsorienterande ämnena lyfter fram makt- och konflikt-

perspektiv såväl i förfluten tid som nutid och betonar värdet av samtal och argumentation mellan företrädare för skilda åsikter. Den demokratiska värdegrunden utgör utgångspunkt för det svenska samhällets besluts- och rättssystem.

De demokratiska värdena är inte en gång för alla givna. Samhällets medborgare måste tillsammans tolka, förankra, försvara och ständigt utveckla demokratin. Det är viktigt att varje människa utvecklar ett personligt förhållningssätt och en tillit till demokratins värdegrund som utgångspunkt för sitt tänkande och handlande i politiska, ekonomiska och existentiella frågor. I de samhällsorienterande ämnena är det ett viktigt inslag att låta eleverna urskilja och bearbeta etiska valsituationer, argumentera för och se konsekvenserna av olika ställningstaganden och tillvägagångssätt.

I ämnena ingår att diskutera och reflektera över begrepp som identitet, sexualitet, kärlek och jämställdhet. Inom kunskapsområdet behandlas också samlevnad och relationer, människosyn och språkbruk så att möjligheten att diskutera värdefrågor i detta sammanhang utnyttjas.

I det samhällsorienterande perspektivet ingår att orientera om olika uppfattningar, men klart ta ställning mot sådana som innebär kränkningar av andra människor. En grund för tolerans mot oliktankande skapas av förståelse för att företeelser kan uppfattas på olika sätt av olika människor, beroende exempelvis på kön, klass och etnisk tillhörighet.

Svensk lagstiftning om grundläggande fri- och rättigheter samt internationella överenskommelser om mänskliga rättigheter, såsom FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och Barnkonventionen, skall uppmärksammas och ligga till grund för eftertanke och reflektion om gemenskap i nationellt och globalt perspektiv.

Kulturella mönster och kulturell variation

Grundläggande i de samhällsorienterande ämnena är beskrivningar och analyser av samhällssystem, kulturarv, religiösa och idémässiga traditioner som inslag i den väv som bildat och bildar människors livs- och referensramar.

De samhällsorienterande ämnena behandlar lokala och regionala miljöer som bakgrund och förklaring till variationer i olika gruppers och individers levnadssätt, vanor och livsåskådningar. I studierna inbegrips den kulturella mångfalden i det svenska samhället, där skilda traditioner, trossystem och livsuppfattningar lever sida vid sida och påverkar varandra. Perspektiv på dessa livsmönster och kännedom om grundläggande faktorer bakom dem kan tydliggöra drivkrafter, som påverkar människors liv och tankar liksom individens möjligheter att påverka sitt eget liv. Grundläggande aspekter i ämnena är också hur livs- och samhällsförhållanden speglas i och påverkas av litteratur, konst och musik.

Lokala och globala miljö- och överlevnadsfrågor

De samhällsorienterande ämnena bidrar till förståelse av hur människan har utnyttjat och utnyttjar jordens resurser och av villkoren för hennes liv och arbete i förfluten tid, i dag och i framtiden. Genom att beakta skeenden som passerat samt studera och värdera skeenden i nuet utvecklas elevernas framtidsberedskap. I kunskapsområdet betonas lokala och globala fördelningsfrågor och ansvaret för att uppnå en rättvis och fredlig världsordning. Strävanden som sker i omvärlden för att finna lösningar och nå balans beskrivs och diskuteras.

Kunskaper om samspelet natur-teknik-människa-samhälle ger möjlighet till en insikts- och ansvarsfull syn på människans nyttjande av naturresurser och teknik samt hur människors liv och livsmiljö förändras genom teknik.

De samhällsorienterande ämnena delar ansvaret för arbetet med miljöfrågor med skolans övriga verksamhet. Förutom förståelse för det komplicerade samspelet mellan mark, vatten och luft är det viktigt att insikter skapas om hur förändringar i landskapet och i samhället sker som resultat av kamp och kompromisser mellan olika intressen som står i konflikt med varandra. Sådana kunskaper skall ge beredskap för ett konstruktivt förhållningssätt inför såväl lokala som globala förändrings- och överlevnadsfrågor.

Kunskapande i ett informationsrikt samhälle

Dagens samhälle erbjuder en närmast oändlig mängd av information, som kan inhämtas från olika mer eller mindre vederhäftiga källor via olika kanaler. Medier och mediers budskap spelar stor roll när människor bildar sina uppfattningar. I de samhällsorienterande ämnena skall eleverna bli förtrogna med olika sätt att kunskapa samt utveckla insikter i hur olika medier kan användas och hur de påverkar människan och samhället. Genom att orientera sig i olika informationsmiljöer och använda olika informationskällor får eleverna insyn i de möjligheter och problem som IT-samhället medför. Att söka, granska, välja, strukturera, kritiskt värdera, integrera och redovisa information på skilda sätt – i tal, skrift, bild, form, drama, musik och rörelse – är centralt i de samhällsorienterande ämnena. Det främjar elevernas orientering i tid och rum och deras konstruerande av egna mönster och bilder av omvärlden, vilka kan användas som redskap för analys och bedömning av såväl andras tolkningar som egna ståndpunkter.

Mål som eleverna skall ha uppnått i slutet av det femte skolåret

Eleven skall

- känna till och kunna resonera kring grundtankar i ett demokratiskt system och praktisera demokrati i vardaglig handling,
- känna till händelser och förhållanden som format och formar

närsamhället och dess miljö,

– kunna jämföra de egna livsvillkoren med livsvillkor i andra miljöer och i olika tider,

– kunna samtala om viktiga livsfrågor som berör den enskilda individen och relationer mellan människor,

– kunna söka och bearbeta information samt göra sammanställningar för att belysa eller besvara frågor om människan och hennes verksamheter.

Mål som eleverna skall ha uppnått i slutet av det nionde skolåret

Eleven skall

– förstå grundläggande begrepp och företeelser i ett demokratiskt system och kunna problematisera demokratiska förhållningssätt i vardagen,

– kunna se samband i skeenden i samhället samt urskilja faktorer som påverkar dem,

– känna till förutsättningar för, pröva antaganden om och jämföra människors livsvillkor förr och nu och i olika delar av världen,

– förstå och kunna resonera kring möjligheter och svårigheter som uppstår i ett samhälle med kulturell mångfald,

– kunna samtala om och bearbeta etiska, estetiska och existentiella frågor och förstå hur de kan vara beroende av tid och kultur,

– förstå och pröva ett ekologiskt tänkande och visa på konsekvenser av olika handlingsalternativ i miljö-, livs- och samhällsfrågor,

– kunna ur ett samhällsperspektiv söka information från olika källor, bearbeta, granska och värdera uppgifterna samt i olika uttrycksformer redovisa resultat och slutsatser.

Bedömning i de samhällsorienterande ämnena

Bedömningens inriktning

Bedömningen gäller elevens förmåga att utveckla och tillämpa kunskaper om människan, hennes verksamheter och omvärld. Den skall ske med utgångspunkt dels i de för ämnena gemensamt utformade texterna, dels i texterna för respektive ämne.

Eleven förmåga att utifrån sina kunskaper orientera sig i samhället och analysera skeenden såväl i förfluten tid som i nutid är en grund för bedömningen. Särskild vikt skall läggas vid förmågan att ur ett samhällsorienterande perspektiv uppfatta helheter och samband och vid förmågan att urskilja såväl likheter som skillnader i tid och rum.

Bedömningen gäller också elevens förmåga att bearbeta information till egen kunskap. Elevens förmåga att orientera sig i olika informationsmiljöer och använda olika källor för att söka, samla, sovra och strukturera information utgör en del i detta, liksom elevens kritiskt granskande förhållningssätt vid analys av olika källors sanningshalt och relevans.

Bedömningen skall vidare uppmärksamma elevens användning av sina kunskaper genom att i samtal, studier och handling ta stöd både i för ämnena relevanta begrepp och teorier och i sina egna tankar, känslor och erfarenheter.

Kriterier för betyget Väl godkänd

Eleven använder centrala begrepp och symboler inom det samhällsorienterande kunskapsområdet samt har insikter i den betydelse dessa har.

Eleven förstår demokratins principer och gör överväganden för att formulera egna ståndpunkter vid tillämpningen av dessa.

Eleven identifierar etiska frågor och problem, bearbetar dem, urskiljer olika synsätt samt diskuterar och reflekterar kring dessa.

Eleven ger exempel på hur lokala och globala händelser och förhållanden hänger samman samt hur de kan förklaras även i ett historiskt perspektiv. Eleven använder olika källor, sammanställer material, granskar, värderar och jämför samt drar slutsatser och argumenterar utifrån dessa.

Kriterier för betyget Mycket väl godkänd

Eleven använder begrepp och modeller från det samhällsorienterande kunskapsområdet vid tolkning av nya sammanhang.

Eleven är väl orienterad i aktuella händelser och urskiljer faktorer som kan förklara dem.

Eleven exemplifierar hur människan såväl påverkas av som påverkar samhället och dess traditioner, kultur och materiella villkor.

Eleven ger förklaringar till hur skilda förutsättningar har betydelse för sättet att leva och agera i olika delar av världen och i olika tider.

Eleven argumenterar för ställningstaganden utifrån sina kunskaper inom det samhällsorienterande området.

Skolverket 2005-03-19

Samhällskunskap **inrättad 2000-07**

Ämnets syfte och roll i utbildningen

Utbildningen i samhällskunskap skall ge grundläggande kunskaper om olika samhällen, förmedla demokratiska värden och stimulera till delaktighet i den demokratiska processen. Samhällskunskapsämnet levandegör och förklarar hur människor formar och formas av sina samhällen och hur de organiserar sig för att uppnå gemensamma mål. Ämnet syftar till att utveckla sådana kunskaper att eleverna skall kunna ta ställning i frågor som uppkommer i ett samhälle präglad av ömsesidigt beroende och kulturell mångfald.

Ämnet samhällskunskap bidrar till förmågan att förstå och leva sig in i egna och andras villkor och värderingar och därmed också till att kunna ta avstånd från och aktivt motverka olika former av förtryck och rasism. Utbildningen skall öppna för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram samt främja aktningen för varje människas egenvärde oavsett kön, klass och etnisk bakgrund. Pojkars och flickors, kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter skall aktivt och medvetet tydliggöras.

I ett komplext samhälle med ett stort informationsflöde och snabb förändringstakt är förmågan att tillägna sig ny kunskap väsentlig. Utbildningen i ämnet ger möjlighet att göra observationer och att använda olika informationskällor. Syftet är att utveckla förmågan att söka, granska, strukturera och värdera fakta samt att integrera, redovisa och gestalta den nya kunskapen. Att analysera, dra slutsatser och göra egna ställningstaganden av information utgör en grund för att kritiskt granska samhället.

Mål att sträva mot

Skolan skall i sin utbildning i samhällskunskap sträva efter att eleven

- omfattar och praktiserar demokratins värdegrund,
- utvecklar kunskaper om skiftande samhällsförhållanden och deras relation till demokratiska principer,
- utvecklar kunskaper om rättigheter och skyldigheter i ett demokratiskt samhälle,
- förstår hur olika intressen, ideologier och traditioner påverkar sättet att se på individ och samhälle samt hur samhällets normer och värderingar påverkar och påverkas av individen,
- utvecklar kunskap om och förståelse av ett samhälle med etnisk och kulturell mångfald och betydelsen av detta för mellanmänniska relationer,
- utvecklar kunskaper om förhållanden i andra länder och därmed förmågan att reflektera över internationella relationer och internationellt samarbete,
- tillgodogör sig kunskaper för att kunna agera i lokala och globala frågor som är viktiga för ett hållbart samhälle,
- utvecklar sin förmåga att kritiskt granska samhällsförhållanden och kunna se konsekvenser av olika handlingsalternativ,
- utvecklar sin förmåga att argumentera och uttrycka ståndpunkter samt en tilltro till den egna förmågan att aktivt delta i samhällslivet och påverka samhällsutvecklingen.

Ämnets karaktär och uppbyggnad

Ämnet samhällskunskap är till sin uppbyggnad och karaktär mång- och tvärvetenskapligt. Detta bidrar till ämnets möjligheter att ge överblick och sammanhang i de samhällsfrågor som behandlas i under-

visningen. Sina kunskapsområden hämtar ämnet från flera vetenskapliga discipliner till exempel statsvetenskap, nationalekonomi, kulturgeografi och sociologi. Eftersom världen ständigt förändras måste även ämnets innehåll ständigt förändras.

Grunden för det svenska samhället är demokrati. Ämnet samhällskunskap har ett särskilt ansvar att ta upp och analysera de demokratiska värdena och i det sammanhanget utveckla förmågan att granska, värdera och ta ställning i samhällsfrågor och främja viljan att delta och påverka. Det etiska perspektivet ingår i all utbildning men får sin särskilda betydelse när det gäller frågor kring demokrati, mänskliga rättigheter samt makt och förtryck i olika former. Ämnet ger medvetenhet om och insikter i sådana frågor och ger tillfällen till reflektion om det personliga ansvaret. En viktig aspekt är kunskaper om nationella minoriteters och invandringens roll i samhället.

Globaliseringen innebär en sammanflätning av såväl ekonomier som kulturer och därmed ett ökat beroende mellan länder. Ämnet tar upp flera av de ödesfrågor som berör såväl den enskilde individen som hela det internationella samhället. Samhällskunskapsämnet behandlar frågor som rör rättvis fördelning och ett hållbart samhälle och ger därmed kunskaper om de globala sammanhangen. På så sätt belyses hur internationell förståelse och samverkan kan bidra till att lösa världsomspännande problem. Ämnets breda och mångfasetterade karaktär gör det möjligt att analysera och belysa de globala utvecklingsfrågorna ur ett helhetsperspektiv och ämnet kan därmed skapa ett naturligt utrymme för värdediskussioner.

Samhällskunskapens fokus är nutiden. Genom att vidga förståelsen för det som sker i både det lokala och det globala samhället bidrar ämnet med kunskaper som varje individ behöver för att bedöma och påverka såväl den egna som samhällets framtid. Ett historiskt perspektiv är ett stöd för att förklara händelser och förhållanden i nutiden och reflektera över framtiden.

Mål som eleverna skall ha uppnått i slutet av det femte skolåret

Eleven skall

- känna till de grundläggande demokratiska principer som samhället vilar på och kunna delta i en demokratisk beslutsprocess,
- känna till förhållanden och olika levnadssätt i det lokala samhället och de viktigaste rättigheter och skyldigheter som gäller varje enskild individ,
- ha kännedom om människors livsvillkor i olika kulturer,
- förstå hur de egna handlingarna påverkar miljön,
- kunna läsa, skriva och formulera sig om samhället utifrån olika källor.

Mål som eleverna skall ha uppnått i slutet av det nionde skolåret

Eleven skall

- känna till grundläggande mänskliga rättigheter och skyldigheter,
- kunna reflektera över människors villkor och hur dessa skiftar utifrån kön och social och kulturell bakgrund,
- förstå de gemensamma och grundläggande demokratiska värden som vårt samhälle vilar på samt kunna tillämpa ett demokratiskt arbets- och beslutssätt,
- ha grundläggande kunskaper om det svenska styrelsesättets framväxt och samhällssystemets uppbyggnad samt förstå innebörden av det grundläggande norm- och rättssystemet i Sverige,
- ha kunskaper om internationella förhållanden samt kunna diskutera relationer och samarbete i ett globalt perspektiv,

– ha kännedom om samhällsekonomi, hushållsekonomi och privatekonomi och kunna diskutera möjliga vägar som leder mot ett hållbart samhälle såväl lokalt som globalt,

– kunna använda olika kunskapskällor samt kunna sammanställa, bearbeta, granska och värdera uppgifter och åsikter från olika källor och opinionsbildare samt redovisa resultatet.

Bedömning i ämnet samhällskunskap

Bedömningens inriktning

Bedömningen i ämnet samhällskunskap skall utgå ifrån elevens förståelse av samspelet mellan människa och samhälle, det vill säga hur människor påverkar och påverkas av det samhälle de lever och verkar i. Bedömningen avser elevens förmåga att analysera och problematisera såväl samspelet mellan levnadsförhållanden och livsmönster inom landet och i olika länder som frågor som rör politik, ekonomi, rätt och rättigheter.

Vid bedömningen skall elevens kunskaper om demokratiska värden, traditioner och olika styrelseskick vägas in. Elevens kunskaper om hur olika idéer och sätt att organisera samhället vuxit fram och förändrats skall också beaktas.

I bedömningen skall även vägas in förståelsen av att uppfattningar om samhället kan vara beroende av olika kulturer och ideologier samt att olika uppfattningar kan stå i konflikt med varandra både mellan människor i det egna samhället och mellan människor i olika länder. Detsamma gäller elevens förmåga att beskriva och analysera olika lokala, nationella och globala frågor ur olika perspektiv.

Vidare skall i bedömningen ingå elevens insikt i hur olika människors normer och värderingar, kulturer och traditioner samt olika sätt att utforma sina liv, har historiska rötter.

Kriterier för betyget Vål godkänd

Eleven uppfattar innebörden i grundläggande demokratiska värden och hur dessa värden tar sig olika uttryck.

Eleven analyserar och resonerar med hjälp av centrala begrepp i ämnet viktiga samhällsfrågor och deras betydelse för den framtida utvecklingen.

Eleven resonerar om och anger samband mellan det demokratiska samhällets framväxt och individens rättigheter och skyldigheter.

Eleven beskriver hur individers och grupper normer är beroende av kulturformer och traditioner.

Eleven resonerar om och drar egna slutsatser om hur konsumtionsvanor har betydelse för utvecklingen av ett hållbart samhälle.

Eleven samlar in fakta om samhällsfrågor från olika kunskapskällor och värderar och drar slutsatser av dessa fakta vid en sammanställning.

Kriterier för betyget Mycket väl godkänd

Eleven urskiljer och reflekterar över samband mellan samhällsförändringar och olika politiska värderingar.

Eleven urskiljer viktiga händelser i samhället och ger förslag på vägar för individen att påverka beslut.

Eleven jämför individers och grupper normer och värderingar i relation till kulturformer och traditioner samt analyserar hur olika uppfattningar och konflikter kan uppstå.

Eleven analyserar och diskuterar internationellt samarbete och internationell solidaritet utifrån de principer som finns i de mänskliga fri- och rättigheterna och andra internationella konventioner.

Eleven använder och sammanställer fakta från olika källor, bedömer deras relevans, granskar uppgifterna kritiskt samt skiljer på fakta och värderingar.

Eleven ser samhällsfrågor ur olika perspektiv, visar på samband, gör överväganden och argumenterar för en ståndpunkt.

Skolverket 2005-03-19

Historia (Grundskolan)

inrättad 2000-07

Ämnets syfte och roll i utbildningen

Historia är en viktig del i all kunskap. Såväl i ett längre perspektiv som i ett nutidsperspektiv har all mänsklig verksamhet och all kunskapsbildning en historisk dimension. Ämnet historia utvecklar kunskaper som gör det möjligt att se sig själv och företeelser i nutiden som led i ett historiskt skeende. Syftet med utbildningen i historia är att utveckla ett kritiskt tänkande och ett analytiskt betraktelsesätt som redskap för att förstå och förklara samhället och dess kultur.

Ämnet skall stimulera elevernas nyfikenhet och lust att vidga sin omvärld i en tidsdimension och ge möjlighet att leva sig in i gångna tider och de förutsättningar som funnits för män, kvinnor och barn i olika kulturer och samhällsklasser. Detta skall utveckla förståelse av nutiden och vara en grund för att anlägga perspektiv på framtiden. Utbildningen i historia bidrar till att utveckla såväl ett interkulturellt perspektiv som en kulturell identitet utifrån det kulturarv som överförs från generation till generation.

Mål att sträva mot

Skolan skall i sin undervisning i historia sträva efter att eleven

- förvärvar ett historiemedvetande, som underlättar tolkningen av händelser och skeenden i nutiden och skapar en beredskap inför framtiden,
- utvecklar förståelse av historiska företeelsers och skeendens bakgrund och samband och att dessa kan uppfattas, förklaras och tolkas ur olika perspektiv,
- tillägnar sig ett brett och djupt kunnande om kulturarvet, även så som det utvecklats i olika nationella minoritetsgrupper, samt utvecklar insikt om den identitet som detta ger,

- utvecklar förmåga att urskilja historiska strukturer, utvecklingslinjer och förändringsprocesser,
- tillägnar sig kunskaper om betydelsefulla historiska gestalter, händelser och epoker,
- utvecklar sin förmåga att använda historien som verktyg för förståelse av andra ämnen,
- blir medveten om att historiskt givna samhälls- och kulturformer är tidsbundna och att varje tids människor skall bedömas utifrån sin tids villkor,
- förvärvar förmåga att bedöma olika texter, medier och andra källor som tolkar och belyser historiska förlopp.

Ämnets karaktär och uppbyggnad

Skolämnet historia omfattar inslag av såväl politisk som ekonomisk och social historia samt kulturhistoria. Ämnet utgår från det som format den personliga och kollektiva historiska identiteten. Väsentliga delar i ämnet är därför den svenska och nordiska, inklusive den samiska, samt den europeiska kulturen.

I historieämnet är tiden och historiemedvetandet överordnade begrepp. Genom kunskaper om huvuddragen i den historiska utvecklingen tillförs bilden av omvärlden en tidsdimension. Kontinuitet och förändring är viktiga i detta sammanhang. Den historiska kartans utseende under olika tider ger medvetenhet om ständigt pågående processer i ett historiskt perspektiv. Historia är ett sätt att se tillvaron i perspektivet då-nu-sedan, och därmed också ett verktyg för förståelse av andra ämnen och områden.

Historien har präglats av insatser och skeenden, konflikter och spänningar som påverkat utvecklingen i olika avseenden. I ämnet ryms en

mångfasetterad bild av skeenden och händelser. I den bilden ingår de sociala, ekonomiska, tekniska och kulturella framstegen, men också konflikter, spänningar och maktförskjutningar inom och mellan länder. Detta gäller inte minst historiens mörka och destruktiva sidor i form av etniska, religiösa och politiska förföljelser. Vår tids historia med framsteg och fredssträvanden men också folkmord, såsom Förintelsen, revolutioner och krig hör till det som alla elever skall ha kunskaper om.

Historia skapas varje dag i små och stora sammanhang. Eleverna har själva med sin familj, sin släkt, sin hembygd och sitt land en historia. Kunskaper om denna ger förståelse för människor och deras livsvillkor under skilda epoker och därmed referensramar för förståelse av skeenden i nuet och förväntningar inför framtiden. Genom att studera historia och knyta ihop generationers erfarenheter kan en djupare kulturell identitet utvecklas. I en gemensam referensram ingår kunskaper om den egna historien, hembygdens historia och grunderna i den svenska och nordiska historien. Betydelsefulla epoker, händelser och personer sätts in i sitt historiska sammanhang och relateras till människors liv och vardag. Ämnet belyser hur villkoren för kvinnor, män och barn – liksom för olika samhällsklasser och etniska grupper – har påverkats i historiska skeenden.

Ett interkulturellt perspektiv i historieämnet kan belysa likheter och skillnader mellan olika kulturer och utveckla förståelse för kulturell mångfald. Insikter i olika länders historiska bakgrund och utveckling ger vid jämförelser med den egna kulturkretsen kunskap om och förståelse för vad som förenar och vad som skiljer. Detta gäller även studier av det mångkulturella inom landet och situationen för de nationella minoriteter som finns i Sverige.

Mängden av historiska fakta är näst intill oändlig och ämnet kräver därför ett genomtänkt urval. De företeelser som eleverna möter i skolan, närmiljön och samhället ges en historisk bakgrund och sätts in

i ett övergripande sammanhang. Historieämnet har ett ansvar för att eleverna ges tillfälle att arbeta med historiskt material men också för att de orienterar sig i dagens informationskällor. Bedömning och värdering av källors tillförlitlighet är ett viktigt inslag.

Varje tid betraktar företeelser i ljuset av den egna tidens erfarenheter, framtidsutsikter och förhållanden. Genom att bli medveten om vad som påverkat utvecklingen under skilda tidsepoker och om sambanden mellan olika faktorer utvecklas en beredskap inför framtiden. Förskjutningar i perspektiven sker ständigt och ämnet speglar dessa förskjutningar. Detta innebär att centrala samhällsfrågor som miljö och migration behandlas i ämnet historia. Därmed blir aktuella händelser insatta i ett historiskt sammanhang.

Mål som eleverna skall ha uppnått i slutet av det femte skolåret

Eleven skall

- känna till hembygdens historia och hur denna har format kulturen,
- känna till grunddragen i valda delar av den svenska och nordiska historien samt kunna jämföra med några andra länder,
- kunna berätta om och jämföra hur män, kvinnor och barn levt och tänkt i några skilda miljöer och tider i Sverige och på några andra platser i världen.

Mål som eleverna skall ha uppnått i slutet av det nionde skolåret

Eleven skall

- kunna redogöra för viktiga händelser och känna till gestalter, idéer och förändringar i den historiska utvecklingen i Sverige, Norden och Europa samt kunna jämföra med andra länder,

– känna till utvecklingen i några ledande världsmakter under olika tidsepoker,

– ha insikt i hur stora samhällseliga omvälvningar har förändrat människors livsvillkor,

– kunna identifiera och reflektera kring några olika historiska händelser och skeenden med betydelse för vår egen tid,

– vara medveten om och kunna ge exempel på att historiska händelser och förhållanden kan betraktas på olika sätt,

– kunna reflektera över hur information och propaganda har använts förr och används i dag som ett medel för påverkan.

Bedömning i ämnet historia

Bedömningens inriktning

En grund för bedömningen i ämnet historia är elevens kunskap om de historiska förloppen och förmåga att diskutera deras orsakssammanhang och komplexitet som en utgångspunkt för förståelse av nutiden.

En annan bedömningsgrund är elevens förmåga att utifrån beskrivningar av historiska skeenden och förlopp reflektera över likheter och olikheter samt kontinuitet och förändring mellan skilda epoker. Elevens förmåga att observera samband i förfluten tid mellan samhällsförändringar och människors livsvillkor är också en bedömningsgrund. Vidare skall elevens förmåga att granska och värdera olika framställningar av historiska händelser och förlopp ingå i bedömningen.

Eleven skall ha förmåga att själv studera något historiskt material och förmåga att analysera och bedöma detta skall vägas in i bedömningen.

Kriterier för betyget Vål godkänd

Eleven gör bedömningar om vad som kan ses som betydelsefulla historiska skeenden i några olika kulturer, placerar dem i tiden och beskriver några framträdande drag.

Eleven visar genom relevanta exempel hur historiska skeenden påverkat nutida politiska, ekonomiska och sociala förhållanden.

Eleven beskriver och reflekterar över likheter och olikheter mellan olika människors och grupperns livsvillkor idag och förhållanden för tidigare släktled.

Eleven ger exempel på hur olika kulturer har påverkat varandra i historisk tid, liksom hur sådan påverkan fortfarande sker.

Eleven reflekterar över historiska beskrivningar vad gäller deras ursprung och syfte samt relaterar dem till alternativa beskrivningar.

Eleven gör egna studier som bygger på historiskt källmaterial samt sammanställer resultaten, drar slutsatser och presenterar arbetet.

Kriterier för betyget Mycket vål godkänd

Eleven ger med ett urval av händelser en helhetsbild av ett betydelsefullt historiskt skeende.

Eleven bedömer och värderar historiska källor samt argumenterar för sina ställningstaganden.

Eleven diskuterar och förklarar utifrån olika historiska perspektiv viktiga händelser i nutiden.

Eleven utvecklar genom studier utifrån historiska begrepp egen ny kunskap och använder denna i det egna arbetet.

Skolverket 2005-03-19

(Kraven borde ökas med kunskaper om världshistorien. Så som världen ser ut på 2000-talet borde eleverna känna till åtminstone de viktigaste dragen i världsproblemen när de går ut grundskolan .)

Historia. (Gymnasiet. Ej kärnämne men ska bli det)

Ämnets syfte

Utbildningen i ämnet historia syftar till att både i det korta och i det långa perspektivet skapa sammanhang och bakgrund för individer och samhällen. Syftet är även att fördjupa förståelsen av skeenden och företeelser över tiden och i rummet, vare sig det gäller vardagsliv eller storpolitik. De historiska studierna skall också visa och klarlägga olika krafter som påverkar samhällen och människor.

Ämnet syftar till att stimulera elevernas nyfikenhet och lust att vidga sin omvärld i en tidsdimension. Det ger perspektiv på den egna personen. Därmed stärks även den egna identiteten och insikten om det egna kulturarvet liksom om andras, inte minst nationella minoriteters, ursprung och kulturarv.

Ämnet syftar även till att skapa historisk medvetenhet och bildning. Härigenom tillägnar sig eleven en förståelse som befrämjar samarbete över både sociala, etniska och geografiska gränser, vilket gynnar handlingsberedskap inför framtiden. Historia ger möjlighet till att stärka grundläggande värden som hänsyn, solidaritet och tolerans, vilket i sin tur bidrar till att stärka medborgarrollen och grunden för demokratin. Historiska insikter om andra folk, länder och kulturer skapar förutsättningar för internationellt samarbete samt ökad förståelse i en multietnisk, konfliktfylld värld.

Syftet är också att utveckla ett kritiskt tänkande och ett analytiskt betraktelsesätt som redskap för att förstå och förklara samhället och människors levnadsmönster. Detta gynnar förmågan att stå kritisk såväl inför historiska källor som inför texter och andra medier i vår tid.

Mål att sträva mot

Skolan skall i sin undervisning i historia sträva efter att eleven

utvecklar kunskaper om historiska strukturer, utvecklingslinjer och förändringsprocesser som ger sammanhang och bakgrund för individ och samhälle,

tillägnar sig insikter om kulturarvet och dess skiftande innehåll för olika människor och olika nationella minoriteter,

på basis av det historiska arvet utvecklar en trygg och demokratisk identitet,

fördjupar sitt historiemedvetande och utvecklar sin förmåga att anlägga historiska perspektiv i studierna inom andra ämnen,

fördjupar sina historiska kunskaper för att underlätta förståelsen av nutiden, underbygga ställningstaganden och skapa handlingsberedskap inför framtiden,

utvecklar förståelse av historiska företeelsers och skeendens bakgrund och samband, vare sig det gäller storpolitik eller vardagsliv,

utvecklar en förmåga att bedöma tillförlitlighet och värde hos olika texter, bilder, medier och andra källor,

utvecklar förmågan att självständigt resonera och föra ett samtal utifrån ett historiskt perspektiv.

Ämnets karaktär och uppbyggnad

Historia rymmer olika slags historia såsom politisk historia, idéhistoria, kulturhistoria, miljöhistoria, mentalitetshistoria, socialhistoria och ekonomisk historia. Det betyder att historia kan studeras utifrån olika perspektiv. Historiesynen bestämmer också det historiska

perspektivet och ger t.ex. idealistiska, historiematerialistiska framställningar eller genushistoria eller de långa linjernas historia. Historia kan också skrivas, eller på andra sätt förmedlas till vår tid, utifrån överhetens eller folkets perspektiv.

Ämnet möjliggör inlevelse i gångna tider varigenom ett historiskt sinne kan utvecklas, dvs. förmågan att bedöma gångna tiders människor utifrån deras förutsättningar och villkor. Detta ger samtidigt perspektiv på dagens samhälle. Historia kan vara en brygga mellan olika studieinriktningar och ämnen och kan därigenom skapa synteser och djupare insikter. Temastudier och fördjupningar kan ge samma resultat.

Historia är ett ämne med stor bredd både till sitt innehåll och sin karaktär. Källkritiken är ämnets grund och ger särskilda möjligheter att befrämja en problematiserande och kritisk hållning inför texter, bilder och andra medier också i vår egen tid. Ämnet historia lämpar sig särskilt för var och en att med olika slags presentationsteknik levandegöra och fördjupa förståelsen för människor och samhällen i vår tid och i gångna tider.

Varje skeende och ögonblick nu eller i förgången tid kan ses mot en historisk bakgrund. Varje person levande eller död kan ses som en historisk person och placeras i ett historiskt sammanhang. Detta ger ett oändligt stort stoff. Stoffets omfång kräver alltid och är alltid föremål för ett urval. Kopplingen mellan det förgångna, nuet och framtiden gynnar analys och problematisering. Detta bidrar till handlingsberedskap vare sig det är tal om emancipation, migration eller interkulturell förståelse. Samma gäller kulturarvets bevarande i ett dynamiskt och multietniskt samhälle präglad av förändringar och kontinuitet i internationaliseringens tecken. Historiska studier ökar förmågan att formulera synteser, göra sammanfattningar och skapa överblick.

Centrala begrepp inom olika slags historia ger ämnet struktur och insikt i ämnets kärna. Krafter som styr den historiska utvecklingen kan friläggas och beskrivas i dagens samhälle.

Historia A bygger på grundskolans kurs och ger sammanhang och bakgrund för hela historien från forntiden till vår tid samtidigt som den ger tillfälle till särskilda nedslag och fördjupningar utifrån elevernas behov och intressen. Centrala och för bildningen oundgängliga skeenden, företeelser och personer skall ingå. Kursen skall anpassas till den studieinriktning som eleven valt. Historia A är gemensam kurs på samhällsvetenskapsprogrammet, estetiska programmet och naturvetenskapsprogrammet.

Historia B bygger på Historia A och skall anpassas till elevens studieinriktning. Den skall öka elevens självständiga och kritiska förmåga genom fördjupningar och temaarbeten. De historiska studierna breddas genom komparativa studier över tiden och rummet. Historia B är gemensam kurs inom kultur- och samhällsvetenskapsinriktningen på samhällsvetenskapsprogrammet.

Historia C fördjupar kunskaperna vad gäller källkritik och historiesyn. Kursen bygger på Historia A. Historia C är en valbar kurs.

Skolverket 2005-03-23

Områdena kring östra Medelhavet. Från äldsta tid till 1930-talet.

Ingenstans i hela världen har uppstått och gått under så många stora riken som i områdena kring östra Medelhavet.

Det började före år 3000 f Kr i Egypten och Mesopotamien med stora riken och stora städer som Memfis och Ur. Mesopotamien hade sannolikt byggts upp av sumerer som förmodligen kommit österifrån.

Omkring år 2000 f Kr hade kulturområdet utvidgats och omfattade då bl a det grekiska området och områden vid Medelhavets östkust med bl a Jeriko. I Mesopotamien härskade då semiter och Babylon var den nya huvudstaden. Störste kungen där var Hammurabi, som regerade omkring år 1700 f Kr, och som lämnat efter sig stora skriftsamlingar bestående av kilskrifter på lertavlor.

På Kreta utvecklades en högkultur på 2000-talet f Kr. Det antika Grekland påbörjades omkring år 2000 f Kr av Joner som kom norrifrån och gjorde Aten till huvudstad.

Omkring 1400 f Kr gick det Egyptiska riket upp utefter Medelhavets östkust och i Mindre Asien hade hettiter kommit in och bildat ett stort rike. Babyloniens makt och omfång hade då minskat.

På 1300-talet f Kr hade akajerna kommit in i Grekland och gjort Mykene till huvudstad, då på höjden av rikedom. Senare tog dorerna makten i Grekland varvid Sparta blomstrade upp. Andra stora städer vid den här tiden var Korint och Tebe samt Troja i Mindre Asien, vars västkust ingick i grekernas rike, så även Kreta. I Mykene härskade bl a Agamemnon som förekommer i samband med de gamla sagoliknande berättelserna i Iliaden och Odysseen av Homeros, där bl a skildras hur greker med hjälp av den trojanska hästen vid ett tillfälle intog Troja.

På 1200-talet f Kr fanns fenicier vid Medelhavets östkust, de bildade världens första stora sjömak och gjorde afärer runt hela Medelhavet. Söder om fenicierna vandrade då in israeliterna som lade under sig Kanaan. Deras stamfader Abraham kom enligt sagorna med

brorson Lot och hustru Sara från Sydbabylonien. Israelkungarna David och Salomo gjorde Jerusalem till huvudstad. Omkring år 900 f Kr delades det israeliska riket i Israel och Juda rike och de erövrades sedan av folk från öster.

Omkring år 600 f Kr hade det hettitiska riket fallit samman, istället fanns då ett lydiskt rike och öster om det ett mycket stort mediskt rike. Babylonien hade blomstrat upp till det nybabyloniska riket och lagt under sig bl a områdena vid Medelhavets östkust, med bl a Palestina och Syrien. Under babyloniske härskaren Nebukadnessar II:s regeringstid började judarnas sjuttioåriga babyloniska fångenskap, beskriven i Bibeln.

På 600-talet f Kr grundades Kartago i Nordafrika av fenicier, en stor handelsstad som snart blev självständig. Grekerna anlade kolonier på Sicilien och i södra delarna av den italienska halvön. I de norra delarna fanns bl a etrusker och romare. Enligt sagorna grundades Rom på 700-talet f Kr av bröderna Romulus och Remus som fötts upp av en varghona sedan de som små satts ut i en korg i Tibern för att dö. Rom utvecklades till en mäktig republik, där det fanns två samhällsklasser, patricier ("bättre" folk) och plebejer ("sämre").

På 500-talet f Kr anlades i Aten det första Athenatemplet på Akropolis, som ursprungligen var platsen för en kungaborg. En av Atens ledare på 400-talet f Kr, Perikles, gjorde Akropolis till Greklands konstcentrum med många tempel, statyer etc. Ungefär vid den här tiden byggdes också sportanläggningar i Olympia och stora kultur-anläggningar i Delfi.

Omkring år 500 f Kr hade perserna lagt under sig hela Främre Orienten bort till Indus: Egypten, Libyen, Mindre Asien och en del av Balkan. Den store perserfursten då var Darius. En av hans företrädare hade löst judarna ur den babyloniska fångenskapen. Perserna hade då från grekerna tagit grekiska områden i Mindre Asien och gjorde också misslyckade försök att ta hela Grekland. År 490 f Kr segrade grekerna i ett slag vid Maraton. Den lyckliga utgången förmedlades till Aten av en budbärare som sprang den 42 km långa vägen mellan de två platserna. Persisk storkonung var vid den här tiden Xerxes.

I mitten av 400-talet f Kr kunde grekerna återta de gamla grekiska områdena i Mindre Asien, och efter krigen mot perserna upplevde Aten en ekonomisk och kulturell storhetstid med en demokratisk författning, som dock inte svarade mot 1900-talets krav på demokrati. Aristofanes författade och filosoferna Sokrates och Platon undervisade. I Sparta rådde ett aristokratiskt välde och Aten och Sparta kom i strid. Under dessa strider växte sig Greklands granne i norr, Makedonien, allt starkare.

I mitten av 300-talet f Kr blev Filip II kung i Makedonien och slog under sig Grekland. Filips son Alexander, som senare fick tillnamnet "den store" hade Aristoteles som lärare, fortsatte efter faderns död Makedoniens expansion och tog hela det väldiga perserriket, bl a med hjälp av ett fältslag vid Issus år 333 f Kr. I hans stora rike växte fram den hellenistiska kulturen, en blandning av grekisk och orientalisk kultur med centrum i Alexandria, som han anlade i Egypten. Alexander den store dog 323 f Kr och riket föll sedan samman i ett stort antal riken av varierande storlek.

På 200-talet f Kr hade det romerska riket utvecklats under cirka 500 år och ömfattade i stort sett den italienska halvön och Spanien. Det bredde sedan ut sig i alla väderstreck. Caesar gjorde sig till enväldig makthavare, diktator, i det romerska riket vid tiden för vår tideräknings början, gjorde jordlösa proletärer till kolonister i provinser och gav sina soldater jord att bruka. Han mördades år 44 f Kr då det romerska riket slagit under sig nära nog alla områden runt Medelhavet och större delen av Främre Orienten. Omkring år 100 e Kr nådde romarriket sin största omfattning med områden långt upp i Europa, bl a England, och i öster områden fram till ungefär Tigris, därbortom fanns ett stort rike som behärskades av parter.

Efter Caesars död som ordnats av bl a Brutus och Cassius, gjordes romarriket till ett kejsardöme med Augustus som förste kejsare. Augustus förekommer i Bibeln i samband med berättelserna om Jesus, de tre vise mannen från östern, etc. På Augustus tid levde skalden Vergilius, som bl a skrev Eneiden, samt historieskrivaren Livius. En av Augustus motståndare flydde till Egypten och fick som

gemål drottningen Kleopatra där, men de begick självmord när Augustus kom och erövrade Egypten.

Romarriket bestod i flera hundra år men föll till slut samman. Det delades år 395 i Västrom och Östrom med gräns i havet öster om italienska halvön. Då hade kristendomen etablerat sig. Kejsaren Konstantin den store flyttade sitt residens till Bysantion som döptes om till Konstantinopel. Konstantin var kristendomsvänlig och döpte sig till kristendomen på dödsbädden år 337.

Västroms vidare öden ska inte behandlas nu, bara nämnas att romarrikets sönderfall och isynnerhet Västroms konflikter därefter ansetts ha så betydande konsekvenser att man från omkring år 400 räknar en helt ny tid, medeltiden. Det nya fick karaktär genom kristendomens seger i det romerska riket, romarrikets sönderfall och de germanska folkvandringarna, dvs folkförflyttningar och konflikter som sattes igång av bl a Attila och hans hunner som omkring år 375 ridit in och anfallit goter norr om Svarta havet.

I Västrom och Europa norr därom utvecklades den romersk-katolska kristna läran, i Östrom den grekisk-ortodoxa. Östrom bestod längre än Västrom, men utsattes för intrång från perser och araber.

På 620-talet grundade Muhammed den islamska läran och samlade arbiska nomadstammar kring Koranens lära. Från Mecka och Medina proklamerade han heligt krig mot de otrogna, dvs de kristna. Hans efterträdare hade på 800-talet slagit under sig Arabien och områdena öster därom bort till Indien, Palestina, Syrien, Armenien, Nordarrika och spanska halvön. Det var kalifatet, ett av världshistoriens stora imperier, som behärskades av kalifen, dvs Allahs ställföreträdare. Centrum för väldet blev Bagdad i Irak. I kalifatet utvecklades en efter tiden mycket högtstående kultur. För svenska vikingar som tog sig åt sydväst ned genom Ryssland till Konstantinopel, som de kallade Miklagård, var Särkland de muhammedanska länderna. I slutet av 800-talet började väldet falla samman och på 900-talet hade det skingrats i en rad statsbildningar betingade av naturliga gränser, där den islamska kulturen dock fortrorande härskade.

Mellan åren 1096 och 1291 företog sig Europeiska kristna s k

korståg mot Jerusalem, som gick ut på att till de kristna återerövra staden, som hade en symbolisk betydelse för de kristna. Man kan räkna upp till sju korståg som hade vissa framgångar, men på det hela taget till slut blev ett misslyckande för de kristna. En effekt av korstågen blev dock att den arabiska kulturen kom till europeernas kännedom och berikade den europeiska kulturen.

På 1200-talet gick Bagdadkalifatet under när mongoler erövrade stora delar av det från öster. Kaliftiteln övergick på 1500-talet till härskarna, sultanerna, i det Osmanska riket (Ottomanska riket) som 1299 grundades i de nordvästra delarna av Mindre Asien och som sedan 1922 blev Turkiet, varvid kaliftiteln togs bort.

Det Östromerska riket smälte med åren samman och omfattade i mitten på 1300-talet bara Konstantinopel och ett litet område väster därom, det gränsade till det Osmanska riket som expanderade och bl a 1453 gjorde slut på det Östromerska riket, det bysantinska kejsardömet.

Det Osmanska riket var som störst 1683 och omfattade då Nordafrika, Palestina, Syrien, Mindre Asien och ett stort område öster därom ned till Persiska viken, samt Balkan i östeuropa upp till gränsen mot Polen och med områden norr om Svarta havet.

Men även det Osmanska riket föll samman med tiden. 1699 förlorades Ungern och Transylvanien till Österrike. Sultanen hade problem med att hålla ställningarna i norr, där ryssarna var angelägna återta gamla ryska områden och många folkgrupper och furstar på Balkan ville göra sig fria. Svenske kungen Karl XII krigade mot ryssarna bl a i södra Ryssland inte långt från sultanens rike. I det svensk-ryska slaget vid Poltava 1709 leddes ryssarna av tsar Peter den store och svenskarna förlorade, Karl XII var sårad i foten och kunde inte själv föra befälet. Han lyckades med en del av sina män ta sig över till sultanens rike, där han sedan stannade i fem år. Han hoppades att turkarna skulle göra gemensam sak med honom mot ryssarna, men det blev inte så. Sultanen slöt tillfälligtvis fred med Ryssland och ville bli av med svenskarna och ordnade i det syftet med kalabaliken i Bender 1713. 1714 red Karl XII till Stralsund, drygt 200 mil på 15

dagar. Karl XII lånade bl a pengar av den upproriske kosackhövdingen Mazepa, vars änka sedermera krävde pengarna tillbaka och då fick Tynnelsö slott som ersättning. Hon flyttade dit men gillande inte svenskarna och deras klimat, skaffade pengar genom att sälja det dyrbara koppartaket på slottet och åkte hem, slottet blev en ruin.

Under 1700-talet för övrigt hade sultanen flera krig och freder med Ryssland och trängdes på det hela taget tillbaka. Napoleon gjorde i slutet på 1700-talet ett misslyckat försök att ta Egypten. Efter Wienkongressen 1815 låg det Osmanska rikets nordgräns ungefär vid Donau. Grekland gjorde sig fritt 1830. 1840 fick Egypten en hög grad av självständighet. I mitten av århundradet tog fransmännen Algeriet, och då försiggick också det s k Krimkriget efter vilket det Osmanska riket minskade. I ett nytt krig mellan ryssar och turkar 1877 kom ryssarna ända ned till Konstantinopel och efter det förlorades större delen av områdena på Balkan. Cypern ställdes under Engelsk förvaltning och 1882 besatte engelsmännen Egypten. 1898 blev Kreta fritt. Inre åsiktsbrytningar ledde till en statskupp 1908 varvid sultanen avsattes, och andra tog vid. Tripolis i Nordafrika förlorades till Italien 1911. Efter komplicerade balkankrig 1912-1913 förlorade turkarna allt europeiskt område utom landet kring Konstantinopel.

Av det Osmanska/turkiska riket återstod vid första världskrigets början 1914 Mindre Asien inklusive Konstantinopel och områdena nedanför mot arabiska halvön samt större delen av halvön.

Turkiet nödgades gå med i första världskriget på Tysklands sida, och ansattes av de allierade, England-Frankrike-Ryssland, från Egypten, Persiska viken och från Ryssland. Efter fred återstod av Turkiet Konstantinopel och Mindre Asien. Irak, Kuwait, Jordanien och Palestina förvaltades av briter, Syrien av fransmännen. Folken på arabiska halvön blev fria från Turkiet, men rivaliserande furstar ordnade inte upp förhållandena förrän 1932 då Saudi-Arabien bildades och 1934 då Jemen blev självständigt. Egypten blev självständigt 1922. Libyen hörde till Italien och Algeriet och Tunisien till Frankrike. Persien var självständigt. Cypern blev brittiskt. Etcetera.

Konsthistoria

Tingen kan användas praktiskt för materiella/kroppsliga behov eller användas som symboler/informationsmedel för att överbringa budskap av olika slag och då påverka psyken. En bil kan sålunda användas praktiskt som transportmedel men kan också användas som källa till känsloupplevelser då man t ex tycker bilen är vacker eller ful och kan användas som symbol t ex för ägarens uppfattning om sin ställning och betydelse i samhället.

De flesta föremål som tillverkas är avsedda att användas praktiskt och får form därefter. En lyftkran t ex utformas så att den kan lyfta det som ska lyftas och får den form som det kräver, men det hindrar inte, att den som ser kranen kan uppfatta den som vacker eller ful. Tingens skönhetsvärden och symbolvärden beror alltså av betraktarens uppfattningar i psyket.

Den materiella/praktiska användbarheten kan mätas med naturvetenskapernas mått, men det finns inga tydliga mått för hur man mäter påverkan på psyket. Individerna har olika psyken och det som en uppfattar som vackert kan en annan uppfatta som fult. En individ kan vid ett tillfälle uppfatta en sak som vacker och vid ett senare tillfälle uppfatta saken som ful. För grupper av människor kan finnas gemensamma uppfattningar om vackert och fult etc och olika grupper kan strida om vem som har den bästa uppfattningen. Uppfattningarna kan vara olika på olika ställen i världen och kan vara olika under olika perioder och epoker. Moden växlar.

En del föremål tillverkas för att i första hand påverka psyken, t ex bilder. Den påverkan som avses kan ha olika syften. Bilden kan t ex vara en ritning som bara avser att beskriva något eller vara en tavla som avser att göra ett vackert intryck och göra betraktaren glad. Man talar i detta sammanhang om "konst".

Någon allmän vedertagen uppfattning om vad som ska räknas som konst finns inte. Man kan säga, att konst är det som etablerade konsthistoriker betraktar som konst. Till konsten i snäv mening brukar de

räkna av människor skapade synliga föremål i den mån de kort sagt inte används praktiskt. Till konsten i vidare mening hör också skönlitteratur, musik, dans och skådespel o d och man lär här kunna räkna in talekonst och språkbehandling. Sentida konstformer i den här kategorin är film-, TV- och videokonst. Karnevaler och umeangesliv o d kan ses som skådespel och också räknas som konst.

Konst har till uppgift att påverka psyken, men det finns konstformer där de skapade föremålen också är avsedda att användas praktiskt. En mellanform är konsthantverk där den praktiska användbarheten väger eller borde väga tyngre än den psykiska påverkan. Möbler och inredningar o d och kläder och frisyrier o d kan räknas till konsthantverk. En annan mellanform gäller industriprodukter där den praktiska användbarheten är övervägande men där man lagt till "design" för att locka till köp. Inom bildkonsten är reklamkonsten en mellanform där bilderna avser att påverka med syfte att vinna kunder eller anhängare.

En annan mellanform är byggnadskonsten eller arkitekturen där byggnaderna ska svara mot praktiska krav och behov och byggas upp efter naturvetenskapernas krav rörande hållbarhet, klimatreglering, belysning o d, men där utformningen också ska svara mot krav i fråga om skönhet och social status o d. Inom byggnadskonsten spelar byggnadskostnaderna stor roll. I samhällen och epoker med stora klasskillnader och stor spridning i fråga om penningresurser finner man oftare pråliga och påkostade byggnader än i samhällen med större jämlikhet där pengarna fördelas mer lika mellan byggprojekten.

Till arkitekturen hör formgivningen av den yttre miljön, dvs stadsbyggnadskonst, landskapskonst, trädgårdskonst o d. Man bör noga skilja mellan byggnadsteknik och byggnadskonst. I byggnadstekniken är det bara de materiella/naturvetenskapliga förhållandena som räknas, i byggnadskonsten räknas utöver detta dessutom påverkan på psyken.

Konsthistoriker brukar undersöka och till konsten räkna byggnadskonst/arkitektur, skulptur/föremålskonst och bildkonst omfattande måleri, teckning och grarik o d.

För att kunna överblicka konstens utveckling och betydelse görs

indelningar i epoker och stilar. En stil är benämning på en epok, ett områdes eller en persons konstnärliga egenart.

Konstens historia är lång. Som de äldsta konstverken kan man se grottmålningarna i Sydfrankrike och Spanien som kan vara 20 000 år gamla. Konsten under de äldsta historiska tiderna brukar delas in efter geografiska områden, som i stort sett följer kulturens vandring från äldsta tider med början i det gamla Egypten. Grundläggande för de vanligaste indelningarna är byggnadskonstens utveckling. För konst från omkring år 1000 brukar i första hand användas stilbeteckningar som inte bygger på geografiska områden. För konst från omkring år 1800 är stilarna så många och inflyttade i varandra att man ofta hellre använder årtalsindelningar.

Stilar och inom byggnadskonsten är inte alltid användbara för bildkonst och föremålskonst. Å andra sidan används inom bildkonsten ibland stilbegrepp som inte används inom byggnadskonsten. Med det påpekandet kan konsten studeras efter följande indelning, som huvudsakligen är kronologisk med början i det gamla Egypten ca 3000 år f Kr.

Egyptens konst

Främre Orientens konst (Mesopotamien, Persien, Mindre Asien mm)

Kretisk-mykensk konst

Grekisk konst

Etruskisk konst (Norditalien)

Romersk konst (Romariket)

Fornkristen och bysantinsk konst

Rysk konst

Indiens konst

Östasiens konst (Kina, Japan mm)

Islams konst

Primitiv konst mm (Afrika, Stillahavsöarna, gamla Amerika mm)

Fornnordisk och Longobardisk konst

Karolingisk och Ottonsk konst (på 800-tal)

Romansk konst. Den romanska konsten tog gestalt under 900-1000-talen och övergick under 1100- och 1200-talen i gotiken vid skilda tidpunkter i olika länder.

Gotiken. Uppstod i Frankrike i början av 1100-talet.

Renässansen. Uppstod i Italien i början av 1400-talet och spred sig sedan ut över Europa, slog igenom i Nordeuropa i början av 1500-talet.

Barocken, europeisk stil som rådde under 1600-talet och i några länder också i början av 1700-talet.

Rokokon (med Regencen) i början och mitten av 1700-talet

Nyklassicismen (Gustaviansk stil i Sverige), i slutet av 1700-talet.

Empiren och Romantiken, i början av 1800-talet.

Konsten under 1800- och 1900-talen. Tiden från omkring 1800-talet kan inte enkelt delas in i tydliga stilepoker, men man brukar räkna med att romantiken avlöses av Realismen i mitten av 1800-talet. Svårigheten att göra enkla indelningar beror bl a på att omfattningen av de konstnärliga verksamheterna ökat kraftigt. Från omkring 1800-talet löper olika stilar vid sidan av varandra. Inom arkitekturen användes under 1800-talet stilar från äldre tider och fick då beteckningar som nygotik, nyrenässans etc. Vid sekelskiftet uppträdde Jugendstilen. I Sverige förekom i början av 1900-talet den så kallade nationalromantiken som på 1920-talet avlöstes av en nyklassisk stil. Omkring 1925 kom så funktionalismen där arkitekttema helt frigjort sig från alla gamla stilar och anläggningarna fick en asketisk anstrykning. På det hela taget har funktionalismen härskat sedan 1930-talet, men den har ofta fått inslag av annat, bl a brutalitet och romantik.

För bildkonsten under 1800- och 1900-talen har präglats många stilbegrepp i form av "ismer" till exempel naturalism, impressionism, expressionism, primitivism, naivism, symbolism, kubism, surrealism, dadaism, futurism, konstruktivism, konkretism, fauvism, purism, neoplasticism, spontanism, socialrealism, pointillism.

Byggnadskonsten

För att en byggnad ska komma till behövs som regel en byggherre, dvs en som vill ha och vill betala en byggnad, en arkitekt som tänker ut hur den ska se ut samt en byggmästare som bygger. Byggandet kräver byggmaterial och arbetskraft .

Människosläktets första anläggningar var enkla bostäder där individerna var både byggherrar, arkitekter och byggmästare. Vartefter som människorna bildade samhällen med arbetsfördelning, maktfördelning och klasskillnader fick makthavarna och de välbärgade klasserna möjligheter att avdela resurser till stora och påkostade anläggningar.

I forntidens högkulturella och folkrika samhällen i Egypten, Mesopotamien, Grekland och Rom byggdes stora anläggningar som pyramider, palats och borgar, grekiska tempel, romerska teatrar etc. I de här områdena var skogarna snart skövlade så att det var ont om trämaterial, byggena gjordes i sten och tegel. Trä ruttnar lätt och brinner upp men sten och tegel klarar sig bättre. Därför finns det kvar en hel del anläggningar från forntiden .

I Norden däremot finns från forntiden kvar nästan inga byggnader, här var befolkningen liten och skogarna stora, trä var det vanligaste byggmaterialet och trähusen från de äldsta tiderna har förtärts av tidens tand. Det som finns kvar från forntiden i fråga om anläggningar är mest bara försvarsanläggningar i form av stenröslänkande fornborgar.

Romariket sträckte sig på 100-talet långt upp i Europa, ungefär till en linje mellan Holland och Svarta havet och omfattade också England. Det angreps från 200-talet ständigt av folken norr därom. År 375 kom in i Europa från Asien ryttarfolket hunnerna under Attila, och under den s k folkvandringstiden som började då rörde det om rejält i Mellan- och Sydeuropa. Romerska kejsardömet delades år 395 i Västrom och Östrom, även kallat Bysans, och Västrom erövrades av folk från norr på 400-talet.

År 313 blev kristendomen tillåten i romariket och år 323 blev den

statsreligion. Vid den här tiden började katolska kyrkans maktperiod. Från omkring år 400 fanns i Europa en ny maktstruktur i Europa karakteriserad av påven i Rom som en betydande maktfaktor och kraftfulla makthavare norr om Alperna.

Den nya maktstrukturen påverkade byggnadskonsten. Perioden med den fornkristna och bysantinska konsten började när kristen-domen bröt igenom.

De södra delarna av det stora romariket, dvs Främre Orienten, Nordafrika och Spanien föll i händerna på härskare med islamsk religion stiftad av Muhammed på 600-talet. I de här områdena uppstod en särskild islamsk byggnadstradition.

Furstarna norr om Alperna byggde slott och borgar och katolska kyrkan stimulerade till kyrkobyggen vartefter som den kristna läran trängde norrut. Under den första tiden efter 400-talet blev romarikets byggnadstraditioner bestående men efter hand utvecklade mellan-europeerna egna byggstilar.

En betydande makthavare var Karl den store som behärskade större delen av Mellaneuropa norr om Rom. Han kröntes år 800 till kejsare och menade att han övertagit Västroms kejsarkrona. När Karl dog delades riket och efter många förvecklingar var Otto den store en makthavare som behärskade i stort sett Karls rike utom Frankrike. Han kröntes till kejsare år 962 i det tysk-romerska riket och menade att det nu var han som innehade den romerska kejsarkronan.

Inom byggnadskonsten räknar man med en karolingisk-ottonsk period med namn efter Karl och Otto den store. Den Karolingiska-ottonska konsten ledde fram till det som kallas den romanska konsten, som började på 900-talet och gällde i Frankrike, Italien, Tyskland och England. Den karolingiska-ottonska och romanska perioden motsvarar ungefär vikingatiden i Norden, vars slut svarar mot normandernas erövring av England 1066.

Den gotiska stilen utvecklades i Frankrike i slutet av 1100-talet och nådde höjdpunkter i franska kyrkor. Den gotiska perioden inträffade under korstågstiden 1096-1291 då kristna från Europa gjorde misslyckade försök att erövra Jerusalem från Muhammedanerna.

Under den här tiden växte fram en samhällsklass av rika köpmän i Holland och Venedig, vilka började bygga monumentala byggnader åt sig. Tidigare bestod det monumentala byggandet huvudsakligen av kyrkor och furstepalats o d.

Gotiken övergick i Italien i början av 1400-talet i renässansstilen, i vilken delar av det gamla romarrikets byggnadskonst kom till användning. Renässansstilen spred sig sedan till resten av Europa. Stilen övergick i den dramatiska barockstilen påbörjad i Italien på 1600-talet. Den gjordes sedan sirligare i rokokostilen på 1700-talet, påbörjad i Frankrike.

Rokokon var en slutpunkt i byggnadskonstens utveckling i västerlandet sedan romarrikets fall. De överdådiga byggnadsverken under barocken och rokokon var uttryck för den oinskränkta furstemakten. I och med upplysningstidens ideer, den franska revolutionen 1789 och slutet för furstarnas makt började en ny tid som i byggnadskonsten tog sig uttryck i den enklare nyklassicismen.

Fram till och med 1700-talet gällde byggeriet enkla bostäder o d för gemene man huvudsakligen på landsbygden och större magnifika anläggningar: kyrkor och palats o d för furstar och storgodsägare o d. Fr o m 1800-talet fick byggandet en annan inriktning. Städerna växte och det behövdes mer än förr byggnader för industri och handel, för utbildningsväsendet och sjukvården etc. Till en början, hela 1800-talet, lät man byggen för de nya ändamålen få arkitektoniska dräkter som påminde om gamla furstepalats o d, men i början av 1900-talet blev det klart att det var meningslöst att efterbilda gamla stilar med anor från det gamla romarriket. Det var funktionalismen som kom omkring 1925 och i den var byggnadernas användning utgångspunkt för formgivningen och inte gamla fördomar om hur husen skulle se ut.

Funktionalismens genombrott har naturligtvis samband med demokratiens genombrott. Funktionalismen innebär ett byggande för hela folket och inte bara för mäktiga och rika.

Industrin och utvecklingsprocesserna

Genombrottet för den fabriksmässigt bedrivna industriproduktionen i stor skala började i England i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet, i Sverige betydligt senare och senare än i flertalet västeuropeiska länder. Industrialiseringen satte stark prägel på utvecklingen men var bara en av många utvecklingsprocesser som hakade in i alla andra processer sedan tidernas begynnelse.

Industrierna byggde mycket på teknologiska uppfinningar av olika slag och tillverkade varor för konsumtion och produktion, som var hjälpmedel i människornas många olika verksamheter. De behov industrivarorna täckte hade dessförinnan tillfredsställts på andra sätt.

De första människorna strövade omkring efter föda, de åt bär och frukter o d, jagade och fiskade och sökte skydd i grottor och håligheter eller gjorde tak av grenar och blad. Såsmåningom blev de bofasta jordbrukare, hade boskap och byggde hus. De vävde av ull och lin. De slöt sig samman i grupper för att hjälpa varandra i det dagliga arbetet och vid försvar. De gick också ut för ett tag av varandra. De skaffade sig redskap och för att tillverka och reparera behövde de material av olika slag och andra redskap. I större grupper kunde man specialisera sig: några byggde hus eller gjorde redskap, andra blev krigare etc.

När grupperna blev större behövde man mer transportmedel för människor, varor och meddelanden. För uppvärmning, belysning, matberedning, tillverkning och transporter behövdes mer kraftkällor. Elden gav både värme och ljus. Oxar drog plogar och hästar spändes för vagnar. Somliga saker kunde man i grupperna inte klara själva, man bytte och reste långa vägar för att byta och hämta hem. Man kom överens om mynt. Såsmåningom förlade man handel och hantverk som berörde många och gemensam administration o d till särskilda platser, städer.

Under det dagliga slitet fanns en längtan efter vackra och behagliga ting. Man prydde sig med smycken. När man vävde gjorde man

mönster och färgade. När man byggde hus sirade man ut allt efter de material man använde och formade husen efter behov av utrymme men också så att de blev så ståtliga som anseendet krävde. Särskilt duktiga byggmästare reste runt och byggde. Målare målade och musikanter och gycklare spelade och underhöll.

Bakom det hela fanns tankar om livet, döden och framtiden, man formade riter och religioner och teorier om hur det hela förhöll sig i själva verket och några blev specialister på det obegripliga.

Under hela denna utvecklingsprocess skiktades människorna upp i klasser, krigarna blev adelsmän, specialisterna på det obegripliga blev präster, handelsmän och hantverkare blev borgare och jordägande jordbrukare blev bönder. Och så var det en stor grupp som inte blev någonting, bara blev tjänare åt de andra.

De olika grupperna fick olika makt och status och överst över alla fanns under 1600- och 1700-talen ofta en furste med makt över allt och alla. Det är inte förvånande att maktpyramiderna ogillades av dem längre ned. Därför kom igång processer som bröt ned pyramiderna och det togs några viktiga steg i nedbrytningen i Sverige så sent som 1921 när det gäller rösträtt och 1974 när det gäller kungamakten.

Hinder i utvecklingen har varit människors fördomar och fasthållande vid invanda förhållanden. De som kunnat skaka av sig auktoriteternas stelade tankemönster och tänkt utifrån varje tids egna förutsättningar har kunnat förändra utvecklingsförloppen till det bättre.

Ett hinder har varit åsikter om att gudomligheter formar och styr världen och då bli skiktat människor i olika klasser. Före Darwins bok om arternas uppkomst 1859 levde fortfarande starkt tron på en gudomlig världsordning även om tron fått kraftiga törnar under flera hundra år dessförinnan. Folkundervisningen sköttes i Sverige fram till mitten av 1800-talet av prästerna och det de skulle lära ut var främst kyrkans förkunnelse. Bibeln och psalmboken var i början av 1800-talet vanligen de böcker enkelt folk hade om de överhuvudtaget hade några böcker.

Det som lärdes ut om det förgångna var före 1800-talet ofta mer saga än sanning, t ex det som fanns i Olof Rudbecks "Atlantica" och

Olof von Dahlins svenska historia. Vetenskapliga metoder för historieskrivning började tillämpas i slutet av på 1700-talet. Bland de första vetenskapliga historieskrivarna var Erik Gustaf Geijer, 1783-1847, som gav ut "Svea rikets hävder" och "Svenska folkets historia" 1832-1836.

Människornas sjukdomar var i gamla tider omgivna av mystik. I början av 1800-talet kände man inte till bakterierna. Den ungerske läkaren Semmelweis, 1818-1865, arbetade på barnbördshus och kunde få ned dödligheten där genom att föreskriva, att personalen skulle tvätta händerna mellan varje undersökning, men hans förektrifler blev inte accepterade av läkarkåren. 1865 utförde Lister, 1827-1913, den första kirurgiska operationen med hjälp av kemikalier som förhindrade bakterietillväxt. Louis Pasteur, 1822-1895, och Robert Koch, 1813-1910, är stora namn inom bakteriologin, deras grundläggande rön publicerades på 1860-1870-talen. Konsten att bedöva och använda narkos kom till på 1840-talet.

Man kan urskilja många utvecklingsprocesser som griper in i varandra och påverkar varandra. Processerna följer av mänskliga verksamheter och förlöper olika på olika ställen i världen alltefter omständigheterna. Vid nya tidens början fanns en kamp mellan de religiösa lärorna och naturvetenskaperna. Naturforskarna vann mer och mer tilltro framför de religiösa lärorna. Med ökade naturkunskaper utvecklades människornas teknologier för de materiella behoven.

Skillnader i materiella levnadsförhållanden mm påverkade uppfattningar om staternas styrningar. När den allmänna rösträtten genomfördes var det naturligtvis för att utjämna de ojämlika levnadsförhållandena. Ändrade maktförhållanden medförde utjämning av levnadsvillkoren och produktion av mer varor, byggnader och anläggningar för flera.

Utvecklingen under 1800-talet grundades i stor utsträckning på utvecklingen av kraftkällor och transportmedel. En förutsättning var god tillgång på järn och möjligheter att bearbeta järnet med tillräcklig precision.

Uppfinningar och upptäckter

Ångmaskinen, som uppfanns i slutet av 1700-talet, var en flyttbar kraftkälla som gjorde att man kunde lägga industrier nästan var som helst, en ny frihet. Ångmaskinen kunde också användas för transportmedel.

Den första ångbåten gjordes 1788 som en hjulångare av en skotte. Engelsmannen Samuel Owen flyttade till Sverige 1806 och byggde här den första svenska ångbåten, med propeller, 1816, och den gick i trafik i Mälaren.

Trollhätte kanal kunde öppnas för trafik år 1800. Göta kanal byggdes 1810-1812. Suezkanalen byggdes 1859-1869 och Panamakaneln 1907-1914. Den jättelika atlantångaren Titanic, som var byggd "osänkbar" sjönk på sin jungfrufärd 1912 varvid 1500 personer omkom.

Den första järnvägen för offentlig trafik öppnades 1825 i England. 1829 vann Stephenson pris för välfungerande ånglokomotiv. De första större järnvägarna tillkom i Frankrike 1832, Belgien 1835, Tyskland 1838. De första järnvägarna i Sverige för ångdrift tillkom 1856 på några kortare sträckor. Utbyggnaden av järnvägarna i Sverige leddes av Nils Ericson. Stambanan Stockholm- Göteborg blev klar 1862 och övriga stambanor var i stort sett utbyggda på 1880-talet. Järnvägarna bildade ett nytt nät av transportleder som i många fall gav upphov till nya samhällen utefter banorna. I USA fick järnvägarna särdeles stor betydelse, deras första år är kända genom otaliga vildavästernhistorier.

Norra Södermanlands järnväg Södertälje-Eskilstuna med bibanor till Strängnäs och Mariefred byggdes i privat regi och blev klar 1894. Bandelen till Strängnäs invigdes med pompa och ståt av Oscar II och skolbanen och "hela staden" var ute och deltog. Järnvägen inköptes av SJ 1931 och elektrifierades 1936.

För belysning lär talgljus ha kommit i bruk på 1100-talet. Stearinljusen är från 1825. Oljelampor fannas sedan forntiden. Lampglas som gav bättre låga tillkom i mitten av 1700-talet. Fotogenlampor

konstruerades 1855 av en amerikan. Fotogen lär första gången ha införts till Sverige 1861.

Tankar på en förbränningsmotor fanns i slutet på 1700-talet, men en praktiskt användbar sådan fanns inte utvecklad förrän 1878 då tysken Nicolaus Otto på världsutställningen i Paris visade en fyrtaktsmotor som väckte uppmärksamhet. 1883 konstruerade Daimler en bil. Luftgummihjul uppfanns av Dunlop 1887.

Den första flygningen gjordes 1783 med varmluftsballong konstruerad av bröderna Montgolfier. De första motordrivna flygplanen gjordes av bröderna Wright 1903. 1852 gjordes ett ångmaskindrivet luftskepp, år 1884 ett drivet med förbränningsmotor. Den store luftskeppsbyggaren var greve Zeppelin, som i början av 1900-talet byggde jättelika skepp. Luftskeppsepoken tog slut när "Hindenburg" på några minuter brann upp vid en landning 1937.

Den första cykeln tillkom 1790, det var två hjul förenade med ett trästycke och man sparkade sig fram. Höghjulingen kom på 1860-talet. Dagens cykel var i princip klar i slutet av 1880-talet, då den också fått luftgummihjul

Örstedts upptäckt av elektromagnetismen 1820 och upptäckt av andra elektriska fenomen ledde till enorma förändringar. Ampère formulerade 1820 en regel om magnetismens riktning, 1821 visades kraftlinjer med hjälp av järnfilspån. Ohms lag om elektriskt motstånd formulerades 1831 av Faraday (1791-1867)

Den första praktiskt användbara elektriska motorn konstruerades av Siemens 1857. Den gav ännu större frihet än ångmaskinen att driva industrier. Den första användbara glödlampan konstruerades 1879. Växelströmgeneratorn i kombination med trefasssystemet uppfanns 1891 av svensken Jonas Wenström. Det första större svenska vattenkraftverket, det i Trollhättan, blev färdigt 1911. ASEAggrundades 1883.

Optiska telegrafnät konstruerades i Frankrike under franska revolutionens tid. I Sverige byggdes 1794 en optisk förbindelse mellan Stockholm och Drottningholm utanför staden. Med cirka en mils mellanrum hade man signalsystem som avlästes med kikare. Den första elektriska telegraflinjen anlades 1833 i Tyskland. Morse (1791-

1872) konstruerade ett nytt system som först gjordes i USA 1844. I Sverige öppnades den första Morse-linjen mellan Stockholm och Uppsala. Den första atlantkabeln för telekommunikation lades ned 1858. 1876 uppfann Bell telefonen. Den första telefonlinjen i Sverige kom 1877. LM Ericsons telefonaktiebolag grundades.

Maxwell formulerade 1864 viktiga rön om elektriska fält och vågor. Herz gjorde viktiga undersökningar om dessa vågor. Marconi fick 1897 patent på trådlösa radioförbindelser och 1901 skickades de första radiomeddelandena över Atlanten.

Nobel uppfann dynamiten, första typen kom 1865. Han instiftade Nobelprisen 1895 och de första prisen delades ut 1901.

År 1801 konstruerades de första pappersmaskinerna för storproduktion. Dessförinnan gjordes papper hantverksmässigt. Man utgick vanligen från textilfiberlump. På 1840-talet började man använda träfiber, som man fick fram genom att slipa trä. Senare användes kemikalier när man gjorde papper av trä, den första sulfatmassfabriken anlades 1872 i Småland och den första sulfatmassfabriken 1874 i närheten av Söderhamn.

Daguerre uppfann fotografikonsten 1837, Edison byggde en filmkamera för rörliga bilder 1891 och uppfann fonografen. Den första skrivmaskinen gjordes 1843, men den skrev på baksidan av papperet. 1888-1890 gjordes de första maskinerna som var snarlika dagens mekaniska och som skrev på papperets framsida. I Sveige tillverkades första maskinen, av märket Halda, 1896. Snällpressar för tidningsproduktion tillkom omkring 1850. Dagstidningar började bli vanliga i mitten av 1800-talet. Aftonbladet grundades 1830, Strengnäs Tidning 1846.

Inom bergsbruk, järnframställning och jordbruk gjordes förbättringar.

Bessemer fick 1855 patent på en metod för järnframställning. 1858 utexperimenterades den praktiskt av svensken Göransson. Thomas uppfann omkring 1875 en metod för järnframställning som också gav som biprodukt ett gödningsämne, thomasfosfat.

Konstgödsel i form av benmjöl förekom i slutet av 1700-talet. Den

första fabriken för superfostfatgödning anlades 1843. 1873 uppfann S D Locke en knyttapparat för bindgarn, som gjorde det möjligt att tillverka självbindare. Den gamla metoden för tröskning var med slaga. I slutet av 1700-talet och början av 1800-talet konstruerades olika typer av tröskmaskiner. 1887 konstruerade Gustaf de Laval en separator för avskiljning av grädden från mjölken.

Vapen och utrustning för krigföring utvecklades i takt med den teknologiska utvecklingen. Till nordamerikanska inbördeskriget 1861-1865 konstruerade svensken John Erikson en ubåt. Vid första världskrigets utbrott 1914 fanns många redskap för krigföring.

Inom naturvetenskapen har redan nämnts Darwins bok om arternas uppkomst 1859 och Mendels arbetet om ärftlighet. Ryssen Mendelejev lade pussel med grundämnena och formulerade 1869-1871 det periodiska systemet för ämnena. Inom fysiken upptäckte Röntgen de s k röntgenstrålarna och madam Curie upptäckte radium och radioaktiviteten. Utforskningen av atomernas inre byggnad kom igång, men den forskningen och tillämpningar av rönen tillhör mest tiden efter 1914.

De uppfinningar som nämnts här förut är bara en liten del av alla som gjordes och som resulterade i industrier. Man ser av årtalen att de flesta nya sakerna kom under andra hälften av 1800-talet och man kan räkna med att större spridning inte hade skett förrän i slutet av århundradet. Allteftersom teknologierna gjorde det möjligt växte industrierna fram och levnadsmönster ändrade, samtidigt ökade specialiseringen och växte fram nya yrkesgrupper som ändrade samhällsstrukturerna. Å andra sidan ställde de nya levnadsmönstren nya krav på teknologierna.

Byggnadskonsten utvecklades. De gamla byggnadsmaterialen var i första hand trä, sten och tegel. Under 1800-talet tillkom bruket av betong, isynnerhet armerad betong, och stål. Stål användes till en början främst för broar och för stora hallar, t ex Kristallpalatset i London, en stor utställningshall som byggdes i stål och glas till utställningen där 1851. Den mest bekanta stålkonstruktionen lär vara Eiffeltornet som byggdes för världsutställningen i Paris 1889 till

minnet av franska revolutionen 100 år tidigare. Stålbyggnadstekniken var en förutsättning för skyskrapsbyggandet. Som den första skyskrapan ses Singer Building byggd 1907 i New York.

Städerna blev vanligen större och större under 1800-talet och det medförde problem med vatten och avlopp. I Stockholm ordnades med kommunalt vatten och avlopp 1859-1861.

Det fanns i början av 1800-talet många vita fläckar på världskartan. Nya teknologier gjorde det möjligt att bättre utforska jorden. Livingstone undersökte 1849-1873 delar av Afrika och undsattes av Stanley 1871. Nordostpassagen seglades första gången av Norden-skiöld 1878. Andrée försökte 1887 nå nordpolen med luftballong men misslyckades och alla i expeditionen omkom. Anundsen nådde som förste man sydpolen 1911 och flög med luftskepp över nordpolen 1926.

Teknikhistoria.

Teknik och IT.

Från sid 18-19 i IT-kommissionens rapport "IT och nationalstaten" (SOU 1998:58) (980518)

(<http://www.itis.gov.se/studiematerial/kopia/pdf/211.pdf>)

“Tekniken har varit ett av 1900-talets mest synliga förändringsområden. Bilar, tåg, flygplan, telefoner, biografier, television och andra sätt att kommunicera och sprida information och underhållning har öppnat upp världen för var och en av oss. Datorer har hittat användning inom en mångfald områden och under 90-talet har datakommunikation blivit en självklarhet. Vilka trender är centrala inför framtiden?”

Kort historik över teknikutvecklingen:

- 1830-talet Den elektriska telegrafan uppfinns.
- 1843 Alexander Bain tar patent på en föregångare till faxen.
- 1876 Bell får patent på första fungerande telefonen. L M Ericsson startas.
- 1880 Telefonen får genombrott i Sverige.
- 1884 Rörliga bilder överförs via elektriska signaler.
- 1885 Ericsson uppfinnertelefonluren.
- 1897 Katodstråleröret, som sitter i nästan alla teveapparater och datorskärmar uppfinns.
- 1923 Man kunde ringa direkt till abonnenter i andra länder.
- 1925 Effektiva kylskåp (Baltzar von Platen och Carl Munters uppfinning) börjar säljas och blir grunden för Electrolux.
- 1926 Svartvit television introduceras, dock inget ljud.
- 1930-talet Radion blir allmänt spridd i Sverige.

1931	Elspis med ugnstermostat.	1974	Internet föds i USA. AXE-växeln föds hos Ericsson.
1935	Första elektriska skrivmaskinen.	1978-82	De flesta tidningar lämnar blyet och går över till offsettryck. Datorer införs i tidningsproduktionen.
1937	Den första reguljära tevsändningen.	1981	IMB PC introduceras. Radions totala sändningstid är cirka 1500 tim/vecka.
1944	Första stora elektromekaniska räknaren Mark 1. (800 000 delar, 800 km kabel, vikt 5 ton).	1983	Televerkets monopol på modem upphör. Satellitveve introduceras.
1945	Vannevar Bush publicerar en beskrivning av Memex, en maskin som innehåller "...lagrad information av alla sorter Böcker, bilder, tidningar och korrespondens."	1984	Macintosh lanseras, "mus" och "fönster" får ny innebörd.
1947	Den första transistorn konstrueras i USA.	1985-90	Kabelteve blir allmänt spridd i Sverige.
1948	Första maskinen som kombinerar elektronisk beräkning med lagring av data och instruktioner.	1990	Bärbara datorer blir vanliga. Radions totala sändningstid är cirka 8000 tim/vecka.
1952	Den första produkten med masstillverkade transistorer, en hörapparat.	1992	På hösten blir GSM tillgängligt för de första svenska kunderna.
1954	IBM första dator med transistorer (2000 st) introduceras.	1993	Newton, en elektronisk hjälprea (PDA) från Apple.
1955	Mikrovågsugnar för hemmabruk.	1994	Internet öppnas för kommersiell trafik i USA.
1956	Videobandet för inspelning av teveprogram uppfinns. Första transatlantiska telefonkabeln.	1995	En pentiumprocessor (hjärtat i en vanlig pc) innehåller 5 500 000 transistorer på en yta av några kvadratmillimeter.
1957	IBM 1401, en stordator med 10 000 transistorer introduceras.	1996	Internet blir välkänt bland svenskarna. Provsändningar påbörjas med digitalteve.
1959	Första integrerade kretsen byggs.		
1960-talet	Teven blir allmänt spridd i Sverige.		
1962	PAL-systemet för färgteve uppfinns.		
1968	fick Alan Kay idén om en bärbar maskin, stor som en bok, som vem som helst kunde använda, speciellt barn, och som var elektroniskt uppkopplad till stora centrala informationsbanker.		
1970	Floppydisken och IBMs skrivmaskinskula.		
1971	Intel säljer de första mikroprocessorerna.		
1972	Videobandspelare för hemmabruk.		
1973	Winchester, den typ av hårddisk som finns i de flesta av dagens persondatorer.		

“Igår var nästan alla yrkeskategorier tvungna att kunna räkna och läsa. I morgon kommer nästan alla att behöva kunna hantera datorer, inte bara i yrkeslivet utan också i ökande utsträckning i hemmet. Vi kommer att betjäna oss själva i banken, livsmedelsbutiken och på resan med hjälp av telefon och dator. Datorer kommer att följa oss i bilen, på arbetet, i sängen och kanske till och med i badet. De kommer att vara små, bärbara och kommer att kommunicera trådlöst med Internet, eller vad som kommer efter. De kommer att hantera inte bara text och siffror utan ljud, bild och video. Men vad skall alla medier fyllas med?”

Medicinshistoria.

Dagens Nyheter den 1 april 1999 sid A6: ”Milstolpar i medicinens och sjukvårdens historia.

ca460- 377 f Kr Hippokrates, läkekonstens fader
529 e Kr. klostersonskolan startar(Benedikt av Nursia)
1300-talet de första glasögonen
1348-1352 digerdöden dödar var fjärde person i Europa
1495 syfilis sprids i Europa och vidare till indianerna i Amerika
1510-1580 Paré, den moderna kirurgins fader
1628 blodomloppet kartläggs(Harvey)
1683 mikroskopet gör det möjligt att se bakterier
1727 första mätningen av blodtrycket
1752 Serafimen, Sveriges första lasarett
1785 effekten av digitalis på hjärtat upptäcks
1796 smittkoppsvaccinet tas fram
1816 vaccination mot smittkoppor blir obligatorisk i Sverige
1817 koleraepidemier i Europa (även 1826, -46, 63, -73 och -91)
1846 16 okt, eterdagen, den första narkosen
1848 blindtarmsoperationer
1859 läran om det naturliga urvalet (Darwin)
1863 Röda korset bildas
1865 ärttighetsläran presenteras (Mendel)
1880-talet kirurgerna opererar inne i kroppen
1885 rabiesvaccin (Pasteur)
1895 röntgenstrålarna (Röntgen)
1898 radium (makarna Curie)
1901 människans olika blodgrupper kartläggs
1902 EKG-apparaten (Einthoven)
1905 hjärnkirurgi (Cushing)
1921 vaccination mot tbc (Calmette)
1921 insulin mot diabetes (Banting mfl.)

1927 graviditetstest
1932 första antibiotikan, sulfa
1939 DDT mot smittöverförande bakterier
1941 cytostatika börjar testas i cancerbehandling
1942 penicillinet
1950 vetenskapliga bevis för att rökning kan ge lungcancer
1950-talet konstgjorda höftleder och knän (Charnley)
1953 DNA-strukturen (Watson, Crick)
1954 första njurtransplantation(Murray)
1955 poliovaccin (Salk)
1956 första benmärgstransplantation på en cancerpatient
1959 första kromosomavvikelsen hos människa upptäcks, Downs syndrom
1960 interferon, ett kroppseget virusläkemedel, upptäcks
1960-talet datortomografin, radiologiska undersökningar, börjar användas
1967 första hjärtransplantation (Barnard)
1969 den första onkogenen, "cancerogen" presenteras
1978 första "provrörsbarnet"
1978 första diagnosen av sjukdom med genteknik "sickle-cell"
1979 sjukdomen smittkoppor utrotad
1980-talet acetylsalicylsyra används mot hjärtinfarkt och stroke
1981 aids upptäcks
1982 mänskligt insulin produceras i bakterier
1984 upptäckten att hiv orsakar aids
1985 tillväxthormon tillverkas i bakterier
1988 abortpillret RU 486 börjar användas
1988 magsårsmedicinen Losec börjar användas
1990-talet ett flertal sjukdomsgener identifieras
1991 kartläggningen av människans arvs massa startar, Hugoprojektet

Källor: Bra Böckers läkarlexikon, Nationalencyklopedin, Nobelstiftelsen ”

020205:

Några författare och titlar. En lista från 1983.

Någon kan tycka, att i listan fattas många namn, men listan är bara avsedd att ge en hum om skönlitteraturen genom tiderna och ska inte ses som en fullständig litteraturhistoria.

Anonyma verk	Gilgamesh-eposet ca1600 f Kr
	Echnatons solhymn ca 1300 f Kr
	Bibeln ca 1000 f Kr
	-ca 150e Kr
	Sångernas bok ca 100 f Kr
	-ca 300 f Kr
	Mahabharata ca 400 f Kr
Homeros ca 700 f Kr	Iliaden ca 700 f Kr
	Odysseen ca 700 f Kr
Sapfo ca 600 f Kr	
Aiskylos ca 525-456 f Kr	Orestien 458 f Kr
Sofokles 496-406 f Kr	Kung Oidipus
	Antigone
Euripides ca 480-406 f Kr	Hippolytos 428 f Kr
	Medea 431 f Kr
Aristofanes ca 445-ca 380 f Kr	Lysistrate 412 f Kr
Platon 427-347 f Kr	Dialoger
Vergilius 70- 19 f Kr	Eneiden
Horatius 65-8 f Kr	
Ovidius 43 f Kr-17 e Kr	Metamorfoser
Tacitus ca 55-ca 117 e Kr	Germanerna
Augustinus 354-430 e Kr	Bekännelser

Anonyma verk	Beowulf ca 700
	Rolandssången ca 1100
	Tristan och Isolde ca 1150
	Nibelungenlied ca 1200
	Eddan ca 800-1100
	Islänningasagan ca 1150
	-1300
	Ebbe Skammellsson ca 1200
	-1300
Snorre Sturlason 1179-1241	Heimskringla
Dante Alighieri 1265-1321	Divina Commedia ca 1320
Birgitta 1303-1373	Uppenbarelser
Giovanni Boccaccio 1313-1375	Decamerone ca 1360
Geoffrey Chaucer ca 1340-1400	Canterbury Tales ca 1400
François Villon ca1430-ca 1468	Stora testamentet 1461
François Rabelais ca 1494-1553	Gargantua 1534
Miguel de Cervantes Saavedra 1547- 1616	Don Quijote 1605
William Shakespeare 1564-1616	Richard III 1592
	Romeo och Julia 1594
	En midsommarnattsdröm 1595
	Köpmannen i Venedig 1596
	Hamlet 1600
	Macbeth 1605
	Stormen 1611
	Tartuffe 1664
	Den girige 1668
	Den inbillade sjuke 1673
	Fedra 1677
	Fabler
Moliere 1622-1673	
Jean Racine 1639—1699	
Jean de La Fontaine 1621-1695	
Olaus Petri ca 1495—1552	En svensk cröneka
Lars Wivallius 1605- 1669	
Georg Stiernhielm1598- 1672	Herkules 1658
Lasse Lucidor 1638-1674	

Daniel Defoe 1660 - 1731	Robinson Kruse	1719	James Fennimore Cooper		
	Moll Flanders	1722	1789-1851	Den siste mohikanen	1826
Jonathan Swift 1667-1745	Gullivers resor	1726	Edgar Allan Poe 1809-1849	Morden på Rue Morgue	1841
	Ett anspråkslöst förslag	1729	Victor Hugo 1802-1885	Ringaren i Notre Dame	1831
Henry Fielding 1707-1754	Tom Jones	1749		Samhällets olycksbarn	1862
Voltaire 1694-1778	Candide	1759			
Montesquieu 1689-1755	Persiska brev	1721	Hans Christian Andersen		
Jean Jaques Rousseau	Émile	1762	1805-1875	Eventyr fortalte for børn	1835
	Samhällsfördraget	1762	Per Daniel Amadeus Atterbom		
			1790- 1855	Lycksalighetens ö	1824
Ludvig Holberg 1684-1754	Jeppe på berget	1723	Erik Johan Stagnelius 1793-1823	Liljor i Saron	1821
Olof von Dalin 1708-1763	Sagan om hästen	1740	Johan Olof Wallin 1779-1839	Psalmboken	1819
	Then Swänska Argus	1732	Erik Gustaf Geijer 1783 - 1847	Minnen	1834
Carl von Linne 1707-1778			Esaias Tegner 1782 -1846	Frithiofs saga	1825
Carl Michael Bellman 1740-1795	Fredmans epistlar	1790	Carl Jonas Love Almqvist		
Johan Henrik Kellgren 1751-1795			1793-1866	Drottningens juvelsmycke	1834
Anna Maria Lenngren 1754-1817				Det går an	1838
Johann Wolfgang von Goethe	Den unge Werthers lidanden	1774	Johan Ludvig Runeberg		
1749-1832	Faust	1832	1804-1877	Fänrik Ståls sägner	1848
Friedrich von Schiller 1759-1805	Rövarna	1781	Honore de Balzac 1799- 1850	Pappa Goriot	1835
			Charles Baudelaire 1821-1867	Ondskans blommor	1857
Heinrich von Kleist 1777- 1811	Michael Kohlhaas	1808	Gustave Flaubert 1821-1880	Madame Bovary	1856
E T A Hoffmann 1776-1822	Djävulselixiret		Émile Zola 1840- 1902	Thérèse Raquin	1867
Jacob och Wilhelm Grimm	Tyska folksagor	1812		Den storagruvstrejken	1885
Heinrich Heine 1797 - 1856			Guy de Maupassant 1850-1893	Ett liv	1883
Georg Büchner 1813- 1837	Woyzeck	1836	Arthur Rimbaud 1854-1891		
James Macpherson 1736-1796	Ossians sånger	1762	Charles Dickens 1812- 1870	Pickwickklubben	1836
William Wordsworth 1770- 1850				Oliver Twist	1838
Samuel Coleridge 1772-1834				David Copperfield	1849
Walter Scott 1771-1832	Ivanhoe	1820	Robert Louis Stevenson		
Lord Byron 1788- 1824	Don Juan	1819	1850-1894	Skattkamarön	1883
Percy Bysshe Shelley 1792-1822				Dr Jekyll och Mr Hyde	1886
John Keats 1795- 1821			Herman Melville 1819 - 1891	Moby Dick	1851
			Walt Whitman 1819-1892	Leaves of grass	1855-1889

Jules Verne 1828-1905	En världsomsegling under havet	
	Jorden runt på 80 dar	1873
Arthur Conan Doyle 1859-1930	Sherlock Holmes	
Mark Twain (Samuel Clemens) 1835- 1910	Tom Sawyer	1876
	Huckleberry Finns äventyr	1884
Fjodor Dostojevskij 1821- 1881	Döda huset	1861
	Brott och straff	1866
	Idioten	1868
Leo Tolstoj 1828- 1910	Krig och fred	1864
	Anna Karenina	1873
Anton Tjechov 1860 - 1904	Måsen	1895
	Körsbärsträdgården	1904
Bjørnstjerne Bjørnson 1832-1910	Synnöve Solbakken	1857
Henrik Ibsen 1828 - 1906	Peer Gynt	1867
	Ett dockhem	1879
	En folkfiende	1882
Aleksis Kivi 1834 - 1872	Sju bröder	1870
Viktor Rydberg 1828-1895	Singoalla	1857
Victoria Benedictsson 1850-1888	Pengar	1885
August Strindberg 1849-1912	Mäster Olof	1872
	Röda rummet	1879
	Giftas	1884
	Tjänstekvinnans son	1886
	Fadren	1887
	Hemsöborna	1887
	Fröken Julie	1888
	Ett drömspel	1901
Verner von Heidenstam 1859-1940	Vallfart och vandringsår	1888
	Karolinerna	1897
Gustaf Fröding 1860-1911	Gitarr och dragharmonika	1891
	Stänk och flikar	1896

Selma Lagerlöf 1858-1940	Gösta Berlings saga	1891
	Jerusalem	1900
	Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige	1906
Erik Axel Karlfeldt 1864-1931	Fridolins visor	1898
Hjalmar Söderberg 1869-1941	Martin Bircks ungdom	1901
	Doktor Glas	1905
Joseph Conrad 1857-1924	Almayers dårskap	1895
James Joyce 1882- 1941	Odysseus	1922
George Orwell 1903-1950	1984	1949
Marcel Proust 1871-1922	På spaning efter den tid som flytt	1927
Jean-Paul Sartre 1905 - 1980	Äcklet	1938
Albert Camus 1913-1960	Främlingen	1942
	Pesten	1947
Thomas Mann 1875-1955	Buddenbrooks	1901
	Doktor Faustus	1947
Hermann Hesse 1877-1962	Stäppvargen	1927
Franz Kafka 1883-1924	Processen	1925
	Slottet	1926
Erich Maria Remarque 1898-1970	På västfronten intet nytt	1929
Heinrich Böll 1917	Biljard klockan halv tio	1960
	Katharina Blums förlorade heder	1974
Maxim Gorkij 1868- 1936	Min barndom	1913
Michail Sjolochov 1905	Stilla flyter Don	1928
Boris Pasternak 1890-1960	Doktor Zjivago	1958
Alexander Solsjenitsyn 1918	En dag i Ivan Denisovitjs liv	1962
	Cancerkliniken	1968
Ernest Hemingway 1898- 1961	Farväl till vapnen	1929
	Att ha och inte ha	1937
	Klockan klämtar för dig	1940
	Den gamle och havet	1952

John Steinbeck 1902-1968	Vredens druvor	1939
Norman Mailer 1923	De nakna och de döda	1948
Knut Hamsun 1859-1952	Markens gröda	1917
Cora Sandel 1880—1974	Kranes konditori	1945
Johannes V Jensen 1873- 1950	Himmerlandshistorier	1904
Martin Andersen-Nexö1869-1954	Ditte Människobarn	1917
Halldór Kiljan Laxness 1902	Salka Valka	1931
Väinö Linna 1920	Okänd soldat	1954
	Högt bland	
	Saarijärvis moar	1959
Guillaume Apollinaire 1880-1918		
André Breton 1896-1966		
Carl Sandburg 1878- 1967	Chicago Poems	1916
T S Eliot 1888- 1965	Det öde landet	1922
Bernhard Shaw 1856- 1950	Pygmalion	1912
Eugene O'Neill 1888 - 1953	Lång dags färd mot natt	1956
Samuel Beckett 1906	I väntan på Godot	1952
	Lyckans dar	1961
Bertolt Brecht 1898—1956	Tolvskillingsoperan	1928
	Mutter Courage	1941
Arnold Wesker 1932	Trilogin	1959
Frederico Garcia Lorca		
1899-1936	Blodsbröllop	1933
Dario Fo 1926	Tjuvar,lik och fala quinnor	1958
	Ocols sång	1971
Miguel Angel Asturias1899-1974	Weekend i Guatemala	1956
Gabriel Garcia Marquez 1928-	Hundra år av ensamhet	1967
Mario Vargas Llosa 1936-	Staden och hundarna	1962
Pablo Neruda 1904-1973	Canto General	1952
Nicolas Guillén 1902		

Hjalmar Bergman 1883-1931	Markurells i Wadköping	1919
	Farmor och vår herre	1921
	Clownen Jac	1930
	Selambs	1920
	Tomas Lack	1912
	Snörmakar Lekholm	
	får en idé	1927
	Åsa-Hanna	1918
Elin Wägner 1882-1949	Raskens	1927
Vilhelm Moberg 1898-1973	Rid i natt!	1941
	Utvandrarserien	1949-1959
Eyvind Johnson 1900-1975	Romanen om Olof	1934-1937
	Strändernas svall	1946
Ivar Lo-Johansson 1901	Godnatt, jord	1933
	Statarna	1936
	Bara en mor	1939
	Analfabeten	1951
Moa Martinson 1890 - 1964	Kvinnor och äppelträd	1933
	Mor gifter sig	1936
Jan Fridegård 1897 - 1968	Jag Lars Hård	1935
	Trägudars land	1940
Pär Lagerkvist 1891 - 1974	Ångest	1916
	Onda sagor	1924
	Bödeln	1933
	Dvärgen	1944
	Barabbas	1950
	Sibyllan	1956
Edith Södergran 1892- 1923	Landet som icke är	1925
Elmer Diktonius 1896—1961	Hårda sånger	1922
Birger Sjöberg 1885-1929	Fridas bok	1922
	Kriser och kransar	1926
Karin Boye 1900- 1941	Hårdarna	1927
	Kallocaïn	1940
Hjalmar Gullberg 1898 - 1961	Andliga övningar	1932
	Dödsmask och lustgård	1952

Nils Ferlin 1898 - 1961	Barfotabarn	1033	Per Anders Fogelström 1917	Mina drömmars stad	1960
	Från mitt ekorrhjul	1957		Barn av sin stad	1962
Artur Lundkvist 1906	Glöd	1928		Minns du den stad?	1964
	Korsväg	1942		I en förvandlad stad	1966
Harry Martinson 1904-1978	Natur	1934		Stad i världen	1968
	Nässlorna blomma	1935	Folke Fridell 1904	Tack förmig grottekvarn	1945
	Aniara	1956	Kurt Salomonsson 1929	Mannen utanför	1958
Gunnar Ekelöf 1907-1968	sent på jorden	1932		Sveket	1959
	Non serviam	1945	Birgitta Trotzig 1929	De utsatta	1957
	Diwan över fursten			En berättelse från	
	av Emgión	1965		kusten	1961
Lars Ahlin 1915	Tåbb med manifestet	1943	Erik Lindegren 1910-1968	Mannen utan väg	1942
	Fångnas glädje	1947	Karl Vennberg 1910	Halmfackla	1944
Stig Dagerman 1923-1954	Ormen	1945		Sju ord på tunnelbanan	1971
	Nattens lekar	1947	Werner Aspenström 1918	Skriket och tystnaden	1946
	Bränt barn	1948	Lars Forssell 1928	Snurra min jord	1958
Lars Gyllensten 1921	Senatorn	1958		Oktoberdikter	1971
	Sokrates död	1960		Visor svarta och röda	1972
Sara Lidman 1923	Tjärdalen	1953	Tomas Tranströmer 1931	Hemligheter på vägen	1958
	Hjortronlandet	1955	Sandro Key-Åberg 1922	Bildade människor	1964
	Gruva	1968		Scenprator	1965
Per Christian Jersild 1935	Stumpen	1973		Lovsånger	1970
	Barnens ö	1976	Göran Palm 1931	Världen ser dig	1964
	Babels hus	1978		En orättvis betraktelse	1966
Per Olov Enquist 1934	Legionärerna	1968		Ett år på LM	1972
	Musikanternas uttåg	1978	Sonja Åkesson 1926-1977	Husfrid	1963
Sven Delblanc 1931	Åminne	1970		Ljuva sextital	1970
	Stenfågel	1973		Sagan om Siv	1974
	Vinteride	1974	Göran Sonnevi 1939	Det oavslutade språket	1972
	Stadsporten	1976	Kent Andersson 1933	Hemmet	1967
Kerstin Ekman 1933	Häxringarna	1974		Flotten	1967
	Springkällan	1976		Sandlådan	1968
	Änglahuset	1979	Bengt Bratt 1937	Tillståndet	1971
Tage Aurell 1895- 1975	Martina	1937		Hemmet	1967
Per Olof Sundman 1922	Undersökningen	1958		Exercis	1968
	Ingenjör Andréés luftfärd	1967		Tillståndet	1971
				Hem till byn	1970

Filosofihistoria.

Många har skrivit om filosofins historia och hur det blir beror av författarna. Bertrand Russel (1872-1970), välkänd engelsk filosof som isynnerhet behandlade matematikens logiska principer, som skrev populära böcker om filosofi, fysik mm och gjorde inlägg i samhällsfrågor av skilda slag och som fick nobelpriset i litteratur 1950 utkom 1959 med en bok "Wisdom of the West", som på ett intressant sätt ger en bild av filosofins historia. Boken har översatts till svenska av Anders Byttner och finns i en tryckning 1989, Forums förlag, ISBN 91-37-09595-1, med titeln "Västerlandets visdom".

Boken är på 320 sidor och i början anges: "Den västerländska filosofins historia mot social och politisk bakgrund.

Sid 6 Prolog.

10 Före Sokrates.

48 Aten.

102 Hellenismen.

122 Den äldsta kristendomen.

142 Skolastiken.

170 Den moderna filosofins uppkomst.

210 Den brittiska empirismen.

230 Upplysningen och romantiken.

260 Utilismen och efteråt.

284 Samtiden.

310 Epilog"

Russel skriver i förordet att boken aldrig skulle ha kommit ut om den inte hade föregåtts av hans bok i samma ämne: "Västerlandets filosofi", 1948. I "Västerlandets visdom" vill han åstadkomma en överblick över det västerländska tänkandet från Thales till Wittgenstein, dvs till början av 1900-talet.

Några citat från Russels bok Västerlandets visdom finns på en pdf-fil som man kan få fram genom att klicka på :
<http://w1.861.telia.com/~u86107412/omr109a.pdf>

Idéhistoria

Sven Winnell 000524: Ett referat av Sven-Eric Liedmans bok I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria.

I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria.

Filosofins historia, som den skrivits av t ex Bertrand Russel, innehåller tankar från begynnelsen och rymmer tankar av många olika slag som inte alltid är till nytta för människorna i dag.

Sven-Eric Liedman, professor i idé-och lärdomshistoria vid Göteborgs universitet, har skrivit en bok, "I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria", (Bonniers 1997, 598 sidor) där han koncentrerar sig på aktuella idéer som kan väntas bli av betydelse för utvecklingen i framtiden. Boken vänder sig till allmänheten, men är också tänkt som lärobok vid universitet och högskolor.

Boken är skriven i perioden närmast efter Sovjetunionens fall, under de år då Internet tycktes göra hela världen tillgänglig och en ständigt växande finansmarknad höll allt och alla i sitt grepp.

Innehåll

Inledning 15

Upplysningsprojektet 18

Historiens framtid kan vara vår samtid 22

Den hårda och den mjuka upplysningen 26

Den korta upplysningen och den långa 41

De enkla ideerna, institutionerna och framtidens långa skugga 47

FÖRSTA DELEN: I VAR MANS HUVUD

Första kapitlet: Klockan 59

Andra kapitlet: Rummet 73

Jordens upphöjelse 74

Geografin förlorar sin mening 84

Tredje kapitlet: Tiden 91

Den korta historien 91

Kritik och motkritik 104

Människornas egen historia 117

Fjärde kapitlet: Människan 131

Äldre människobilder - och nya 132

Den ädle vilden och hans motsats 144

Universalism och partikularism i praktiken 153

Nya rasläror 162

Biologism och regionalism 170

De nya klasserna 175

Psykologerna och existentalisterna 181

Universalism och multikulturalism 190

ANDRA DELEN: INSTITUTIONERNA

Femte kapitlet: Lära för livet 199

Multiplikationstabellen 199

Pensum, frikurs och nyttokomplement 212

Att bli sin egen lärare 227

Industrialismens skola och därefter 241

Sjätte kapitlet: Det sanna och det goda 263

Praktik, teknik och andra begrepp 266

Vetenskapens institutioner- och etikens 279

Specialisering och integration 291

Att veta och att kunna 315

Sjunde kapitlet: Artefakterna 345

En liten begreppshistoria 352

Institutionerna 364

Den moderna nyttan och dess motsats 375

Död och förnyelse 386

Åttonde kapitlet: Den gudomliga politiken 403

Tusenårsriket och lyckans hjul 405

Kyrkorna och staterna 415

Kampen för en ny religion 427

Postmodern religion, postmodern politik? 441

TREDJE DELEN: I SKUGGAN AV FRAMTIDEN

Nionde kapitlet: Modernitetens trolldomsglans 453

Förlorad trolldom och ny 455

Löftet om den slutliga befrielsen 462

Främmande världar 468

Tid och rum 473

Tionde kapitlet: Europeerna och de andra 477

Den tolerante Antikrist 477

Mandariner, 'ulama och klerker 487

Kina, Islam och moderniteten 491

En världsdal portioneras ut 502

Modernitetens olika vägar 510

Elfte kapitlet: I skuggan av framtiden 517

Framstegstanken 519

Etiken, demokratin och universalismen 528

Slutsцен 537

Anmärkningar till texten 542

Register 580-598.

Författaren skriver i förordet bl a:

”Boken är tänkt som en helhet men är inte uppbyggd som historiska framställningar brukar vara. Uppbyggnaden är mer tematisk än kronologisk; kronologin finns i de enskilda kapitlen, och genom boken finns också en viss, om än inte konsekvent, rörelse framåt i tiden. I de första kapitlen befinner sig 1500- och 1600-talen i fokus; i de fyra eller fem sista är det snarare 1800- och 1900-talen. Den som har svårt för en historisk framställning som inte konsekvent följer tidslinjen kan välja att se detta som en rad nära sammanhängande studier. Bokens uppbyggnad är lättfattlig men ändå okonventionell.

Efter inledningen kommer en första del där enkla, allestädes närvarande idéer om tiden, rummet och människan behandlas. Den andra delen, bokens självklara centrum och tyngdpunkt, behandlar de stora, idehistoriskt väsentliga institutionerna: skolan först, religionen och politiken sist. Bortsett från skolan har institutionerna parvis kopplats samman med varandra för att locka fram andra perspektiv än de vanliga. Vetenskapen har konfronterats med moralen, konsten med tekniken, religionen med politiken. Det är inte min tanke att dessa kombinationer skulle vara riktigare än andra; däremot vill jag hävda att de är fruktbara. - De avslutande kapitlen är kortare. Där får bland annat europeernas möten med den del av världen som inte är västerlandet en bara alltför summarisk behandling.

Boken igenom arbetar jag med exempel som skall vara belysande för större sammanhang. I vissa kapitlen är exemplen få och föremål för en utförlig framställning, i andra fler och mer sparsamt utredda. Jag inbillar mig inte att jag har tagit upp allt det viktigaste med mina exempel. Däremot hoppas jag att dessa skall vara talande.

Titeln har jag hämtat från kyrkofadern Augustinus, som för 1600 år sedan förklarade att historien utspelas i skuggan av framtiden. Yttrandet härstammar från den tid då ordet 'modern' började användas men passar förunderligt väl in på vår modernitet, alltså de senaste århundradenas utveckling. Vad som än sker, får det sin glans - hoppfull eller hotfull - av det som kan förväntas komma därefter och som alltid förefaller mer, större, bättre eller värre.

Boken har underrubriken 'modernitetens idehistoria'. 'Modernitet', alltså, och inte 'det moderna'. Orden är synonyma, men 'det moderna' är otympligare på svenska och låter direkt tölpaktigt i genitiv. Båda skiljer sig från 'modernism', som har en snävare innebörd och främst åsyftar konstarnas utveckling från kanske romantiken, kanske Charles Baudelaire och framåt. Moderniteten innefattar däremot förändringens alla aspekter.

Alla sammansättningar med 'modern' har en besvärande men ofrånkomlig dubbeltydighet. Modernt är å ena sidan det som händer senast och det som just är i svang. Å andra sidan finns det vissa

egenskaper som vi ser som moderna oavsett om de framträder på 1770-talet eller 1800-talet. Det kan vara rationalitet, skepsis eller individualism. I den senare innebörden är steget kort från modernitet till upplysning, och det förefaller lämpligt att där just tala om upplysning. Upplysningstiden är i historieböckerna beteckningen på en epok då pregnanta föreställningar om förnuftets, toleransens och den individuella frihetens välsignelser kom till uttryck. Dessa föreställningar har överlevt 1700-talet och ingår i vad som kallats och här också kommer att kallas upplysningsprojektet.

Upplysningsprojektet står i centrum för framställningen. Därmed är också postmodernismens kritik och frågor viktiga. Det är inte min avsikt att slita kontroversen mellan upplysningens och modernitetens talesmän och postmodernisterna. Däremot har jag velat ge diskussionen både rikare och tillförlitligare historisk bakgrund än som brukar vara fallet. Dessutom har jag på vissa punkter tyckt mig komma till ett slags resultat.”

”Inledning.

'EN DAG KOMMER det ögonblick då solen bara lyser över fria människor som inte känns vid någon annan herre än sitt eget förnuft ...' Så börjar det berömda sista kapitlet i fransmannen Jean Antoine de Condorcets bok om människans framsteg. I de tidigare kapitlen har han skildrat hur mänskligheten långsamt tagit sig upp ur okunnighetens, hjälplöshetens och fördomarnas barbari och till sist nått den höjd som det sena 1700-talet representerar. Nu blickar han mot framtiden. Han ser framför sig en underbar värld. Allt det han avskyr har försvunnit: religionen med sina präster, tyrannerna med sina lakejer. Slaveri och förtryck har utplånats från jordens yta. Jämlikhet råder. Alla lever ett längre, rikare och friskare liv än tidigare. Kunskapen blomstrar. Tekniken gör livet lätt och behagligt. Konsten binds inte längre av klassiska mönster utan tillåter sig en större variationsrikedom. Samhället fungerar friktionsfritt. Kunskapen om

hur man bör bete sig för att undvika konflikter och uppnå resultat som gynnar alla finns nämligen nedlagd i lagarna och spridd bland medborgarna.

Kort sagt, i Condorcets ögon är det en lycklig, en frigjord värld.

Men Condorcet skrev sin bok under svåra omständigheter. Det var år 1793, då franska revolutionen nått sin kulmen. Han hade tidigare spelat en framträdande roll i revolutionen. Han hade utmärkt sig för sina radikala ideer om jämlikhet mellan alla människor, oavsett inte bara börd utan också kön och ras. Men nu hade Robespierre och hans jakobiner fått överhanden i kampen om makten, och de räknade tveklöst Condorcet till sina motståndare. Hans enda chans var att hålla sig undan, gömd i ett litet rum mitt inne i Paris. Medan han skrev sin bok om framstegen i det förflutna och framtiden brände marken under hans fötter. Han var nätt och jämnt färdig med vad han kallade en 'skiss' när hans ställning blev ohållbar och han lämnade sitt gömställe för att försöka ta sig ur Paris och finna bättre skydd på annan plats. Strax utanför Paris avslöjades han av den överallt förekommande polisen och häktades omedelbart. Han dog i häktet, troligen därför att han inte orkade med strapatserna under flykten och sinnesrörelsen vid häktningen. Han var redan en åldrad man men efter nutida mått inte gammal, drygt femtio år.

Året efter hans död vände vinden. Condorcet rehabiliterades och 1795 kunde hans bok komma ut... Den har funnit ständigt nya läsare under de två hundra år som gått sedan dess, läsare som reagerat med hänförelse, häpnad eller motvilja. Få har förblivit likgiltiga inför den.

I dag väcker Condorcets bok intresse främst som ett oöverträffat exempel på den typ av framstegstänkande som vi förknippar med 1700-talets franska upplysning. Condorcet var i alla avseenden en storartad representant för denna strömning, en ledande matematiker i sin samtid med sannolikhetskalkylen som specialitet men också en djärv samhällstänkare. Under åtskilliga år var han sekreterare i den mäktiga franska vetenskapsakademien, och mot slutet av sitt liv gjorde omständigheterna i form av franska revolutionen honom till en principfast och okorrumpad politiker.

Condorcet säger ingenting om hur avlägsen den framtid kan tänkas vara som han beskriver i sin bok. På sista sidan ställer han denna kommande tidsålder i motsats till den situation i vilken han själv befinner sig. Tanken på den ljusa framtiden ger frihetsvännen 'en fristad där minnet av hans förföljare inte jagar honom' och där 'han glömmer den människa som plågas och korrumpas av girighet, skräck och avundsjuka'....

Den mänsklighetens historia som han tecknat i bokens tidigare kapitel är ämnad att visa att människan med sitt förnuft har de nödvändiga medlen för att bygga sig en lycklig värld. Hindren är också många - 'girighet, skräck och avundsjuka' är bara några av dem. Men den framstegsprocess varom historien berättar kommer bara tillfälligt att kunna hejdas.”...

Sid 47: ”En utforskning av upplysningsprojektet och dess öden, dess metamorfoser, de olika motstånd det mött och dess förankring i olika typer av samhällen är, enligt min mening, det idé- och väl också filosofihistoriskt bästa sättet att närma sig hela frågan om *moderniteten*. Upplysningsprojektets grundläggande problem - förhållandet mellan den moderna utveckling som visat sig basal och den som är variabel - är temat för denna bok...

Upplysningsprojektet, alltså föreningen av mänsklig frihet och lycka med en vetenskaplig, teknisk och ekonomisk framstegsprocess, är i sig en idé, alltså något som människor kan skriva, säga eller tänka. Det är inte redan en praktik men förbundet med ett oändligt antal praktiker, där inte sällan den ena kan motverka den andra. Det är inte heller knutet till en bestämd samhällelig miljö, även om det har uppstått under mycket bestämda, konkreta förhållanden. Från dessa förhållanden, typiska för det tidiga 1600-talets England, Frankrike och Nederländerna, har det kunnat slå rot i många olika miljöer för att inom år 2000 vara spritt över större delen av jordklotet.”

Första delen, kapitel 1-4 : I var mans huvud.

Kapitel 1. Klockan.

Kapitel 2. Rummet.

Kapitel 3: Tiden.

Kapitel 4. Människan.

Andra delen, kapitel 5-8: Institutionerna.

Kapitel 5. Lära för livet. Här behandlas skolans och utbildningens institutioner. Där står bl a på sid 214:

”Förnyarnas ståndpunkt kan, renodlad, formuleras så: Skolan skall inte bara anpassa eleven till det samhälle som hon eller han skall gå ut i efter avslutade studier. Den skall ge beredskap för en då redan förändrad värld och inte minst tillhandahålla redskap för att påverka denna förändringsprocess.

Skolan framstår för många till och med som det mäktigaste redskapet för att förändra samhället i önskvärd riktning. Det är framför allt den politiska reformismens ståndpunkt. Om revolutioner är riskabla och leder till kaos och oönskade konsekvenser, förefaller den bästa vägen att skapa en bättre värld vara att påverka den unga, ännu formbara generationen, så att den omsider skall stå redo att bygga det nya samhället. De redan vuxna har vuxit samman med en existerande värld vars vanor de gjort till sina. Barn är däremot formbara.”...

Sid 254: ”I en utbildning som sträcker sig över lång tid hålls de som inte kan få arbete i verksamhet, och dessutom ser de ut att vara på väg mot ett framtida yrke som inte finns. Slagordet om ’det livslånga lärandet’, så tilltalande i sig, kan också tolkas i den riktningen. Det ser bättre ut i statistiken med många studenter än med många arbetslösa.

Dessa anmärkningar kan i och för sig vara riktiga. Men det hindrar inte att kunskap och kunskapssökande kan vara värden som gör livet rikare. Den politiska retoriken, likartad i de flesta länder i dag, brukar innehålla hyllningar till kunskapen i allmänhet och vetenskapen i synnerhet. Det är vetandet som skall ge lösningen på de kriser som

avindustrialiseringen har i sitt släptåg. Framför allt är det ett hårt vetande politikerna har i åtanke: elektroniken med datorerna, biotekniken med sin betydelse för den lukrativa läkemedelsindustrin och kanske också något tredje, något som man ännu inte riktigt kan definiera men som utgör den konsekventa följden av den fortgående teknisk-vetenskapliga utvecklingen.

Men i denna, inte sällan lätt desperata, hyllning till forskningen inmänger sig också en uppfattning om värdet av vetande över huvud taget. Begreppen som politiker och samhällsdebattörer använder sig av är ofta otydliga och gör inte skillnad på kunskapens betydelse för välbefinnandet i ett land eller en region och dess värde för den som själv besitter den. Själva denna vaghet är signifikativ och typisk för debatten om skola och utbildning.

Här måste vi bli kvitt vagheten och skilja mellan:

1. Kunskap av värde för ekonomin i vidaste mening, inklusive produktivitet, konkurrenskraft, profit och produktiv sysselsättning;

2. kunskap av värde för det politiska systemet, närmare bestämt demokratin. För en levande demokratisk kultur krävs insiktsfulla och fördomsfria medborgare, insatta i ett vitt spektrum av politiska frågor; och

3. kunskap av värde för den enskilde. - Kunskaper, och i synnerhet sammanhangsskapande kunskaper, gör livet rikare. Den som har en god kännedom om växt- och djurarter upplever en blomsteräng som bokstavligen mer meningsfull än den okunnige. Ett musikstycke öppnar sig bäst för den som kan identifiera dess struktur och placera dess särart i ett större, musikaliskt och historiskt sammanhang. Den teknikkunnige står närmare sin dator än knapptryckaren.

Den tredje betydelsen formuleras ofta som kunskapen som ett värde i sig. Det är ett uttryck med djup förankring i filosofihistorien men likväl vilseledande. Det är inte kunskapen som sådan som är på tal utan dess förmåga att göra tillvaron värdefullare för sin bärare.

Distinktionen mellan studier som syftar till större individuell insikt och studier som indirekt ger externa effekter går tillbaka till antiken.

Åtskillnaden mellan ekonomiskt värde och politiskt är däremot modern, och slitningen mellan alla tre, märkbar både i de stora moderna pedagogiska teoretikernas arbeten och i de senaste århundradenas ändlösa reformverksamhet, kan ses som konstitutiv för de senaste tre århundradenas utveckling i Europa och, efter hand, i allt större delar av världen. (Det finns också en fjärde kunskapsanvändning, nämligen insikter i religiösa ting för ett bättre liv efter döden. Kort sagt: katekesen eller någon dess motsvarighet är nödvändig för den eviga saligheten. Det finns sådana idéer som propageras än i dag. Men vi lämnar dem för enkelhets skull utanför räkningen.)...

De flesta människor måste tyvärr förr eller senare lämna skolan och söka sin bärgning i världen utanför. De redskap skolan givit dem, vare sig det är elementarskolan, gymnasiet eller universitetet, skall vara nog för att de skall kunna göra sig hemmastadda och behjälpliga i sina olika sysslor.”...

Kapitel 6. Det sanna och det goda. Här behandlas vetenskapens och moralens institutioner. Här behandlas begrepp, bl a: praktisk, praxis, handling, teknik, praktisk filosofi, teoretisk filosofi, vetenskap, forskning, filosofi, historia, experiment, naturvetenskap, moral, etik, socialvetenskap, politik, ideologi. De vetenskapliga institutionernas metoder och strider o d beskrivs. Ett långt avsnitt om etik finns. I ett avsnitt om specialisering och integration behandlas bl a klassifikationerna av specialiteter och hopslagning av specialiteter.

Sid 288-291 om etikens institutioner:

”Det kan förefalla egendomligt att tala om institutionen etik. Det kommer likväl att göras här och jag tror med goda skäl. Varje samhälle håller sig med en uppsättning normer, vissa reglerade i lagar och förordningar, andra - de flesta - spontant utvecklade och mer eller mindre skiftande mellan grupper, klasser, kön och regioner. Samhället kan inte hålla sig stabilt och den enskilde inte känna elementär trygghet utan bestämda föreställningar om hur den ene eller andre

kommer att reagera och handla i en viss situation. Varje människa utsätts alltifrån barndomen för en ström av uppmaningar om önskvärd beteende och goda värderingar.

Institutionen etik är summan av alla instanser som på så sätt söker påverka oss och i vissa fall också föreskriver oss att göra på ett eller annat sätt. Etiken är en institution därför att den verkar konserverande och stabiliserande. Men den saknar den enhetlighet som institutionen vetenskap trots sina variationer utvecklat. Man kan inte tala om en etikens front som man talar om en forskningsfront. Det finns inte en internationell standardisering av etiken som det finns av stora delar av vetenskapen. FN:s deklarerationer om de mänskliga rättigheterna är ett försök att upprätta en överallt giltig moral- och rättskodex på ett begränsat men centralt område och är inte utan betydelse; men den har inte samma normerande inflytande som den vetenskapliga normalstandarderna, fastän den senare är oreglerad och bara indirekt kan avläsas i handböcker, encyklopedier och som den vanligtvis stumma bakgrunden till forskningsrapporter och artiklar.

Institutionen etik är lös, föränderlig, mångskiftande och full av inre motsättningar. Att verkligen kartlägga den i ett bestämt samhälle vid en bestämd tidpunkt skulle innebära ett enormt arbete. Här blir det fråga om några antydningar. Avsikten med skissen är att sedan kunna blott lägga några avsnitt där vetenskap och etik möts i det moderna samhället.

De etiska instanser som en människa konfronteras med kan liknas vid ett antal koncentriska cirklar, allt vidare i omfattning. Den närmaste är familjen eller dess substitut i form av uppfostrare, nära vänner eller arbetskamrater. Därefter följer skolan som för den vuxne vanligtvis ersätts av arbetsplatsen med dess chefer och övervakare. Intresseorganisationen och det politiska partiet har åtminstone för vissa människor och i vissa sammanhang en viktig normfunktion. Religiösa instanser av olika slag, kyrkor, samfund eller enstaka religiösa auktoriteter spelar traditionellt sett och på många håll fortfarande en avgörande roll som normgivare. En uppåtstigande makt

även på detta område är massmedierna, som till allt annat brukar lägga ut rättesnören för sin publik. Rättssystemet med sina lagar och domstolar och straff är i varje ordnat samhälle en mäktig etisk instans; militärmakten har en gång varit det, är det på sina håll fortfarande och blir det överallt i krigstid. Över alla dessa maktenheter tronar sedan några århundraden den abstrakta staten med sitt våldsmonopol och sin makt att förbjuda vissa handlingar och föreskriva andra. Bortom staten finns internationella domstolar och lösare eller fastare förbund av stater, vilkas budord framför allt indirekt når den enskilde. Mäktiga stater kan också fungera som ett slags etiska övervakare, som USA inom sin maktsfär och Sovjetunionen, så länge den fanns, inom sin. Mäktiga transnationella företag kan ha liknande betydelse, och deras inflytande är snabbt växande.

Detta intrikata nätverk av instanser med sin brokiga uppsättning moraliska rekommendationer och rättsliga påbud - där moralen säger vad man *bör* göra, rätten vad man *inte får* göra - väcker viktiga frågor: Hur motiveras normerna? Varifrån hämtar de enligt sina sagesmän och sageskvinnor sin kraft och giltighet?

Det finns ett begränsat antal svar på dessa frågor. De behöver inte utesluta varandra utan kan stundtals kombineras med varandra. Man kan hänvisa till *traditionen*: så har det alltid varit. Man kan åberopa *en högre auktoritet*, Gud, hans Heliga skrift eller det mänskliga samvetet, alltså en inre röst som varje ofördärvad människa har. Man kan uttala sig om de *konsekvenser* som en bestämd handling får; en handling bör undvikas om den leder till övervägande negativa följder men utföras om den utmynnar i positiva ting.

Traditionsargumentet kan uttolkas på olika sätt. Det kan ha en konsekvensetisk innebörd som ofta i en renodlat konservativ argumentation. Resultatet har blivit lyckosamt förr och blir det rimligen igen. Argumentet kan också kombineras med typ nummer två, som har en mer eller mindre påtagligt pliktetisk innebörd. Det säger nämligen att det är vår plikt att handla i enlighet med vissa bud eftersom Gud vill det eller samvetet bjuder det, och vi bör lyda Gud och samvetet. En modern sofistikerad variant kommer med Kant, vars

praktiska förnuft sammanfaller med samvetet. Den tredje typen är entydigt konsekvensetisk. Men pliktetik och konsekvensetik kan förenas. Det fjärde av tio Guds bud lyder enligt den gamla översättningen i Karl XII:s Bibel: »Du skalt ära din fader och dina moder; på det du skalt länge lefwa i landena, som Herren din Gud dig gifwa skal" (2 Mosebok 20:12). Den senaste översättningen, från 1986, har en någorlunda liktydig innebörd: »Hedra din fader och din moder för att det må gå dig väl och du må länge leva i ditt land». I båda formuleringarna förenas plikt- och konsekvensetik. Hedrandet är en plikt, men den som uppfyller plikten kommer att ha nytta av det. Det är en kombination som inte är ovanlig.

Kants och t. ex. Condorcets eller Spencers etikförståelse förenas i sin rationalism. De ser alla etiken som sprungen ur det mänskliga förnuftet och därmed också till roten åtkomlig för rationell argumentation och analys. Det finns viktiga strömningar också i nutiden vilkas företrädare däremot hävdar att etiken är om inte irrationell så arationell eller för-rationell. Kravet på obetingad lydnad mot nedärvda budord eller en regims lagar och förordningar bygger på den uppfattningen. Men det finns också ett djupsinnigt och raffinerat sätt att driva argumentationen i likartade banor. Det finns alltsedan medeltiden teologer och filosofer som mer eller mindre tydligt företrätt den. Under romantiken utformades på sina håll en idé om att grunden för all etik och all kunskap var en relation mellan ett jag och ett du. Den store dansken Sören Kierkegaard hörde delvis till samma linje, men sin nutida inriktning fick den först i och med Martin Heideggers filosofi, vilken i och för sig inte rymmer en etik men kan inspirera till tankar om etiken. Människan befinner sig i världen, utkastad i den, innan hon börjar reflektera över sin tillvaro, säger Heidegger. Delvis inspirerad av denna föreställning utvecklade Emmanuel Levinas sin doktrin att det är etiken som utgör den 'första filosofin' och alltså inte, som i en mäktig tradition alltsedan Aristoteles, en rationellt grundad lära om det varande och dess principer. Etikens grund är enligt Levinas människans möte med en annan

människa i bokstavlig mening. Den andra människans ansikte rymmer en omedelbar vädjan om sympati, och det är ur detta möte som moralens bud kan växa fram.

Kan man tala om en modern utveckling inom etiken som man talar om en modern utveckling inom vetenskapen? Det är då inte i första hand fråga om filosofernas teorier om etiken utan om förändringar inom hela den komplexa institutionen etik, förändringar som filosoferna kan uttrycka, systematisera, reagera emot eller reflektera över. Jag skall upp ställa två hypoteser som har ett visst inbördes sammanhang:

1. Konsekvensetikens har fått en starkare ställning på pliktetikens och traditionsetikens bekostnad. Det är en utveckling som hänger samman med samhällets rationalisering i allmänhet och vetenskapens starkare ställning i synnerhet. Ju fler processer som kan förutses, desto större ter sig också möjligheten att förutse konsekvenser av mänskliga handlingar. Det goda blir det som har önskvärda följder. Den handlandes subjektiva motiv för handlingen blir mindre väsentliga. - Det är också sannolikt att samhällets relativa demokratisering verkar i samma riktning. När fler människor får möjlighet att påverka fler frågor och bestämma i fler egna angelägenheter kommer uppmärksamheten på konsekvenser att öka, budordens styrka däremot att minska.

2. Det blir bortom den filosofiska analysen allt svårare att skilja mellan teknik som hjälpmedel att uppnå ett visst mål och praktik i meningen fri och ansvarig mänsklig handling. Mänskliga handlingar betraktas i växande utsträckning som uttryck för en viss - god eller bristfällig - teknik. (Det är alltså inte bara, som vi redan konstaterat, *orden* 'praktisk' och 'teknisk' som får likartad innebörd. De stycken verklighet de representerar tycks också flyta samman för den moderne iakttagaren.)

Hypoteser av den omfattningen kan här bara tjäna som vägledning för reflexioner, inte som riktmärken för empiriska undersökningar. I det följande bör vi alltså hålla dem i minnet."

Sid 332:"Tiden från sekelskiftet till 1960- och 1970-talen var samhällsvetenskapernas och i synnerhet sociologins, psykologins och företags- och nationalekonomins stora expansionsperiod. Ännu mot slutet av 1800-talet gjordes de osynliga inom andra ämnesgrupperingar; sociologin och psykologin lösgjordes först sent från filosofin, och ekonomin förde en osäker institutionell tillvaro, ofta inom juridiska fakulteten. Men snart blev de självständiga och utvecklades till stora, centrala ämnen i det framväxande massuniversitetet. Deras expansion hängde nära samman med den massiva utbyggnaden av offentlig förvaltning på alla nivåer liksom med den växande byråkratin inom enskilda företag. Disciplinernas första uppgift var att utbilda en stor kader av människor för dessa sysslor. Men förhoppningen var att forskningen inom disciplinerna också skulle ge lösningar till olika typer av problem. Psykologer, sociologer och ekonomer - och i viss mån också statsvetare - spelade viktiga roller som rådgivare, inspiratörer, utredare och ideologer i olika sektorer av samhället. Ofta definierade de sig politiskt och engagerade sig i ideologiskt färgade debatter eller direkt i det politiska livet. Även när de höll sig utanför det offentliga samtalet kunde de återopas som auktoriteter och vägvisare av både politiker och administratörer.

I deras verksamhet blev och blir fortfarande gränslinjen mellan det tekniska och det praktisk-etiska vanligtvis omöjlig att dra. Många samhällsvetare såg sig som samhällsingenjörer (en idé som kan spåras till baka åtminstone till Saint-Simon; under 1900-talet gjorde filosofen Karl R. Popper den till fullt utbyggd doktrin). I den meningen var deras uppgift teknisk: de sökte i Max Webers anda goda lösningar på problem som andra hade uppställt. De sökte det bästa, enklaste sättet att förverkliga ett mål till vilket de i sin egenskap av samhällsvetare förhöll sig neutrala.

I själva verket var denna föreställning om den egna uppgiften som rent instrumentell stark, ja, dominerande bland samhällsvetare, kanske i synnerhet under årtiondena efter andra världskriget. De avstod alltså medvetet från en Condorcets eller Wienkretsens ambitioner och sökte

därmed förverkliga vad de såg som en renare typ av vetenskaplighet. Men svårigheterna kan vi se från några välbekanta exempel.

Industri sociologi liksom industri psykologi var under en period blomstrande discipliner. De hade stark ställning både vid forskningsinstitutioner och ute på företag. Deras uppgift var enkelt uttryckt att finna svar på frågor av typen: Hur skall man uppnå maximal trivsel för alla grupper? Hur skall man undvika konflikter på arbetsplatsen? Hur skall förhållandet mellan arbetsgivare och anställda bli det bästa tänkbara? Bakom frågorna låg vissa värderingar beträffande vad som var bra och vad som borde undvikas på en arbetsplats. Industri psykologer och industri sociologer menade vanligen att de i sitt vetenskapliga arbete *förutsatte* dessa värderingar; det var i själva verket deras arbetsgivare eller kanske samhället i stort som hyste värderingarna, medan deras egen uppgift i princip inte skilde sig från ingenjörens som skulle finna medel för en bensinsnål bil eller ett självavfrostande kylskåp.

Men samhällsvetarnas arbete blev föremål för stridigheter. Frågorna om parternas rättigheter på arbetsmarknaden liksom chefernas befogenheter och arbetsdisciplinen var notoriskt kontroversiella. Forskarna tvingades i kvistiga fall att ta ställning och anklagades omedelbart för partiskhet, antingen av arbetare eller av företagsledare. Industri sociologi och industri psykologi hade ställt i utsikt att i princip lösa alla konflikter på arbetsmarknaden. Efter hand blev det klart att målet var ouppnåeligt. Själva kom de att gruppera sig i olika skolbildningar vilka associerades med de stridande parterna på arbetsmarknaden. Ideologiska motsättningar blev med andra ord fullt synliga. Forskarna tog ställning i frågor som ytterst gällde hur människor borde handla.

Disciplinerna som sådana har inte försvunnit, men deras position är förhållandevis svagare i dag och förväntningarna på dem är lägre.

Statsvetare har också eftersträvat opartiskhet. Ändå brukar det inte vara svårt att ur deras forskning utläsa deras samhällsideal. Ofta tar de själva ställning i partipolitiken, låt vara vanligen med pretentioner på att kunna skilja mellan sitt personliga politiska engagemang och sin

forskning. Men den politiska forskning som är helt och hållet instrumentell tenderar att bli trivial.

Allra tydligast och dessutom mest framgångsrikt har ekonomernas ideologiska engagemang varit. Under årtiondena efter andra världskriget spelade engelsmannen John Maynard Keynes' teorier en viktig roll, inte bara för ekonomisk politik i snäv mening utan för mer generella föreställningar om vad staten kunde och borde vara för något. Keynes blev den vetenskapliga garanten för en strategi som tilldelade staten en avgörande roll för att övervinna kapitalismens kriser. Hans teori användes också som argument för att staten borde undsätta dem som hade det svårt. I synnerhet gällde det de arbetslösa som i kristider skulle undsättas med hjälparbeten. Keynes blev det samlande namnet för det slags välfärdspolitik som utvecklades i industrinationer utanför Sovjetsfären.

Under 1970-talet genomgick de flesta ekonomer som nyss varit ivriga anhängare till engelsmannen en djupgående ideologisk förändring. Det var inte bara fråga om att de vände Keynes ryggen; de antog en ny samhälls- och världsbild, i vilken deras elever och elevers elever intill i dag skolats in. Deras uppfattning kallas ibland nyliberal och rimmar väl med den nyliberalism som bland andra Milton Friedman utvecklade långt innan vinden vänt för Keynes. I strikt ekonomisk mening innebär den nya huvudriktningen en återgång till en tidigare övertygelse att den totala penningmängden i samhället är avgörande för ekonomin. Keynes gjorde en radikal åtskillnad mellan pengar som låg stilla som besparingar och pengar som sattes in i produktionen. Den stora krisen från 1929 och framåt berodde på att alla, inklusive staterna, sparade. Då måste det ekonomiska livet förlamas. Keynes tolkning stred mot den som tidigare varit förhärskande och som nu åter kommit till heders, enligt vilken staters finanser bör hanteras som privatpersoners. Finns det ont om pengar måste staten alltså spara. Mellankrigskrisen utlöstes av att för mycket pengar var i omlopp och inte av att så litet sattes in i produktionen. Nutidens kriser har enligt dessa ekonomer samma grund.

Så långt är de konkurrerande teorierna strikt ekonomiska. Men de vidgar snart sitt omfång när arbetslöshetens orsaker kommer på tal. Keynes inledde sitt ekonomiska huvudarbete, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, från 1936, med att inskräpa att anledningen till att människor blir arbetslösa inte är att de avstår från arbete när de finner att den erbjudna ersättningen är för låg. Det ligger djupare, socioekonomiska orsaker bakom arbetslöshetskriserna.

Den nu dominerande ekonomiska uppfattningen innebär däremot att arbetslösheten just har sin grund i att den arbetande inte finner det mödan värt att arbeta när lönen inte är större. Inunder denna övertygelse ligger en hel människobild. Det är bilden av den ekonomiska människan (*Homo oeconomicus*, economic man). Den innebär inte att en människa har intresse enbart av pengar och rikedomar. Betydelsen är vidare och mer sofistikerad. Människan är ekonomisk - i strikt mening hushållande - i den meningen att hon oförvillat och med klar blick kalkylerar om en framtid där hon vet vad hon själv önskar sig. Den ekonom som i nutiden utlagt denna människobild klarast och mest fullödigt är Friedmans kollega från Chicago, Gary S. Becker. Ytligt sett skriver Becker mycket som inte ser ut som ekonomi i snäv mening. Han tar upp ämnen som varför människor gifter sig och varför de begår självmord. Vi brukar anta att när en människa flyttar samman med en annan har det inte sällan med förblindande kärlek att göra. Becker förnekar inte att det finns sådant som kärlek. Men själva steget att förena sitt liv med en annans är resultatet av en sund kalkyl. Man vinner på affären. Kostnader för mat och tvätt och hyra minskar. Sexuella tjänster och gentjänster rationaliseras. Nackdelar som minskat oberoende och risk för konfrontationer taxeras som mindre. Självmördaren gör också en kalkyl över vad ett fortsatt liv skulle innebära. Det är inte förtvivlan, dunkel dödsdrift eller förmörkat sinne som styr fingret till avtryckaren. Han har vägt framtidens sannolika bekymmer mot dess glädjeämnen och sett röda siffror hela vägen.

Becker har tydligare än någon annan givit den nyliberala teorin en ideologisk inramning. Den ekonomiska doktrin som han propagerar

för är inte enbart ekonomisk i meningen att den sysselsätter sig med problem som hör till den akademiska specialiteten ekonomi. Den rymmer en samhälls- och människobild utan vilken monetarismen eller teorin om den totala penningmängdens avgörande betydelse förblir hängande i luften.

Men de nutida ekonomerna bär inte bara på en bestämd världsbild. De är också som ekonomer talesmän för en åtminstone partiell etik. De författar visserligen inte etiska traktater som Comte eller Spencer, men i intervjuer och populära artiklar utvecklar de moraliska teser med stor genomslagskraft. De förklarar för människor i allmänhet och politiker i synnerhet att ekonomiska kriser beror på att de 'levt över sina tillgångar' och underlåtit att 'rätta munnen efter matsäcken'. Idealet av sparsamhet och beskedlighet mejslas fram, men också av initiativrikedom, både när det gäller att finna nya besparingar och söka nya vägar till utkomst.

I vår samtid liksom så många gånger tidigare talas det om normlöshet, och de moraliska förkunnarna är förvirrande många och utmärks antingen av intetsägande välmening eller rigorös fundamentalism utan förankring i förnuftiga överväganden. Ekonomerna är under 1980- och 1990-talen de enda verkligt framgångsrika och konsekventa morallärarna. Det är kanske signifikativt att de talar med vetenskaplig auktoritet. Men framför allt lever de i symbios med den basala moderna utveckling som kapitalismen representerar. Det ger dem styrka i en värld där annars normförvirring råder. ”

Kapitel 7. Artefakterna. I detta kapitel behandlas teknologins och estetikens institutioner. På sid 345 -352 står bl a:

”EFTER SOVJETUNIONENS KOLLAPS började man krympa de statliga anslagen till militärindustrin i USA. Nedskärningarna drabbade i synnerhet de mest spektakulära projekten och friställde därmed tusentals högutbildade naturvetare och tekniker.

För en del av dessa arbetslösa erbjöd kulturindustrin en räddning.

En Disneyfilm är i dag ett högteknologiskt projekt som kräver nyskapande insatser; animationerna är extremt avancerade. På vissa områden är det inte längre krigsindustrin utan nöjesvärlden som är teknikledande.... Filmen är i alla avseenden ett masskonstverk. Den kräver stort kapital, den görs i en mängd kopior och den har en appell till massorna som ingen annan konstform.

I den tekniska reproduktionens tidsålder blir estetiken ett viktigare verktygsmedel än förr... Det är ett förhållande som fascisterna och nazisterna inte varit sena att utnyttja. De har med sina uniformer, emblem och flaggor, parader, kampsånger, byggnader och gatuscener estetiserat politiken.... Medan nazisterna utvecklade sitt barbari och Stalins regim mördade sina egna, förverkligades i USA en mjukare, mer smygande form av förtryck och värdeförstöring. Ingenting, inte ens konsten, kunde undgå den kapitalistiska kniptången....

Ett klassamhälle måste hålla sig både med en populärkultur för massorna och en finkultur för dem som vill framstå som förmer. Den senare som inte får förväxlas med den nyskapande konsten, är inte i något stycke friare än den förra... Operan kan vara lika mycket känslökval och till intet förpliktande förströelse för överklassen som schlagern för resten av befolkningen. Det brukar heta att underhållningskulturen ger möjlighet till verklighetsflykt och att den vanlige åskådaren genom t. ex. filmhjälten eller filmhjältinnan kan identifiera sig med ett märkligt, stort och fritt öde... En butiksflicka tror inte att hon kan bli gift med högste chefen som kvinnan i filmen hon ser; snarare påminns hon om sina egna till kortakommanden men finner en tillfällig tröst i att hennes lott kunde ha varit annorlunda... Kulturindustrin är som en massproduktion vilken som helst; den hör verkligen hemma i den tekniska reproducerbarhetens tidsålder. Dess syfte är vinst och behärskning av människors tankar och drömmar. Stereotyperna härskar; samma och åter samma former, figurer och berättelser varierar... Allting stängs in i en standardiserad stil, medan den nyskapande konsten inte låter sig begränsas...

Det finns en uppsjö av b-filmer, usla TV-serier, andefattiga schlagrar, imbecill reklam och dåliga tecknade serier som prånglas ut av

mediejättarna. Kulturindustrins mäktiga ägare liksom dess styrande ekonomer kan rent av tänkas föredra en dylik kulturell rotvälta, som ger dem lättköpta vinster och mindre bekymmer....

Det vore som alltid en förhastad slutsats att anta att det aktuella tillståndet måste bestå och kanske bli än mer markerat i framtiden. Gränsöverskridanden av alla slag väcker ständigt provinsiella reaktioner, och sådana kan vi se många både groteska och kuriösa exempel på i dag. Reaktionernas styrka och deras framtida jordmån vet vi mycket litet om.

Men en sak kan vi slå fast: den moderna teknikens inflytande på det estetiska skapandet eller på frambringandet av kulturprodukter över huvud är stort och kommer att så förbli om inte en världsomspännande katastrof inträffar. Det gäller inte bara produktionen av CD med Beethovens symfonier eller indiska ragas eller schlagerlåtar, tryckningen och distributionen av Kalle Anka, Dallas eller Shakespeares samlade skrifter eller den mönstergilla reproduktionen i masskala av Leonardo da Vincis 'Nattvarden' eller pornografiska blad i lyxförpackning. Tekniken genomsyrar också den nyskapande smala kulturen. Datorn är ett viktigt arbetsinstrument både för bildkonstnärer och musiker...

Denna konstarnas närhet till den nyaste teknologin är bara den ena sidan av ett mynt vars andra är de teknologiska artefakternas alltmer estetiskt kräsna utformning. Estetiseringen innebär visserligen inte något nytt: arkitekturen och byggnadskonsten har sedan urminnes tider befunnit sig vid gränsen mellan teknik och estetik, konsthantverket fascinerade sinnena på 1800-talet och maskinernas skönhet är ett konstnärligt tema under nästan hela detta sekel. Det nya är att formgivningen av snart sagt alla varor i dag är utstuderad, ingenting är längre blott och bart funktionellt. En slagborr bör vara vackrare än andra slagborrar för att vinna framgång på marknaden. Datorer och TV-apparater, för att inte tala om bilar, är estetiskt raffinerade skapelser. Det finns inte ett hårschampo som säljs på vanlig flaska och inte en hårborste där inte formgivningen är tänkt som ett försäljnings-

argument. Till och med busskurerna är i dag exklusivt designade.

Det är mot den bakgrunden som det ter sig fruktbart att föra samman institutionen estetik med institutionen teknologi....

Vår framställning börjar med en begreppshistoria; vi följer det antika *techne*- eller *ars*-begreppets utveckling och i synnerhet uppkomsten av det moderna ordet 'estetik', liksom den vindlande historia som leder fram till den nutida innebörden av ordet 'teknologi'. Medan teknologin under största delen av sin moderna historia av sina utövare betraktats som tämligen oproblematiske, är estetikerna oavslutligen sysselsatta med att efterforska sin disciplins grundvalar och därmed också konstens innebörd. Skillnaden mellan de båda områdena är signifikativ; teknologin representerar i modern mening det handfasta och rättframma eller det *praktiska* över huvud, medan estetiken och därmed konsten står för det undflyende och eteriska, det avvikande och bohemiska - det *opraktiska*. Maskinen rymmer i sina konstruktörers ögon inga hemligheter. Bara den okunnige begäpar den. Konstverket, däremot, har dolda djup.

Det därpå följande avsnittet gäller institutionen teknik och institutionen konst i sina skiftande skepnader (för att undvika missförstånd kan vi slå fast: teknologin betecknar i denna framställning vetenskapen om och den teoretiska reflexionen över tekniken, medan estetiken utgör konstarnas vetenskap och filosofi). Därefter utforskas med en rad nedslag i den konkreta historien deras skiftande relationer till såväl nyttan som moderniteten. Inledningens tema om teknikens och estetikens ömsesidiga närmande återkommer avslutningsvis i ett avsnitt där temat konstens slut och estetikens omgestaltning också tas upp.”

Kapitel 8. Den gudomliga politiken. Här behandlas politikens och religionens institutioner. På sid 404-405 står bl a:

”Människorna har blivit ensamma i världen med sina kunskaper och sina tekniska färdigheter, sina politiska kannstöverier och sina grubblerier om gott och ont. Paradiset är inte längre gudarnas belö-

ning men inte heller är olyckan deras straff. Människan har sig själv att tacka och sig själv att skylla.

Det innebär att hon måste ta eget ansvar på alla områden. När det gäller naturvetenskap och tekniskt kunnande tycks vägen säker: ett pärlband av framgångar ligger bakom henne, och nya framgångar väntar i framtiden. Med politiken är det svårare. Viljorna korsas där. Kan man urskilja en politik som är lika tveklöst förnuftig och därmed överlägsen sina alternativ som man kan tala om en förnuftig naturvetenskap ?

Det finns en mäktig tradition som hävdar detta med emfas. Den kommer till mångahanda uttryck... människan har överbjudit naturen, och hon har därmed också blivit ensam herre. Och mera precist: de löften som religionen givit om ett hinsides paradiset kan förverkligas på jorden och av människans egen kraft.

Det är en tankegång som har föregångare i andra, mindre moderna traditioner. Självt är den däremot otvetydigt modern. Den utgör den moderna sekulariseringens tydligaste - man kan säga paradigmatiske - uttryck. Några av dess etapper skall vi här stifta bekantskap med. Först ställs frågan om den moderna framtidstrons bakgrund, en notoriskt kontroversiell fråga. Så mycket är åtminstone säkert som att föreställningen att människan kan bygga sig en egen framtid har rötter både i kristna och judiska kiliastiska traditioner och i en helt inomvärldslig föreställning om en politikens konst, som betvingar det blinda ödet (Machiavelli). Båda rotsystemen blottläggs här liksom religionens och politikens delvis gemensamma, delvis klart åtskilda institutioner. I ett särskilt avsnitt skildras parallellt de politiska försöken att åskådliggöra hur den moderna politiken tagit religionens plats och några stora tänkares och politiska teoretikers reflexioner över religionens inomvärldsliga innehåll och innebörd.

Avslutningsvis skall vi betrakta dagens panorama om ett sådant över huvud kan skönjas ur tillfälligheternas mångfald. Ett tycks åtminstone säkert: tron på en politik som infriar religionens löften har fått sig en knäck. Om postmodernisterna fått rätt på något område så är det här.

Dagens alternativ tycks vara: återgång till någon form av religiös tro, men nu med både trosinnehåll och framtidslöften långt vagare än tidigare - eller också väsentligt nedskruvade förhoppningar, om ens några, inför en rent mänsklig framtid.”

Sid 415 och följande:

”Begreppen *religion* och *politik* är båda lika vida och diffusa. Ändå talar vi i vardagslag om dem utan besvär eller tvekan. Först inför gränsföreteelser kan vi ibland bli rådvilla. Hur förhåller sig idrott till politik? Eller religion till etik? Eller, för den delen, religion till politik? Inför sådana frågor tvingas vi ibland till avgöranden som är kontroversiella.

Ordet *religio* är latin, och det finns ingen direkt motsvarighet till det i sanskrit, grekiska eller kinesiska. Ordets ursprung är dunkelt, men det kunde i klassisk romersk tid användas både om gudstjänster och om det heliga som sådant. Den moderna användningen ligger inte långt från den antika. I ett modernt katolskt lexikon bestäms religionen som ’inte filosofi, inte världsåskådning, inte teologi, utan umgänge med det heliga’. Ett motsvarande evangeliskt lexikon innesluter i religionen föreställningar och handlingar som relateras till Gud eller gudarna, andarna eller demonerna, det heliga eller det absoluta. Ett filosofiskt lexikon ser religion i varje tillbedjan av transcendentia makter, varje lära om det gudomliga och varje trosbekännelse. Det är inte bestämmningar av samma omfång och innebörd, och deras olikhet ger en föreställning om svårigheterna att göra en sådan definition och samtidigt möjligheterna att trots allt tala om denna vittfamnade och undflyende företeelse. Vi kommer knappast ifrån att tala om religionen och till yttermera visso att tala om olika religioner som kristendom, judendom eller hinduism.

Svårigheterna att få ett klart begrepp om vad *politik* är för något är inte mindre. Det visar motsvarande genomgång av olika standardverk. Ursprunget till ordet ’politik’ är visserligen klart och entydigt. Det är det grekiska *polis*, den antika stadsstaten med dess typiska klass-

struktur och den allsidiga omsorg om gemensamma angelägenheter som kännetecknade de fria männens verksamhet. Avståndet från den politik som man talade om där och den som kännetecknar den moderna tiden i Europa är dock stort.... Medan religion alltså vanligen bestämts som ett överhistoriskt och världsomspännande begrepp, är den bestämning av politik som här ges historiskt begränsad och uppenbarligen också formad efter europeiska kulturtraditioner. Ett filosofiskt lexikon är i sin precisering mindre begränsande men söker inte fixera politikens innebörd närmare än att den i enlighet med grekisk föreställningsvärld kan ses som ’borgerliga angelägenheter’, där ’borgerlig’ innefattar de gemensamma bestyren över huvud.

Dessa svårigheter till trots känner vi oss i de flesta fall på säker mark när vi talar om politik eller religion. Vi kan se dem som bestämda om också svåravgränsade livsområden. Vi kan rent av slå fast att de normalt sett är företeelser som är synnerligen väl och fast institutionaliserade. Det förefaller tveksamt om några andra sfärer i det avseendet kan mäta sig med dem.”

Sid 423 och följande:

”I en rad länder stärktes parlamentets makt under 1600- och 1700-talens lopp. Den mest drastiska maktökningen skedde i Frankrike, där kungarna länge regerat utan parlamentet men där parlamentet i och med revolutionen snart hade all statlig makt i sin hand. Under en kort period genomfördes som vi sett allmän manlig rösträtt. Revolutionens resultat blev kortlivade, men den hade likväl givit en bild av en möjlig utveckling. Rösträtten i de flesta länder utökades efter hand; fullständig blev den ingenstans förrän under 1900-talet.

Därmed förverkligades en av den politiska demokratins grundpelare. Men den var inte den enda. En rad rättigheter hörde också dit, t. ex. församlings- och yttrandefrihet. Däremot utvecklades det inte, som det ibland hävdats, en enda enhetlig demokratisk ideologi. En engelsk statsvetare, David Held, har gjort en användbar distinktion mellan en

beskyddande och en *utvecklande* demokrati. Den förra ser demokratis främsta uppgift i att utgöra ett värn för de oförytterliga mänskliga rättigheterna, bland vilka idealets talesmän brukar framhålla egendomsrätten. Det betyder att det finns bestämda gränser för vilka beslut som kan fattas i en demokrati. En majoritet kan t.ex. inte driva igenom väsentliga inskränkningar i egendomsrätten. Det demokratiska systemet som sådant framstår också som statiskt. Den utvecklande demokratin, däremot, ser i demokratin mer än ett fast regelverk. I dess hägn skall medborgarna utvecklas mot allt större medvetenhet och kompetens... Med medborgarna kan också själva det politiska systemet utvecklas. Demokratins möjligheter beror i hög grad på medborgarnas aktiva deltagande i det politiska livet. Deras inflytande skall helst också gälla arbetslivet och ekonomiska förhållanden.

Den beskyddande demokratin förenas lätt med en strikt individualistisk samhällssyn, enligt vilken individen föregår samhället. Den konkurrerande uppfattningen ser oftare människan som i grunden en samhällsvarelse. Dess typiska företrädare är socialliberaler, socialdemokrater och demokratiska socialister. Den beskyddande demokratin har sitt fäste bland sådana liberaler som sätter den ekonomiska friheten i högsätet; under de senaste årtiondena har den försvarats av nyliberaler av olika partifärg.

Den utvecklande demokratin hade initiativet i de flesta europeiska länder utanför den sovjetiska maktsfären och delvis också i USA från 1930-talet och flera decennier framöver. En omsvängning till den beskyddande demokratis fördel började märkas på 1970-talet, den blev påtaglig under 1980-talet och iögonenfallande under 1990-talet, efter Sovjetunionens fall.”

Sid 443-444 bl a:

” Politiken har begränsat spelrum i 1990-talets dominerande europeiska och nordamerikanska föreställningsvärld. Det är naturligt att den inte kan väcka förhoppningar som har någon likhet med religiös hänförelse. Men medan staten står lågt i kurs kan *nationen* som det halvt mytiska inbegreppet av ett lands territorium, historia och kultur

omges med en förnyad nimbus. Nationalistiska rörelser får ny kraft och visar växande aggressivitet. Väsentligen framstår de som försvar för en ordning som ekonomins och kommunikationernas globalisering hotar att utplåna. Medan den stora nationalistiska vågen kring sekelskiftet 1900 ackompanjerade konsolideringen av nationalstaterna, är nationalismen hundra år senare huvudsakligen nostalgisk. Den legeras stundtals med främlingsfientlighet i en värld av stora folkförflyttningar och flyktingströmmar, stundtals med mordiska känslor mot grannar och historiska fiender. Ibland kan nationalismen passa statsmaktens intressen som hand i handske. Den officiella och pompösa franska nationalismen kan både tjäna franska intressen i en obarmhärtig internationell konkurrens och motivera en hårdnande flyktingpolitik av EU-modell. Ännu mer på fallande är den statliga sanktioneringen av nationalistiska stämningar och strömningar i USA. Flaggans plats och roll är där i dag utan motstycke i västvärlden. Amerikanska framgångar hälsas med hänförelse som ibland tar sig religiösa former. I själva verket är föreställningen om USA som det förlovade landet fortfarande levande och uppmuntras livligt uppfifrån. En amerikansk president kan inte hålla ett större tal utan att dra in Gud. De flesta europeiska nationer har uppgivit den föreställning som var så vanlig under första världskriget att Gud stod på det egna landets sida i dess kamp mot andra stater. I USA har man den kvar.

Samtidigt har under de senaste decennierna olika kristna samfund vunnit växande inflytande som politiska påtryckningsgrupper. USA, som aldrig haft någon statskyrka, skulle enligt tidiga förutsägelser bli det land som först skulle avkristnas. Så blev det inte alls. Tillhörigheten till den ena eller andra kyrkan blev en viktig del av den personliga identiteten. Att stå utan kyrka eller annan religiös tillhörighet var som att förbli namnlös. Staten får inte favorisera något enskilt samfund utan måste ta hänsyn till alla. Det finns en politiskt stark kristen höger som strävar efter att diktera skolpolitik och abortlagstiftning. Den har synpunkter på allt från skolbibliotekens bokbestånd till inslagen om våld och sex i Hollywoodfilmerna.

De kyrkosamfund som av tradition varit störst - som anglikaner, baptister och romerska katoliker - har problem med att behålla sina medlemmar. Däremot florerar nya, ofta extatiska och extrema rörelser, där subjektivism kan samsas med bibelfundamentalism. Det finns riktningar som säger att människor som råkar ut för olyckor på jorden har sig själva att skylla och att världslig lycka är välförtjänt. De vinner proselyter också utanför USA och har utstofferats med en särskild framgångsteologi.

Men det finns också både i USA och kanske än mer i sekulariserade länder i Europa en växande religiositet, som är obunden av alla samfund och som inte heller tar hänsyn till gränserna mellan olika trossystem och religioner. Den förknippas ofta med New Age, en sällsam strömning utan centrum och utan organisation men ändå med starkt grepp över sinnena under 1980- och 1990-talen. Det mest anmärkningsvärda med den är att själva dess grundtanke - den som givit strömningen dess namn - är hämtad från astrologin, alltså från den stjärnkunskap som så effektivt och som det tycktes slutgiltigt smulades sönder under den naturvetenskapliga revolutionen. Beteckningen 'New Age' anspelar nämligen på det faktum att solen på grund av jordaxelns rotation inte längre står i Fiskarnas tecken utan är på väg in i Vattumannens vid vårdagjämningen. Förändringen förknippas med en ny tidsålder, som skall kännetecknas av strävan efter helhet på alla områden - mellan ande och materia, kropp och själ, natur och samhälle. Fragment från de stora världsreligionerna samsas; kristet blandas med hinduiskt och buddhistiskt. Själavandringsläran är populär men nu med en innebörd närmast motsatt den ursprungliga. I hinduism och buddhism innebär den en varelses fasansfulla fångenskap i varat, medan den för anhängare av New Age ses som en väg undan döden."

Tredje delen: I skuggan av framtiden.
Kapitel 9: Modernitetens trolldomsglans.
Kapitel 10: Europeerna och de andra.

Kapitel 11: I skuggan av framtiden.

Sid 517 och följande:

"VI HAR TILLRYGGALAGT en lång sträcka tillsammans och nått till vägs ände. Men slutet kan bara vara en ny början. Vid resans startpunkt har man framför sig en synrand där alla linjer löper samman. Väl framme vid denna synrand öppnar sig nya horisonter.

Summeringen måste därför samsas med en antydning om nya resvägar, nya forskningsuppgifter och nya pockande frågor.

Vad har vi funnit? Först två grundläggande förhållanden:

- Moderniteten och dess viktigaste idemässiga representation, upplysningen, har oavslutligt haft sällskap av sina kritiker och opponenter. Ofta har kritikerna och opponenter varit till förväxling lika dem de kritiserat. Rousseau är upplysningsman och upplysningens förste store motståndare.

- Det finns inte ett enda upplysningsprojekt utan flera. Den springande punkten är synen på förhållandet mellan vetande och handling, teori och praktik.

Det är ur den senare lärdomen som distinktionen mellan hård och mjuk upplysning vuxit fram. Den kan sammanfattas i tre huvuddelar:

- Hård är den exakta beräkningen, byggd på experiment och kalkyl. Det är den tekniska hanteringen av begränsade problem. Det är maskinens prestanda liksom ekonomins resultat i kalla siffror och administrationens precisa rutiner och beslutsordningar. Det är allt det kvantifierbara och därför jämförbara. - Modernitetens ryggrad, dess enda konsekventa linje, är den hårda upplysningens väg framåt.

- Men till moderniteten hör också en mjuk upplysning. Den har visat sig traditionsbunden och artar sig olika i olika miljöer. Mjuka är världsbilder och teorier på hög abstraktionsnivå. Mjuka är också handlingsnormer, liksom konstnärens sökande efter nya former. Det är det mesta i politiken som inte kan reduceras till ekonomi eller administration. Det är demokratins olika arter men också de moderna diktaturens. Det är de stora existentiella frågorna om liv och död, kärlek och lidande, där det är svårt att precisera vari det moderna består annat än i en viss rastlöshet och ombytthet; allt i det moderna

är underkastat modernas skiftningar. Det är värden och därmed kvaliteter som inte kan kvantifieras utan att det väsentliga går förlorat.

- Gränsen mellan hårt och mjukt går inte mellan olika verklighetsområden - till och med konsten har sina hårda inslag - utan är analytisk, alltså synlig först för det undersökande ögat. I en mening kan distinktionen synas trivial: den sammanfaller med skiljelinjen mellan kvantitet och kvalitet, vilken är grundläggande men samtidigt så allmän att den inte öppnar några överraskande vyer. Det intressanta ligger på ett annat plan. Den hårda upplysningens domän kan inte bara kvantifieras. Dess utveckling är uniform och kumulativ: man kan bygga vidare på det man redan vet. Den är i ordets neutrala innebörd progressiv. Upplysningsprojektets förhoppningar har infriats och överträffats. Däremot har det mjuka området utvecklats i många riktningar. Varken Kants eller Condorcets dröm har kunnat infrias.

Vi bör inskräpa det särpräglade i upplysningsprojektet:

- Upplysningens stora tanke var att det mänskliga, individuella förnuftet skulle ge upphov till en framstegsprocess på alla områden. Även de som likt Kant gjorde skillnad mellan teoretiskt och praktiskt förnuft såg framför sig en harmonisk utveckling. De räknade inte med kollisioner mellan olika utvecklingslinjer som alla skulle kunna sägas vara förnuftiga. De räknade inte heller med att ifrågasättandet av förnuftet skulle tillhöra den moderna epoken lika mycket som bejakandet.

Det viktigaste partiet i denna bok har handlat om institutioner. Om dem kan sägas:

- Institutioner som rutiniserar och kodifierar olika mänskliga förhållanden är ofrånkomliga i ett mänskligt samhälle. De institutioner som hör moderniteten till är antingen reformerade eller nyskapade, vilket innebär att de medvetet utformats i enlighet med bestämda ideal. De är till både för att bevara ett tillstånd och möjliggöra förändring. I praktiken blir de huvudsakligen konserverande, vilket driver fram en oavlatlig reformverksamhet som några gånger stegras till revolutioner vilka gör rent hus med det existerande - så långt detta nu är möjligt.

- Det har visat sig fruktbart att jämföra olika institutioner med var-

andra i ett utvecklingsperspektiv. Förhållandet mellan vetenskap och etik är fortfarande avgörande för upplysningsprojektets möjligheter. Tekniken håller på att förmälas med estetiken. De förhoppningar som knöts till att politiken skulle infria religionens löften har så gott som slocknat

I förhållande till postmodernismens teser om ett nytt skede efter modernitetens kan sägas:

-När det gäller den hårda upplysningen fortsätter moderniteten oförtrutet. Vad beträffar förhållandet mellan konst och teknologi håller något på att hända som innebär att konsten ger den nya tekni-ken form, samtidigt som den fyller den med innehåll och mening. Angående den politiska sfären har postmodernismen rätt åtminstone på en väsentlig punkt: modernitetens tro på ett jordiskt lyckorike har dunstat bort.

I stenstil kan fastslås:

- Moderniteten har sin egen förtrollning.

- Det är inte den västerländska moderniteten i dess olika manifestationer som spritt sig över världen. Obetingat gäller det bara den hårda upplysningens modernitet, vilken visat sig förenlig med flera olika kulturformer.

Så långt den rena sammanfattningen. Annat låter sig inte summeras lika enkelt. Det gäller själva framstegsiden, som återkommit gång på gång under framställningens lopp men utan att ägnas en särskild behandling. Det gäller den moderna universalismen och dess motsats, den moderna partikularismen, där diskussionen måste föras ett stycke längre än som hittills skett och sättas i samband med modernitetens olika politiska former. Det gäller därmed också en av modernitetens sköraste och mest svårfångade uttrycksformer: demokratin.”

Sid 534-535:

”Oenigheten om demokratin innebär kommer sällan till synes i den allmänna politiska debatten, där demokratin uppfattas som en given utgångspunkt inom vilken de ideologiska motsättningarna,

kanaliserade genom politiska partier, kan spela upp mot varandra. Det hänger samman med att demokratin helt identifieras med en form eller institution med ett litet antal karakteristiska egenskaper som allmän och lika rösträtt, valhemlighet, fri partibildning och långtgående yttrande- och för samlingsfrihet. I den meningen är Ryssland av i dag en demokrati i samma mening som Sverige....

Demokratin är till sitt ursprung västerländsk. Är den likväl en universell styresform som kan förverkligas över hela jordklotet? Indien är formellt sett en demokrati, liksom Japan. Men den demokratiska kulturen ser mycket olika ut i de båda länderna.

I den kritik som under senare år riktats mot västerlandets föreställningar om universalism har föga sagts om demokratin. Det hänger samman med att demokratin som allmänt ideal tycks undgå kritikens viktigaste anmärkningar. Bortsett från grymhet och förtryck var det mest upprörande med den västerländska imperialismen dess oförmåga eller ovilja att tala *med* de främmande kulturernas representanter; västerlänningarna talade *till* dem. Västerländska normer och västerländsk standard sågs som utan diskussion överlägsna. Det är en attityd som inte har försvunnit med de forna koloniernas politiska frigörelse. I dag har den emellertid många skarpa kritiker. Åtskilliga av dem är västerlänningar själva. Men de inflytelserikaste har ett annat ursprung.

Föreställningen om den västerländska överlägsenheten har två huvudformer. Den ena, vanligen rasistisk i sin framtoning, hävdar att de människor som bär upp andras kulturer för alltid är underlägsna. Det bästa de kan göra är att underordna sig västerlandet och efter förmåga efterlikna det.

Den andra tankegången innebär att Europa och Nordamerika skaffat sig ett försprång, men att andra länder med tiden kommer att genomgå en snarlik utveckling och alltså i en mer eller mindre avlägsen framtid når dagens västerländska nivå. Föreställningen kommer till uttryck i den klassiska universalistiska människobilden, utvecklad med stor konsekvens redan av de skotska upplysningsfilosoferna. Den lever vidare än i dag redan i ett uttryck som 'utvecklingsländer'. Den säger

att alla mänskliga kulturer är potentiellt lika och därmed att de har potentiellt lika värde.... Varje kultur har sitt värde i sig. Kulturerna kan inte rangordnas i högre eller lägre.”

Sid 537:

”Demokratin kan ses som ett tillstånd där människor utan kamp erkänner varandra som medmänniskor och likar. En sådan demokrati existerar visserligen inte i verkligheten. Men den kan framställas som norm och därtill en norm som motsvarar en icke-diskriminerande universalism vilken praktiseras över alla gränser. Den som är beredd att saklöst erkänna en annan människa kan hoppas på erkännande tillbaka. I erkännandet ligger också ett intresse för den andre och hans eller hennes egen art. Det främmande kan till och med bli mer lockande än det välbekanta, och i lockelsen ligger övertygelsen att det går att komma till kunskap om det avlägsna och därmed en typ av förståelse.

Men det förbehållslösa erkännandet rymmer också stora problem. Kan man erkänna en kultur i vilken dödsstraff, tortyr och kvinnoförtryck är naturliga ingredienser? Vad innebär förståelse - sympatisk inlevelse eller insikt om omständigheter som också kan leda till våld och ohyggligheter?

Tanken om erkännandet har ofta förbundits med betoningen av dialogens betydelse. I en dialog är man inte bara öppen för den andres åsikter och ståndpunkter utan har också möjlighet att söka påverka dem med en saklig argumentation.

I verkligheten förefaller drömmen om allsidigt erkännande och öppen och uppriktig dialog ytterligt avlägsen. Västvärlden visade inte sin motvilja mot Saddam Husseins blodbesudlade regim i Irak i dialog utan genom blodigt krig. En våldsverkare bemöttes med våld, och den läxa Saddam och hela världen fick lära sig av 1991 års krig var att våld bara kan bemötas med våld och att våldsspiralen är utan slut. Världsuregeringen och den eviga freden ter sig i dag avlägsnare än för två hundra år sedan...”

Författarens avslutning på sid 539-541:

”Historien rymmer inte några slutresultat. Den utgör i sig ett gigantiskt kollektivt projekt i vilket miljarder viljor samverkar. I detta projekt utgör upplysningsprojektet en liten men icke oväsentlig del. Vi har sett några av dess triumfer och några av dess tillkortakommanden. Men vi har inte sett dess slut. Dess hårda sida lever vidare, läggande sten till sten i ett bygge vars mening inte är given. Condorcets dröm om den exakta naturvetenskapens triumfer, teknikens svit av nydaningar och ekonomins framgångsväg har överträffats. Men hans övertygelse att dessa förnuftets triumfer skulle hänga samman som ler och långhalm med en rättvis fördelning av resurser, ett umgänge människor emellan präglad av ömsesidig respekt och jämlikhet och en fredlig och frihetlig politisk ordning höll inte streck. Etiken och politiken liksom konsten och religionen visade sig vara mjuka, formbara områden. Ekonomisk expansion liksom teknisk och naturvetenskaplig utveckling kunde och kan förekomma även i diktaturer och i hårt segregerade klassamhällen.

Det var ett förhållande som kunde skymta redan i den europeiska expansion som började århundraden före Condorcet. Modern västerländsk teknik och vetenskap spreds över jorden med medel som hade mycket litet med humanitet att göra. En europeisk ekonomisk ordning drevs igenom med vapenmakt och terror och i namn av en Gud som enligt Condorcet hörde hemma i ett oupplyst förflutet. Det är en process som fortfarande pågår i nya former. Men i dag finns det också centra utanför västerlandet som av egen kraft kan föra den hårda upplysningen vidare. Där kan politiska förhållanden, religiösa traditioner och sociala umgängesformer i grunden skilja sig från de europeiska. I detta behöver inte ligga något negativt utan tvärtom den sorts rikedom som variation och mångfald innebär. Det fanns drag av europeisk provinsialism i den mjuka upplysning som Condorcet eller Kant propagerade för.

Men inte bara! I denna upplysningsideologi förekom också värden som inte kan eller får ses som enbart kulturspecifika och som inte heller har något exklusivt europeiskt ursprung (det går att finna

motsvarigheter till dem i konfucianistiskt tänkande, i indisk visdom, i afrikansk och indiansk kultur). Humanitet, frihet och jämlikhet är lika viktiga, lockande och svårfångade ideal i dag som för två hundra år sedan.

Det unika för upplysningsprojektet var inte dessa ideer i sig, utan tanken att de skulle kunna förenas med den rationalitet som kommer till uttryck i modern vetenskap, teknik och ekonomi. Det är fortfarande en viktig tanke. Men den kan inte längre uttryckas med samma troskyldiga visshet som en gång Condorcet gjorde. Växande behärskning av naturen liksom växande resurser kan användas till förtryck, terror och utsugning. Fördomar och vidskepelse kan trivas i deras hägn.

Däremot är det svårt att tänka sig en vettigare och förnuftigare värld än vår utan den kombination av hård och mjuk upplysning som upplysningstänkarna talade om. Redan de sår på natur och samhälle som modern teknisk och ekonomisk utveckling förorsakat kräver nya, precisa kunskaper, teknisk utveckling och ekonomiska resurser. Det är inte den hårda upplysningens logik som måste brytas; det är dess inriktning. Och det är här den mjuka upplysningens ideal måste engageras. Dess ideal måste ständigt erövrats på nytt i en oavlåtlig upplysningsprocess, som för att inte urarta måste bli rikare och mer öppen för mångfald än på Condorcets tid. Den måste till och med kunna inkludera sin egen motsats, den partikularism som tar sin utgångspunkt i det särskilda, det annorlunda, det ojämförliga.

Det finns inget recept för hur detta skall gå till. Det är alltså en dröm, kanske en illusion. Dess alternativ är inte bara illusionslöshet utan trött och håglös cynism.

Det är fortfarande i upplysningens skugga vi lever. Men det är inte från det förflutna den kastas, utan från framtiden.”

Kunskapens makt (och maktens kunskap)

Forskning & Framsteg nr 4 2004 sid 42-45:

“ **Kunskapens makt (och maktens kunskap). Inte alla slags kunskaper får blomstra i vårt så kallade kunskapssamhälle.**

AV SVEN-ERIC LIEDMAN.

Kunskap är makt. Det sade den brittiske filosofen Francis Bacon för över fyra hundra år sedan. Fransmannen och 1900-talsfilosofen Michel Foucault går ett steg längre och talar om komplexet makt-kunskap. Det är svårt att skilja makten från kunskapen, hävdar han. Det är inte bara kunskapen som ger makt. Makten ger också kunskap. Framför allt skaffar makten sig kunskap, närmare bestämt den kunskap den behöver för att bestå som makt.

En mångfald relationer

Relationerna mellan makt och kunskap är i själva verket mångfaldiga. Man kan skilja mellan åtminstone följande fem:

- den makt över tingen som kunskapen ger
- kunskapen som ger makt över människor
- makten som förbjuder kunskap
- makten som uppmuntrar och favoriserar viss kunskap
- kunskap som avslöjar makten.

Den första relationen är den som Bacon hade i åtanke. Om vi vet något, kan vi också behärska det. Det kan vara en rent intellektuell makt, nog så viktig: jag förstår ett matematiskt problem, en svår text eller en grupp människors sätt att agera.

Kunskapen kan också ge oss teknik med vars hjälp vi kan göra sådant som vi annars inte skulle vara i stånd till. Med kikaren kan vi se längre än med blotta ögat. Med flygplanet kan vi resa långt, med

Internet kan vi kommunicera blixtnsabbt över väldiga avstånd.

Men kunskapen kan också tjäna makten i dess utövning. Genom att ge oss personnummer som vi aldrig slipper ifrån, kan makten övervaka och registrera oss, eller ordna våra liv på ett sätt som gör det omöjligt att skilja omtanke från maktutövning.

Kombinationen makt-kunskap har genom tiderna förknippats snarast med den tredje relationen, med maktens övergrepp på kunskapen genom förföljelse, censur eller lagstiftning. Vetenskapshistorien är full av berättelser om hur vetenskapsmän och filosofer tystats av en överhet som ville ha monopol på sanningen. Inkquisitionen avrättade Giordano Bruno och tvingande Galileo Galilei till avbön. Makten sökte begränsa kunskapen när naziregimen i Tyskland påbjöd vad som kallades arisk fysik, liksom när den moderna, mendelska genetik visades på porten i Stalins Sovjetunion.

Även i vår samtid söker makthavare och påtryckningsgrupper hindra vissa kunskaper från att spridas, alltifrån Iran där det som betraktas oförenligt med islam förbjudits, till den kristna högerns USA där Darwins utvecklingslära fortfarande kan ställas åt sidan till förmån för den bibliska skapelseberättelsen.

Det finns också subtilare och mindre entydiga kunskapsbegränsningar av liknande slag. Den moderna gentekniken ställer den politiska makten inför nya problem. Möjligheten att kлона, att kopiera levande varelser, öppnar horisonter som för de flesta ter sig skrämmande. Det klonade fåret Dolly förbluffade och förskräckte världen på 1990-talet. Nyligen har man lyckats kлона även mänskliga celler. Frågan om människans identitet ställs därmed på sin spets. Vad kan staten göra i denna sak? Kan storföretagen ålägga sig en inre disciplin som skyddar vår värdighet och integritet?

Olika intressen styr

I alla tider har makthavare kunnat favorisera vissa typer av vetande på bekostnad av andra. När kyrkan och furstarna en gång gav sitt stöd åt

universiteten, var det i förhoppning om att kunskap som i deras ögon var nyttig skulle frodas. De statliga akademierna hade samma ändamål. Stora företag började mot slutet av 1800-talet och än mer under 1900-talet att bedriva egen forskning, och därmed fick den rent ekonomiska makten mer påtagligt än tidigare hand om viktiga urvalsmekanismer. I dag samverkar näringsliv och stat i jakt på kunskaper som kan ge vinst och inflytande.

Eftersom den samlade kunskapsmassan är så stor och forskningsområdena otaliga, måste man välja. Ibland görs urvalet öppet och tydligt - som när forskningsråd säger ja eller nej till ansökningar. Ibland ger sig makten själv ut på jakt efter kunskap som av en eller annan anledning ter sig eftertraktansvärd. Lärda institutioner är inte heller passiva i denna intensiva urvalsprocess. Massmediernas intresse har också blivit en faktor att räkna med. Följden blir att vissa kunskapsområden kommer i rampljuset, medan andra dväljs i skuggan och kanske förtvinar.

Slutligen finns kunskapens heroiska sida: att ur underläge avslöja makten. Här framstår kunskapen som själv befriad från makt men ändå som en motmakt med avgörande betydelse. Sinnebilden är barnet som talar om att kejsaren är naken. Men det kan också vara forskaren som trotsar det vetenskapliga etablissemanget eller den vanlige medborgaren som skapar sig insikter i någon skum ekonomisk eller politisk hantering och slår larm.

Att makten uppmuntrar och favoriserar viss kunskap framför annan är vad man nog mest märker av i dagens forsknings-Sverige. Allt ifrån forskningspropositionernas stora och vackra men svepande ord till vetenskapsrådets mer eller mindre salomoniska beslut om vilka projekt som ska få stöd, styrs forskningsresurserna av beslut om vad för slags kunskap som är värd att premieras. En allt viktigare roll spelar de stora företagens intresse att genom spetsforskning vinna större marknader.

Vetenskapen har i det moderna samhället fått rollen som leverantör av olika sanningar. Religionens roll är i detta avseende påtagligt försvagad. Om man bortser från olika fundamentalistiska strömningar - vars inflytande i ett land som Sverige är högst begränsat - har religionen snarare blivit en etisk vägvisare, stämningsskapare eller kanske en kraft som förhöjer intensiteten i livet, ungefär som konsten. New age med sin brokiga mängd trossurrogat är på reträtt. Kvar är en mer eller mindre vildvuxen vetenskapskritik som gärna kallar sig postmodern. Dess betydelse ska inte underskattas, men det är svårt att tro att den i någon nämnvärd utsträckning skulle påverka vare sig tilltro till eller stöd åt forskning.

Många sanningar om människan

Men vetenskapen är inte enhetlig utan består av en mängd olika discipliner. För många områden finns det en enda eller en grupp vetenskapsgrenar med självklar auktoritet. Världsalltet är astronomins område. Jordskorpan hör till geologerna, och utvecklingen av livet samsas en rad biologiska discipliner om.

Men vem levererar sanningarna om människan? Det enkla svaret är förstås att det finns en lång rad olika forskningsgrenar som upplyser oss om olika aspekter av det mänskliga. För kroppen finns olika biologiska och medicinska specialiteter, för själen psykologin och psykiatrin, för människan som samhällsvarelse sociologin, för hennes historiska utveckling historievetenskapen. Filosofer tar möjligen hand om den övergripande frågan om människans egenart.

Men fullt så enkelt är det inte. Här är det öppet för ständiga konflikter mellan olika discipliner. Konflikterna gäller både trovärdighet, uppmärksamhet och resurser. Den stora frågan är vad som utmärker en människa.

I strikt biologiskt perspektiv är varje levande varelse, och därmed också människan, ett ytterst komplext naturligt system. I och för sig

behöver biologen och medicinaren inte hävda att detta är hela sanningen om människan. Forskaren vet av egen erfarenhet att hon också är annat: förhoppningar, drömmar, minnesbilder, kunskaper.

En typ av biologi förklarar att dessa företeelser bara är biprodukter av kroppsliga funktioner, i synnerhet hjärnans aktivitet. En annan biologi godtar att de också är något annat. Men inget av dessa påståenden hör till biologin själv utan snarare till en allmän världsbild, kanske en filosofi.

Humanvetenskaper av olika slag - från ekonomi till teologi - kan sträva efter att bortse från människors upplevelser av sig själva. Men det blir till sist bisarrt att föreställa sig att samhällsinstitutioner, diktverk eller religiösa ritualer inte har något med medvetet övervägda mänskliga handlingar att göra. Samma slags hjärna som en gång producerade flintyxan har i nutiden frambringt såväl Picassos målningar som Internet. Något måste finnas mellan hjärnan och den verklighet som den frambringt. Det är detta något som humanvetenskaperna sysslar med.

Liksom biologerna går humanvetarna ibland utanför sitt eget område och ägnar sig åt tänkande på fri hand. De kan till exempel hävda att biologin är en ren konstruktion och dess påståenden om verkligheten utflöden av en viss kulturell situation. En sådan ståndpunkt är dock svår att försvara i ljuset av biologins utveckling och de resultat som den bevisligen uppnått. Kolibakterien är inte ett påfund. Genteknik kan framstå som riskabel men fungerar enligt teorin.

Motsättningarna är störst nu

De kontroverser som om och om igen dyker upp mellan biologer och humanvetare, i synnerhet sociologer och psykologer, har emellertid viktigare skäl än de rent inomvetenskapliga. En specialist har visserligen lätt för att se hela världen i ljuset av sin specialitet. Men hettan i de strider som utkämpas går inte att förklara med bara denna ofrån-

komliga närsynthet. Maktkampen handlar om hur människan ska förstås. Ofta handlar den mer konkret om vilken kunskap som ska användas i olika praktiska situationer, till exempel i hanteringen av människor.

Forskare och specialister av olika slag är indragna i denna kraftmätning. En lång rad institutioner, från forskningsråd till sjukhus, är också med- eller motspelare. Företag som har direkta intressen i den ena eller andra sortens behandling - som läkemedelsföretagen - förhåller sig inte överksamma. Politiker och opinionsbildare är viktiga. Men också människor långt bortom såväl specialisternas som makthavarnas krets har betydelse i den mån de sätter sin lit till den ena eller andra disciplinens företrädare. Specialistens framgång är beroende av en allmän, mer eller mindre diffus tilltro spridd över hela samhället.

Denna strid kan följas årtusenden tillbaka i tiden. Men det är knappast ett utslag av historisk kortsynthet att hävda att motsättningarna har skärpts under senare decennier. Så många fler individer med specialisternas hela prestige är indragna i den. och så mycket större resurser står på spel.

För några årtionden sedan var det bilden av människan som psykisk och social varelse, och i viss utsträckning historisk, som hade en förhållandevis starkare ställning i medierna och det allmänna medvetandet. Den präglade också många politikere föreställningar. Psykologi och sociologi var discipliner i kraftig expansion.

Sedan femton eller tjugo år har pendeln svängt åt det motsatta hållet. Det är snarare människans biologiska karaktär, inte minst hennes hjärna och hennes genuppfattning, som dominerar bilden av henne. Ett beteende som gemene man för några årtionden sedan förklarade med uppfostran eller olämpligt umgänge skylls i dag på hjärnskada. Påståendet att olika karaktärssegenskaper beror på individens gener har utvecklats till ett folkligt talesätt.

Samhällförändringar bakom

Denna omsvängning kan inte i första hand förklaras med rent vetenskapliga framgångar. Kunskapen om hjärnan har visserligen ökat med imponerande snabbhet. Genetikens triumfer är allmänt bekanta, och farmakologin har arbetat fram många effektiva nya läkemedel.

Men det har också framkommit en rad nya kunskaper om människan betraktad i ett psykologiskt, socialt, ja, historiskt perspektiv. Det grötmyndiga påståendet att "vi vet så mycket mer i dag" används ständigt och jämt särskilt av dem som svårligen kan räknas till detta "vi" men saknar kraft att övertyga.

Det är då rimligare att peka på vissa förändringar i samhället i stort. De har bidragit till en annan människobild, en människobild som stämmer bättre överens med biologins perspektiv än humanvetenskapernas. Vi kan rakna upp några sådana omständigheter:

- skillnaden i framstegens art och tydlighet inom naturvetenskap respektive humanvetenskap
- skillnaden mellan att se en människa enbart som objekt och att se henne också som ett subjekt
- skillnaden mellan välfärdsideologi och renodlad marknadsideologi i synen på människan.

Inom stora delar av naturvetenskapen är enigheten mellan specialister om grundläggande perspektiv och teorier påfallande. Först på hög teoretisk nivå, när man närmar sig stora världsbilder, börjar oenigheten.

Inom de flesta humanvetenskaper däremot förekommer en större öppen oenighet även på ett konkret, empiriskt plan. Dessutom förefaller resultaten inom sådana naturvetenskaper som vetter mot tekniken mycket robusta och definitiva jämfört med det mesta som humanvetenskaperna presterar.

I en tid när så många - och i synnerhet så många av de mest inflytelserika - hävdar att det gäller att se snabba resultat, får det biologiska

synsättet en favör. Effektivitet präglar också synen på forskningens praktiska tillämpning. Att utgå från människors egen bild av situationen kan te sig både opraktiskt och onödigt kostsamt. Samtal tar längre tid än en snabb diagnos som utmynnar i en kraftfull medicinering.

Snabbhet och effektivitet är typisk för marknadsideologin. Varje människa är fri och rationell. Anstränger hon sig, kan hon finna den information hon söker. Skillnaden mellan mäktiga och mindre mäktiga individer och kollektiv tonas ner.

Det finns många exempel på konflikter av detta slag, till exempel den om överaktiva barn som utspelas mellan å ena sidan Christopher Gillberg och hans neuropsykiatri och å andra sidan Eva Kärfve och andra sociologer. Det är viktigt att komma ihåg att denna och andra liknande strider inte bara handlar om kunskap utan också - och kanske framför allt - om makt.

Steget från kunskap till makt är aldrig långt. Så är det alltid, och så är det inte minst när det gäller detta exempel.

SVEN-ERIC LIEDMAN

Är professor i idé- och lärdoms historia vid Göteborgs universitet.

Han leder forskningsprojektet 'Form, innehåll, konst och teknik - ett möte mellan begeppshistorien och designpraktiken' som finansieras av Riksbankens jubileumsfond. "

(Konflikten om överaktiva barn mellan Ch Gillberg och E Kärfve finns beskriven på sidorna 286-290 i Sven-Eric Liedmans bok "Ett oändligt äventyr. Om människans kunskaper." Albert Bonniers förlag., tryckt 2002. www.albertbonniersforlag.se)

Världen byggdes om på 1900-talet.

En översikt om utvecklingen i världen skriven 1990 och med utvecklingen framförd till och med 1990, i några fall till ungefär julen 1991. När den skrevs visste man ingenting om det som sedan hände.

Makt och sociala relationer i världen 1914

År 1914 behärskade europeerna en stor del av världen utanför Europa, de hade kolonier eller härskade på annat sätt. Självständiga stater utanför Europa var huvudsakligen i Amerika USA, Mexiko och de flesta staterna som 1990 finns söder därom, i Afrika Etiopien och Liberia och i Asien Turkiet, Arabien, Persien och Afghanistan i Främre orienten och bortom Indus Kina, Mongoliet, Japan, Siam och några småstater i Tibet.

I Europa var de mest betydelsefulla makthavarna kungariket Storbritannien (England), republiken Frankrike, Tsarväldet Ryssland och kejsarrikena Österrike-Ungern och Tyskland.

Engelske regenten härskade även i Brittiska samväldet, det Brittiska imperiet, och var från 1876 också kejsare av Indien. Drottning Viktoria som regerade 1837-1901 var den första engelska regenten med denna titel. 1910-1936 regerade sonsonen Georg V. Kejsartiteln upphörde efter andra världskriget. Indien blev fri republik 1950 .

I Frankrike hade efter revolutionen 1789 förekommit omväxlande statsskick, ibland republik, ibland kejsardöme. Det sista kejsardömet upphörde 1870 och 1914 gällde "den tredje republiken" med R Poincaré som president.

Den siste tsaren, Nikolaj II, regerade 1894-1917. Furstarna i Ryssland började från och med Ivan den förskräcklige 1533 kalla sig tsar, kejsare. De menade att de övertagit kejsarkronan från det Östromerska kejsardömet som upphörde 1453. Moskvafursten, tsaren, blev den grekiske kejsarens efterträdare som Guds ställföreträdare på jorden med gudagiven och därför oinskränkt makt. Under Nikolajs hela regeringstid rådde i Ryssland upprorsstämningar av flera olika slag, bla gjorde arbetare 1905 ett upprorsförsök som dock slogs ned av tsaren.

Det gamla Tyskromerska riket som grundades 962 av Otto den store upphörde 1806 och kejsarkronan gällde fr o m 1804 bara Österrike. Österrike-Ungern bildades 1867 och hade Frans-Josef som kejsare från 1848 till hans död 1916.

Det nuvarande Tyskland tillkom 1871 och blev då ett kejsarrike med Wilhelm I som kejsare och Otto v Bismarck som rikskansler. Kejsarens sonson Wilhelm II regerade 1888-1918 (d 1941).

Ferioden 1815-1914 har här förut karakteriserats som genombrottstid för demokrati och industri, men det bör tilläggas att när det gäller demokratin var genombrottet i knappaste laget. 1914 levde kvar mycket av de gamla fursteepokenas tänkesätt där makten kom uppifrån. Visserligen hade några kungar och kejsare lämnat ifrån sig en del av maktutövningen, men den avgörande makten stannade kvar i relativt begränsade ledarskikt

Parlamentarism innebär att statschefen lämnar regeringsmaktens utövning åt dem som har majoritet i folkrepresentationen. Parlamentarism infördes i Sverige 1914-1917. I Norge 1884, i Danmark 1901. I England kan begynnelseåret sättas till 1832 då en parlamentsreform genomfördes. I Finland och Tyskland efter första världskriget. I Frankrike återinfördes parlamentarismen under tredje republiken. I Österrike infördes något slags parlamentarism 1867. Men hur ett land med parlamentarism fungerar beror av hur parlamentet kommer till genom rösträttsregler, opinionsbildning mm, och tar man med det var demokratin på det hela taget 1914 i sin linda.

År 1914 fanns i alla jordens länder, även i de mest utvecklade, stora klasskillnader och ojämna levnadsvillkor. Det fanns spänningar och konflikter av många olika slag: mellan stater och rivaliserande kolonialmakter, mellan grupper av stater och regioner, mellan kolonier och moderländer, centralmakter och underlydande, mellan klasser, raser, politiska och religiösa riktningar, mellan olika språkgrupper och grupper med olika kulturella traditioner, mellan fattiga och rika, kvinnor och män, unga och gamla och mellan olika yrkesgrupper etc. Några särdeles långt komna tankar om att människorna befann sig i ödesdigra konflikter med växt- och djurvärlden och jordens klimat fanns knappast.

Tänkesätten och de sociala relationerna.

Tänkesätten och de sociala relationerna i början av 1900-talet var annorlunda än på 1990-talet. I en bilaga, "Det svenska folklynet" (G Sundbärg, Norstedt Sthlm 1911), till den statliga emigrationsutredningen som började 1907, framskymtar rådet av hur man såg på klasser, nationer och krig o d. Några utdrag ur bilagan återges i det följande. Krig sågs före första världskriget inte som det elände som det blev från och med det kriget. Vidare rådde uppfattningar om att nationerna borde kämpa sig fram till mäktiga positioner. Engelsmännen var världens herrar, och det var något att se upp till och efterlikna.

I de gamla fursteepokena behövde furstarna stora landområden där de kunde ta ut skatter av befolkningen och ta ut soldater för att behålla och utvidga maktområdena. I en välfungerande demokrati är problemet att åstadkomma välfärd och trygghet för befolkningen och då har krig mellan länderna mest bara negativa konsekvenser. Däremot kan inrikes revolutioner, helst icke våldsamma sådana, ha ett berättigande om det gäller att förbättra välfärdsfördelningen inom ett land.

I England rådde 1914 ett parlamentariskt styrelseskick sedan länge, men det innebar inte att klasskillnaderna var borta, levnadsstandarden jämn. Svenska TV-tittare har på senare år kunnat se flera program som skildrar klasskillnaderna i England före första världskriget, t ex "Herrskap och tjänstefolk" och "Forsytesagan" av J Galsworthy, som fick Nobelpriset i litteratur 1932. Engelsmännen som härskare i Indien har också skildrats i TV. För de yngre TV-tittarna kommer vartefter nya program om äldre tider.

Före kriget 1914 rådde i England den s k viktorianska livsstilen, som har beskrivits som "högborgerlig, strängt konventionell, överdrivet pryd och trångbröstad". Med första världskriget var det i stort sett slut med den livsstilen, med sysslöslös överklass med många tjänare som var så extrem i England och som i olika grad fanns i hela Europa.

Den livsstilen försvann inte med en gång. I Sverige var det relativt vanligt med hembiträden i "bättre" familjer fram till slutet på 30-talet. I de svenska filmlustspelen på 30-talet, som sågs av en stor del av svenska folket, tilldrog sig handlingen ofta i borgerliga över- och medelklassmiljöer med pigor och betjänter i köksregionerna, där dock överklassen till slut drog de kortaste stråna, det roliga fanns i löjliga klassmotsättningar. Filmerna slutade ofta med att flickan "av börd" efter långt motstånd från pappan fick "mannen av folket" och att pigan med sina undàngömda besparingar räddade den höge direktören från konkurs.

Synen före första världskriget på det man kallade naturfolken dominerades i de mer ekonomiskt utvecklade länderna av överlägsenhetskänslor, och man såg nog naturfolken som dumma och efterblivna. I den första ljudfilmen som gjordes i USA i slutet på 20-talet, "Jazzsångaren", uppträdde den vite Al Jolson sminkad til neger på ett sätt som inte accepterades 1990 och som nu betecknas som rasistiskt. Judar hade rykte om sig att lura folk på pengar.

Trots allt förhålligande av krig som förekom före första världskriget var många på det klara med att man borde undvika krig. På 1890-talet började man konferenser i Haag med syfte att åstadkomma regler som skulle hindra krig och befrämja samarbete. Den första fredskonferensen hölls 1899 mellan ombud för 26 stater, den andra 1907 mellan 44 stater. På konferenserna lyckades man åstadkomma vissa konventioner. Ur konferenserna utvecklades sedan Internationella domstolen i Haag, som 1906 ingår i FN-systemet och har domare som utses av de högsta FN-organen. Den avgör tvister mellan stater som erkänt domstolens domsrätt och som undertecknat konventioner man dömer efter. År 1914 kunde Haagkonventionerna inte hindra första världskriget.

Första världskriget, mellankrigstiden och andra världskriget ses ibland som ett enda stort krig med en tjuugoårig vapenvila mellan krigen. Hur som helst är de två världskrigen viktiga gränser i världshistorien.

Utdrag ur "Det svenska folklynet" (1911)

"Det svenska folket är af oblandadt germanskt ursprung, och svenskens *utseende* vittnar ock härom. Han är i regeln lång och välväxt, har ljusst hår, bred, hög panna samt blå eller grå ögon. Hufvudskålens bildning är dolikocefal ehuru äfven brakycefala bildningar förekomma - samt ortognat.

Svenskarna äro en af de *resligaste* nationer i världen. Möjligen stå de i detta hänseende icke tillbaka ens för något annat af de civiliserade folken. Medellängden för en svensk man vid uppnådda trettio à trettiofem år utgör enligt nyaste beräkningar 170,8 centimeter.

Hvad *folkupplysningen* angår, torde vara allmäneligen känt, att samtliga de skandinaviska folken härutinnan intaga en mycket fördelaktig ståndpunkt. För Sverige egendomligt är, att konsten att läsa innantill i bok hos oss varit allmänt utbredd *redan under flere generationer*. Häraf har hos Sveriges folk åstadkommits en andlig mognad, som erbjuder en ovanligt solid grundval för fortsatt utbildning. Å andra sidan saknas kanske till följd häraf understundom den ungdomliga entusiasm för kunskapers inhämtande, som ofta träffas hos nationer, där de stora massorna först nyligen hunnit fram till den bokliga bildningens källor.

Generationer af vårt folk ha alltså redan införts i det uppfostrande tankearbete, som läskunnigheten alltid medför. Gentemot detta står, att landets vidsträckthet och glesa befolkning, väl också mångenstädes fattigdomen, medfört, att lifvet själf ej hos oss lämnar så många tillfällen till andlig utbildning som i rikare och mera tätbefolkade länder. Häraf sker, att den själiska utvecklingen ofta hos vårt folk förefaller ojämn och ej har full förmåga att göra sig gällande i det praktiska lifvet. En viss råhet i sinnet ligger ock ännu mångenstädes kvar såsom ett arf fran flydda seklers oupphörliga krig - och kanske äfven från den period af starkt utbredd dryckenskap, som karakteriserade förra delen af det nyss tilländagångna århundradet.

De egenskaper, som åstadkomma en duglig *krigare*, hafva i alla tider varit skarpt utpräglade hos vårt folk, och utan öfverdrift kan sägas, att Sveriges krigshistoria är bland de vackraste, som något folk äger. Att dessa egenskaper ännu alltjämt fortlefva, till trots för en åttioårig fred, är af många tecken tydligt. Knappast föres äfven i våra dagar någonstades ett krig, där ej af egen drift deltager ett betydande antal svenskar, och sällan händer väl, att ej dessa frivilliga stridsmän göra sitt folks gamla rykte heder.

Man må om kriget tänka hvad man vill: det kan ej för nekas, att det uppkallar den mänskliga kraften till en utomordentlig höjd, och i själfva verket gifver hvarje folk i denna situation ett ovanligt klart vittnesbörd om sitt innersta kynne. Hvad vårt svenska folk angår, framträder härvid tydligt den öppna, klara, så att säga *ljusa* beskaffenheten af dess naturell: ett oförväget mod, ståndaktig tapperhet, oegenlyttig själfuppoffring och ädel ridderlighet - allt egenskaper som fira sin största triumf under öppen strid på slagfältet.” (Sid 1-2)....

“Svenskarnas hufvudegenskaper äro i eminent mening *manliga*. Denna sida af det svenska folklynnet är det som skapat de otaliga svenska hjältebragderna på lifvets alla områden.

“Zevs, gif släktet gosselyne, hoppfull håg och fantasi!”

Dessa Viktor Rydbergs underbara ord ha väl aldrig träffat så in på något folk som på *engelsmännen*. Och de ha blifvit världens herrar. (Sid 100)....

“ Så träder ock nu för tiden allt mera i dagen, att en ny idé börjar vinna en afgörande makt öfver de europeiska folkens åskådning. Denna nya kraft, som väl skall bli nästa tidehvarfs största, är *den sociala idén*.

Redan känna sig kroppsarbetarna öfverallt såsom *bröder*, från det

ena folket till det andra; och om än denna klass har tagit initiativet, så skola de öfriga efter hand följa efter.” (Sid 137)...

“Detta vill naturligtvis icke säga, att folken komma att uppgifva sig själfva såsom folk. Tvärtom, liksom Europas fördelning efter trosbekännelser än i dag är i hufvudsak densamma som år 1648, så skola ock de europeiska nationerna komma att bestå sådana de utkristallisera sig under nationalismens tidehvarf. Därmed skall detta tidehvarf hafva fyllt sin världshistoriska uppgift.

De folk “skola *bestå*”, som äga kraft och mod därtill. Men historien vittnar tillräckligt om, att just i dylika öfvergångstider farorna äro störst för de små och svaga.

I tider af världsomstörtande förändringar är det nödvändigare än någonsin att vara starkt rustad till försvar. Det folk *går under*, som i dylika ögonblick uppträder svagt och osolidariskt. Och inom den nya världsbyggnaden skola de folk tillkämpa sig den bästa platsen, som stå högst i andlig och materiell kraft.” (Sid 138-139)....

“Man säger, att *allting nivelleras* i våra dagar. Detta är sant i en viss grad. Det kan ej förnekas, att den bildade klassens människor nuförtiden alltmera föra ungefär enahanda lefnadssätt i Europas alla länder. Och äfven till de lägre samhällslagren sprider sig nivelleringen så småningom. Öfver allt bor man i ungefär lika inredda hotell, öfverallt äro järnvägar och spårvägar ungefär desamma. Folkdräkterna försvinna, och lefnadssättet i allmänhet närmar sig mer och mer att blifva ungefär enahanda inom alla klasser.” (Sid 139)....

“Framtiden skall skapa nya förbindelser de olika folken emellan, förbindelser hvilkas art och gestaltning vi ännu icke kunna göra oss fullt reda för. Men det är en stor fara för, att *vårt* land kommer att ingå i dessa nya organisationer under *sämre* villkor än som behöfde bli händelsen, - därför att vi komma att ingå med svagare nationalmedvetande än andra folk.” (Sista sidan, 142)

Första världskriget

Första världskriget hade som förspel "skotten i Sarajevo" då Österrike-Ungerns tronföljare mördades. Mordet ingick i de komplicerade politiska förhållandena på Balkan som då blivit "Europas oroliga hörn". Det hörnet levde 1914 i efterdyningarna efter strider som länge pågått där. Det Osmanska/Turkiska riket gick när det var som störst i slutet på 1600-talet upp ungefär till och med Ungern och Rumänien och omfattade också delar av södra Ryssland. 1699 förlorades Ungern till Österrike och därefter pågick ständiga konflikter om resten på Balkan. 1914 var Turkiet tillbakaträngt från Europa, men så sent som 1912-1913 rasade där krig mellan olika intressenter.

Efter mordet pågick omfattande diplomatiska aktiviteter och en månad senare förklarade Tyskland krig mot Ryssland och Frankrike. Belgien blev genast indraget och ockuperades av tyskarna. Österrike-Ungern gick med på Tysklands sida och Storbritannien och Brittiska imperiet förklarade Tyskland krig. Snart var 15 miljoner soldater på krigsfot.

Japan förklarade Tyskland krig med sikte på att få tyska kolonier i Fjärran Östern. Turkarna kom med på Tysklands sida. Italien var till en början neutralt men anslöt sig sedan till de allierade, England-Frankrike-Ryssland. Balkanländerna blev indragna.

Kriget utkämpades huvudsakligen på Tysklands östfront mot Ryssland och på västfronten mot Frankrike. Det förekom också en Österrikisk-Italiensk front och strider runt Turkiet av vilket de allierade ville ha landområden. Tyskland försökte isolera England med sjökrig runt öarna. 1917 gick USA med på de allierades sida.

Under 1917 gjorde arbetare och låga klasser revolution mot tsaren och överklassen i Ryssland, tsaren avgick och han och hans familj fördes till Sibirien och avrättades där. De nya makthavarna slöt fred med Tyskland 1918. Rysslands huvudstad var 1709-1918 Petrograd, som de nya makthavarna döpte om till Leningrad.

Slutet på första världskriget

År 1918 förlorade Tyskland-Österrike-Turkiet kriget och freden stiftades sedan, de viktigaste i Versailles, där de förlorande fick avträda landområden, Tyskland till de flesta av grannarna, Österrike minskades, en del lämnades till Italien, bandet med Ungern upphörde, och av det Osmanska riket/Turkiet återstod huvudsakligen bara Mindre Asien. Tyske kejsaren flydde till Holland och levde där till sin död. Österrikiske kejsaren dog av ålder under kriget. Tyskland förklarades skyldigt till kriget och ålades att betala skadestånd. De tyska kolonierna tilldelades segrarmakterna och av tidigare turkiska områden ställdes Irak, Palestina och Jordanien under Engelsk förvaltning, Syrien under fransk.

I Ryssland utbröt inbördeskrig som slutade med seger för kommunisterna vilka bildade sovjetstater med enpartisystem och förstatligade egendomar mm. Finland, Estland, Lettland och Litauen blev självständiga stater 1920-1922. Polen återuppstod som självständig stat efter att tidigare ha varit delat på grannländerna. På Balkan ordnades gränserna upp och några nya stater bildades. Nedanför Polen blev det Tjeckoslovakien, Österrike, Ungern, Rumänien, Bulgarien, Jugoslavien, Albanien och Grekland.

Efter inbördeskrig på Irland vid slutet av första världskriget blev större delen av Irland självständigt medan Nordirland stannade hos britterna.

I samband med ryska revolutionen 1917 blev Finland en självständig republik. Det anses att finnarna i Finland ursprungligen kom söderifrån och att de under århundradena före vikingatiden bosatte sig i Finland. Svenskar slog sig under vikingatiden ned vid kuster i söder och sydväst. Under medeltiden inlemmades Finland i det svenska riket. Det förlorades till Ryssland 1809. Den nya republiken 1917 fick först en borgerlig regering under ledning av P E Svinhufvud. Socialister önskade ett nyare samhälle och inbördeskrig bröt ut mellan "vita"(höger) och "röda"(vänster). General Mannerheim anförde de vita och besegrade de röda.

Mellankrigstiden

Nationernas förbund bildades efter kriget men blev inte någon tillräckligt kraftfull organisation, bl a därför att varken USA eller Sovjetunionen kom med.

Tyskland blev efter många konflikter republik med manlig och kvinnlig rösträtt, den s k Weimarrepubliken, som räknas mellan 1919 och 1933 då Hitler tog makten. Tyskarna kunde inte betala krigsskadeståndet och elände och konflikter bredde ut sig. Regeringen skaffade pengar genom att trycka sedlar med allt större valörer vilket bara innebar att priserna steg. Till slut kostade en dollar mer än tusen miljarder mark.

I det kaos som uppstod dök österrikaren Adolf Hitler upp och kunde, sedan han blivit tysk medborgare, till slut ta makten 1933. Han gjorde sig till diktator, rustade för krig och förföljde judar. Han kom från fattiga förhållanden och började sin politiska karriär som grov missnöjespolitiker, var framgångsrik som demagog. Han skapade den nationalsocialistiska nazistiska ideologin, som han beskrev i den bok "Mein Kampf" han började skriva på 20-talet då han en tid satt i fängelse. Han menade att arierna var bäst och borde bli världens herrar, i det korta perspektivet krävde han "livsrum" för tyskarna.

Hitler kom till makten när Hindenburg (f 1847) var president 1925-1934. Efter Hindenburgs död 1934 blev Hitler statschef med titeln "Führer und Reichskanzler".

Han föreskrev en särskild hitlerhälsning som skulle tillämpas både inom militären och inom den civila förvaltningen både i början och slutet av sammankomster: högra armen rak sträckt snett uppåt samtidigt som "Heil Hitler" uttalades. Han föreskrev att barn och ungdomar skulle vara med i "Hitlerjugend" och liknande organisationer där deltagarna fostrades i den nazistiska ideologin och tränades för krig.

Hitlers främste medhjälpare var Herman Göring. En betydelsefull person var propagandaministern Goebbels, som med alla resurser som

behövdes såg till att bara från Hitlers synpunkt lämplig information spreds.

I Italien, som var ett kungarike med Viktor Emanuel III som regent 1900-1946 tog i praktiken Benito Mussolini makten, en själslig frände till Hitler och upphovsman till den italienska fascismen. Italienarna erövrade Abessinien (Etiopien) 1936 och Viktor Emanuel blev kejsare av Abessinien. Mussolini menade att det antika romerska imperiet därmed var återuppväckt. I början av 1939 tog de Albanien. Hitler och Mussolini fann varandra genom de likartade galenskaperna och bildade en "axel" mellan Tyskland och Italien. Hitler var den mäktigaste av de två, Mussolini stod så att säga i skuggan av Hitler. Hitler kommer att leva kvar i världshistorien och kanske som den mest tragiska personen under hela 1900-talet.

Spanien var i början av 1900-talet ett tämligen outvecklat kungarike. Rösträtt till landets parlament (cortes) var sedan 1890 allmän för män, men på grund av okunnighet fungerade demokratin inte väl. Arbetare började med demonstrationer och upplöpp. Efter många förvecklingar kunde 1931 skapas en republik med vänsterpolitik. Kvinnlig rösträtt infördes 1933 och sedan blev politiken mer högerbetonad. Det utvecklade sig till ett inbördeskrig mellan vänster- och högerkrafter som slutade 1939 med seger för högerkrafterna och med att general Franco blev diktator, han fick viss hjälp från Hitler och Mussolini. Det spanska kriget anses ha kostat 600 000 människors liv.

Portugal blev republik 1910 i vilken förekom många konflikter. 1928 upprättades en diktatur som varade över andra världskriget.

I Ryssland grep Josef Stalin makten efter Lenins död 1924 och blev diktator med en kommunistisk politik bedriven med våld och terror. Ryska förhållanden finns skildrade i romaner mm som tillhör litteraturhistoriens klassiker. I "Krig och fred" har Tolstoj behandlat Napoleontiden. I "Brott och straff" har Dostojevskij givit en inblick i 1800-talets Ryssland. 1900-talet har skildrats i "Doktor Zjivago" av Pasternak, som 1958 fick Nobels litteraturpris, och bl a i "Gulagarkipelagen. Fängelseindustrin" av Solsjenitsyn, Noblepristagare 1970.

I de östeuropeiska nya staterna förekom under mellankrigstiden många konflikter. I Polen, Lettland och Litauen uppstod diktaturregimer. I Österrike höll fascismen på att ta överhanden. I Jugoslavien rådde oroligheter. I Grekland förekom revolutioner. I Turkiet avsattes sultanen och en modernare republikansk författning infördes.

I Indien introducerade engelsmännen 1919 en ny författning som gav indierna vissa nya rättigheter. Mohanda Gandhi trädde fram som företrädare för dem som helt ville frigöra Indien, han tillämpade en ickevåldsprincip för den revolution han ville ha. Han verkade till 1948 då han mördades. I de indiska konflikterna ingick åsiktsskillnader mellan muslimer, dvs muhammedaner med islamsk lära, och andra religiösa riktningar. 1935 ändrades författningen till indiernas fördel.

Jordanien och Irak blev självständiga med stark anknytning till Storbritannien. Oljeledningar anlades från de två länderna fram till Tripolis och Haifa vid Medelhavet. Engelsmännen behöll sin förvaltning av Palestina. Judar från världen utanför började invandra dit i stor skala. Det uppstod många konflikter mellan judar och araber.

I USA rådde under mellankrigstiden vissa isolationistiska hållningar som innebar ovilja att ha med europeisk politik att göra. Invandringen reglerades hårt, men man tog gärna in vetenskapsmän och andra kunniga personer, bl a framstående judar som blev eller riskerade att bli förföljda i Europa, framför allt i Tyskland. Negrerna i USA särbehandlades och fick inte de vitas rättigheter. Depressionen som följde efter kursfallen på New Yorks börs 1929 föranledde åtgärder som satte ekonomin på fötter igen, i betydande utsträckning igångsatta av presidenten 1933-1945 Franklin D Roosevelt .

I Mexiko ägde på 10-och 20-talen rum en decennielång vänsterrevolution med uppemot 2 miljoner dödsoffer. I Latinamerika för övrigt rådde spända relationer mellan åtskilliga av staterna och inom staterna fanns på olika sätt regimer som inte tillhörde de bästa i världen.

Fjärran östern med bl a Kina och Japan låg under mellankrigstiden mycket långt från Europa, det tog veckor att ta sig dit från Europa, det fanns inget flyg av betydelse, det tog lång tid att åka båt dit eller ta sig fram landvägen, och inga kanonkuler kunde gå så långt. I Sverige upprördes man mer av det som hände i Europa, Främre orienten och Afrika än av det som hände i Kina.

Japanerna hade i gamla tider isolerat sig från yttrevärlden, men USA tvingade dem 1854 att öppna några hamnar för handel. Med det trängde den europeiska kulturen in i Japan, som utvecklade sig till en aggressiv stat och som expanderade mot Korea, Kina och Ryssland. Kina hade också isolerat sig men måste 1839-1842 öppna hamnar för handel. Inre strider i Kina ledde till att kejsaren avsattes och landet blev en republik 1912.

Under första världskriget gick Japan som nämnts med på de allierades sida, och Kina förklarade Tyskland krig, något som dock på avståndet inte medförde några krigshandlingar dem emellan. Kina och Japan var fiender men stod båda på de allierades sida, frederna efter kriget bar spår efter detta.

Den kinesiska nya republiken kunde inte hållas samman utan det uppstod stridigheter mellan olika krigsherrar. Kinas kommunistiska parti kom till i början av 20-talet med Mao Tse-tung som ledare. Partiet samarbetade till en början med Kuomintangpartiet, men de kom att bli fiender. Om herraväldet i Kina utvecklades strider mellan kommunisterna med Mao och Chiang Kai-shek som företrädde Kuomintangpartiet

Hitler gjorde 1936 överenskommelser med Japan om samarbete, vilket resulterade i att Japan 1937 började stora militäroperationer som siktade till att erövra hela Kina. Inom några år hade Japan ockuperat stora områden av Kina. Chiang fick lämna sina områden. Mao och kommunisterna förde gerillakrig mot japanerna. Organiserat samarbete mellan de två kinesiska grupperna mot den gemensamma fienden Japan förekom inte och de västerländska makterna protesterade bara lamt mot Japans intrång i Kina.

Andra världskriget

Det andra världskriget bröt ut hösten 1939 sedan Hitler efter hotfulla manipulationer tagit Österrike och Tjeckoslovakien "under sitt beskydd" som han sade. Fransmän och engelsmän under ledning av brittiske premiärministern N Chamberlain försökte hindra det på diplomatisk väg, men gav efter. Det var när Hitler sedan gav sig in i Polen för att erövra det som kriget kom. Dessförinnan hade han i all hast träffat en överenskommelse med Stalin, som innebar att de två skulle samarbeta. I en hemlig del gjorde man upp om att Stalin skulle "få" Finland, Estland, Lettland och en del av Polen, och Hitler "få" Litauen och en annan del av Polen.

Ett par dar efter det tyskarna börjat krig mot Polen förklarade England och Frankrike krig mot Tyskland. Men Polen krossades snart och delades upp mellan Tyskland och Sovjetunionen. På Tysklands västfront kom kriget igång med till en början relativt små strider.

I slutet av 1939 angreps Finland av Sovjetunionen, som fått nekande svar från finnarna på en begäran om att få anlägga militärbaser i Finland. Detta krig tog slut våren 1940, har kallats "vinterkriget" och Finland fick avträda vissa områden till Sovjetunionen.

I de baltiska staterna fick Sovjetunionen anlägga baser och efter vissa nyval till de baltiska staternas parlament begärde de att få bli sovjetiska delrepubliker.

Den 9 april 1940 ockuperade tyskarna Danmark och Norge, som bara kunde kapitulera. Den 10 april bröt tyskarna in över Holland, Belgien och Luxemburg, som efter några dagar kapitulerade. Tyskarna fortsatte in i Frankrike, och Italien trädde in i kriget på Tysklands sida. Frankrike måste kapitulera i juni 1940. Norra halva Frankrike besattes av tyskarna medan den södra halvan avrustades och administrerades av den då 84-årige marskalken Petain som ledare för en regering i Vichy. Franske generalen Charles de Gaulle ledde en fransk motståndsrörelse från England.

I England avgick Chamberlain våren 1940 och efterträddes av Winston Churchill, som sedan ledde kriget och som förklarade att han inte hade något annat att bjuda på än blod, svett och tårar.

Hitlers önskan var att erövra England för att sedan ta Sovjetunionen. Trots omfattande luft- och sjökrig gick det inte att ta England. Mussolini satte igång krig i sydöstra Europa och Nordafrika och Hitler måste hjälpa till med det. Med Japan träffade Tyskland-Italien överenskommelser som gick ut på att Japan skulle få dominera i Östasien sedan axelmakterna erövrat världen.

I juni 1941 började Hitler krig mot Sovjetunionen med en fälttågsplan som gick under kodnamnet Barbarossa, han tänkte sig att Leninograd och Moskva skulle vara hans inom några månader. Men det gick inte som han tänkt sig.

Finland kom med i kriget på Tysklands sida mot Sovjetunionen i ett krig som kallas "fortsättningskriget" och som för Finlands del tog slut 1944.

Japanerna utnyttjade Hitlers framgångar till att stärka sin ställning i Östasien. Japanerna bombade USAs flottbas Pearl Harbor på Hawaii den 7 dec 1941 och det medförde att USA kom med i kriget på Englands och Sovjetunionens sida. President i USA var F D Roosevelt.

Med kriget mellan Tyskland och Sovjetunionen och kriget mellan Japan och USA ingick andra världskriget i ett skede nummer två med krigsaktiviteter över stora delar av världen.

I skede nummer tre, som började under 1943 vände krigslyckan för Tyskland-Italien-Japan så att kriget på det hela taget till slut 1945 vanns av de allierade

Under skedena två och tre förekom omfattande strider i Stilla havet och Östasien främst mellan USA-styrkor och japaner. 1943 möttes Stalin, Roosevelt och Churchill i Teheran och diskuterade krigsstrategi och hur det borde bli sedan de allierade vunnit. I Europa ansattes Tyskland-Italien från Sovjetunionen och från Nordafrika, och den 6

juni 1944 landsteg de allierade på franska kusten i Normandie under general Eisenhowers befäl.

I början på 1945 träffades till ett andra möte Stalin, Roosevelt och Churchill i Jalta på Krim, och man gjorde överenskommelser om framtiden, bl a diskuterades kampen mot Japan. Roosevelt dog snart därefter av sjukdom och efterträddes av vicepresidenten Harry S Truman.

I Eururopa trängde de allierade allt närmare Berlin som var Tysklands hjärta. Hitler vistades där i en underjordisk bunker och begick självmord den 30 april 1945. Mussoini likviderades av italienska partisaner några dagar därefter och efter ytterligare några dagar följde en formell allmän tysk kapitulation.

I Fjärran Östern fortsatte dock striderna och för att få ett snabbt slut på kriget beordrade Truman i augusti 1945 två atombomber över Hirochima och Nagasaki i Japan, med så omfattande förstörelse att Japan efter några dagar kapitulerade. Den i Japan upprättade ockupationsförvaltningen fick den amerikanske generalen MacArthur som chef.

Det andra världskriget kostade mycket i döda och skadade människor och i materiell förstörelse. Antalet stupade militärer har beräknats till 6 miljoner för Sovjetunionen, 2,25 för Tyskland, 1,2 för Japan och för Frankrike, Jugoslavien, Brittiska samväldet och USA vardera om kring 0,3 miljoner. Antalet civila som fick sätta livet till har beräknats till 15 miljoner för Sovjetunionen, 5,7 för Polen, 0,35 för Tyskland, 1,4 för Jugoslavien, 0,45 för Frankrike och 0,4 för Ungern, detta inklusive judar som dödats av nazisterna. Den materiella förstörelsen var störst i Sovjetunionen, där går kampen på östfronten under beteckningen "det stora fosterländska kriget".

I Europa blev efter kriget staterna och deras gränser i stort sett som 1938 före kriget, med några undantag. Finland fick ungefär 1940 års

gränser. De tre baltiska staterna blev republiker i Sovjetunionen. Polen flyttades västerut. Rumänien fick lämna en del till Sovjet. Italien blev republik. Tyskland sattes under förvaltning av Frankrike-England-USA och Sovjetunionen som vardera fick vissa zoner.

Island som var självständigt kungarrike med kungagemenskap med Danmark från 1918 blev självständig republik 1944.

Atombomberna 1945

Andra världskriget tog snabbt slut som en följd av de två atombomberna över Japan i augusti 1945. Man kan nog våga påstå, att de två bomberna inledde en ny epok i världshistorien.

De praktiska möjligheterna att göra en atombomb blev klara en kort tid före krigsutbrottet 1939 då forskare i ett laboratorium i liten skala kunde konstatera att en klyvning av uranatomer ägt rum sedan atomerna bombarderats med neutroner. Man insåg att det frigjordes neutroner vid klyvningen och att dessa skulle kunna klyva ytterligare atomer varvid ännu mer neutroner frigjordes som skulle kunna klyva atomer i en kedjereaktion. Detta var intressant därför att vid klyvningen av varje aton frigjordes energi, som vid en kedjereaktion skulle uppgå till mycket stora mängder.

När sedan kriget kom igång satte forskare igång med att försöka göra atombomber. Den första uppgiften gällde att få fram uran av lämplig sort, vilket inte var så enkelt. Den uransort som lättast kan klyvas, uran 235, finns vanligen bara till en knapp procent i det uran som finns i naturen.

Efter 1940 hölls atombombsforskningen hemlig. Hur det gick till har blivit känt först efter 1945. 1943 koncentrerades allt arbete med bomben till USA och i en öken där gjordes i juli 1945 det första provet med en bomb, en explosion av aldrig tidigare skådat slag. Den 6 och 9 augusti 1945 fälldes bomberna över Japan.

Världen under efterkrigstiden efter andra världskriget

Vid krigsslutet efter andra världskriget kunde man konstatera att rangordningen bland världens ledande makter ändrats sedan före kriget, nu framstod USA och Sovjetunionen som de mäktigaste, och USA, som före kriget inte velat blanda sig i världspolitiken, blev den ledande västmakten. Sovjetunionens krigsmakt hade under kriget byggts upp kraftigt med hjälp från USA. Storbritannien och Frankrike hade 1945 kvar sina kolonier men förlorade snart greppet om dem, de två imperiemakternas ekonomier var nergångna.

Under efterkrigstiden har kolonierna nästan helt frigjort sig från moderländerna och bildat självständiga stater. I kolonier lever 1990 i runda tal bara 10 miljoner personer. Antalet självständiga stater ca 170.

Under processerna med koloniernas frigörelser har inom och mellan de olika länderna ofta förekommit kamp och strider mellan olika grupper som önskat olika slags samhällssystem. Två system som stått emot varandra har bland andra system varit extrema kommunistiska system som i Sovjetunionen och kapitalistiska system som i USA. Denna kamp har också på olika sätt försiggått i de gamla självständiga staterna.

Världspolitiken har sedan några år efter andra världskriget präglats av motsättningar mellan "supermakterna" USA och Sovjetunionen och de samhällssystem de representerar. Spänningen mellan de två systemen har tagit sig uttryck bl a i en gränslinje i Europa mellan väst- och östmakter och i enorma krigsmakter och krigsförberedelser på båda sidorna.

Många ansträngningar har under årens lopp gjorts för att minska spänningen mellan de två sidorna och minska krigsmaskinerierna. Systemet i Sovjetunionen och öststaterna har såsmåningom undergått en förändring, som 1989-1990 lett till begynnande sönderfall för det kommunistiska system som byggdes upp av Stalin under mellan-

krigstiden och som fått karaktär av visst monopol för det kommunistiska partiet, maktfullkomlig partiapparat och centraldirigerad varu-
produktion och varufördelning.

I de östeuropeiska staterna mellan Sovjetunionen och de västorienterade staterna har 1989-1990 gjorts tämligen fredliga revolutioner med förändringar i riktning till väststaternas kapitalistiska system. Bland annat har Östtyskland 1990 upphört och uppgått i Västtyskland.

Under 1990 har också träffats avtal mellan väst och öst om minskning av krigsmedel. I Sovjetunionen har 1989-1990 synts tydliga strävanden dels att göra samhällssystemet mer demokratiskt, varvid kommunistpartiet mist sin politiska monopolställning, dels att göra systemen för varuproduktion och varufördelning mer lika dem i kapitalistiska systemen där produktion och fördelning som grundprincip sker med hjälp av s k marknadskrafter, som dock tuktas av statliga regleringar och internationella överenskommelser av många slag.

I det följande görs en relativt kort genomgång av utvecklingen i världen under efterkrigstiden varvid mest bara noteras förhållanden kring statsbildningar och förekomst av revolutioner o d. Någon närmare genomgång av de många ländernas olika samhällssystem och levnadsvillkor görs inte och utvecklingen förs vanligen fram bara till mitten av 1980-talet, undantagsvis längre. Avsikten med redovisningen är att den ska ge en allmän bakgrund så att det kan bli lättare att förstå de stora långsiktiga dragen i utvecklingen, och så att det ska bli lättare att fundera ut hur framtiden bör byggas.

Utgångsläget för framtidsbyggandet är att det 1990 finns ca 170 stater (unioner som USA och Sovietunionen räknas som vardera en stat) och att problemet är hur de kan och bör förbättra förhållandena inom staterna och hur de kan och bör förbättra relationerna mellan staterna. Genomgången antyder att det finns mycket som borde förändras inom staterna och de förändringarna torde inte kunna ske utan förbättringar i många avseenden mellan staterna.

Det problem staterna har gemensamt är hur man ska kunna åstadkomma en bättre välfärdsfördelning och hur höja den genomsnittliga

välfärdsnivån. Somliga menar att de två delproblemen strider mot varandra. Man talar i det sammanhanget om "tillväxt" och "fördelning" och menar att ökad tillväxt måste ske på fördelningens bekostnad. Det kan ses som en huvuduppgift för de yngsta generationerna att bevisa att förbättring av välfärdsfördelningen väl kan kombineras med tillväxt. All erfarenhet visar att stora skillnader i levnadsvillkor i ett land ger upphov till konflikter som i svåra fall blir blodiga revolutioner med otrygghet och lidande. Stora skillnader mellan länder kan leda till krig.

Världens befolkning är 1990 ca 5 miljarder och världens stater har då en genomsnittlig befolkning på ca 30 miljoner. Räkna man bort USA, Sovjetunionen, Kina och Indien, som tillsammans har drygt halva jordens befolkning, blir genomsnittet för övriga stater ca 16 miljoner

Krig är dyrt. FN-alliansen i kriget mot Irak i januari 1991 sägs kosta tre miljarder kr per dag. Med Iraks kostnader blir det ca fem. Ansvar för kriget har Irak med ca 15 miljoner invånare, de bör betala, och det blir ca 300 kr per person och dag. För en familj på 3 personer blir kostnaden ca 100 000 kr för ett tremånaderskrig. Pengarna borde kunna användas på ett bättre sätt.

Förenta Nationerna, FN, bildades i juni 1945 redan före krigsslutet av länder som deltagit i kriget mot Tyskland-Italien-Japan. Det blev sedan möjligt för andra stater att ansluta sig. Sverige anslöt sig 1946. 1990 är nästan alla stater med i FN. Vid mitten av 80-talet stod följande utanför: Andorra, Kiribati, Liechtenstein, Monaco, Nauru, San Marino, Schweiz, Sydkorea och Nordkorea. Taiwan, Tonga, Vatikanstaten och Västsahara, representerande ca 60 miljoner personer i Korea och för övrigt ca 7 miljoner.

FNs grundläggande organ är Generalförsamlingen, där varje medlemsstat har en röst. Vid sidan och under den finns andra organ bland vilka Säkerhetsrådet vakar över freden i världen och Ekonomiska och sociala rådet vakar över levnadsförhållanden och mänskliga rättigheter. FNs sekretariat är det verkställande organet och har i ledningen FNs generalsekreterare.

När FN bildades var huvudsyftet att trygga freden och med hänsyn till det är Säkerhetsrådet det viktigaste organet, det har fem permanenta medlemmar med vetorätt, USA, Sovjetunionen, Storbritannien, Frankrike och Kina samt ett antal representanter för andra stater som väljs av Generalförsamlingen för två år, i början var det sex st, senare ändrat till tio. Avsikten med Säkerhetsrådet var att det skulle kunna tvinga förbundsmedlemmarna att medverka i åtgärder, även militära, mot en angriparsstat, om det behövdes för fredens skull.

Vid krigsslutet upptäcktes att nazisterna, som många år förföljt judar, hade särskilda förintelseanstalter för judar och att miljontals judar avlivats. Mängder av utmärglade judar som ännu var i livet kunde räddas. De uppdagade förhållandena väckte den civiliserade världens avsky. Judarna var sedan något århundrade ett folk utan land. Genom FNs insatser kunde judarna ett par år efter kriget bilda staten Israel i Palestina.

I Nürnberg inrättade USA, Sovjetunionen, Frankrike och Storbritannien efter kriget en militärdomstol där man dömde ledande personer i Hitlerregimen för krigsförbrytelser och för brott mot freden och humaniteten. I den första rättegången dömdes 1946 24 st åtalade, de mest ledande, 11 st, till döden genom hängning och resten till fängelsestraff eller frikändes. Bland de dödsdömda var Göring, men han undgick hängningen genom att begå självmord. Sedan följde flera rättegångar.

Efter kriget sattes Tyskland under förvaltning av England, Frankrike, USA och Sovjetunionen, som vardera fick vissa zoner. Berlin låg i den sovjetiska zonen ca 15 mil från västmaktszonerna och förvaltades i zoner av de fyra makterna. För att västmakterna skulle kunna komma till Berlin överenskomms om vissa transportleder för dem genom sovjetzonen. Förvaltningen skulle ske tills man kommit överens om någon mer permanent ordning.

Sovjetunionen kom att dominera de östeuropeiska staterna mer än västmakterna tänkt sig, där bildades folkrepubliker med kommunistiskt styre av sovjetisk modell. Detta och annat ledde till minskad enighet mellan Sovjetunionen och västmakterna, som 1946 menade att

Sovjetunionen och de östliga folkrepublikerna dragit ned en "järnridå" mot västmakterna. Det "kalla kriget" började.

De krigförande staterna i Europa blev av kriget försvagade ekonomiskt sett. USA-presidenten Truman och hans utrikesminister George Marshall fann det nödvändigt att hjälpa dem och det tillkom hjälp enligt en plan 1947 som kallats Marshallplanen. Sovjetunionen och de andra öststaterna erbjöds hjälp men avböjde. Hjälp kom därför att gälla bara de västeuropeiska staterna. För distribution av hjälpen bildades 1948 organisationen OEEC, som sedan 1961 ombildades till OECD, Organization for Economic Cooperation and Development, ett rådgivande och utredande organ i ekonomiska frågor, gemensamt för de europeiska staterna utom östblocket samt USA, Kanada, Japan, Australien och Nya Zeeland, säte i Paris.

Sovjetunionen och öststaterna bildade 1947 en propagandaorganisation Kominform som bl a ville visa att USA kom med sin hjälp bara för att stärka sin egen maktställning, USA var ett hot mot kommunismen menade de och så var det ju också. Bland öststaterna ville Jugoslavien under ledning av Tito, fastän kommunistiskt, inte underordna sig Sovjetunionen och utstöttes 1948 ur Kominform. Jugoslavien behöll sedan sin självständiga attityd gentemot Sovjetunionen. Kominform upphörde 1956.

Under 1948 ville västmakterna av sina zoner göra en egen stat "Västtyskland". Sovjetunionen ogillade detta och stängde av västmakternas vägar till Berlin. De kunde dock försörja Berlin luftvägen och "berlinblockaden" upphörde 1949. En bestående konflikt mellan Sovjetunionen och västmakterna var etablerad.

Det var klart att väststaterna och öststaterna åtminstone tillsvidare måste gå skilda vägar. För fredligt internationellt samarbete bildades 1949 Europarådet av Storbritannien, Frankrike, Belgien, Holland, Luxemburg, Italien, Irland, Danmark, Norge och Sverige. Senare har tillkommit resterande västeuropeiska stater samt bl a Grekland och Turkiet.

1949 bildades Förbunds republiken Tyskland (BRD Västtyskland) och Tyska demokratiska republiken (DDR Östtyskland). Västtysk-

land kom med i Europarådet. 1948 bildades GATT, "allmänna avtal om tullar och handel" för att främja internationell handel. För viss samordning av kol- och stålprodukter bildades 1951 kol- och stålunionen mellan Frankrike, Beneluxländerna, Västtyskland och Italien.

Atlantpakten, ur vilken sedan bildades militärorganisationen NATO, bildades 1949 av USA, Kanada, Storbritannien, Frankrike, Benelux, Italien, Portugal, Danmark och Norge. Som en motvikt bildade öststaterna Warzavapakten, 1955. I NATO har senare tillkommit Island, Grekland, Turkiet, Västtyskland och Spanien. Frankrike lämnade det militära samarbetet 1966 men kvarstår i atlantpakten.

De sex staterna i kol- och stålunionen gjorde 1957 det s k romfördraget som sedan låg till grund för organisationen EEC för europeisk ekonomisk gemenskap, i kraft 1958. 1959 bildades organisationen EFTA av Storbritannien, Danmark, Norge, Sverige, Österrike, Schweiz och Portugal, Finland associerades 1961, för samarbete ungefär motsvarande EEC.

1963 slogs kol- och stålunionen ihop med EEC till EG, Europeiska gemenskapen. In i EG har senare inträtt Storbritannien, Irland och Danmark 1973, Grekland 81, Spanien och Portugal. Inträde i EG innebar i förekommande fall utträde ur EFTA. EG har ett antal delorgan: kommission och ministerråd i Brüssel, parlament och domstol i Luxemburg. Frågan om huruvida Sverige ska söka medlemskap i EG eller ej har diskuterats länge och särdeles intensivt efter slutet av 1980-talet. Konsekvenserna av medlemskap är många och stora och 1990 otydliga. (1995 Sverige blev medlem av europeiska unionen 1995).

Josef Stalin dog 1953 och många i världen drog en lättnadens suck. Hans styre övertogs av en samling höga befattningshavare av vilka Nikita Crusjtjev så småningom blev den ledande. Han kritiserade personkulten kring Stalin och inledde en "avstalinisering" och medverkade till en något mjukare Sovjetisk utrikespolitik.

Stalins död ingav förhoppningar inom öststaterna om ett mänskligare styre. Arbetare i Östberlin strejkade och demonstrerade 1953 men det slogs ned med hjälp av ryska stridsvagnar. I Polen hände

något liknande. I Ungern kom det 1956 till en stor revolution som dock slogs ned av ryska trupper. En liknande resning som också slogs tillbaka ägde rum i Tjeckoslovakien 1968,

Det sovjetiska samhällssystemet medförde att människor i öststaterna gärna ville flytta till Västeuropa, men öststaterna hindrade det genom utreseförbud och gränskontroller. I Berlin byggdes 1961 mellan väst- och östzonerna en stor mur, "Berlinmuren", som varit föremål för hat och som snabbt revs 1990.

Andra världskriget fick ett snabbt slut genom atombombsinsatserna 1945. Det var första gången atombomber användes och under hela efterkrigstiden har legat ett hot om att atombomber skulle kunna användas igen. USA och Sovjetunionen byggde upp sina atombombskapaciteter till enorma nivåer och gjorde vätebomber som var ännu värre än de första.

Supermakterna tävlade inom rymdtekniken och Sovjet skickade 1957 upp den första satelliten, Sputnik I, och Sputnik II med hunden Laika, USA skickade upp en satellit några månader senare. Bl a med hjälp av rön inom detta teknikområde utvecklade supermakterna nya vapen och vapensystem. De byggde ubåtar som från undervattensläge kunde avfyra atombomber, byggde roboter och raketer som kunde skickas mellan kontinenterna, för försvar byggdes antirobotar etc etc. Med strategiska vapen, som används över stora avstånd, till skillnad från taktiska för närstrid, höll supermakterna en "terrorbalans". Började ena sidan med atomkrig skulle andra sidan genast fortsätta och hela världen kunde läggas i ruiner.

En värld i ruiner var till nytta för ingen och det blev klart att det var nödvändigt att avbryta kapprustningen och istället rusta ned. Efter kriser i samband med berlinmurens byggande 1961 och cubakrisen 1962, som redovisas mer i det följande, upprättades 1963 en direkt telefonförbindelse mellan makthavarna i Washington och Moskva. Supermakterna förstod, att fredlig samlevnad måste etableras.

Nedrustningskonferenser hölls på 50-talet och 1958 slutade supermakterna med kärvapenprov ovan jord, 1968 ingicks ett formellt avtal om stopp för kärvapenprov, som undertecknades även av andra, bl a

Sverige, men inte av Frankrike och Kina. Frankrike gjorde sitt första atombombsprov i Sahara 1960, Kina 1964. 1968 ingicks ett avtal som skulle förhindra spridning av kärnvapen till nya stater. 1972 ingicks ett avtal SALT nr 1 mellan USA och Sovjetunionen om vapenbegränsning, senare följt av ytterligare avtal.

1975 hölls en säkerhetskonferens i Helsingfors med stort antal deltagare, bl a supermakterna, man kom bl a överens om att man inte skulle använda våld mot varandra och att eventuella justeringar av statsgränser som bildats efter andra världskriget kunde ändras bara med fredliga medel.

I Spanien dog ledaren Franco 1975. Landet blev en demokratisk snäll monarki. I Portugal störtades diktaturregimen 1974 och landet blev en modern demokrati.

Grekland hade 1967 inre problem och militärer gjorde en kupp och införde diktatur. Kungen gjorde en misslyckat motkupp och måste fly landet. Makthavarna störtades 1973 av andra militärer, som hade utrikeskonflikter med Turkiet om Cypern och nödgades uppge sitt styre 1974. Efter folkomröstning och val återinfördes demokratin, men monarken avskaffades och Grekland blev en respektabel republik.

I Polen inleddes 1980 en revolt mot regimen genom en strejk, som till ledare fick Lech Walesa, senare fredspristagare och 1990 vald till landets president. Rumäniens makthavare Ceausescu avrättades julen 1989.

Asien

Utvecklingen i Asien under efterkrigs tiden har präglats av konflikterna kring Israel, koloniernas frigörelser och problem i de nya självständiga staterna samt utvecklingen i Kina med den kinesiska kommunismens utveckling och Japan med den kapitalistiska utvecklingen som gjort Japan till en ekonomisk stormakt.

Främre Orienten/mellanöstern

Syrien och Libanon, som efter första världskriget ställdes under fransk förvaltning, blev självständiga 1941-1944, och därmed var alla stater i Främre Orienten självständiga utom Palestina och några småstater i sydost på arabiska halvön som stod under engelskt inflytande och som kan räknas som självständiga från 1971.

Cypern, förvaltd av Storbritannien sedan 1925, blev 1960 den självständiga republiken Cypern med grekcypriotiske ärkebiskopen Makarios som förste president. Tvister mellan öns grekiska och turkiska befolkningar och mellan Grekland och Turkiet har därefter orsakat svåra konflikter. Makarios sörtdes 1974 men återkom snart till makten. Han dog 1977.

Som ett samarbetsorgan mellan fria och halvfria arabstater bildades 1945 Arabförbundet, antalet medlemmar har sedan ökat och är 1990 ca ett dussin stater på den arabiska halvön upp till och med Syrien och Irak och ca ett halvdussin i norra Afrika utefter Medelhavet och Rödda havet. PLO, en organisation för palestiniers rätt till eget land, bildades 1964, av Arabförbundet erkänt som palestiniernas representant, är också med i förbundet. PLO-ledare har länge varit Yasir Arafat.

Israel och Palestina.

Palestina förvaltdes sedan första världskriget av Storbritannien. Britterna ville efter andra världskriget frånträda och FN utarbetade och antog 1947 ett förslag om landets delning i ett judiskt och ett palestinsk område. Arabiska och islamska stater reserverade sig mot FN-beslutet.

När den brittiska förvaltningen upphörde 1948 utropade den judiska befolkningen i Palestina FN-planens judiska områden som republiken Israel. Kringliggande arabstater och Irak ogillade det och angrep den stat Israel menade sig ha bildat. Stora strider utkämpades. FN lyckades 1949 skilja de stridande åt. Medlare var en tid svensken Folke Bernadotte, som mördades av judar under medlingsförsök. Många arabiska palestinier som bodde i områden som blev judiska flydde mot öster och norr och har åstadkommit ett betydande flyktingproblem för palestinier utan eget land. Trots allt fick judarna ett område som i stort sett hade FN:s välsignelse, men som inte godtogs av araberna. Israel har mottagit många judiska invandrare och blivit medlem i FN.

Israel har efter 1949 varit centrum för otaliga konflikter. Israel var inblandat i den s k suezkrisen 1956. I det s k sexdagarskriget 1967, som börjades av Israel efter vissa attacker utifrån, tog Israel delar av Palestina som inte ingick i 1948 års Israel samt från Egypten Sinaihalvön. Efter sexdagarskriget antog FN en resolution 22 nov 1967: de israeliska trupperna skulle dras tillbaka från "områden som ockuperades under den senaste konflikten", men resolutionen krävde också erkännande av "alla inom området belägna staters suveränitet, territoriella integritet, politiska oberoende och rätt att leva i fred inom säkra och erkända gränser".

I det s k oktoberkriget 1973, som börjades av Egypten och Syrien, stärktes araberna ställning och Israel drog sig senare bort från Sinai. En fred med Egypten kom till 1979, men löste inte problemen.

Syrien och Libanon.

I det nya självständiga Syrien rådde stora inre motsättningar, politiska, sociala och religiösa. Krig och konflikter har präglat utrikespolitiken hela efter krigstiden, Israel har varit huvudfiender. Syrien har engagerat sig i strider i Libanon, där 1975 bröt ut ett inbördeskrig på grund av motsättningar, framför allt mellan kristna och muslimer, som är ungefär lika många till antalet där. Det finns i området många typer av religioner som anses ha traditioner ända från korstågsten. De inre

motsättningarna i Libanon har kombinerats med konflikter med Israel bl a 1978 då Israel trängde in. Många palestinier har flytt in i Libanon. PLO hade en tid högkvarter där och attackerade Israel därifrån, där är stora skador

Jordan, Saudiarabien och småstaterna.

Jordanien är ett kungarrike med kung Hussein som regent sedan 1952. Han har under efterkrigstiden varit en politisk balanskonstnär, med viss västorientering. Jordanien kan ses som demokratiskt i europeisk mening medan de andra arabstaterna mest regeras på andra sätt.

Oljeförekomsterna i Främre Orienten har under efterkrigstiden i hög grad påverkat utvecklingen. På arabiska halvön finns 1990 följande självständiga stater Syrien, Libanon, Irak Kuwait, Israel, Jordanien, Saudiarabien, i öster Bahrain, Qatar, Förenade arabemiraten och i söder Oman (Muskat och Cman), Sydjemen (Demokratiska folkrepubliken Jemen) och Nordjemen (Arabrepubliken Jemen). Saudiarabien och småstaterna har i de flesta fall en gammal monarkistisk styrelseform, ett undantag är Sydjemen. I Saudiarabien ligger muslimernas heliga städer Mecka och Medina.

Irak och Iran. Kurder

Irak blev självständigt 1932 och var ett kungarrike till 1958 då det efter en kupp blev republik. Saddam Hussein blev president och ordförande i revolutionsrådet 1979. En fjärdedel av befolkningen, i norr, är kurder som komplicerat de inre förhållandena, de vill göra sig fria från Irak. Kurder finns också i stora områden i Turkiet, där de förföljs, och i Iran där de kämpar. Kurderna är ett folk som vill ha en egen stat, Kurdistan, men inte kunnat astadkomma det.

I Persien, som numera kallas Iran, härskade schahen av Iran till 1979 då han tvingades gå i landsflykt och dog 1980. Han förde ett auktoritärt styre som var inriktat på modernisering av landet men också medförde sociala orättvisor. Sedan han tvingades iväg kom en regim ledd av den tidigare landsflyktige religiöse ledaren ayatollah Khomeini. Hans styre byggde på fundamentalistisk, dogmatisk

tillämpning av Koranen och lär knappast ha förbättrat de sociala förhållandena i landet. Han dog i slutet av 1980-talet, efterträdarna har gått i samma spår. En författare på de brittiska öarna, som kommenterat några rader i Koranen, har av den iranska regimen dömts till döden, med rätt för varje rättrogen muslim att slå ihjäl honom.

Mot Iran startade Irak 1980 ett stort krig som pågick till 1988 med stora förluster för båda sidorna men för övrigt utan några tydliga praktiska resultat.

Hösten 1990 invaderades Kuwait av Irak vilket väckte protester världen över, både i övriga arabstater och i Sovjetunionen, Kina och västmakterna. Diplomatiska försök att få Irak att dra sig tillbaka från Kuwait misslyckades. I en FN-resolution gavs Irak en frist till mitten av januari 1991, därefter kunde våld användas för att tvinga Irak tillbaka. En allians med USA i spetsen öppnade krig mot Irak någon dag efter det tidsfristen gått ut, kanske därtills den största händelsen i krigshistorien efter andra världskriget.

Främre Orienten/mellanöstern 1991

FN-alliansens krig mot Irak pågick i sex veckor och slutade när Kuwait återtagits från Irak. Irak ålades betala skadestånd, förstöra vapen mm. Saddam Hussein stod kvar som makthavare i Irak trots försök att störta honom.

Situatouonen för kurderna i norra Irak försämrades.

Efter kriget kom igång förhandlingar mellan Israel och araber/palestinier om deras konflikter, främst genom påverkan från USA.

(De stora höga dubbelbyggnaderna i New York rasade ihop 11 september 2001 efter terroristanfall med kapade flygplan. Sedan har USA startat krig mot Irak och Saddam Hussein tagits tillfånga. Irak har fått en ny regering, men oroligheterna där är inte slut 2005)

Asien bortom Iran

De engelska kolonierna.

I engelsmännens indiska kolonier fanns inre motsättningar mellan olika grupper, framför allt mellan muslimer och hinduismanhängare. Sedan engelsmännen bestämt sig för att lämna Indien fritt delades landet 1947 i två stater med viss anknytning till Storbritannien, Indiska unionen (Indien) med övervägande hinduer och Pakistan med övervägande muslimer. Helt självständiga republiker blev de 1950. Fri-görelseprocesserna irnehöll många konflikter. Det självständiga Indiens förste ledare blev Nehru. Senare ledes landet periodvis av hans dotter Indira Gandhi, som mördades 1984. Därefter har hennes son Rajiv Gandhi stundtals haft makten.

Pakistan kom att bestå av två delar 150 mil från varandra, Väst-pakistan och Östpakistan, med många olikheter, bl a ifråga om språk. Efter inbördeskrig 1968 och ett krig 1971 mellan Indien och Pakistan, som förlorades av Pakistan, blev Östpakistan en egen självständig stat, Bangladesh, som därefter haft många inre konflikter. Bangladesh är landet som ofta drabbas av översvänningskatastrofer

Storbritanniens koloni Burma blev självständig 1948, likaså Ceylon, där staten sedan 1972 heter Sri Lanka. Siam var självständigt, men har efter kriget bytt namn till Thailand. I gränstrakterna kring Burma och Thailand finns "den gyllene triangeln" med ett av världens största narkotikaproducerande områden.

Britternas kolonier på de ostindiska öarna blev självständiga efter långa konflikter, Malaysia bildades där på 1960-talet. Singapore blev egen stat 1965.

De holländska kolonierna.

Större delen av de ostindiska öarna var nederländska/holländska kolonier. Holländarna var inte lika villiga som engelsmännen att lämna kolonierna, men efter många strider där bildades Indonesien 1949 som en självständig stat, där de holländska delarna av Guinea inlemmandes först 1963.

De franska kolonierna.

Fransmännens kolonier i Asien, som de erövrade i slutet på 1800-talet, "Franska Indokina", omfattade i stort sett 1990 års Vietnam, Laos och Kambodja. I Vietnam uppträdde efter första världskriget rörelser som ville frigöra landet, det var Vietnams Kuomintang och Indokinas kommunistiska parti under ledning av Ho Chi Minh. Under 1930-talet gjorde de uppror som slogs ned av fransmännen. Under andra världskriget ockuperades Vietnam av japanerna och motståndsrörelserna slogs ihop till organisationen Viet Minh med Ho Chi Minh som ledare. När japanerna kapitulerade proklamerade Ho Vietnams självständighet 1945. Frankrike ville inte släppa greppet om Vietnam och det blev krig där, som varade 1945-1954. Viet Minh blev en kommunistisk rörelse och fransmännen satte upp en antikommunistisk regim i Saigon. Kriget spred sig till Laos och Kambodja (Kambodja). Resultatet blev så småningom att det 1954-1956 bildades två delar, det kommunistiska Nordvietnam och det antikommunistiska Sydvietnam med 17:e breddgraden som gräns. Frankrike drog sig senare ur Sydvietnam och i stället kom där USA som stöd.

USA menade att kommunismens utbredning borde hindras. Ur det utvecklades det stora vietnamkriget mellan Nordvietnam och Syd-vietnam +USA, som pågick 1965-1975. USA lämnade landet 1973 efter att det i stor utsträckning förstörts med bomber och andra stridsmedel. Antalet dödade och skadade var mycket stort på båda sidor. USA förlorade i döda många tiotusental. Vietnam blev 1976 en självständig republik med kommunistisk regim.

Laos och Kambodja, numera Kambodja, blev självständiga ungefär samtidigt efter komplicerade och svårartade konflikter, som ännu 1990 inte är avslutade. I Kambodja togs 1975 makten av de s k röda khmererna, en extrem kommuniströrelse under ledning av Pol Pot. De har på ett grymt sätt försökt genomföra en samhällsomvandling och därvid enligt beräkningar dödat miljontals människor. 1979 besattes landet av Vietnam. Prins Sihanouk, som avsattes 1970, har försökt få ordning där.

Kina.

Sovjetunionen erkände 1945 Kuomintangledaren Chiang Kai-shek som Kinas ledare och alltså inte kommunistledaren Mao Tse-tung, vilken inte följde direktiven från världskommunismens ledare Stalin. De gamla striderna mellan Kuomintang och kommunisterna fortsatte efter 1945 och 1948-1949 utkämpades dem emellan ett stort fältslag, där Chiang Kai-shek förlorade. Han begav sig till ön Taiwan (Formosa) och blev president i en regim som gjorde anspråk på att representera hela Kina. I det stora Kina på fastlandet grundade Mao 1949 Folkrepubliken Kina med Peking som huvudstad. Kinas plats i FN, i generalförsamlingen och i säkerhetsrådet, besattes av Taiwan. Folkrepubliken Kina hindrades många år av USA att bli medlem av FN, men 1971 övertogs Kinas plats i FN av folkrepubliken.

I Maos Kina börjades en modernisering och industrialisering av landet. Motsättningarna mellan Kina och Sovjetunionen ökade. 1964 provsprängde Kina sin första atombomb, 1967 sin första vätebomb. Åren 1966-1969 bedrev Mao en "kulturrevolution" en renlighets- och utrensningsskampanj som syftade till att utplåna som han menade borgerliga, kontrarevolutionära och revisionistiska tankar och vanor. Maos "lilla röda" bok var vägledande. Revolutionen avbröts av en partikongress 1969. USA-presidenten Nixon besökte Kina 1972 och gjorde vänskapliga överenskommelser med Mao, bl a som ett led i försöken att minska sovjetkommunismens maktställning.

1973 började "de fyras gäng" under ledning av Maos hustru försöka återinföra kulturrevolutionen, Mao var då gammal. De lyckades inte. Mao dog 1976 och därefter modifierades hans dogmatiska kommunistiska politik kraftigt. I det sammanhanget dömdes Maos änka i en rättegång för övergrepp under Maos tid. Det kinesiska samhället liberaliserades, men folket tycks ha gått för fort fram i liberal riktning för att passa makthavarna. Studenter m fl protesterade mot regimen bl a på Himmelska fridens torg 1989 och då slog regimen tillbaka med vapenmakt, något som fördömdes över hela världen.

Japan.

Japan var bland förlorarna i andra världskriget och ställdes under ledning av USA-generalen MacArthur. I Överenskommelser vid krigsslutet skulle bl a krigsförbrytare bestraffas, Japan demilitariseras och ombildas i demokratisk liberal riktning. Stora bank- och industrikoncerner skulle upplösas mm. Vissa delar av territorier som tidigare behärslats av japanerna skulle avträdas, bl a skulle Korea bli en egen självständig stat och vissa områden överlämnas till Sovjetunionen och USA. Kejsarinstitutionen fick vara kvar, men med starkt begränsad makt, styrelsen blev parlamentarisk. Såsmåningom avvecklades de amerikanska kontrollorganen. Japan har efter svårigheter i början utvecklat sig till en av de ekonomiskt starkaste staterna i världen.

Korea, Filippinerna, Afghanistan mm.

Korea skulle bli en stat, men ockupationsförhållandena i slutet på kriget ledde till bildning av två stater med 38:e breddgraden som gräns, Demokratiska folkrepubliken Korea i norr och Republiken Korea i söder. Nordkorea öppnade erövringskrig mot Sydkorea 1950 och FN med trupper från många länder, främst USA ställde sig på Sydkoreas sida. Det slutade 1953 med oförändrad gräns sedan Kina också varit med i kriget. Omkring 6 miljoner människor dödades i Kriget, varav ca 3,5 civila. Koreakriget skakade världen.

Filippinerna var USAs koloni fram till 1946 då där blev en självständig republik. Ferdinand Marcos blev president 1965, missbrukade grovt sin ställning för egen vinning, valdes bort 1986 och måste fly.

I Stilla havet har efter andra världskriget bildats ett antal relativt små självständiga stater. I bergstrakterna mellan Kina och Indien har förekommit konflikter och förändringar, bl a i Kashmir och i Tibet som kineserna ockuperade 1951. Tibets Dalailama flydde ur landet, 1959.

Afghanistan var en monarki, blev republik 1973 och fick 1978 en kommunistisk ledning som dock hade svårt hävda sig. Sovjetunionen sände in trupper i landet som hjälp till kommunisterna. Västmakterna protesterade och de sovjetiska trupperna drogs långt om länge tillbaka.

Afrika

I Afrika finns 1990 drygt 50 självständiga stater med drygt en halv miljard människor. I några små delar med anknytning till Frankrike och Storbritannien bor i runda tal en halv miljon. Före första världskriget, 1914, fanns där två självständiga stater, Liberia och Etiopien. Under mellankrigstiden blev Egypten självständigt 1922, resten var kolonier knutna till europeiska stater. Afrikas stater har blivit självständiga huvudsakligen efter andra världskriget. 1963 bildades av ett antal fria afrikastater utom Sydafrika organisationen OAU för samarbete.

Liberia bildades på 1800-talet som hem för frigivna amerikanska neger-slavar. Etiopien kallades förr Abessinien och är en statsbildning med anor från forntiden. Kejsare i landet var Haile Selassie 1930-1936 och från 1941 tills han avsattes 1971, och landet blev republik.

Staten Sydafrika bildades 1910 med anknytning till Storbritannien, fick större självständighet 1931 och blev helt självständig 1961. Situationen där har präglats av och präglas ännu 1990 av förhållandet mellan de vita makthavarna och den svarta befolkningen. De svarta är förtryckta och de vita är ovilliga till demokrati för alla och utjämning av levnadsvillkoren. Premiärministern Verwoerd mördades 1966. Åtskillnadspolitik, apartheidspolitik, som rör förhållandet vita-svarta, ogillas av en stor del av världen utanför. Genom sanktioner och blockader o d har man försökt få makthavarna att ändra till förmån för de svarta. (Apartheidregimen upphörde och Nelson Mandelas blev president i Sydafrika 1994)

Egypten fick på senare tid viss självständighet inom det Osmanska riket, stod en tid under engelskt inflytande men blev självständigt 1922, då med något inflytande från engelsmännen, något som dock senare försvunnit. Under 1953 gjordes en vänsterrevolution under ledning av överste Nasser, varvid den kung som fanns där tidigare avsattes och republik infördes. Nasser blev president 1954 och förstärkte 1956 Suezkanalen varvid Frankrike och England som hade intressen där började krig. FN kunde inte göra något åt det p g a

Frankrikes och Englands vetorätt i säkerhetsrådet, men genom diplomatiska ingripanden från USA och Sovjetunionen avblåstes kriget, där också Israel varit med. Den engelska premiärministern måste avgå. Hela förloppet går under beteckningen "Zuezkrisen".

Den ekonomiska utvecklingen i Egypten fick uppsving genom ett väldigt dammbygge vid Assuan, där en stor sjö bildades och gamla stentempel sågades ned och sattes upp igen på högre nivå för att inte komma under vatten.

Egypten har varit och är part i Israels konflikter med omvärlden, bl a i sexdagarskriget 1967 och oktoberkriget 1973. 1977 försökte Egyptens president Sadat åstadkomma varaktig fred med Israel och fick bl a tala i Israels parlament, knesset, andra arabstater ogillade detta. Amerikanske presidenten Carter försökte medverka till fred och inbjöd Sadat och Israels premiärminister Begin till sitt sommarresidens, Camp David, varvid vissa men inte tillräckliga framgångar i fredssträvandena nåddes genom det s k Camp-David-avtalet. Sadat och Begin fick Nobels fredspris 1978. Ett fredsavtal mellan Egypten och Israel ingicks 1979, men det innebär inte slutet på konflikterna, Sadat mördades 1981.

Libyen blev ett självständigt kungarike 1951, men där gjorde överste Kadaffi en statskupp 1969 och gjorde landet till republik med sig själv som ledare. Tunisien blev självständigt 1955 och Marocko 1956. Algeriet sågs av fransmännen som en del av Frankrike, men det blev ändå fritt 1962 efter ingrepp från franske presidenten de Gaulle och efter blodiga revolutioner ända sedan 1954.

De övriga kolonierna frigjorde sig på olika sätt och många gånger under svåra strider och revolutioner. Ghana bildades 1957, Nigeria 1960, Kongo 1960, Kenya 1963, Uganda 1962, Tanzania 1964, Malawi och Zambia 1964, Rhodesia 1965 och ändrade regim och blev 1980 Zimbabwe, Mocambique och Angola 1975 etc etc. FNs generalsekreterare, svensken Dag Hammarskjöld, omkom i en flygolycka på väg till medlingssamtal i Kongo.

Utöver många politiska problem i Afrika finns problem med svält och fattigdom.

Amerika

Utvecklingen i Amerika har gått och går olika i USA-Kanada och Latinamerika, dvs Mexico och staterna söder därom.

USA och Kanada har uppstått ur engelska och franska kolonier, man talar engelska där och i Kanada delvis franska, den dominerande religionen är protestantisk kristendom, men det finns många katoliker, den s k ekonomiska utvecklingen är i världsperspektiv god.

De latinamerikanska staterna har bildats ur spanska och portugisiska kolonier, man talar moderlänternas språk, dominerande religion är romersk-katolsk kristendom och den ekonomiska utvecklingen där är fylld av svårigheter.

I vänsterevolutionen i Mexico åren kring första världskriget förstärktes naturrikedomar, vilket antyder att styrningsprinciperna där är annorlunda än i det privatkapitalistiska USA. Mexico var med i andra världskriget på de allierades sida, men styrelsekicken i USA och Mexico är för olika för att det ska råda fullständigt samförstånd dem emellan. Under efterkrigstiden tycks regimen i Mexico trots sin vänsterinriktning ha prioriterat snabb ekonomisk utveckling framför utjämning av levnadsvillkoren. Mexico City har blivit en av världens största städer med omfattande fattig slum kring lyxiga rikemansområden.

Äv de sydamerikanska staterna kom de flesta med i andra världskriget på de allierades sida, men som passiva deltagare utom Brasilien som medverkade i strider.

Efter kriget bildades för gemensamt uppträdande vid kriser, krigsfara och krig organisationen OAS för amerikanska stater, i vilken ingår stater både från Nord- och Sydamerika.

De latinamerikanska staterna blev självständiga huvudsakligen under 1800-talet och hade i början av 1900-talet ofta ålderdomliga traditioner och samhällssystem. Statsgränserna är vanligen arv från kolonialtiden. Under efterkrigstiden har i dem förekommit många revolutioner som gått i olika riktningar, ibland åt vänster, ibland åt höger.

I Asien och Afrika har frigörelser från moderländerna, gräns-

dragningar och inre omvälvningar gått hand i hand. I Latinamerika finns ett tidsavstånd mella staternas frigörelser och efterkrigstidens inre omdaningar. De på 1800-talet frigjorda staternas styrelsekick fick från början 1800-talskaraktär. Så hade till exempel Brasilien en kejsare från 1822 till 1891 då landet blev republik med militärdiktatur. Slaveri avskaffades i Brasilien 1889 och vid andra världskrigets slut kan där ha funnits ännu levande frigivna slavar. Konflikterna i de latinamerikanska delarna av Amerika gäller i första hand de inre förhållandena, men i flera fall finns motsättningar i gränsfrågor. I början av 1930-talet fördes krig mellan Bolivia och Paraguay.

Nordamerikanska kapitalägare gjorde under mellankrigstiden investeringar i de latinamerikanska länderna, i olja, gruvor, industrier mm, som väckte viss ovilja där investeringarna gjordes. I Peru bildades på 1920-talet en organisation som ville samla indianska folk till kamp mot USA-kapitalismen.

I Chile fanns på 1930-talet fascistisk makt och nazistsympatier. I Argentina beundrade på 1930-talet en del generaler och godsägare Mussolini. I Brasilien rådde en fascistisk diktatur från början av 1930-talet till 1945, men landet gick 1942 med i kriget på de allierades sida.

Under efterkrigstiden framträdde i flera latinamerikanska länder vänsterradikala riktningar. För tiden fram till mitten av 1980-talet kan man notera bl a följande.

På Cuba gjordes 1959 en blodig revolution då Fidel Castro störtade en högerdiktatur och inrättade ett kommunistiskt styre. Han förstärkte sig mot obetydlig ersättning nordamerikansk egendom, vilket starkt ogillades av USA. USA försökte invadera Cuba 1961 i Grusbukten men misslyckades. USAs försök ogillades av FN. Sovjetunionen fick inflytande på Cuba och installerade där raketbaser som kunde skjuta bomber mot USA. USA kände sig hotat och krävde att Sovjetunionen skulle föra bort sina offensiva vapen från Cuba. Inför risken av krig mellan USA och Sovjetunionen, kanske med kärnvapen, drogs raketbaserna bort. Detta var "Cubakrisen", som setts som mycket allvarlig i världsfredsperspektiv.

I Colombia blev det inbördeskrig mellan flera olika grupper. I Bolivia störtades 1952 en härskande militärjunta, men armén slog tillbaka 1964 och ett inbördeskrig bröt ut, där 1967 Castros medarbetare Che Guevara stupade. 1979 gjordes försök att återinföra civil regering.

I Peru har under större delen av efterkrigstiden härskat militärjuntor som till en del fört reformvänlig politik.

I Chile inledde kristna demokrater på 1960-talet en reformpolitik. 1970 vann socialisten Allende presidentvalet och började en hårdare vänsterkurs, bl a med förstatligande av koppargruvor. Det väckte reaktion och Allende störtades och mördades 1973 av en militärjunta under ledning av general Pinochet, som sedan förde ett diktatoriskt högerstyre. En viss förbättring har senare skett

I Argentina blev Juan Peron 1946 president och diktator, störtades 1955. En ny regim störtades 1966. 1973 kom Peron tillbaka som ledare men dog 1974 och efterträddes av hustrun Isabel i ett Argentina på gränsen till inbördeskrig. Isabel störtades 1976, terror och våld rådde. 1982 försökte Argentina ta Falklandsöarna från Storbritannien, varvid utbröt ett krig som engelsmännen vann. Argentinas misslyckande i kriget ledde till en ny regim.

I Brasilien störtades efter andra världskriget den rådande diktaturen och en tämligen parlamentarisk regim rådde fram till 1964 då militärer tog makten och förde en otrevlig politik. Vid mitten av 1980-talet återställdes demokratin.

I de mellanamerikanska småstaterna har särskilt på senare år förekommit mycket omfattande strider och revolutioner.

Britternas koloni i Guyana blev 1966 den självständiga republiken Guyana, med viss anknytning till Storbritannien. Holländska Guyana blev 1975 den självständiga republiken Surinam. Franska Guyana är fortfarande en fransk koloni.

I Amerikas övärldar har under efterkrigstiden bildats några självständiga nya stater. På Haiti fanns ett diktatoriskt styre som störtades 1986.

I norvästra delarna av Sydamerika finns områden med stor produk-

tion av narkotika, som sedan förs ut och ställer till elände i världen.

För staterna i Mellan- och Sydamerika gäller att de i de flesta fallen har stora klasskillnader med välbärgade klasser och klasser med många fattiga som lever under usla förhållanden. Det ger politiska spänningar som leder till kupper och revolutioner än åt vänster än åt höger. Stabilitet för regimerna lär man inte kunna räkna med förrän levradsvillkoren utjämnats mera.

Kanada blev brittiskt 1867, men har sedan dess blivit mer och mer självständigt. Det har ännu 1990 viss formell anknytning till Storbritannien, men kan i praktiken ses som helt självständigt, isynnerhet som 1947 antogs en lag om kanadensiskt medborgarskap.

Amerikas förenta stater/USA

USA kan kort karakteriseras som kapitalistiskt och är kommunismens motståndare nummer ett. Efter andra världskriget växte där fram en extrem rädsla för kommunismen, som de såg breda ut sig över stor del av världen, bl a i de östeuropeiska staterna väster om Sovjetunionen, och i Asien. I USA pågick från 1950 och 1952-1954 under ledning av senator Mc Carthy en förföljelse av personer som var eller misstänktes vara kommunist sympatisörer. Många fick lida av det. Den världsberömda filmskaparen Chaplin kom på den svarta listan och flyttade till Schweiz, han var kritisk mot kapitalismens avigsidor, bl a i filmen "Moderna tider" 1936.

I USA bildades 1947 underrättelseorganet CIA, som ofta fungerat som ett hemligt verktyg för utrikespolitiken. FBI är en avdelning inom USAs förvaltning som ska sörja för landets inre säkerhet.

Slaveriet avskaffades i USA efter inbördeskriget 1861-1865, men de frivilliga och deras efterkommande har haft svårt att få de fullständiga rättigheter de ska ha. 1964 antogs vissa lagar som skulle förhindra orättvisor den ickevita befolkningen utsattes för. Den avsedda effekten inställde sig inte med ens och de färgade måste ännu 1990 kämpa för sina rättigheter. En av kämparna var Martin Luther King, som fick Nobels fredspris 1964 och mördades 1968.

USA är landet där nästan var och en har ett skjutvapen och beredskapen att använda vapnen är hög. President John Kennedy mördades 1963 och hans bror Robert mördades 1968 när han ställde upp som presidentkandidat.

President Nixon avgick på grund av den sk Watergateskandalen, där Nixons partikamrater gjorde inbrott i motståndarpartiets lokaler och gjorde saker som medverkade till att Nixon återvaldes till president 1972 efter hans första presidentperiod.

USA har världens största industriproduktion, största krigsmakt och står i främsta ledet när det gäller naturvetenskaplig forskning och teknologi. USA var inte först i rymden med satellit, men var först med att sätta en människa på månen, 1969.

USA är först, bäst och störst i många avseenden men har inte lyckats skapa paradiset på jorden. I USA hyllar man konkurrens och frihet, frihet för var och en att göra affärer med nästan vad som helst, tjäna pengar, bli miljonärer och bygga upp ett eget lyckorike. Tyvärr har systemet en baksida med utslagning av dem som inte hänger med. Det finns fattigdom och slum i USA som USAs kapitalistiska marknadssystem inte tycks kunna hantera tillfredsställande.

USA har under efterkrigstiden blivit ett slags världspolis som vakar över individernas frihet i världen enligt USAs principer och har därvid gjort ingrepp i världspolitiken som inte alltid varit lyckade. Vietnamkriget var en olycka för USA. I länder i Mellan- och Sydamerika har USA mer eller mindre öppet försökt styra den politiska utvecklingen med diskutabla metoder.

(De stora höga dubbelbyggnaderna i New York rasade ihop 11 september 2001 efter terroristanfall med kapade flygplan. Sedan har USA startat krig mot Irak och Saddam Hussein tagits tillfånga. Irak har fått en ny regering, men oroligheterna där är inte slut 2005)

Oceanien, polarområdena och rymden.

Till Oceanien räknas Australien, Nya Zeeland och världshaven till de delar de inte räknas in i de stora kontinenterna. Den enda som enligt den offentliga statistiken har besittningar i polarområdena är Norge,

som har ett område vid sydpolen.

Som en ny kontinent kan man räkna rymden kring jorden, som under efterkrigstiden stundtals varit och är befolkad.

Europa 1991

Under 1991 gick förändringarna i Sovjetunionen snabbt: Kommunistpartiet förbjöds och upplöstes, Sovjetunionen upphörde att existera vid jultiden. De tre baltiska staterna blev självständiga och de flesta av de övriga delstaterna i Sovjetunionen bildade "De oberoende staternas samväld", OSS, där de tre största staterna är Ryssland, Vitryssland och Ukraina och där Rysslands folkvalde president Boris Jeltsin blev den främste ledaren. Ryssland dominerar och har intagit Sovjetunionens plats i FN.

I Jugoslavien började 1991 ett inbördeskrig till följd av gamla konflikter mellan delstater och folkgrupper, och en upplösning till flera oberoende stater började.

Sverige ansökte om medlemskap i EG. EG-staterna kom i slutet av året överens i princip om att bilda en union, bli medlem i gemensam centralbank och gemensam valuta, inom några år. (1995 Sverige blev medlem av europeiska unionen 1995).

Världens djur-och växtvärld.

I det föregående har berättats om människornas värld. Men det finns annat levande som har rätt att leva på planeten, djuren av alla de slag och växterna. I dagens demokratier har djuren och växterna ingen rösträtt, människan måste tänka på att föra deras talan.

Källor till världshistorien:

- Å Holmberg, Vår världs historia, NoK 1952.
- Å Holmberg och A Thulstrup: Historien efter 1914, 2 upplagan, Esselte Stud. 1981.
- Bra böckers världshistoria.
- Bonniers världshistoria.

Världen efter 1990-1991.

Framställningen här bygger på vad man kan finna på Internet. Där är det svårt att hitta sammanfattningar om det som hänt efter 1990. Det är besvärande eftersom det har hänt mycket viktiga saker de senaste åren. Bl a är det händelserna i Jugoslavien och det senaste Irakkriget. Från Nationalencyklopedin har hämtas några sidor om dessa och det redovisas i det närmast följande.

Det om Jugoslavien har nog blivit för långt, men det har inte funnits tid att koncentrera. Beskrivningarna om Irakkriget är kortare, men det kan anses ha större betydelse i världen. Det (och oljan där) har engagerat FN och stormakterna mera än människornas väl och ve i Jugoslavien.

Irakkriget är kopplat till händelserna i USA 11 september 2001 då de två skyskraporna i New York föll för terrorister. Efter det har USA skapat nya filosofier om terrorister och deras bekämpande, som sätter djupa spår i världspolitiken. USA har ställt sig utanför gemenskapen med andra folk genom terrorisfilosofierna och genom att inte godta viktiga överenskommelser som andra är med på. Det är illa eftersom USA vill vara världspolis och den mäktigaste.

Efter redogörelserna om Jugoslavien och Irak följer några sammanställningar om utvecklingen i världen och Sverige under 1900-talet, och där finns något av det som hänt efter 1990. Svenska FN-förbundet har en historia om FN de första 50 åren. Hösten 2005 fyller FN 60 år och då kanske kommer en ny historia för åren ända till 2005.

Efter det kommer:

Förenta Nationernas Millenniedeklaration

FNs beskrivning av läget i världen 2002.

Samarbetsområden för EU och FN.

FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna

Mänskliga rättigheter i världens länder

Mänskliga rättigheter i USA 2003

Svenska regeringens utrikesdeklaration, i riksdagen 050209.

Mänskligheten har hållit på länge med att försöka förbättra världen. Stora tekniska framsteg har gjorts och förmågan att hantera mänskliga relationer har ökat, men inte så mycket som man kan önska. Krig och osämja mellan grupper av människor sätter en sorglig prägel på förhållandena i världen. Konflikten mellan Israel och palestinierna är ett exempel på höggradig oförmåga att hantera relationer.

Konflikterna tidigare i Sydafrika med apartheid höll på länge men fick så småningom en sorts upplösning. I Irak råder fortfarande krigsliknande förhållanden. I många delar av Afrika är förhållandena ohyggliga. I Tjetjenien och Afghanistan finns problem. Nordkorea har isolerat sig och sägs vilja göra atombomber som kan hota västvärlden. I Ostasien och i Syd- och Mellanamerika och på Balkan och Nordirland finns spänningar. Förhållandena mellan staterna i EU är inte problemfria. USA går inte i takt med den europeiska västvärlden.

Skillnader i religioner, levnadstraditioner, statssystem och ekonomiska resurser ger upphov till konflikter och nya konkurrensförhållanden. Nya industrier i tidigare tekniskt utvecklade länder kan med låga löner konkurrera ut västvärldens industrier med högre löner

De största problemen i världen gäller relationer mellan människor och grupper och konsekvenser av människornas materiella aktiviteter, men det finns också problem som kommer av annat: jordbävningar, regn, vindar, värme, kyla, gaser, farliga djur, bakterier, sjukdomar od.

Jordbävnings- och flodvågskatatrofen i Sydostasien och skadorna efter den svåra stormen i Sydsverige har medfört långa resonemang om förbättringar av katastrof- och krisberedskapen, men alla kriser och allt annat elände som ständigt pågår behöver tas om hand varje dag.

Allt som hänt efter 1990 kan inte kommenteras även om det är viktiga saker.

Efter regeringens utrikesdeklaration börjar ett nytt tema: Framtiden. Hur ska man kunna sortera världens problem och förstå sambanden dem emellan så att man kan hantera dem och styra i riktning till en bättre värld?

Jugoslavien.

Från Nationalencyklopedin 050508

Jugoslavien, statsbildning på Balkanhalvön 1918–91, bestående av Serbien, Kroatien, Slovenien, Bosnien–Hercegovina, Montenegro och Makedonien. För nuvarande förhållanden (2003), se Bosnien och Hercegovina, Kroatien, Makedonien, Serbien och Montenegro och Slovenien. För det sydslaviska områdets utveckling under romerskt herravälde, se Dalmatia, Illyricum och Sirmium.

Jugoslavien. Bakgrund

Sydslaviska stammar invandrade fr.o.m. 500-talet och undanträngde därvid illyrer (albaner), thraker och greker från delar av deras bosättningsområde. Slaverna kristnades fr.o.m. 800-talet, bl.a. genom Kyrillos och Methodios mission. Efter den kristna kyrkans slutliga delning 1054 kom området väster om floden Drina i huvudsak att tillhöra katolska kyrkan och området öster om floden den ortodoxa. Som liturgiskt språk användes i den östra delen fornkyrkoslaviska, skrivet med det kyrilliska alfabetet. Det förblev det enda skriftspråket fram till 1800-talet. I väst ersattes det som liturgiskt språk av latinet, medan talspråket utgjordes av slaviska dialekter. Med det latinska alfabetet nedskrevs slovenskan och kroatiskan från 1000- resp. 1100-talet.

I strid med det katolska Ungern och det ortodoxa Bysantinska riket etablerades successivt slaviska medeltidsstater. Det bulgariska riket omfattade i början av 900-talet även nuv. Serbien och Makedonien. Vid samma tid etablerade Tomislav mellan Drava och kusten ett kroatiskt rike, som var i personalunion med Ungern från 1100-talets början fram till 1918. Det kom därmed (från 1526) att ingå i den habsburgska maktsfären, liksom nuv. Slovenien. Delar av Dalmatien hölls dock av Venedig från 1200-talets början till 1797.

Ett storserbiskt rike, grundlagt av Stefan Nemanja vid 1100-talets

slut, nådde under kejsar Stefan Dusan vid 1300-talets mitt från Korintiska viken i söder till nuv. Belgrad i norr. Turkarna erövrade, efter segern på Kosovo polje (Trastfältet) 1389, nästan hela Balkanhalvön, och gränsen mot det habsburgska imperiet kom på 1600-talet att gå från Balatonsjön till Biha (i n.v. Bosnien. Från 1739 och ca 150 år framåt motsvarade gränsen mellan de habsburgska och osmanska imperierna i stort nuv. Bosniens nord- och västgräns. Den blev därmed den västliga gränsen för islams utbredning på Balkanhalvön. Stora delar av den serbiska befolkning som flytt turkarna bosatte sig i det habsburgska Vojvodina och längs den s.k. militärgränsen i Kroatien. I Kosovo kunde de islamiserade albanerna återvändra till de områden de lämnat efter den slaviska invandringen. Montenegro, som aldrig varit helt i turkarnas händer, och Serbien erkändes 1878 som självständiga stater på Berlinkongressen, medan Bosnien kom att förvaltas av Österrike. I samband med Balkankrigen (1912–13) utvidgades Montenegro, och Serbiens yta fördubblades på bekostnad av Osmanska riket.

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=217805

Jugoslavien. Kungariket J:s bildande

Under 1800-talet verkade illyriska rörelsen för en sydslavisk stat. I början av 1900-talet arbetade serber och kroater i Österrike–Ungern för att ombilda dubbelmonarkin till en trestatsfederation med en slavisk stat vid sidan av Österrike och Ungern (trialist-lösningen). Under första världskriget bildades en jugoslavisk (av den slaviska sammansättningsformen jugo- 'syd') kommitté med representanter för de sydslaver som bodde inom dubbelmonarkin. Tillsammans med den serbiska exilregeringen antog den 1917 den s.k. Korfu-deklarationen, som förutsåg en förenad sydslavisk stat i form av en konstitutionell monarki under det serbiska kungahuset. I samband med Österrike–Ungerns sammanbrott 1918 bildades ett nationellt råd av slovener,

kroater och serber, som fungerade som de facto-regering för dubbelmonarkins sydslaviska områden. Den nya, mångnationella staten, Serbernas, kroaternas och slovenernas kungarike, utropades 1 december 1918. Den bestod dels av de tidigare kungarikena Serbien och Montenegro, dels av områden som den förlorande sidan i första världskriget avträdde genom olika fredsfördrag. Av Österrike erhöll kungariket i Saint Germain-freden 1919 Krain, södra Kärnten (varav norra och mellersta delen efter folkomröstning 1921 gick till Österrike), delar av Steiermark, Dalmatien samt Bosnien–Hercegovina och Kotorbukten. Ungern avträdde genom Trianon-freden 1920 Kroatien–Slavonien, Prekomurje, MeYiumurje, Baranja, Bawka och delar av Banatet (de två senare områdena utgör i dag största delen av Vojvodina). Genom Neuilly-freden 1919 överlämnade Bulgarien fyra mindre gränsområden. Gränsen mot Albanien reglerades först 1925 med i huvudsak nuvarande sträckning. I enlighet med ett fördrag från 1915 mellan ententemakterna och Italien fick Italien Gorizia (Gorica) och Trieste-området, Istrien samt Zadar med omnejd (jfr karta Italien).

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=217805

Jugoslavien.Under Vidovdan-konstitutionen (1921–28)

Den nya staten valde 1920 en konstituerande församling för att besluta om en grundlag och statens organisation. Det kroatiska bondepartiet under Stjepan Radi(förespråkade en mer lös statsbildning och bojkottade parlamentet till 1924. Men de s.k. serbiska radikalerna (ett medelklassparti under Nikola Pasic) genomdrev tillsammans med demokraterna (serber från dubbelmonarkin och oberoende radikaler från Serbien) samt muslimer från Bosnien en starkt centraliserad författning. Den antogs 28 juni 1921, dvs. på Sankt Vitusdagen (Vidovdan), årsdagen för slaget på Kosovo polje 1389. Kungen blev överbefälhavare och utsåg premiärministern. Parlamentet, Skup{tina, fick en kammare. De historiska regionerna

slogs sönder i 33 administrativa enheter, som sorterade direkt under Belgrad.

Genom den kroatiska bojkotten kunde Pasic regera fram till 1924, då bondepartiet återvände till parlamentet. Övergångsvis samverkade Pasic och Radics partier. Efter Pasic död behöll radikalerna regeringsmakten med stöd av demokrater, slovener och muslimer.

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=217805

Jugoslavien. Kunglig diktatur 1929–41

Sedan Radi(1928 skjutits i parlamentet av en montenegrisk ledamot upplöste kung Alexander 1929 Skup{tina och införde kunglig militärdiktatur. Landet bytte namn till J. och indelades i nio provinser. Partier med religiös eller regional anknytning förbjöds, och en ny grundlag proklamerades 1931. Sedan Alexander under ett statsbesök i Frankrike 1934 mördats på uppdrag av den italienskstödda kroatiska extremiströrelsen Ustasa övertog prins Paul regentskapet som förmyndare för tronföljaren prins Peter. Ett försök 1937 till överenskommelse om Kroatiens status, bl.a. genom ett konkordat med Vatikanen, stupade på den ortodoxa kyrkans motstånd. Men då det kroatiska bondepartiet och den serbiska oppositionen bildade en förenad opposition och vann valet i december 1938 tvingades regenten att av två av provinserna bilda ett autonomt Kroatien. Överenskommelsen tillfredsställde dock varken mer nationalistiska grupper i Kroatien eller de serbiska och muslimska minoriteter som kom att ingå i det nya Kroatien.

Trots att J. utgjorde en stor hemmamarknad hämmades den ekonomiska utvecklingen under mellankrigstiden av bristande integration mellan Serbien och de nytillkomna landsdelarna. Bristen på livsmedel tvingade Belgradregeringen att fortsätta krigstidens ransonering, och handeln mellan de olika delarna av den nya staten kom därför inte igång. Transportlederna, främst järnvägarna, hade förstörts under

världskriget, vilket hindrade varucirkulationen mellan de östra och västra delarna av J.

Inom jordbruket nådde produktionen först 1929–30 upp till förkrignivå. Kontrollen över den bosniska skogsindustrin, som hade blivit avskuren från sin tidigare marknad i Österrike–Ungern, övertogs av bankerna i Zagreb, medan regionens plommonproducenter fick känna av konkurrensen från sina serbiska kolleger. De jordreformer som beslutades kom att få liten betydelse, då de genomfördes i långsam takt. I utbyte mot politiskt stöd till Pasics regering kunde de bosniska jordägarna undgå effekterna av jordreformerna. Rationaliseringsvinsten av reformerna minskades också genom att jorden redan brukades som smålotter av de tidigare arrendatorerna. De höga födelsetalen framkallade en ytterligare uppdelning vid arvskiften.

Den finansiella integreringen försvårades av att nationalbanken i första hand riktade sin kreditgivning till serbiska låntagare. Slovener och kroater fick samtidigt högre avkastning (13–21 %) i sina egna banker än i nationalbanken (högst 8 %). En valutareform, enligt vilken den österrikiska kronan skulle bytas ut mot dinaren, framkallade också stort missnöje. Eftersom Serbiens lån från förkrigstiden stod för nästan en fjärdedel av J:s statskuld fanns det alltför litet utrymme för nya lån till förbättring av infrastrukturen. Utländska lån från USA och Frankrike var hårt styrda. Regeringen sökte möta den negativa handels- och betalningsbalansen genom minskade utgifter och en balanserad budget. Bristen på krediter och dinarens höga värde blev emellertid till nackdel för den framväxande industrin.

Trots kreditrestriktionerna skedde dock en viss industriell utveckling. År 1923 hade produktionen nått upp till förkrignivå. Mer än hälften av industrin fanns i Slovenien och Kroatien. Belgrad svarade för knappt 10 % av tillverkningskapaciteten. Större delen av produktionen, som skyddades av höga importtullar, gick till hemmamarknaden, där den lokala hantverksmarknaden konkurrerades ut, särskilt i Makedonien. Via bankerna i Zagreb stod Österrike för 30 % av industrikapitalet i Kroatien, medan den slovenska industrin klarade sig med hälften så mycket utländskt kapital tack vare bondekooperativ

och sparbanker. Genom direkta investeringar i gruvindustrin kom utländskt kapital, framför allt brittiskt och franskt, att äga hälften av den jugoslaviska industrin vid depressionens början. Stålproduktionen var däremot under starkt tyskt inflytande. Produktionen av socker, cement och elektricitet kom till 2/3 att ligga på utländska, framför allt österrikiska och tjeckiska, händer, vilket underlättade tysk penetration efter 1938.

Sedan Balkanländerna misslyckats att skapa en gemensam marknad i början på 1930-talet, öppnades vägen för bilaterala byteshandelsavtal med Tyskland. Redan 1937 gick 32 % av exporten, främst bauxit och krom till Tyskland. Efter Österrikes anslutning 1938 tog Tyskland emot 4/5 av svin- och veteexporten och större delen av hampa- och plommonexporten. Även på importsidan utvecklades beroendet genom att Tjeckoslovakien och Tyskland stod för 55 % av maskin- och 75 % av kolimporten.

Inledningsvis förde J. en antitysk politik. Med franskt stöd bildade J. tillsammans med Tjeckoslovakien och Rumänien den s.k. lilla ententen, främst riktad mot Ungern och Tyskland. Ententen följdes upp av ett militärfördrag med Frankrike 1927. År 1934 slöts sedan Balkanententen med Grekland, Rumänien och Turkiet. Men byteshandelsavtalen efter den ekonomiska krisen 1929–33 bidrog till att binda J. till den tyska intressesfären. Sedan Münchenavtalet 1938 visat att Frankrike och Storbritannien inte kunde garantera de europeiska småstaternas säkerhet sökte J. efter Frankrikes nederlag och den italienska invasionen av Grekland 1940 att nå en överenskommelse med Tyskland. J. hade förklarat sig neutralt vid andra världskrigets utbrott, men efter stark press från Tyskland anslöt sig J. till den s.k. stålpakten i mars 1941, vilket framkallade en statskupp i Belgrad. Prinsregenten Paul och regeringen arresterades, och prins Peter förklarades myndig i förtid.

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=217805

Jugoslavien. Ockupation och motstånd 1941–44

Som svar på kuppen invaderades J. av Tyskland, Italien, Ungern och Bulgarien. Efter invasionen återvände Ustasaledaren Ante Pavelic från sin exil och upprättade under tysk kontroll ett Storkroatien, omfattande det autonoma Kroatien och Bosnien–Hercegovina. Under den katolska kyrkans ledning omvändes ortodoxa trosbekännare, medan den politiska ledningen bedrev ett direkt utrotningskrig mot muslimer och serber (ca 300 000 mördades) samt bistod tyskarna i judeutrotningen. Tyskarna skapade också ett "Mini-Serbien" med en lydregering under generalen Nedic. Båda lydstaterna deltog också i tyskarnas kamp mot de båda motståndsrörelserna wetnici och partisaner. De tyska truppernas repressalier mot civilbefolkningen ledde bl.a. till att 7 000 människor massakrerades under några dagar i Kragujevac. De kungatrogna wetnici kämpade framför allt mot det kroatiska Ustasa och partisanerna. De bedrev också regelrätta utrotningskrig mot muslimerna. Då wetnici både stred inbördes och visade prov på undfallenhet och samarbete med tyskarna valde de allierade 1943 att helt satsa på partisanerna.

Partisanrörelsen byggde på det 1921 förbjudna kommunistpartiets erfarenheter av illegalt arbete. Partisanerna erbjöd en tillflyktsort för dem som flydde undan Ustasas och wetnicis nationalistiska aggression. Partisanrörelsen sökte med ett program för ett enat J. skapa tolerans mellan de olika folkslagen under parollen "broderskap och enighet". I varje område som partisanerna behärskade bildades lokala befrielsekommittéer. Efter Italiens kapitulation kunde de överta stora områden, och i november 1942 bildades under partisanledaren Tito ett antifascistiskt råd i Bihac och en nationell befrielsearmé.

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=217805

Jugoslavien. Socialistiska förbundsrepubliken 1943–91

Den 29 november 1943 upprättades en nationell befrielsekommitté som provisorisk regering i Jajce. De allierade tvingade exilregeringen i London att samarbeta med Tito, som 20 september 1944 tågade in i Belgrad. J. fick i freden 1945 västra Slovenien, Istrien med Rijeka och Zadar med tillhörande öar. Titos krav på staden Trieste, Gorizia-området och delar av Kärnten tillbakavisades av de allierade. Under de första efterkrigsåren nationaliserades företagen, och de stora jordegendomarna konfiskerades. Försök med kollektivjordbruk övergavs dock redan 1953. Den mesta jorden förblev eller återfördes i privat ägo. Landet fick en federal struktur med sex republiker: Slovenien, Kroatien, Serbien, Bosnien–Hercegovina, Montenegro och Makedonien. Till Serbien knöts de två provinserna Vojvodina och Kosovo, där ungrare resp. albaner utgjorde stora grupper. Ingen av republikerna, med undantag av Slovenien, fick en homogen sammansättning. Serberna t.ex. fanns utspridda i alla de övriga republikerna. Kommunistpartiet, som kontrollerade statsapparaten, fick efter hand en motsvarande federal struktur.

Utrikespolitiskt vägrade Tito att underordna sig sovjetiska maktintressen. Han upprätthöll egna kontakter med Albanien och Bulgarien och stödde inledningsvis kommunistisidan i det grekiska inbördeskriget i ett försök att skapa en Balkanfederation. År 1948 sökte Kominform tvinga Tito att avgå, vilket, trots förföljelsen av oliktankande, ledde till en nationell samling kring honom. Med amerikanskt stöd kunde han överleva krisen. J. drev sedan en egen utrikespolitisk linje genom alliansfria rörelsen.

En egen form av socialism infördes med självförvaltning av företagen, vilket innebar att varken kapitalägarna eller staten utan de anställda skulle sköta företagen. Valet av ledning kontrollerades dock fortfarande av kommunistpartiet. Även politiskt decentraliserades beslutsprocessen, vilket ledde till att partiapparaten i varje republik uppfattade sig som representant för denna republik, inte för hela landet. Kvar stod Tito som moderator i eventuella konflikter mellan

republikerna. En motsättning gällde mellan det rika norr (framför allt Slovenien och Kroatien) och det fattiga syd (Montenegro, Makedonien, Bosnien–Hercegovina och södra Serbien). Slovenien och Kroatien ville behålla den hårdvaluta de tjänade på industriprodukter och turism. Trots att en utvecklingsfond skapades 1965 minskade syds per capita-inkomst i förhållande till nord från 65 % 1950 till 50 % 1971. En annan skiljelinje gick mellan serberna, som ansåg att centralismen gagnade jämlikheten mellan regionerna, och slovenier, kroater, muslimer och senare makedoner, som såg centralismen som ett hot mot principen om självförvaltning. De kraftigaste uttrycken för denna motsättning kom genom den "kroatiska våren" 1971 och upprorsförsök i Kosovo på 1980-talet. Kroaterna var missnöjda med resultaten av de ekonomiska reformerna och den serbiska dominansen. Genom omfattande utrensningar i partiet, massavskedanden och arresteringar stoppades den kroatiska frigörelseprocessen. Efteråt tillät Tito företagen att behålla en del av hårdvalutan. År 1974 infördes en ny konstitution, som gav större makt åt republikerna, och Vojvodina och Kosovo fick ställning som autonoma provinser. Ett presidentråd inrättades och ett parlament med två kamrar. I varje republik (och autonom provins) inrättades motsvarande organ. I Kosovo krävde albanerna 1981 att provinsen skulle få status som republik. Kraven spreds från studenter till gruvarbetare och andra grupper. Armén sattes in och slog ned upproret med över 1 000 döda som följd. I Bosnien–Hercegovina genomförde regimen en process mot muslimska intellektuella, bl.a. advokaten Alija Izetbegovic. Den ekonomiska tillväxten, som under 1960-talets slut varit 6 % per år, avstannade samtidigt. Under 1970-talet hade den hållits uppe på 5,6 % tack vare att utlandsupplåningen ökades från 2,3 miljarder dollar per år 1970 till 11,8 miljarder 1978. De självstyrande företagen var oförmögna att hålla nere lönekostnaderna eller att avskeda de överflödiga, som 1986 kom att uppgå till 27 % av de anställda. Under åren efter Titos död 1980 hade J. en negativ tillväxtkurva. Produktion och inkomst per invånare minskade, utlandsskulden ökade och inflationen nådde 1989 över 2

700 %, varvid priserna kunde fördubblas på en månad. Invånarna märkte också hur strömleveranserna blev oregelbundna, brist på drivmedel uppstod och de regionala skillnaderna ökade. Det ekonomiska sammanbrottet var ett faktum.

Politiskt hade landet hittills hållits samman av kommunistpartiet och försvarsmakten. I Serbien kom 1987 Slobodan Milosevic till makten och började driva en markerat nationalistisk politik. Genom en författningsändring på republiknivå ställdes 1989 Vojvodina och Kosovo direkt under serbisk ledning. Efter upplösningen av Sovjetunionens kontroll av Östeuropa 1989–90 och införandet av flerpartisystem uppkom även i J. under partiets kongress i januari 1990 krav på politiska reformer och övergång till en lösare konfederation mellan republikerna. Kongressen slutade i kaos efter det att den slovenska delegationen lämnat mötet. I avvaktan på en lösning av relationerna mellan republikerna förklarade sig Slovenien och Kroatien suveräna i juli 1990. Sedan förhandlingar misslyckats och folkomröstningar i självständighetsfrågan genomförts proklamerade de båda republikerna sin självständighet i juni 1991.

I ett försök att hålla kvar republikerna inom J. gick den serbiskkontrollerade jugoslaviska armén till attack i Slovenien och Kroatien. Medan Slovenien i juli 1991 kunde förhandla sig till eld-upphör och ett tillbakadragande i oktober av den jugoslaviska armén, fortsatte striderna i Kroatien. Medlingsförsök från EG åstadkom endast kortvariga vapenvilor, och insättande av s.k. EG-observatörer misslyckades. I december 1991 kunde FN efter överenskommelse med parterna börja förbereda sändandet av en fredsbevarande styrka till Kroatien. I Serbien, där socialisterna (dvs. det omdöpta kommunistpartiet) fortfarande hade makten, sökte Milosevic öka sitt stöd genom s.k. antibyråkratiska kampanjer och genom att ta upp frågan om den serbiska minoritetens ställning i Kosovo. Vidare uppmanade han serberna i övriga republiker att förklara sig självständiga, vilket stöddes av den serbiskkontrollerade federala armén. När striderna i Kroatien upphörde hade därför den kroatiska regeringen förlorat kontrollen över en tredjedel av sitt territorium. I en motsvarande

serbisk offensiv i Bosnien–Hercegovina, som proklamerat sin självständighet i mars 1992 och erkänts av omvärlden, fick serberna kontrollen över 2/3 av denna republik. Sedan Makedonien 17 november 1991 hade förklarat sig självständigt drog sig den jugoslaviska armén ut utan strider.

Kenneth Nyström

Jugoslaviska krigen.

Jugoslaviska krigen, väpnade konflikter som utbröt 1991 till följd av upplösningen av Socialistiska federativa republiken Jugoslavien (SFRJ) till ett flertal självständiga republiker.

Jugoslaviska krigen. Bakgrund

1974 års jugoslaviska författning, som tillämpades fullt ut efter Titos död 1980, innebar en långtgående decentralisering. I landets sex delrepubliker (Bosnien och Hercegovina, Kroatien, Makedonien, Montenegro, Serbien samt Slovenien) och två autonoma områden (Kosovo och Vojvodina i Serbien) uppstod regionala makteliter. Kommunistpartiet och armén utgjorde de viktigaste sammanhållande faktorerna.

Under 1980-talet drabbades Jugoslavien av en djup ekonomisk kris med kraftigt sjunkande levnadsnivå och växande klyftor mellan nord och syd. Den decentralistiska författning som antogs 1974 uppfattades av många serbiska intellektuella ha styckat upp Serbien och förvägrat serberna en "nationalstat" inom federationen. Enligt författningen var nämligen "det inre Serbien", dvs. det som blev kvar när man tog bort provinserna, inte konstitutionellt definierat. Det innebar att provinserna kunde påverka lagar som endast gällde "det inre Serbien" samtidigt som de var representerade på federal nivå vid sidan av moderrepubliken. Därför krävde många serber att man skulle genomföra författningsändringar för att underställa provinserna den centrala regimen i Belgrad. Samtidigt nådde den östeuropeiska kommunismens sammanbrott Jugoslavien. Kommunistpartiet sprängdes i

januari 1990. I Slovenien och Kroatien besegrades kommunisterna i fria val i april; i Kroatien blev den nationalistiske Franjo Tudjman president. I Serbien däremot behöll kommunisterna, nu benämnda socialister och förespråkare för serbisk nationalism, makten vid val i december.

Slobodan Milosevic, som tillträdde posten som Serbiens president 1987, försökte genom ett nationalistiskt symbolspråk genomdriva en centralisering av Serbiens styre, en process som kulminerade i de allvarliga inskränkningarna av Kosovos och Vojvodinas autonomi 1989–90. Framför allt albanska protester mot de konstitutionella förändringarna slogs brutalt ned. De serbiska centraliseringskraven stötte på motstånd i framför allt Slovenien. Slovenerna föreslog i stället att man skulle införa "asymmetrisk federalism", vilket innebar att varje republik själv skulle få välja i vilken utsträckning den ville ingå i federationen.

När det stod klart att den jugoslaviska federationen skulle upplösas krävde den serbiska regeringen att de områden som önskade skulle få förbli inom federationen. I linje med förslaget stödde man serberna i Krajina, som i december 1990 förklarade sig autonomt. I mars 1991 träffades Tudjman och Milosevic; vid det tillfället skulle de enligt senare uppgifter ha kommit överens om en delning av Bosnien och Hercegovina mellan Kroatien och Serbien.

Hans Sjöberg, Tomislav Dulic, Wilhelm Agrell

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=217811

Jugoslaviska krigen. Förlopp

Slovenien och Kroatien förklarade sig självständiga i juni 1991. Den federala armén ingrep mot de nya staterna men drogs efter ett par veckor tillbaka från Slovenien. I Kroatien däremot fortsatte förödande strider mellan kroatiska styrkor och den federala armén samt serbiska friskaror. Städer som Vukovar i östra Kroatien och Dubrovnik vid

Adriatiska havet utsattes för omfattande förstörelse. Striderna upphörde i januari 1992, då Serbien ockuperade en tredjedel av Kroatians territorium. FN beslöt i februari att upprätta en fredsbevarande styrka, UNPROFOR, i Kroatien. De bosniska politikerna, som mer än andra tidigare hade visat vilja att kompromissa för att rädda Jugoslavien, hade efter Sloveniens och Kroatians utträde att välja mellan att förbli inom en av Serbien dominerad union eller att utträda.

Då Bosnien och Hercegovina i april 1992 proklamerade sin självständighet, upprepades mönstret. Serbiska friskaror med stöd av den federala armén gick till angrepp och hade efter en tid besatt två tredjedelar av republikens territorium. Även kroatiska styrkor ingrep i kriget. Huvudstaden Sarajevo utsattes för långvarig serbisk beskjutning och en belägring som endast i ringa mån kunde lindras genom hjälpsändningar skyddade av FN-förband.

Serbiens angrepp på Kroatien samt Bosnien och Hercegovina syftade till kontroll över områden med stor serbisk befolkning för att möjliggöra en senare anslutning till den nya Förbundsrepubliken Jugoslavien, bestående av Serbien och Montenegro, som utropades 27 april 1992. Omfattande tvångsvisa folkomflyttningar, s.k. etnisk rensning, genomfördes framför allt i de av serber ockuperade områdena men även i områden kontrollerade av kroater och bosniaker.

Kriget krävde under sitt första år tiotusentals offer. Över två miljoner människor fördrevs eller tvingades fly från sina hem. Alla parter, särskilt den serbiska sidan, har enligt internationella brottsutredningar begått grova brott mot de mänskliga rättigheterna, mot civila och mot tillfångatagna fiender i läger.

Hans Sjöberg, Tomislav Dulic, Wilhelm Agrell

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=217811

Jugoslaviska kriget. Internationella reaktioner

Omvärldens reaktion på kriget var splittrad och relativt långsam. Rädslan att underblåsa utbrytning ur federationen och själv bli militärt indragen i konflikten spelade uppenbarligen in i EG:s, USA:s och FN:s avvaktande hållning. Hösten 1991 beslutade man att tillsätta den s.k. Badinterkommissionen för att utröna hur EU skulle ställa sig till utträdena. Kommissionen valde att med ledning i Jugoslaviens författning från 1974 förespråka att republikerna tillerkänns utträdesrätt under förutsättning att de uppfyller vissa kriterier gällande minoritetsrättigheter. Därigenom kunde man kring årsskiftet 1991/92 erkänna Sloveniens, Kroatians samt Bosnien och Hercegovinas självständighet, samtidigt som serbiska krav på gränsändringar kunde förkastas. Däremot accepterade EU p.g.a. grekiskt motstånd inte Makedoniens begäran om erkännande förrän statens namn 1993 ändrades till Före detta jugoslaviska republiken Makedonien.

Omvärlden lade tidigt ansvaret för kriget på Jugoslavien, särskilt på den serbiska regimen och dess nationalistiska ambitioner. I juni 1992 införde FN vittgående sanktioner mot landet. Hösten 1993 inrättade FN:s säkerhetsråd en internationell tribunal avseende krigsförbrytelser i det forna Jugoslavien. Efter stora personella och finansiella problem kunde tribunalen inleda sin verksamhet i Haag. Sommaren 1995 väcktes en rad åtal, bl.a. mot den bosnienserbiske presidenten Radovan Karadzic och överbefälhavaren Ratko Mladic (f. 1943).
Hans Sjöberg, Tomislav Dulic, Wilhelm Agrell

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=217811

Jugoslaviska kriget. Nya krigsfronter

Frontläget i kriget mellan de bosniska serberna och regeringsidan förblev i huvudsak oförändrat från hösten 1992 till sommaren 1995. Ställningskriget präglades av lokala framstötter och förlustbringande utnöttningsstrider, vilka inte minst drabbade Sarajevo och dess

inneslutna befolkning, av vilken 10 000 dödades under den längsta belägringen av en europeisk stad i modern tid. I maj 1993 utbröt krig i full omfattning mellan Sarajevoregeringen och den bosnienkroatiska utbrytarstaten Herceg-Bosna, vars milisstyrkor (HVO) inledningsvis varit allierade med regeringsarmén mot serberna. Kriget mellan regeringssidan och bosnienkroaterna, som fick betydande militärt understöd från Kroatien, var blodigt och förvirrat och hade ett betydande inslag av etnisk rensning. Kroaterna kontrollerade Hercegovina men även en rad isolerade områden i centrala Bosnien. Staden Mostar var delad, och den bosniakiska delen utsattes för mer omfattande förstörelse än Sarajevo. Striderna upphörde i april 1994, sedan ett fredsfördrag förhandlats fram under amerikansk medling.

Tomislav Dulic, Wilhelm Agrell

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=217811

Jugoslaviska krigen. Krajnakriget

Läget i Kroatien normaliserades inte i enlighet med FN-beslutet, och återintegreringen av Kroatien gick sakta. Lokala strider mellan serber och kroater utbröt vid flera tillfällen, och det kroatiska missnöjet med FN-truppernas närvaro tilltog. I maj 1995 erövrade överlägsna kroatiska styrkor den serbkontrollerade delen av v. Slavonien i en blixtoffensiv, och praktiskt taget hela den serbiska befolkningen fördrevs till n. Bosnien och många mördades. I augusti upprepades samma mönster i större skala när kroaterna erövrade Krajina. Den enda återstående serbkontrollerade delen av Kroatien var ö. Slavonien, som i enlighet med Daytonavtalet återintegrerades med Kroatien 1997.

Tomislav Dulic, Wilhelm Agrell

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=217811

Jugoslaviska krigen. Srebrenicas fall

I juli 1995 angrep bosnienserbiska styrkor, anförda av överbefälhavaren Ratko Mladić, Srebrenica, den nordligaste av tre enklaver som förblivit i regeringssidans händer i Drinadalen. Srebrenica hade av FN:s säkerhetsråd proklamerats som ett skyddat område, men de fåtaliga FN-trupperna på plats ingrep inte. Hela den muslimska civilbefolkningen tvångsdeporterades till regeringskontrollerat område. Omkring 5 000 män tillfångatogs av serberna och antas ha fallit offer för omfattande massakrer. Srebrenicas fall hade ett avgörande inflytande på omvärldens agerande. Från att under de två första krigsåren huvudsakligen ha satsat på humanitär hjälp hade de västliga stormakterna i februari 1994 enats om ett ultimatum, som kunde tvinga serberna att dra bort sitt belägringsartilleri från Sarajevos omgivningar. Västländernas motstånd mot aktiva truppinsatser var starkt, främst p.g.a. rädslan för att FN-förbanden skulle utsättas för vedergällning, men efter Srebrenicas fall sände ett flertal västländer stridande förband till en s.k. snabbinsatsstyrka (Rapid Reaction Force), ursprungligen avsedd som ett stöd för de svagt beväpnade FN-trupperna ur UNPROFOR. Efter ännu ett granatanfall mot civila i Sarajevo i augusti 1995 inledde NATO en två veckors luftoffensiv mot artilleriställningar och olika strategiska mål på bosnienserbiskt område. Samtidigt hade starka kroatiska styrkor omgrupperats från Krajina och gick till anfall tillsammans med regeringsarmén i v. Bosnien. När vapenvila ingicks i oktober hade serberna förlorat så mycket terräng att de kontrollerade endast de omkring 50 % av republiken som tidigare internationella fredsplaner tilldelat dem.

Tomislav Dulic, Wilhelm Agrell

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=217811

Jugoslaviska kriget. Daytonavtalet

I november 1995 inleddes intensiva förhandlingar om ett fredsavtal för hela det forna Jugoslavien på den amerikanska flygbasen i Dayton, Ohio. Utgångspunkten var de delningsplaner som lagts fram under tidigare medlingsförsök. Daytonavtalet ingicks 21 november och undertecknades i Paris 14 december. Enligt avtalet delades Bosnien och Hercegovina i två "enheter", Republika Srpska (Serbiska republiken) och den sedan 1994 på papperet existerande Bosniakisk-kroatiska federationen. En ny konstitution innehöll svaga gemensamma institutioner, medan enheterna skulle bibehålla skilt militär-, polis- och rättsväsen. En internationell styrka, IFOR, skulle insättas under ett år för att övervaka trupptillbakadragande och demobilisering. De internationella styrkorna hade emellertid inget entydigt mandat att garantera den rörelsefrihet och återflyttningsrätt som Daytonavtalet innehöll. Samtidigt som avtalet satte punkt för ett tre och ett halvt år långt krig riskerar det att bekräfta den med våld genomförda etniska uppdelningen av landet.

Tomislav Dulic, Wilhelm Agrell

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=217811

Jugoslaviska kriget. Kosovokriget

Kosovos vittgående autonomi enligt 1974 års författning beskars kraftigt genom Slobodan Miloševićs centraliseringspolitik 1989–90. Kosovoalbanerna svarade under Ibrahim Rugovas ledning på inskränkningarna med att upprätta parallella institutioner i provinsen, som förklarades oberoende i september 1990, och bojkotta deltagande i serbiska val. "Republiken Kosova" blev emellertid aldrig internationellt erkänd, och de serbiska myndigheterna svarade med massavskedanden, trakasserier och inskränkningar i yttrandefriheten.

Efter Daytonavtalet framstod det som om självständighet för provinsen var utesluten, vilket radikaliserade vissa albanska grupper, samtidigt som Ibrahim Rugovas ickevåldspolitik förlorade trovärdig-

het. En gerillagrupp vid namn UCK började 1996 genomföra attacker mot serbiska säkerhetsstyrkor och gjorde sig även skyldig till mord på civila samt kidnappningar. De serbiska styrkorna svarade med oproportionerligt övervåld mot albanska byar, vilket kulminerade i en massaker på ett 40-tal albaner i Drenica i mars 1998. Efter en serie diplomatiska påtryckningar samlades parterna i det franska slottet Rambouillet i februari 1999 för att förhandla fram ett avtal om autonomi för albanerna. När man misslyckades med att få serberna att skriva under avtalet inledde NATO bombningar mot Jugoslavien. Avtalstexten har i efterhand kritiserats, eftersom den tycktes ge NATO fullt tillträde till Jugoslaviens hela territorium och innebar en trolig serbisk förlust av Kosovo tre år efter avtalets undertecknande.

Den serbiska sidan svarade på bombningarna med fördrivning av hundratusentals albaner från Kosovo, samtidigt som flera tusen soldater och civila dödades. Uppskattningsvis 800 000 människor fördrevs eller flydde Kosovo under kriget, dvs. närmare 50 % av den albanska befolkningen. Efter 79 dagars bombningar gick de serbiska styrkorna med på en reträtt, och en styrka som formellt låg under FN, KFOR, marscherade in i enlighet med FN-resolution 1244. KFOR och UNMIK (Förenta Nationernas mission i Kosovo) har emellertid haft stora problem med att uppfylla resolutionens mål om att garantera säkerheten för provinsens minoriteter. Den massiva flykten och fördrivningen har sedan krigsslutet drabbat serberna, av vilka två tredjedelar har tvingats lämna provinsen efter kriget och över tusen civila har dödats i olika terrorattacker. Romerna har varit en särskilt utsatt grupp, men även andra minoriteter har drabbats av våldet. Dessutom har den utbredda kriminaliteten, människohandeln och narkotikasmugglingen resulterat i en mycket svår situation för befolkningen, oberoende av etnisk tillhörighet. Kosovo utgör formellt en del av Serbien och Montenegro i enlighet med resolution 1244, men frågan om provinsens status har skapat en hel del spänningar i regionen. Tomislav Dulic

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=217811

Jugoslaviska kriget. Makedonienkonflikten

Efter Slobodan Milosevics fall i oktober 2000 kunde de makedonska och jugoslaviska regeringarna reglera olösta gränsfrågor länderna emellan. I Kosovo uppfattades gränsjusteringarna som ett slag i ansiktet och en bekräftelse på att provinsen fortfarande ansågs tillhöra Serbien. Gränsjusteringarna och Bushregeringens signaler om ett minskande intresse för Kosovo mobiliserade albaner på båda sidor gränsen. Våren 2001 inleddes operationer mot makedonska polisstyrkor och militär av en organisation med beteckningen UCK (Nationella befrielsearmén, inte att förväxla med Kosovos befrielsearme). Organisationen fick betydande materiellt och personellt stöd från det officiellt demobiliserade UCK i Kosovo. Makedonska UCK sade sig kämpa för albanska minoritetsrättigheter och krävde bl.a. inrättandet av en federal statsbildning. Makedonska regeringssidan menade å sin sida att UCK efter en federalisering skulle kräva utträde. Efter medlingsförsök av EU undertecknade parterna i augusti 2001 den s.k. Ohrid-överenskommelsen. Avtalet garanterade albanerna rätt att bruka albanska i det nationella parlamentet. Makedonien förband sig att arbeta för att öka den albanska andelen inom polisväsendet och administrationen. Dessutom har ett albanskspråkigt universitet inrättats i Tetovo. UCK:s tidigare krav om en federalisering av Makedonien kom emellertid inte upp på dagordningen.

Våldet har dock inte upphört efter överenskommelsen i Ohrid. Inte långt efter avtalets undertecknande uppstod en ny organisation, Albanska nationella armén (engelsk förkortning ANA). ANA har under 2003 vid upprepade tillfällen utfört attacker mot makedonska poliser och civila och arbetar för en förening av alla albaner i en gemensam statsbildning. Utvecklingen har skapat en osäker situation i landet, där det före 2001 hade rått ett relativt lugn mellan folkgrupperna. Misstänksamheten stärks naturligtvis av den mycket svåra ekonomiska situationen.

Tomislav D

Bosnien och Hercegovina

Bosnien och Hercegovina [bc's- ... härts-g-], Bosnien--Hercegovina, ofta benämnt enbart Bosnien, stat på Balkanhalvön i s.ö. Europa; 51 130 km², 3,9 milj. inv. (2004). B., som i öster, söder och sydväst gränsar till Serbien och Montenegro och i väster och norr till Kroatien, består av de historiska landskapen Bosnien och Hercegovina. B. utropades som självständig stat 1992, och samma år utbröt inbördeskrig i landet. Huvudstad är Sarajevo (380 000 inv., 2004).

Tommy Book

Självständig stat (1992--)

Den nya staten erkändes i april 1992 av EU. Vid denna tid hade redan de serbiska områdena bett den federala armén att intervensera. Den bosniska regeringen ställdes därför inför en överlägsen motståndare. Efter några månaders strider kontrollerades 2/3 av den nya staten av serbiska styrkor; se vidare jugoslaviska kriget. Den av FN införda bojkotten av f.d. Jugoslavien hindrade ett effektivt försvar av den nya staten, medan de bosnienserbiska styrkorna kunde räkna med stöd av den federala armén. B. hade tidigare använts av FN som utgångspunkt för det fredsbevarande arbetet i Kroatien. Den FN-trupp som placerades i B. för att skydda hjälptransporter var för lätt beväpnad och hade för oklara instruktioner för att kunna ingripa. Under 1993 utbröt också häftiga strider mellan bosnienkroatiska förband och regeringssidan, vilka tidigare samarbetat. Striderna inställdes tillfälligt sedan USA framtvungat en federation mellan den bosniska regeringen och bosnienkroaterna. Först sedan den etniska rensningen och krigsförbrytelserna påverkat den allmänna opinionen kunde NATO-flyg under 1995 delvis förhindra stridigheterna genom införandet av flygförbud. De s.k. säkra zoner för civilbefolkningen kunde dock inte hållas utan övertogs i flera fall av bosnienserbiska trupper, varefter stora delar av befolkningen mördades.

Efter flera misslyckade medlingsförsök bekräftades genom Daytonavtalet i november 1995 den faktiska uppdelning mellan de tre

parterna som redan ägt rum. En internationell truppstyrka, IFOR (senare SFOR), skulle svara för att striderna inte bröt ut på nytt. Den civila administrationen skulle byggas upp och val hållas under 1996. Parlamentsval hölls också i september, men de förutskickade kommunalvalen kunde inte genomföras förrän i september 1997. Ett för hela B. gemensamt presidentval (med kollektivt presidentämbete – en kroat, en muslim och en serb) hölls i september 1998.

Trots SFOR-styrkornas närvaro och försöken till återuppbyggnad har B. sedan andra hälften av 1990-talet lidit av olösta militära och politiska tvister. Ett problem utgörs av de stora svårigheterna att ställa personer anklagade för krigsförbrytelser, i synnerhet bosnienserber, inför internationell domstol.

Kenneth Nyström, Dick Harrison

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=133983

Kroatien

Kroatien, stat på Balkanhalvön i sydöstra Europa; 56 538 km², 4,3 milj. inv. (2004). K. gränsar i norr till Slovenien och Ungern, i öster till Serbien och Montenegro och i söder till Bosnien och Hercegovina samt har i väster en lång kuststräcka längs Adriatiska havet. Huvudstad är Zagreb (699 000 inv., 2005).

Tommy Book

Historia

Under slutet av 500-talet erövrades området av slaviska folkgrupper. Kroaterna kristnades under 700- och 800-talen av katolska kyrkan, men använde sitt slaviska språk i liturgin.

Kring år 800 existerade två kroatiska furstendömen, Dalmatiska Kroatien vid kusten och Pannoniska Kroatien i inlandet; båda blev vasallriken under karolingerna, men furstarna i Dalmatien återvann snart sin självständighet. En av dessa, Trpimir I (ca 845–864) blev

anfader för de flesta senare kroatiska härskare (Trpimirovi(dynastin). Tomislav I, som ca 924 kröntes till K:s förste kung, fogade Pannoniska Kroatien till sitt välde och kontrollerade även delar av Bosnien. Efter det att Trpimirovi(dynastin dött ut började László I av Ungern 1091 att expandera i K., vilket fortsattes av hans efterträdare Kálmán. År 1097 stupade den siste kungen av K., Petar Svawi(. År 1102 förenades K. i personalunion med Ungern (Pacta Conventa) och erövrades slutgiltigt ca 1105. K. ingick i personalunion med Ungern fram till 1918. Ungerns kung företrädde i K. av en ståthållare, ban, men K. hade sin egen riksdag, Sabor, där adeln och kyrkans ledare var representerade. Efter 1202 förlorade Ungern stora delar av Dalmatien till republiken Venedig.

Kerstin Nyström, Dick Harrison

Stora delar av K. erövrades efter 1450 av det turkiska Osmanska riket, som besegrade Ungern 1526. År 1527 valde kroaterna Ferdinand I av Habsburg till kung. Stora delar av det genom turkiska erövringar förminskade K. kom från 1578 att ingå i den från Wien direktstyrda s.k. Militärgränsen. Till denna flyttade under 1500- och 1600-talen serber från Osmanska riket för att tjänstgöra i den habsburgska armén; i utbyte respekterade kejsaren deras religion och sociala organisation. I freden i Karlowitz (Sremski Karlovci) 1699 återfick det habsburgska väldet en del av K. från Osmanska riket.

Dalmatien och den del av K. som inte erövrats av turkarna upplevde renässans, reformation och motreformation i likhet med övriga katolska delar av det habsburgska väldet. År 1780 infördes tyska som förvaltningspråk i de habsburgska länderna, och Ungern införde 1790 ungerska i sina områden. Kroaterna fick för en tid behålla latinet. Åren 1809–13 ingick delar av nuvarande K. tillsammans med delar av Slovenien i Napoleons illyriska provinser med slaviskt förvaltningspråk.

Vid mitten av 1830-talet skapade kroatiska intellektuella ett kroatiskt nationellt språk som motvikt till Ungerns magyariseringssträvanden. K:s adelsmän var samtidigt missnöjda med Ungerns ekonomiska

politik. År 1848 utropade Josip Jelawic som nyutnämnd ban K:s självständighet från Ungern. K. stödde Österrikes kamp mot Ungerns uppror 1848–49, varigenom man hoppades befästa sin självständighet. K. blev dock kronland under Österrike 1849. År 1867 återfick Ungern K., som fick viss autonomi, men K:s inflytande över budget och beskattning var minimalt. Vissa försök gjordes att magyarisera landet, och 1883 blev ungerska officiellt språk inom järnvägsväsendet. År 1874 infördes en skol- och förvaltningsreform i de civila kroatiska områdena, vilket missgynnade serberna i K. Militärgränsområdet återfördes under K:s förvaltning 1881, varefter serberna utgjorde 25 % av K:s befolkning.

Under slutet av 1800-talet uppstod hos såväl den kroatiska som den serbiska medelklassen i K. missnöje med Ungerns ekonomiska politik och med beroendet av Habsburg. År 1905 bildades kroatisk-serbiska koalitionspartier i Dalmatien (under Österrike) och i K. Efter Österrike–Ungerns sammanbrott 1918 förklarade sig K. självständigt, men anslöt sig efter förhandlingar med slovenerna och med Serbiens regering till den första jugoslaviska staten, Serbernas, kroaternas och slovenernas kungarike (från 1929 benämnt Jugoslavien).

År 1904 grundades Kroatiska bondepartiet, som var emot samgåendet med Serbien och som fick merparten av kroaternas röster under hela mellankrigstiden. Partiet bojkottade tidvis parlamentet (Skup{tina) i Belgrad och sökte upprätta en självständig kroatisk bonderepublik. År 1928 mördades bondepartiets ledare Stjepan Radic i parlamentet, och kunglig diktatur infördes i Jugoslavien 1929. Delar av oppositionen flydde utomlands, bl.a. kroatiska nationalisterna, som nu bildade organisationen Ustasa ('rebell'). Genom en serbisk-kroatisk kompromiss och en uppgörelse 1939 med regenten fick K. tillbaka sina politiska institutioner och blev en autonom provins, som innefattade en del av Bosnien–Hercegovina.

Under andra världskriget skapades med stöd av Tyskland och Italien Oberoende staten K. (1941–45), som inkluderade Slavonien, en del av Dalmatien och Bosnien och Hercegovina. Under ledning av

Ante Pavelic styrdes staten av Usta{a, som begick folkmord på statens judar och romer. Serberna skulle också elimineras genom massmord, fördrivning och tvångsomvändelse till katolicismen. Många av Usta{as offer, inklusive tusentals kroatiska och bosniakiska kommunister, mördades i det beryktade koncentrationslägret Jasenovac.

Efter kriget blev K. en av sex republiker i det kommuniststyrda federala Jugoslavien, där Tito blev regeringschef. Efter en uppgörelse 1966 mellan Vatikanen och Jugoslavien blev den kroatiska nationalistiska opinionen öppnare, även inom partiledningen. Krav på kroatisk självständighet hördes under den s.k. kroatiska våren 1971. I samband därmed avgick K:s partiledning inför Titos hot att låta armén ingripa. Stora utrensningar företogs inom det kroatiska kommunistpartiet.

Tito dog 1980. Efter hand gjorde sig därefter demokratiseringssträvanden gällande, och de ledde till att den 14:e partikongressen avbröts i januari 1990. I K. hölls i maj allmänna val, som resulterade i att Kroatiska demokratiska förbundet (HDZ) fick ca 70 % av platserna i det kroatiska parlamentet, Sabor. President blev partiledaren Franjo Tudjman, känd nationalist redan 1971. Den kroatiska regeringen ville omvandla Jugoslavien till konfederation; om det inte lyckades skulle K. förklara sig självständigt. Serberna i K. erbjöds kulturell autonomi, men de fruktade att bli förtryckta i ett självständigt K. Ustasas symboler (t.ex. emblem och affischer) tilläts, vilket hos serberna frammanade minnet av Ustasaregimens grymheter. Många serber uppfattade K:s flagga med det schackrutiga statsvapnet som en Ustasasymbol. Om K. lämnade Jugoslavien ville serberna ha politisk autonomi. I december förklarade sig Krajina, ett område med serbisk befolkningsmajoritet, autonomt. Den 21 februari 1991 beslöt Sabor att kroatiska lagar skulle gälla framför de federala. Under april förberedde Krajina att förena sig med Serbien, och i hela det tidigare habsburgska militärgränsområdet proklamerades autonoma serbiska områden.

Den 25 juni 1991 förklarade sig K. självständigt. Krig om de omstridda områdena utbröt i augusti mellan K. och den serbiskkon-

trollerade jugoslaviska armén tillsammans med K:s serber; se vidare jugoslaviska kriget. Vapenvila slöts i januari 1992. Då kontrollerade serberna 1/3 av K:s territorium. K. erkändes internationellt som självständig stat, och i februari upprättade FN en fredsbevarande styrka i det serbiskkontrollerade Krajina. Krig utbröt i Bosnien och Hercegovina i april. Det ultranationalistiska Kroatiska rättspartiet ville införliva v. Hercegovina med K. Området utropades i juli till Kroatiska gemenskapen Herceg-Bosna. Valen i augusti gav HDZ och Tudjman förnyat mandat att styra K. Partiledningen såg gärna att Herceg-Bosna på sikt integrerades med K., och kroatiska styrkor engagerade sig i kriget i Bosnien-Hercegovina på bosnienkroaternas och muslimernas sida.

År 1993 utbröt häftiga strider mellan muslimska och kroatiska styrkor om kontrollen över de områden som de tillsammans behärskade. År 1994 förmådde USA Bosnien och Hercegovinas muslimer och kroater att ingå i en federation med gemensam ledning. Federationen föreslogs bilda en konfederation med K. i avsikt att slå tillbaka de bosnienserbiska styrkornas frammarsch. Det senare lyckades 1995, vilket lade grunden till Daytonavtalet, som i december undertecknades av K:s, Serbiens samt Bosnien och Hercegovinas presidenter. I maj och augusti 1995 återtog K. med militära medel kontrollen av Krajina, som sedan 1992 stått under serbisk kontroll och administrerats av FN. Merparten av serberna drevs på flykt. FN behöll kontrollen över Östslavonien, som återbördades till K. först 1998.

Återerövringen av Krajina framkallade känslor av nationell stolthet, vilket hjälpte HDZ och Tudjman att vinna valen i oktober 1995. Av betydelse för valutgången var också att kroaterna i Herceg-Bosna tilläts rösta i valen till K:s parlament.

Det självständiga K. har präglats av dålig ekonomi, hög arbetslöshet, auktoritärt styre med stark presidentmakt, nationalism, rättsosäkerhet, statskontrollerade massmedier, korrupktion och diskriminering av minoriteter, särskilt serber. P.g.a. detta nekades K. medlemskap i Europarådet 1996. Efter Tudjmans död och oppositionens

maktillträde i början av 2000 har situationen förbättrats avsevärt. Mycket återstår dock att göra innan K. kan bli en fullvärdig medlem i EU. Den ekonomiska krisen är svår och landet plågas av återkommande social oro. K:s internationella relationer präglas av en konflikt med Slovenien om territorialvattengränsen i Adriatiska havet. Man har dessutom svårt att hantera de komplicerade relationerna till Krigsförbrytartribunalen i Haag.

Kerstin Nyström, Tomislav Dulic

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=232013

Makedonien

Makedonien, stat på Balkanhalvön i sydöstra Europa; 25 713 km², 2,1 milj. inv. (2004). M. gränsar till Serbien och Montenegro i norr, Albanien i väster, Grekland i söder och Bulgarien i öster. Huvudstad är Skopje (474 900 inv., 2005). Landet erkändes 1993 av FN under namnet Former Yugoslav Republic of Macedonia (FYROM).

Tommy Book

Historia

De illyriska och thrakiska stammar som bebodde regionen låg från 600-talet f.Kr. i konflikt med det nordgrekiska kungariket Makedonien i söder. Under kung Filip II utvidgade detta rike sina gränser till att omfatta södra M., och större delen av landet helleniserades. M. inkorporerades i den romerska provinsen Macedonia 148 f.Kr. Efter Diocletianus provinsreform ca 300 e.Kr. utgjorde det en del av provinsen Moesia superior, med Scupi (Skopje) som centralort.

Pontus Reimers

Historia efter antiken

Under 400- och 500-talen invandrade slaviska stammar till området, som under medeltiden tillhörde dels Bysantinska riket, dels olika

serbiska och bulgariska riket, innan det vid 1300-talets slut kom under Osmanska riket. Då detta försvagades under 1800-talet började Serbien, Bulgarien och Grekland att strida om inflytandet i området; se makedoniska frågan samt kartor Bulgarien (Historia). Efter Balkankrigen 1912–13 delades det makedonska området mellan dessa tre länder. Som ett led i en hårdhänt assimilationspolitik sände den nybildade staten Jugoslavien serbiska kolonister till "sin" del av M., som benämndes Sydserbien. Det bulgariskt inspirerade VMRO:s terrorverksamhet mot myndigheter kom i första hand att gå ut över civilbefolkningen. Eventuellt kvarvarande probulgariska stämningar i M. försvann under andra världskriget, sedan Bulgarien ockuperat M. och startat en bulgariseringspolitik. Med löfte från Titos partisaner om en egen republik inom efterkrigstidens Jugoslavien organiserades en befrielseörelse, och 2 augusti 1944 utropades M. som egen republik. Eftersom M. var beroende av federala bidrag ställde sig republiken ofta på centralmaktens och serbernas sida. Sedan Slovenien och Kroatien brutit sig ur federationen förklarade sig dock M. efter en folkomröstning självständigt 1991. P.g.a. grekiskt motstånd, framför allt mot landets namn, försenades det internationella erkännandet. Våren 1993 kunde landet väljas in i FN under det provisoriska namnet Före detta jugoslaviska republiken Makedonien.

I likhet med andra f.d. öststater hade M. stora ekonomiska problem under den första självständighetstiden, och dessa förvärrades av republikens utsatta läge. Till följd av deltagande i FN-blockaden mot Jugoslavien och p.g.a. det grekiska handelsembargot mot M. (februari 1994–september 1995) blev landet ekonomiskt isolerat. Det grekiska embargot upphävdes sedan M. gått med på att byta ut den symboltyngda Verginastjärnan mot en historiskt mer neutral solsymbol på sin nationsflagga. Inrikespolitiskt har M. präglats av etnisk spänning mellan de slaviska makedonierna och den stora albanska befolkningsgruppen. Den senare har framställt krav på självstyre och eventuell anslutning till Albanien. I samband med konflikten mellan serber och albaner i Kosovo 1998–99 blev även situationen i M. alltmer labil. De tilltagande spänningarna utmynnade

så småningom i en konfrontation mellan makedoniska styrkor och Nationella befrielsearmén (UCK), se vidare jugoslaviska kriget, Makedonienkonflikten.

Kenneth Nyström, Dick Harrison

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=249023

Serbien och Montenegro

Serbien och Montenegro, stat på Balkanhalvön i s.ö. Europa, bestående av delstaterna Serbien och Montenegro; 102 173 km², 10,7 milj. inv. (2004). S. bildades 4 februari 2003 och ersatte den tidigare statsbildningen Förbundsrepubliken Jugoslavien (bildad 1992). Huvudstad är Belgrad (1,2 milj. inv., 2001).

Historia

För den äldre historien, se Serbien (Historia), Montenegro (Historia) och Jugoslavien (statsbildning på Balkanhalvön 1918–91). Sedan Makedonien och Bosnien och Hercegovina förklarat sin avsikt att fullfölja sina självständighetssträvanden kom regimerna i Serbien och Montenegro 12 februari 1992 överens om att bilda ett nytt Jugoslavien. Det federala parlamentet antog 27 april en konstitution för en ny jugoslavisk stat, Förbundsrepubliken Jugoslavien, bestående av republikerna Serbien och Montenegro.

Den nybildade republikens första decennium överskuggades av etniska och militära problem. Under de första åren satsade den serbiska regimen under Slobodan Milosevic betydande militära medel och politisk prestige på stödet åt de serbiska styrkorna i Kroatien (krajinaserberna) och i Bosnien. Omvärlden gav Jugoslaviens statsledning huvudskulden för den blodiga utvecklingen. I juni 1992 införde FN vittgående sanktioner mot Jugoslavien. Ekonomiska bekymmer och militära motgångar tvingade till slut regimen att upphöra med sitt direkta stöd till serberna i grannländerna; Milosevic

lät utan större motstånd kroaterna erövra Krajina i augusti 1995.

På hösten 1995 undertecknade de krigförande parterna Daytonavtalet, som innebar slutet på kriget i Bosnien och Hercegovina. Det faktum att Kosovofrågan inte inkluderades i Daytonavtalet skulle emellertid leda till mer våld. I samband med kampen mot Kosovos befrielsearmé (UCK) under Kosovokriget 1998–99 gjorde de serbiska styrkorna sig skyldiga till övergrepp mot civilbefolkningen. Konflikten kulminerade i de misslyckade förhandlingarna i Rambouillet efter vilka NATO inledde ett bomkrig mot Jugoslavien. I juni 1999 accepterade jugoslaverna ett fredsfördrag, som innebar att armén drogs tillbaka från Kosovo. Se vidare jugoslaviska krigen.

Efter att ha innehaft posten som Serbiens president i maximala två mandatperioder, valdes Milosevic till Jugoslaviens president 1997. Västmakternas stöd till Montenegro under Kosovokriget gav näring åt montenegrinska krav på självständighet. När kraven inte upphörde efter Milosevics fall i oktober 2000, började EU-ledningen frukta en "domoeffekt" i Kosovo, Makedonien och Bosnien och Hercegovina. För att förhindra en dylik utveckling började EU pressa framför allt Montenegros statsledning till eftergifter. I och med bildandet av S. i februari 2003 upphörde också det tredje Jugoslavien att existera.
Kenneth Nyström, Dick Harrison, Tomislav Dulic

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art

Serbien och Montenegro

Serbien och Montenegro är en union av två i princip självständiga stater, Serbien och Montenegro. De ingick tidigare i ett fastare förbund och kallades då Jugoslavien. Serbien och Montenegro är en fjärdedel av Sverige till ytan men har fler invånare, 10,7 miljoner (se landsfakta). I Serbien ingår också provinsen Kosovo, där de flesta invånarna är albaner. Huvudstad i Serbien är Belgrad, i Montenegro Podgorica.

Slovenien

Slovenien, stat i s. Europa; 20 251 km², 2 milj. inv. (2004). S., som blev självständigt 1991, gränsar i norr till Österrike, i nordöst till Ungern, i öster och söder till Kroatien och i väster till Italien. Huvudstad är Ljubljana (250 000 inv., 2001).
Tommy Book

Historia. Från 1500-tal till nutid

Med stöd av den lokala adeln genomfördes reformationen under 1500-talet, och Bibeln gavs 1584 ut på slovenska. Den hårda motreformationen under 1600-talet använde sig också av det slovenska språket, varför dess ställning stärktes. Adelns makt underminerades emellertid då reformationens ledare lämnade landet.

Under 1700-talet genomfördes reformer för bondeståndet genom begränsningar i de feodala rättigheterna. Den framväxande slovenska nationalismen markerades genom Marko Pohlins slovenska grammatik (1768) och Anton Linharts slovenska historia (1789–91). Under Napoleonkrigen, då områdena kom att tillhöra de s.k. illyriska provinserna med Ljubljana (Laibach) som huvudstad, avskaffades feodalväldet och slovenska infördes som administrationspråk. År 1797 gav prästen Valentin Vodnik (1758–1819) i Ljubljana ut den första tidningen på slovenska.

Under 1800-talet ökade, bl.a. inom den illyriska rörelsen, kraven på autonomi och gemensamt styre av de slovenska områdena. Den slovenska befolkningen var i majoritet i Krain (93 %) och Görz (Gorica, Gorizia) (62 %), men i minoritet i Trieste (30 %), Steiermark (29 %), Kärnten (21 %) och Istrien (14 %). Från 1890-talet utvecklades ett modernt partiväsen med ett konservativt katolskt parti, ett liberalt parti och ett socialdemokratiskt. Allmän rösträtt för män infördes 1907. Under första världskriget pläderade vissa slovenier för autonomi inom Österrike–Ungern. Vid dubbelmonarkins fall och inför en hotande italiensk ockupation anslöt sig dock S. till den nybildade jugoslaviska staten. Genom freden 1919 fick Italien Istrien

och större delen av Gorizia-området. De omstridda delarna av Kärnten fördes efter folkomröstning 1920 till Österrike. Se vidare Jugoslavien (statsbildning 1918–91).

Efter sovjetssystemets kollaps 1989–90 bröt sig S. som första delrepublik ut ur Jugoslavien. Jämfört med övriga delrepubliker hade S. en fördel genom sin relativt stora etniska homogenitet och industriella utveckling. En folkomröstning hölls i december 1990, och i juni 1991 förklarade sig landet självständigt. Den serbiska centralregeringens försök att hejda utvecklingen med våld misslyckades, och redan efter omkring tio dagars strider drog sig trupperna tillbaka (se vidare jugoslaviska kriget).

Efter de val som hölls 1992 bildades en koalitionsregering under liberaldemokratisk ledning med den gamle kommunistledaren Milan Kuwan som president. S:s inrikespolitiska utveckling har därefter varit jämförelsevis lugn med koalitioner i regeringsställning. Utrikespolitiskt har landet orienterat sig mot väster med mål att bli medlem i EU och NATO. Ekonomin har dock lidit av ovanan vid marknadsekonomi och exportförluster under jugoslaviska kriget.
Kenneth Nyström, Dick Harrison

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=309771

Irak. Från Nationalencyklopedin 050508

Historisk översikt

ca 80 000 f.Kr. Äldsta spåren av mänsklig aktivitet i I.
ca 10 000 f.Kr. Första tecknen på jordbruk och boskapsskötsel.
ca 4 300–3 200 f.Kr. Urukperioden. Bosättningar får karaktär av städer.
ca 3 200 f.Kr. Skrift börjar användas.
ca 2 000–539 f.Kr. Successiva dynastier i Babylon.
ca 900–609 f.Kr. Det nyassyriska riket.
539 f.Kr.–637 e.Kr. I. domineras mestadels av iranska dynastier.
633–642 I. erövrar av araberna.
749–1258 Den abbasidiska dynastin innehar kalifvärdigheten.
945 Buyiderna tar den världsliga makten i kalifatet.
1055 Seljuqerna tar buyidernas plats.
1258 Mongolerna erövrar Bagdad. Abbasidernas undergång.
1400-talet Politiskt kaos och social upplösning.
1508 Safaviderna erövrar I.
1534–1917 Osmanskt välde över I.
1919–32 Storbritannien innehar I. som mandatområde, och monarki inrättas.
1932 Formell självständighet uppnås.
1958 Blodig revolution i I. Kungafamiljen mördas. Republiken I. utropas med Qasim som ledare.
1963 Qasim dödas vid en statskupp.
1968 Ny statskupp. Bathpartiet kommer till makten.
1979 Saddam Hussein blir president.
1980–88 Krig mot Iran.
1990 I. invaderar Kuwait.
1991 I ett kort krig besegras I. av FN-alliansen.

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=213080

Historia. Irak som republik

Republiken I. utropades 1958, och Abd al-Karim Qasim tog över ledarskapet inom ramen för en vänsterinriktad regering. I. förklarades alliansfritt och lämnade Bagdadpaktens 1959. Qasim inbjöd den kurdiska gerillaledaren al-Barzani att återvända till I. från sin exil i Sovjetunionen. Inledningsvis hade Qasim stöd från både panarabiska och kommunistiska grupper samt av de kurdiska stammarna som Barzani kom att kontrollera. Denna samordning blev emellertid kortvarig, och de panarabiska partierna kom att ta avstånd från Qasim. En schism uppstod också mellan Qasim och Barzani p.g.a. den sistnämndes feodala maktutövning i irakiska Kurdistan. Även relationerna med kommunistpartiet komplicerades, och slutligen störtades Qasim och dödades vid en militärkupp 1963. En ny regering under överste Abd as-Salim Arifs ledning förbättrade relationerna till Egypten. President Arif omkom i en flygolycka 1966 och efterträddes av sin bror, generalmajor Abd ar-Rahman Arif, som i sin tur avsattes vid en statskupp 1968. Det arabiska Bathpartiet tog snart över makten, och generalmajor Ahmad Hasan al-Bakr blev president. Han efterträddes 1979 av Saddam Hussein, som i realiteten redan hade varit landets starke man under ett antal år.

Inrikespolitiskt rådde undatagslagar under perioden 1958 till 1965. Sedan Bathpartiet tagit makten 1968 kom den reella makten att ligga hos Revolutionära ledningsrådet. Samma år fick I. en ny provisorisk konstitution, som byggde på socialistiska principer. År 1970 kompletterades denna med Nationalstadgan, vari formella kurdiska regionala rättigheter fastlades. Tillsammans utgjorde dessa dokument grunden för 1971 års konstitution, enligt vilken en nationalförsamling med 250 delegater skulle väljas. Först i juni 1979 hölls det första valet till den nya nationalförsamlingen. Samma år i september hölls val till de femtio platserna i Kurdiska lagstiftande rådet. Samtidigt ökade förtrycket mot oppositionella.

Efter oljekrisen 1973 ökade I:s inkomster markant, och välstånd utvecklades. Utvecklingen bröts emellertid under kriget mot Iran. I.

inledde kriget 1980 för att återfå kontrollen över Shatt al-Arab och därmed få tillbaka den gränslinje längs med den östra stranden som gällt fram till 1974. I. såg sig som beskyddare av arabiska nationella intressen i kriget mot det shiitiskstyrda Iran. (Se vidare Irak–Iran-kriget.) Under kriget kom Västeuropa, Japan och de arabiska Gulfstaterna, främst Saudiarabien, att bistå I. med omfattande krediter, ca 80 miljarder US dollar. Efter det att ett stilleståndsavtal undertecknats med Iran 1988 ville de långivande i-länderna starta en skuldombildning, vilket I. tillbakavisade. USA, som dittills inte gett I. några lån, gav nya krediter inkl. livsmedelsbistånd, och amerikanska oljebolag köpte merparten av I:s oljeproduktion. Samarbetet mellan USA och I. kom dock att avbrytas i samband med I:s invasion i Kuwait i augusti 1990. Ett fredsavtal mellan Iran och I. undertecknades strax efter.

I. har återkommande hävdat att det har legitima anspråk på Kuwait och återopat att Kuwait utgjort en del av Basraprovinsen under det osmanska väldet. Anspråken har tillbakavisats av Kuwait. I samband med Kuwaits självständighet 1961 fick Arabförbundet med egyptiska trupper jämte brittiska skyddade Kuwait från angrepp från I. Utlösande faktorer inför I:s angrepp på Kuwait 1990 var dels en tvist om avskrivning av ett lån på 7 miljarder US dollar jämte krav från I:s sida om att erhålla ett nytt lika stort lån, dels I:s påståenden om att Kuwait överträtt den inom OPEC fastställda oljekvoten. Invasionen fördömdes av FN, och sanktioner infördes mot I. Inledningsvis var uppfattningen i arabvärlden att det var Arabförbundets sak att lösa konflikten i likhet med 1961, men USA var av en annan uppfattning. Kuwaits befrielse genomfördes av den s.k. FN-alliansen som leddes av USA. I alliansen ingick också Storbritannien och Frankrike samt de övriga fem arabiska Gulfstaterna, Egypten, Syrien och Marocko. Alliansens befrielse av Kuwait inleddes 17 januari 1991, och 28 februari samma år blåstes eld upphör. (Se vidare Kuwaitkriget.)

I:s ekonomiska situation kom därefter att påtagligt förvärras till följd av de FN-sanktioner som infördes mot landet under invasionen. FN har dikterat villkoren för irakisk oljeexport och kontrollerat landets import,

varvid endast införsel av begränsade kvantiteter av livsmedel och läkemedel har tillåtits. Sanktionerna kommer inte att lyftas förrän kontroll och förstörelse av irakiska massförstörelsevapen har genomförts. En särskild FN-kommission, UNSCOM, har inrättats för att övervaka processen. Den irakiska regimen har anklagat de amerikanska delegaterna i kommissionen för att bedriva spionage. Sedan amerikanska källor påvisat att det fanns grund för I:s anklagelser har inspektionerna ställts in. Sanktionerna kvarstår, och återkommande bombar amerikanska och ibland brittiska plan I.; som skäl uppges bestraffning för överträdelser av flygförbudszoner som gäller för irakiskt flyg i norra och södra delen av landet.

Republiken I:s historia har präglats av ständigt återkommande kurdiska uppror. Periodvis har de kurdiska ledarna samarbetat mot regimen i Bagdad, periodvis varit involverade i omfattande interna strider. Under vissa faser har de fått stöd från Iran och Israel samt från USA. Under Irak–Iran-kriget samarbetade Kurdistans demokratiska parti (KDP) med Iran. Den irakiska regimen har gått mycket hårt fram i Kurdistan och raserat byar längs gränserna mot Iran och Turkiet och tvångsflyttat befolkningen från dessa områden. Samtidigt är I. det enda land i regionen som enligt sin konstitution tillerkänner kurderna nationella rättigheter och genom det s.k. marsmanifestet från 1970 ett, om än begränsat, formellt regionalt självstyre. (Se vidare kurder.)

Sedan Kuwaits befrielse har USA stött och uppmanat irakisk opposition. Åtskilliga attentat mot president Saddam Hussein har ägt rum, dels från olika oppositionsgrupper, dels inom Saddams egna led, vilket lett till återkommande vedergällningsaktioner och utrensningar inom armén. Alla amerikanska aktioner till trots satt Saddam Hussein kvar vid makten fram till 2003, då en USA-ledd koalition invaderade I. och störtade Saddam Hussein. (Se vidare Irakkriget.)

Marianne Aringberg-Laanatza

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=213080

Irakkriget

Irakkriget, väpnad konflikt 2003 mellan Irak och en koalition stater bestående av främst USA, Storbritannien och Australien; även Danmark, Polen och Tjeckien deltog med mindre stridskrafter. Den USA-ledda koalitionen krig mot Irak våren 2003 blev mycket kontroversiellt. Bakgrunden till kriget var den förändring som amerikansk säkerhetspolitik gått igenom efter 11 september-attackerna 2001. Genom den misstänksamhet USA kände mot Saddam Husseins regim, framför allt avseende dess tidigare, mångåriga satsningar på massförstörelsevapen och – inte helt klarlagda – stöd till olika terroristorganisationer, såg regeringen under president George W. Bush tidigt Irak som ett potentiellt mål för en amerikansk militär aktion. USA var dock splittrat internt i frågan om man skulle söka stöd hos FN för en eventuellt kommande militär aktion mot landet eller om man skulle genomföra en sådan på egen hand. En ökad förflyttning av amerikansk militär trupp till Iraks närområde satte hur som helst i gång i mitten av 2002.

Irakkriget. Upptrappning

I början av augusti 2002 hade den amerikanska truppförflyttningen till Mellanösternområdet nått en sådan nivå att den sågs som ett tecken på att ett anfall kunde komma redan före jul. Samtidigt pågick i bl.a. USA och Europa en stor debatt om kriget. Förenklat uttryckt var den amerikanska opinionen för en militär aktion mot Irak och den europeiska emot. I mitten av augusti förändrades emellertid den amerikanska politiken. USA började trycka på för att FN:s vapeninspektörer på nytt skulle få tillträde till Irak. Bush uttalade också att han var öppen för "icke-militära" sätt att ersätta Saddam Husseins regim i Irak.

Vid denna tidpunkt tillkännagav Bush att konsultationer i Irakfrågan skulle genomföras genom FN. I sitt tal inför FN:s generalförsamling

12 september 2002 ställde president Bush långtgående krav på Irak, och FN uppmanades att se till att Irak uppfyllde dessa. Bara några dagar senare tillät Irak villkorslöst att FN:s vapeninspektörer skulle få återvända till Irak efter ett fyraårigt uppehåll.

Efter ett par månaders förhandlingar godkände FN:s säkerhetsråd 8 november 2002 enhälligt resolution 1441. Resolutionen var mycket skarpt formulerad och hotade med "allvarliga konsekvenser" om Irak inte uppfyllde dess krav. Kraven innebar bl.a. att Irak skulle framlägga en fullständig, sanningsenlig redogörelse för sitt massförstörelsevapenprogram samt helt nedrusta de befintliga massförstörelsevapnen i nära samarbete med FN:s vapeninspektörer. Irak sade sig redan ha förstört alla sådana vapen, en uppgift som möttes med stark misstro av hela FN:s säkerhetsråd.

Irak lämnade in en 12 000-sidig rapport om sitt program för massförstörelsevapen 8 december. Såväl USA som Storbritannien uttryckte snart uppfattningen om att den irakiska rapporten inte var sanningsenlig. Även chefen för FN:s vapeninspektörer, Hans Blix, hade invändningar mot delar av rapporten.

Ett grundskott mot en fredlig lösning på Irakkrisen torde dock ha kommit med Hans Blix första större rapport till FN 27 januari 2003. Blix syftade bl.a. till att påpeka bristerna i det dittillsvarande irakiska samarbetet och att utverka mer tid för FN:s inspektioner, men den bitvis mycket skarpa kritik mot Irak som Blix levererade fick även de amerikanska befattningshavare som varit minst övertygade om en militär lösning att svänga. Mot bakgrund av de mycket skarpa formuleringarna i resolution 1441 ansåg flera länder, främst USA och Storbritannien men även t.ex. Spanien, att Irak nu tydligt brutit mot denna FN-resolution. Enligt dessa länder innebar begreppet "allvarliga konsekvenser" för Irak att världssamfundet hade rätt att sätta i gång militära operationer mot landet för att avvärja det med våld.

USA försökte nu, med stöd från Storbritannien, att få en majoritet i FN:s säkerhetsråd att acceptera en ny Irakresolution. Syftet var att åstadkomma en folkrättslig legalisering av ett angrepp mot Irak.

I slutet av februari stod det dock klart att detta misslyckats. Såväl

Frankrike som Ryska federationen uteslöt inte att de skulle kunna använda sin vetorätt mot en sådan resolution. Tillsammans med Tyskland hävdade de i stället att FN-inspektörerna borde få mer tid och motarbetade aktivt de amerikansk-brittiska strävandena. Flera stora, samordnade demonstrationer mot kriget ägde under en kortare period också rum i ett flertal länder världen över.

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=626097

Irakkriget. Invasion och kapitulation

I mitten av mars var det uppenbart att USA och Storbritannien inte kunde räkna med att få stöd för en andra resolution. Efter ett toppmöte mellan USA, Storbritannien och Spanien ställdes ett ultimatum: Iraks översta ledarskikt skulle få 48 timmars respit för att gå i exil eller ta konsekvenserna av en militär attack. Då den irakiska ledningen inte efterkom denna uppmaning inleddes på morgonen 20 mars en attack mot Irak med stridskrafter från USA, Storbritannien och Australien. Även Danmark, Polen och Tjeckien deltog i kriget med stridskrafter av mindre storlek.

Kriget blev tämligen kort. Efter en något svårbemästrad inledning, där små grupper trogna Saddam Hussein mötte koalitionsstrupperna med ett gerillaliknande motstånd, kunde de amerikanska förbanden kraftsamla mot huvudstaden Bagdad. Brittiska förband koncentrerade sig på södra Irak med fokus på den viktiga hamnstaden Basra. Redan efter tre veckor bröt det irakiska motståndet samman, och amerikanska pansarförband rullade 5 april in i Bagdad utan nämnvärt motstånd. Den 1 maj 2003 förklarade Bush att de större stridigheterna upphört, dvs. kriget var i praktiken över. Endast ett hundratal amerikanska och några tiotal brittiska soldater omkom i stridigheterna. Även på den irakiska sidan var förlusterna begränsade, även om de sannolikt var minst tio gånger större än koalitionsens förluster. Detta berodde delvis på koalitionsens utbredda användning av precisionsstyrda vapen, som

med större exakthet kunde slå ut mål utan att skada omkringliggande byggnader, och delvis på det faktum att några större strider mellan irakiska förband och koalitionen trupper inte förekom. De irakiska trupperna, som sannolikt saknade vilja att stödja Saddam Husseins diktatur i ljuset av ett överväldigande militärt anfall, förefaller att i betydande utsträckning ha löst upp sig själva snarare än att riskera möta de amerikanska och brittiska trupperna i direkta strider.

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=626097

Irakkriget. Efterspel

Efter krigets militära avslutande utbröt emellertid en massiv social oro i stora delar av Irak, och stora plundringsvågor med karaktär av allmän anarki drabbade bl.a. Bagdad. De amerikanska trupperna, som nu omvandlats till ockupationsmakt, stod relativt handfallna inför detta, och USA fick internationell kritik för att ha misslyckats med planeringen för tiden efter kriget. En lång serie terroråd tog också sin början när kriget avslutats, vilket drabbade såväl amerikanska mål i Irak som det av USA upprättade nya irakiska styrande rådet. I en större terroristattacker 19 augusti angreps också FN:s lokala högkvarter i Bagdad, med ett tjugotal dödsoffer som följd, däribland FN-sändebudet Sergio Vieira de Mello (f. 1948). Det är ännu oklart exakt vilka aktörer som ligger bakom terroråden. Man misstänker främst gamla lojalister till Saddam Husseins regim, men det spekuleras också i att externa terroristgrupper såsom al-Qa'ida tagit sig in i landet för att genomföra attentat. Amerikanska trupper lyckades vid en räd 22 juli skjuta ihjäl Saddam Husseins söner Uday (f. 1964) och Qusay (f. 1966), som hade mycket viktiga befattningar i den förra regimen, och 13 december greps Saddam Hussein själv efter en intensiv jakt.

Samtidigt har en återuppbyggnadsprocess satts i gång. Genom det sätt på vilket kriget utförts blev det problematiskt för USA att erhålla stöd från andra länder för de fredsbevarande och nationsbyggande

operationer som krävdes i Irak. Länder som Frankrike och Indien krävde ett nytt FN-mandat för att sända trupp och annat stöd, något som i sin tur förutsatte att USA var villigt att kompromissa med dessa länder i FN:s säkerhetsråd. I och med att den amerikanska planeringen var uppenbart otillräcklig vad avser utvecklingen i Irak efter kriget blev operationen såväl besvärligare som mer kostsam än vad många i den amerikanska regeringen räknat med. Härigenom blev man tvungen att återvända till FN:s säkerhetsråd och lade efter en tids förhandlingar fram ett nytt resolutionsförslag. Detta kunde, efter vissa förändringar, ett enigt säkerhetsråd sedan anta 16 oktober. Mandatet legaliserar i praktiken den rådande situationen i Irak och gör det därför möjligt även för motståndare till kriget att skicka trupp till landet för t.ex. fredsbevarande uppgifter. Det återstår emellertid ännu att se hur mycket internationellt stöd som kommer att skickas till Irak.

Parallellt har en amerikansk kommission letat efter irakiska massförstörelsevapen, men har hittills (november 2003) påträffat endast mindre spår av sådana, bl.a. i form av smärre mängder otillåtna missiler. Detta har lett till trovärdighetsproblem på hemmaplan för främst den brittiske premiärministern Tony Blair, som byggde i stort sett hela sin argumentation för kriget på uppgifterna om de irakiska massförstörelsevapnen. I USA hade Bush parallellt med detta argument också explicit använt den förra irakiska regimens karaktär som ett fullgott skäl att anfälla landet, vilket den amerikanska allmänheten i stort accepterade. Om sådana massförstörelsevapen inte påträffas och om den allmänna säkerheten i Irak inte stärks under början av 2004 kommer kriget dock sannolikt att bli ett betydande problem för Bush under den amerikanska presidentvalskampanjen detta år.
Mike Winnerstig

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=626097

Irakkriget. Bakgrund: Irak – en splittrad nation

När den irakiska staten skapades 1921 var det en heterogen statsbildning. Två vilayet (administrationsområden inom det osmanska riket), Bagdad och Basra, räknades traditionellt till den geografiska regionen al-Iraq, Mesopotamien, medan Mosul/Mawsil-vilayet i norr, som då förenades med de andra två, traditionellt hört till al-Jazira, dvs. arabiska halvön. Befolkningen var likaledes heterogen, vilket fortfarande är fallet. Språkligt-etniskt utgör de arabiskspråkiga (med olika dialekter) majoritet, men med betydande andel kurder, främst i norr, där det också finns turkmener (turkspråkiga) och shebaker. I framför allt de shiitiska pilgrimsorterna i Irak finns ett betydande antal farsitalande. Andra grupperingar kan närmast beskrivas som etniskt-religiösa, i några fall med separata språk för religionsutövningen (t.ex. nyarameiska). Dit hör den inte obetydliga kristna befolkningsdelen (assyrier och kaldéer/katoliker, syrisk-ortodoxa, nestorianer/assyrier, armenier), vidare den lilla men inte försumbara gruppen mandéer, som kan rubriceras som en såväl etniskt som religiöst definierad grupp (skriftspråket mandeiska är en form av arameiska). Bland kurder finns även yazidier och ahl al-haqq (även andra beteckningar förekommer). Den judiska befolkningsdelen var en gång betydande, men är i dag mycket liten. I dagens kris framträder spänningar och intressekonflikter mellan alla dessa olika grupper.

Den muslimska majoriteten (etniskt sett företrädesvis araber, kurder, turkmener) är uppdelad i en större andel shiiter (mer än 60 %) och en betydande minoritet sunniter, de senare med en viss dominans norrut från Bagdad. Ingendera är enhetlig vare sig i religiöst eller i politiskt avseende. I den sunnitiska befolkningsdelen finns en rad dervisch-ordnar, där den över världen spridda Qadiriya-orden kan nämnas särskilt, då den har sitt centrum i Bagdad. De båda kurdiska politiska grupperingarna PUK och KDP är samtidigt lierade med var sin dervischorden, Qadiriya resp. Naqshbandiya. I den shiitiska befolkningsgruppen kan man tala om en uppdelning beroende på lojalitets-band till olika religiösa ledare, i sin tur hörande till vissa

familjer. Till den shiitiska traditionen hör ofta att man, familjevis, sluter sig till, rådfrågar och stöder dessa maraji, 'källor', där flera har ställning som ayatollor eller storayatollor. Man kan här nämna de religiösa ledare som hör till familjer som as-Sadr, al-Hakim, al-Khui (al-Khoei), as-Sijistani (Sistani) och Tabatabai.

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=626097

Irakkriget. Komlicerat nationsbyggande

Efter kriget 2003 har spänningen och konkurrensen mellan dessa olika grupperingar blivit tydlig. Några av dessa familjer är knutna till partibildningar, tidigare förbjudna, nu ingående i det styrande rådet: SCIRI, "Högsta rådet för den islamiska revolutionen i Irak", till Hakim-familjen, Dawa-partiet till familjen Sadr, osv. SCIRI har också en milis, ledd av Abd al-Aziz al-Hakim, Badr-brigaderna, och Dawa har Jaysh al-Mahdi ('Mahdi-armén'), ledd av Muqtada as-Sadr. Före kriget fanns SCIRI:s ledning i Iran, och repressionen, inklusive mord på ledare, var förhärskande under Saddam Husseins regim.

Av betydelse är också att den shiitiska islams viktigaste helgedomar och pilgrims mål (efter Mekka och Medina) finns i Irak. Detta innebär att relationen till Iran, med dess stora shiitiska majoritet, är av central betydelse, också politiskt. Det finns även ett betydande antal iranska lärde vid de shiitiska högskolorna, framför allt i Najaf, och flera av de ledande shiitiska teologerna från Irak har vistats i exil i Iran under Saddam Husseins tid vid makten. Jämte Najaf är Karbala, Samarra, Kufa och Al-Kazimayn (i Bagdad) sådana pilgrims mål. Det har brutit ut en kamp mellan de olika shiitiska fraktionerna om makten över helgedomarna, även med våldsamma medel.

Bland de grupperingar som nu (november 2003) söker politiskt inflytande märks sådana som bildats i exil, utanför Irak, främst Irakiska nationalkongressen (INC), där Ahmad al-Chalabi kan sägas vara den ledande, samt Iraqi National Accord (INA).

I norr finns sedan gammalt de konkurrerande kurdiska partierna, PUK (Kurdistans patriotiska union), där ledarskapet ligger hos Talabani-familjen, och KDP (Kurdiska demokratiska partiet) med ledarskapet hos Barazani-familjen.

Det finns också sunnitiska islamister och bland dem en organisation, Islamiska partiet (HI), som kan sägas motsvara Muslimska brödra-skapet i andra länder i regionen. En annan sunnitisk fraktion är al-Kutla al-Islamiyya, med viss relation till Saudiarabien.

Dessa olika grupperingar hölls under kontroll eller förföljdes under Saddam Husseins regim, men utgör nu en högst aktiv del av det politiska spelet. Men där finns också andra. Det irakiska kommunistpartiet, en gång starkt och nära att ta makten, har sin främsta rekryteringsbas inom den shiitiska befolkningsdelen. Man bör också notera att det också finns, inte minst bland de högutbildade, de som ställer sig starkt kritiska till klansystemet och den tribala strukturen i samhället och i st.f. den kvotering som nu äger rum till olika religiösa grupper, klaner och partier vill ha en sekulär demokratisk stat med ideologiskt bestämda partier.

Tribalismen, lojaliteten mot den egna gruppen, var karakteristisk också under Saddam Hussein, då hans egen släkt, Takriti-klanen, innehade makten och antingen höll nere andra genom repression eller lärer sig med andra i olika klientförhållanden. Det finns en svårighet att skapa en irakisk nationalkänsla, då de faktiska lojaliteterna ofta, som framgår ovan, är oberoende av staten och dess institutioner och gränser. I försöken att definiera en "irakiskhet" har man gärna framhåvt just Mesopotamien som den mänskliga kulturens vagga och likaså den kulturella storheten under framför allt det abbasidiska kalifatet (749–1258).

Jan Hjärpe

2005-05-08 Källa Nationalencyklopedin

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=626097

1900-talet.

Referat av en sammanställning i Dagens Nyheter, DN, 991210 sid A7. Ett urval händelser och ett urval nobelpris i kemi, fysik och medicin, text av Clas Svahn.

1900-1909

Guglielmo Marconi skickar de första radiosignalerna från England till Kanada 1901, något som kommer att påverka hela århundradet. I USA gör bröderna Wright en 40 meter lång flygfärd (1903) och tre år senare konstrueras den första elektriska glödlampan med volframtråd. 1909 når Robert Peary nordpolen och samma år grundas scout-rörelsen.

Nobelpris:

Kemi 1902: Emil Fischer för förståelsen av hur organiska molekyler ser ut, bland annat socker, vilket har lett till flera kemiska industrier. Fischers upptäckter utvecklades sedan av A von Baeyer, som belönades 1905.

Fysik 1901: Wilhelm Röntgen för upptäckten av röntgenstrålningen som i dag används i otaliga sammanhang, bland annat inom medicinen.

Fysik 1903: Henri Becquerel, Pierre Curie och Marie Curie för upptäckten av radioaktiviteten och att kärnan i en radiumatom sönderfaller.

Fysik 1909: Guglielmo Marconi och F Braun för upptäckten av radiovågorna.

Medicin 1902: Ronald Ross för att han visat att myggor bär på malaria.

Medicin 1905: Robert Koch för upptäckten av tuberkelbakterien, en upptäckt som kom att rädda miljoner liv.

1910-1919

Norrmannen Roald Amundsen når sydpolen 1911, och 1912 förliser atlantångaren "Titanic" varvid mer än 1 500 människor omkommer.

Året efter inför Henry Ford det löpande bandet på sina bilfabriker och Charlie Chaplin filmdebuterar. 1914 startar det första världskriget med att den österrikiske tronföljaren mördas; Panamakanalen invigs och öppnar en port mellan Atlanten och Stilla havet. 1915 produceras de första stridsvagnarna och det första flygplanet helt i metall. 1917 skakas Ryssland av en revolution, bolsjevikledaren Lenin kommer till makten. Första världskriget slutar 1919.

Nobelpris:

Kemi 1911: Marie Curie för upptäckten av flera radioaktiva element, radium och polonium vilket används för att behandla cancer tumörer. Också Ernst Rutherfords forskning, som belönades 1908, var viktig i detta sammanhang.

Kemi 1918: Fritz Haber för upptäckten av hur man syntetiserar ammoniak, vilket gav upphov till bland annat konstgödselindustrin.

Fysik 1918: Max Planck för upptäckten av energikvantat, att energi uppträder i små paket. Planck lade fram teorin år 1900 och kom att påverka hela 1 900-talets fysik på ett grundläggande sätt. Flera upptäckter byggde vidare på Plancks energikvanta och ledde sedan fram till kvantfysiken.

1920-1929

Sverige får allmän rösträtt 1921 och året efter väljs fyra kvinnor in i andra kammaren och en i första. 1924 blir George Gershwin världsberömd för sin "Rhapsody in blue" för piano och orkester; de första vinterolympiska spelen hålls i franska Chamonix, men först i efterhand gavs tävlingarna olympisk status. 1925 publicerar en för världen okänd Adolf Hitler sitt politiska manifest "Mein Kampf"; den självhäftande tejen uppfinns. 1927 införs graviditetstester och Charles Lindbergh gör den första ensamflygningen nonstop över Atlanten. 1928 uppfinns bandspelaren. Årtiondets sista år blir händelserikt: televisionen uppfinns och börsen på Wall Street kraschar, vilket blir inledningen till en djup depression.

Nobelpris:

Fysik 1921: Albert Einstein för beskrivningen av fotonen, bäraren av

ljuset. Man kan säga att Einstein "uppfann" fotonen, något som bland annat lett fram till laser och fotocell. I hans Nobelpris ingår också ett erkännande för relativitetsteorierna (den speciella 1905 och allmänna 1916) och teorin om materiens atomstruktur.

Fysik 1922: Niels Bohr för upptäckten av hur en atom är uppbyggd, att elektronerna rör sig i banor runt en kärna.

Medicin 1924: Willem Einthoven för elektrokardiogrammet, EKG, som visar vilka skador som uppstått på hjärtat efter en infarkt.

1930-1939

Årtiondet inleds med upptäckten av planeten Pluto, den första Musse Pigg-filmen med ljud, och Adolf Hitler tar makten i Tyskland (1933). Medan depressionen fortsätter, fram till vändningen i en börshausse 1936-37, får världen uppleva uppfinningar som 8 mm smalfilm (1932) och nylonet (1935). BBC inleder regelbundna tv-sändningar 1935. 1937 skapar Alan Turing den första datorn, p-automater införs, den första helautomatiska tvättmaskinen tillverkas och i England byggs den första radarstationen. Samma år exploderar luftskeppet "Hindenburg" utanför New York. Olyckan innebär slutet för all trafik med luftskepp. 1938 står Golden Gate-bron i San Francisco klar. 1939 bryter andra världskriget ut.

Nobelpris:

Kemi 1931: Carl Bosch och Friedrich Bergius för deras upptäckt av kemiska metoder för att framställa syntetisk bensin och olja ur stenkolk vilket lade grunden till en stor del av den kemiska industrin.

Fysik 1932: Werner Heisenberg för osäkerhetsrelationen. Han visade att man inte kan bestämma en partikels läge och energi samtidigt utan att rubba den.

Fysik 1939: Ernest Lawrence för cyklotronen som framställer radioaktiva preparat genom att accelerera laddade partiklar och skicka dem in i kärnan. Används för att ta fram kortlivade radioaktiva preparat som inte skadar patienten, för att hitta sjukdomstillstånd eller för att motverka cancercellväxt.

Medicin 1930: Karl Landsteiner för upptäckten av blodgrupperna vilket möjliggör säkra transfusioner. Tidigare misslyckades flertalet transfusioner utan att man visste varför.

Medicin 1939: Gerhard Domagk för upptäckten av prontosil, en typ av sulfa mot bakterier.

1940-1949

För andra gången under 1900-talet skakas världen av ett storkrig. När kriget slutar 1945 har USA bland annat kommit att fälla de första taktiska atombomberna över Hiroshima och Nagasaki. 1941 har vad som kommit att kallas "världens bästa film", Orson Welles "Citizen Kane", premiär. 1942 genomförs den första kontrollerade kärnklyvningen och Astrid Lindgren ger ut "Pippi Långstrump". 1946 får amerikanska AT&T tillstånd att driva ett mobilt telefonnät. 1947 sätts den så kallade Marshallplanen i verket; ett amerikanskt återuppbyggnadsprogram för Västeuropa. IBM presenterar den första kommersiella datorn 1948 och George Orwells dystra framtidsroman "1984" ges ut.

Nobelpris:

Kemi 1944: Otto Hahn för upptäckten av att atomkärnan kunde klyvas vilket gav upphov till atombomben och kärnkraftverken.

Kemi 1948: Arne Tiselius för upptäckten att man genom att låta laddade partiklar vandra i elektriska fält separerar ämnen. Pharmacia växte upp ur hans upptäckter.

Fysik 1947: Edward Appleton för upptäckten av hur radiovågorna rör sig i jonosfären. Han visade därmed hur man kan sända radio över långa sträckor. 1946 lyckades Appleton skicka en radarsignal till månen och tillbaka.

Medicin 1945: Alexander Fleming, Ernst Boris Chain och Howard Walter Florey för upptäckten av penicillinet och dess verkningar. Fleming gjorde sin upptäckt redan 1928.

Medicin 1948: Paul Hermann Müller för upptäckten av växtgiftet DDT som trots sitt dåliga rykte har räddat miljoner liv i u-länderna.

1950-1959

Den första respiratorn tas i bruk 1950. 1951 uppfinner Erik Wallenberg förpackningsmetoden Tetra Pak, grunden till en svensk miljardindustri; i Afrika slås kolonierna Tripolis, Cyrenaica och Fezzan samman till Libyen. 1952 spränger USA en vätebomb och följs snart av Sovjetunionen. 1954 uppfinns den kiselbaserade solcellen; Ernest Hemingway får Nobelpriset i litteratur. 1956 avlider seklets mest namnkunnige vetenskapsman, Albert Einstein, och den första telefonkabeln dras över Atlanten. När Sovjet skickar upp den första satelliten 1957 inleds en kapplöpning med USA om herraväldet i rymden. 1958 deklarerar Kinas ledare Mao Zedong "Det stora språnget framåt"; pacemakern uppfinns och p-pillren introduceras. 1959 blir Ingemar Johansson världsmästare i tungviktsboxning.

Nobelpris:

Kemi 1953: Hermann Staudinger för upptäckten att polymerer består av mycket stora molekyler vilket utgör grunden för plastkemin .

Kemi 1954: Linus Pauling för hans forskning kring kemiska bindningar som lade grunden till förståelsen för hur dessa, och all kemi, fungerar.

Fysik 1952: Felix Bloch och Edward Purcell för upptäckten av NMR, Nuclear Magnetic Resonance, grunden till magnetkameran som kan se in i kroppens olika organ. En vidareutveckling belönades 1991.

Fysik 1956: William Shockley, John Bardeen och Walter Brattain för transistor, byggstenen i all modern elektronik.

Medicin 1952: Selman Abraham Waksman för upptäckten av streptomycin, den första verksamma antibiotikan mot tuberkulos.

Medicin 1954: John Enders, Thomas Weller och Frederick Robbins för upptäckten av hur poliovirus förökar sig, vilket ledde till poliovaccinet.

1960-1969

Den 12 april 1961 blir Jurij Gagarin, Sovjet, den första människan i rymden. Samma år omkommer FN:s generalsekreterare Dag Hammarskjöld i en flygkrasch i nuvarande Zambia. 1962 står supermakterna på randen till ett kärnvapenkrig under Kubakrisen. 1963 skakas världen av mordet på USA:s president John F Kennedy, året efter ingriper USA i det vietnamesiska inbördeskriget på Sydvietsnams sida. 1965 utbryter krig mellan Indien och Pakistan och 1967 sexdagarskriget mellan Israel och Egypten, Syrien och Jordanien där Israel erövrar Golanhöjderna och Västbanken. 1968 mördas Robert Kennedy under en valturné. Den 21 juli 1969 landar "Apollo 11 " på månen och Neil Armstrong blir första människan på en annan himlakropp.

Nobelpris:

Kemi 1960: Willard Frank Libby för upptäckten av C14-metoden som kan åldersbestämma organiskt material.

Kemi 1962: John Kendrew och Max Perutz för att ha visat att proteiner har en tredimensionell struktur vilket har varit viktigt inom den biotekniska industrin.

Fysik 1964: Charles Townes, Nikolaj Basov och Aleksandr Prokhorov för lasern.

Fysik 1969: Murray Gell-Mann för upptäckten av kvarkarna. Han upptäckte 1964 att protoner, neutroner med flera är uppbyggda av ännu mindre partiklar. Också 1957 års pris, som visade att universum skiljer på höger och vänster, samt 1979 års pris, där den elektromagnetiska och svaga växelverkan förenades har lagt grunden till en ny syn på materiens innersta väsen.

Medicin 1962: Francis Crick, James Watson och Maurice Wilkins för att de visat hur DNA-molekylen är uppbyggd och därmed hur den mänskliga arvsmassan fungerar. Upptäckten, som gjordes 1953, lade grunden till den biotekniska industrin, som tillverkning av mänskligt insulin som har räddat livet på många diabetiker (se även 1978 års pris).

1970-1979

Årtiondet inleds med uppfinnandet av mikroprocessorn, grunden till hemdatorerna. 1971 tar sonden "Mariner 9" de första detaljerade bilderna av Mars. 1972 konstrueras det första tv-spelet. Samma år skakas USA av Watergateskandalen som leder till president Richard Nixons avgång två år senare. Popgruppen ABBA vinner schlagerfestivalen 1974; forskare varnar för att freoner kan skada ozonskiktet. 1975 börjar de första hemdatorerna säljas i USA. Mao Zedong avlider 1976. 1977 har filmen "Star Wars" premiär, 583 människor dödas vid en flygolycka på Teneriffa. 1978 föds världens första provrörsbarn. 1979 inträffar en allvarlig olycka vid kärnkraftverket i Harrisburg, USA.

Nobelpris:

Fysik 1971: Dennis Gabor för hologrammet som används inom industrin för analys och för att se och skapa 3D-bilder.

Fysik 1978: Arno Penzias och Robert Wilson för upptäckten av den kosmiska bakgrundsstrålningen som visade att universum med stor sannolikhet har bildats genom en ursmäll, Big Bang.

Medicin 1978: Werner Arber, Daniel Nathans och Hamilton O Smith för hur man klipper isär och fogar ihop DNA. Pristagarna grundlade den genetiska ingenjörskonsten.

Medicin 1979: Alan M Cormack och Godfrey N Hounsfield för datortomografi. En metod som gör det möjligt att se strukturer i hjärnan och att upptäcka tumörer.

1980-1989

1980 mördas John Lennon i New York. 1981 går U 137 på grund i Karlskrona skärgård. 1982 bryter Falklandskriget ut mellan Argentina och Storbritannien; aids upptäcks. 1985 konstaterar forskarna ett hål i ozonskiktet över Antarktis. 1986 mördas statsminister Olof Palme på Sveavägen i Stockholm; kärnkraftverket i Tjernobyl havererar. Magsårsmedicinen Losec börjar användas 1988. 1989 försvinner järnridån och Berlinmuren rivs; World Wide Web introduceras.

Nobelpris:

Kemi 1980: Paul Berg, Walter Gilbert och Frederick Sanger för att de kunde visa hur DNA var uppbyggt i sekvenser. Grunden för den moderna biotekniken.

Kemi 1989: Sidney Altman och Thomas Cech för upptäckten att RNA kan ha samma funktion som protein.

Fysik 1986: Ernst Ruska för elektronmikroskopet som gjorde det möjligt att se föremål mindre än ljusets våglängd. I dag kan det förstora omkring två miljoner gånger. Ruska tillverkade sitt mikroskop redan 1931 men belönades först 55 år senare.

Fysik 1989: Norman F Ramsey för upptäckten som ledde fram till atomuret som i dag utgör grunden för GPS-navigeringen. Priset byggde på andra upptäckter som hade belönats 1943 och 1944. Medicin 1988: James W Black, Gertrude B Elion och George H Hitchings för att de visat att betablockerare hjälper mot för högt blodtryck.

1990-1999

Tyskland återförenas 1990, kriget vid Persiska viken, och rymdteleskopet "Hubble" skjuts upp. 1991 börjar Jugoslavien falla sönder då Slovenien och Kroatien förklarar sig självständiga och ett blodigt krig startar i Kroatien. 1992 inleds ett krig också i Bosnien. 1993 störtar ett Jas-plan i Stockholm. 1994 sjunker passagerarfarjan "Estonia" och 852 människor omkommer; tunneln under Engelska kanalen öppnas; Nelson Mandela blir president i Sydafrika. 1997 lyckas forskare klona ett får som döps till Dolly. Prinsessan Diana omkommer i en trafikolycka i Paris.

Nobelpris:

Kemi 1993: Kary Mullis för upptäckten att man från en liten mängd celler kan kopiera DNA, vilket gör att kriminaltekniker kan spåra gärningsmän utifrån hudfragment eller mycket små mängder blod. Filmen "Jurassic Park" bygger på denna upptäckt.

Kemi 1995: Paul Gutten, Mario Molina och Sherwood Rowland för upptäckten att ozonlagret påverkas av kemiska ämnen i atmosfären.

Fysik 1991: Pierre-Gilles de Gennes för upptäckten av flytande kristaller. Grunden för platta datorskärmar.

Fysik 1992: Georges Charpak för konstruktionen av en känslig medicinsk detektor som gör att man kan använda betydligt lägre röntgendoser vid undersökningar.

Fysik 1997: Steven Chu, Claude Cohen-Tannoudji och William D Philips för en vidareutveckling som kan bli framtidens atomur.

Medicin 1990: Joseph E Murray och E.Donnall Thomas för hur man kan transplantera mänskliga njurar.

2000-2009

Sverige under 1900-talet.

Riksdagens tidning, Från Riksdag och departement, nr 40 1999: Inför år 2000. Så började och slutade 1900-talet.

1900 John Filip Nordlund, mördaren på Prins Carl, halshuggs.

1901 Allmän värnplikt införs.

1902 Gatukravaller och tre dagars storstrejk för allmän rösträtt.

1903 Lapplands-Expressen avgår från Stockholm till Narvik.

1904 Den första biografen öppnas.

1905 Unionen med Norge upplöses. Det nya riksdagshuset på Helgeandsholmen tas i bruk.

1906 LO och SAF erkänner varandra i avtal. I Mölle har damer och herrar setts bada tillsammans.

1907 Oscar II avlider och efterträds av Gustav V.

1908 Dramaten sätter upp Strindbergs ”Mäster Olof”.

1909 Allmän rösträtt för män till andra kammaren. Stor lockout och storstrejk berör 300000 arbetare. Efter en månad gav arbetsidan upp.

1910 Den sista avrättningen äger rum i Sverige. Hinke Berggren håller föredraget "kärlek utan barn" och döms till fängelse.

1911 Karl Staaff (lib) bildar regering.

1912 Olympiska spel i Stockholm.

1913 Folkpension, som dock är för liten för att man ska kunna leva på den.

1914 Bondetåg, borggårdskris och nyval.

1915 Matpriserna stiger kraftigt.

1916 På två år har 40 svenska fartyg drabbats av tyska torpeder eller minor vilket kostat 128 människors liv.

1917 Parlamentarismens genombrott. Nils Eden (lib) bildar regering tillsammans med Hjalmar Branting (s). Hungerdemonstrationer i Västervik och Stockholm. Brödbutiker och bagerier plundras i Norrköping, Göteborg och Seskarö. Militärer sätts in.

- 1918 Klädransonering. Spanska sjukan bryter ut i Malmö, 27 000 människor dör i epidemin under året.
- 1919 Riksdagen beslutar om åtta timmars arbetsdag.
- 1920 Motbok införs i hela landet, tilldelningen är 4 liter starksprit i månaden. Sverige går med i Nationernas Förbund. Den första rent socialdemokratiska ministären bildas.
- 1921 Allmän och lika rösträtt för män och kvinnor. NF beslutar att Åland ska vara finskt.
- 1922 Folkomröstning om alkoholförbud. Motståndarna vinner med 51 procent.
- 1923 För första gången sänds en gudstjänst i radio.
- 1924 Allsvenskan i fotboll startar.
- 1925 Radion börjar sända reguljärt.
- 1926 Det första eldrivna tåget går mellan Stockholm och Göteborg.
- 1927 Den första serietillverkade Volvobilen. Fem bilar produceras per dag. Telefonlinjer öppnas till Paris, London och New York.
- 1928 Stora protester mot riksdagens lag om kollektivavtal och arbetsdomstol.
- 1929 Diktantologin "Fem unga" utkommer.
- 1930 Riksdagen beslutar om fri fart på vägarna. Passfrihet vid resor över Öresund.
- 1931 Militär skjuter fem demonstrerande arbetare i Ådalen. Arbetslösheten stiger. Devalvering. Riksbanken överger guldmynntfoten.
- 1932 Ivar Kreuger skjuter sig i Paris. Bankkras och ruin för småsparare. Per Albin Hansson (s) bildar regering.
- 1933 Kohandel mellan socialdemokraterna och bondeförbundet. Ernst Wigforss lägger en expansiv statsbudget.
- 1934 Riksdagen inför arbetslöshetsförsäkring. Rekordlåga födelsetal.
- 1935 En statlig utredning föreslår övergång till högertrafik.
- 1936 Skolplikten förlängs till 7 år. Den borgerliga riksdagen beslutar mot s-regeringens vilja att försvaret ska rustas upp. Regeringskris. Semesterregering. Efter valet koalitionsregering (s och bf).
- 1937 Riksdagen förbjuder svenskar att ta värvning i spanska inbördeskriget.
- 1938 Lag om två veckors betald semester. LO och SAF undertecknar "Saltsjöbadsavtalet".
- 1939 Regeringen avger en neutralitetsförklaring i samband med att andra världskriget börjar. Ransoneringskort utdelas. De fyra stora riksdagspartierna bildar samlingsregering. En militär frivilligkår för Finland börjar organiseras. Ture Nermans "Trots Allt!" tas i beslag.
- 1940 För att spara bensin förbjuds all privatbilism. Riksdagen tillåter censur. Livsmedelsransoneringar införs. Regeringen godkänner tysk transitering av personal och krigsmaterial till Norge. En Karl Gerhard-revy förbjuds.
- 1941 Rösträttsåldern sänks från 23 till 21 år. Regeringen tillåter att tysk trupp passerar från Norge till Finland. Gunder Hägg sätter världsrekord på 1500 meter. Vilhelm Moberg ger ut "Rid i natt! Eyvind Jonsson "Grupp Krilon".
- 1942 Livsmedelsransonerna är knappa. Det är brist på eldningskol. Två svenska malmbåtar på väg till Tyskland torpederas.
- 1943 Läger inrättas. Ubåten Ulven minsprängs. Efter tyskarnas nederlag på östfronten stoppar regeringen den tyska transittrafiken till Norge. Nöjesskatt på dans införs.
- 1944 Exporten av kullager till Tyskland upphör. I stället går exporten till England. Under hösten flyr 30 000 balter till Sverige. Statsystemet i jordbruket avskaffas.
- 1945 Tyskland kapitulerar. Samlingsregeringen ersätts av en s-regering. Metallstrejken pågår i fem månader.
- 1946 Sverige utlämnar 146 balter (flyktingar i tysk uniform) till Sovjetunionen. Engelska blir första främmande språk i alla skolor. Riksdagen beslutar om fria skolböcker och skolmåltider. Sverige blir medlem av FN. Tage Erlander blir statsminister efter Per Albin Hansson.
- 1947 Födelsenummer införs och källskatten dras på lönen. Penicillin börjar säljas på apoteket. Bilkörning på söndagar förbjuds för

- att minska bensinimporten. Barnbidrag införs.
- 1948 Ungdomskravaller på Södermalm i Stockholm. FN-medlaren. Folke Bernadotte, mördas av Stemligan i Jerusalem. Bertil Ohlin blir oppositionsledare för folkpartiet.
- 1949 Ny tryckfrihetsförordning. Kronan devalveras med 30 procent mot dollarn.
- 1950 Nioårig enhetsskola.
- 1951 Koalitionsregering (s och bf). Lagstadgade semestern förlängs från två till tre veckor. Religionsfrihetslag antas.
- 1952 Passfrihet införs i Norden. Ett svenskt militärflygplan av typ DC 3 försvinner över Östersjön.
- 1953 Dag Hammarskjöld blir generalsekreterare i FN.
- 1954 TV-sändningar börjar. Norden blir en gemensam arbetsmarknad.
- 1955 Motboken avskaffas. Det blir ett bestämt nej i folkomröstning om högertrafik (82,9 %). Allmän sjukförsäkring införs.
- 1956 Torsten Kreuger säljer Stockholms-Tidningen och Aftonbladet till LO.
- 1957 Folkomröstning om ATP. Bondeförbundet lämnar regeringen i protest.
- 1958 Nyval till andra kammaren.
- 1959 Med en rösts övervikt beslutar riksdagen att införa ATP.
- 1960 Omsättningsskatt införs. Sverige sänder en FN-styrka till Kongo.
- 1961 Sverige beslutar att inte söka medlemskap i EEC. Dag Hammarskjöld omkommer i en flygolycka i Kongo.
- 1962 Riksdagen beslutar att minska antalet kommuner till cirka 300.
- 1963 Fyra veckors semester. Riksdagen beslutar att införa högertrafik.
- 1964 Polisväsendet förstatligas.
- 1965 Rösträttsåldern sänks från 21 till 20 år. Asea får en order att ställa i ordning det första kärnkraftverket i Oskarshamn.
- 1966 Amerikanska flaggan bränns utanför USA:s ambassad i samband med Vietnamdemonstrationer.
- 1967 Vietnamdemonstranter och polis drabbar samman.
- 1968 Olof Palme, då utbildningsminister, går i en Vietnamdemonstration tillsammans med Nordvietnams Moskva-ambasadör och håller ett USA-kritiskt tal. USA kallar hem sin Stockholmsambassadör. Femdagarsvecka införs. Kårhusockupationen.
- 1969 Olof Palme efterträder Tage Erlander. Högerpartiet byter namn till moderata samlingspartiet. Riksdagen beslutar att avskaffa ett- och tvåöringarna. Den vilda strejken vid LKAB:s gruvor varar i fyra månader.
- 1970 Sydkraft får tillstånd att uppföra den första reaktorn i Barsebäck. TV sänder i färg. En värnpliktig döms till fängelse för att ha vägrat att klippa sitt långa hår. Val hålls till den nya enkammarriksdagen.
- 1971 Enkammarriksdagen med 350 ledamöter öppnar. Riksdagen flyttar tillfälligt till Kulturhuset vid Sergels torg.
- 1972 Olof Palme jämför USA:s bombningar i Vietnam med nazisternas terroråd.
- 1973 Riksdagsvalet resulterar i två jämnstarka block, 175 mandat mot 175 mandat. IB-affären. Opec minskar utbudet av olja och oljepriserna stiger.
- 1974 Riksdagen antar en ny regeringsform och ny riksdagsordning. Parlamentarismen grundlagsfästs. Kungen får bara ceremoniella uppgifter. Rösträtts- och myndighetsåldern sänks till 18 År.
- 1975 Riksdagen (s och m) beslutar om fortsatt utbyggnad av kärnkraften.
- 1976 Riksdagen beslutar om en rejäl daghemsutbyggnad. Medbestämmandelagen antas. LO lägger fram sitt löntagarfondsförslag. Socialdemokraterna förlorar regeringsmakten efter 44 år. Thorbjörn Fälldin blir statsminister för en trepartiregering. Regeringen ger klartecken till laddning av Barsebäck II.
- 1977 De statliga budgetunderskotten börjar växa. Lag om fem

- veckors semester. Kronan devalveras med 10 procent Stora demonstrationer mot kärnkraften.
- 1978 Centem godtar att Forsmark III byggs. Trepårtiregeringen faller på kärnkraftsfrågan. Ola Ullsten (fp) blir statsminister.
- 1979 Efter reaktorhaveriet i Harrisburg bestäms det att en folkomröstning ska avgöra kärnkraftsfrågan. De borgerliga partierna vinner riksdagsvalet med ett mandat.
- 1980 Folkomröstning om kärnkraften. Inget alternativ vinner majoritet. Riksdagen tolkar resultatet som att de tolv reaktorerna ska vara avvecklade till år 2010. Storkonflikt på arbetsmarknaden.
- 1981 Moderaterna lämnar trepartiregeringen sedan mittenpartierna gjort upp med socialdemokraterna om skatten. Kronan devalveras med 10 procent. En sovjetisk ubåt går på grund i Karlskrona skärgård.
- 1982 Socialdemokraterna gör ett bra riksdagsval och återtar regeringsmakten. Kronan devalveras med 16 procent.
- 1983 I Stockholm samlar 4-oktoberkommitten 75 000 demonstranter mot löntagarfonderna. U-båtsjakter pågår, bland annat i Horsfjärden.
- 1984 FN-konferensen i Stockholm.
- 1985 Sverige får sin första kvinnliga partiledare i Karin Söder (c).
- 1986 Olof Palme mördas på Sveavägen i Stockholm. Ingvar Carlsson utses till statsminister.
- 1987 Socialdemokraterna beslutar att avskaffa kollektivanslutningen av LO-medlemmar till partiet.
- 1988 Miljöpartiet kommer in i riksdagen. Ebbe Carlsson-affären leder till att riksdagens konstitutionsutskott inleder TV-sända utfrågningar.
- 1989 Rättegången mot Christer Pettersson inleds. Tingsrätten dömer Pettersson för mordet på Olof Palme, men hovrätten frikänner honom. För första gången på länge finns inget underskott i statsbudgeten. En okänd kommunalpolitiker från Katrineholm, Göran Persson, blir skolminister.
- 1990 Den socialdemokratiska regeringen gör en helomvändning och vill föra in Sverige i EG. En stor skattereform genomförs.
- 1991 Ny demokrati lyckas komma in i riksdagen. Miljöpartiet åker ur riksdagen. Carl Bildt bildar en fyrpartiregering (m, kd, fp och c).
- 1992 Stora budgetunderskott. Löntagarfonderna avskaffas. Bankkras. Ränte- och valutakris. Regeringen och socialdemokraterna lägger fram flera gemensamma krisprogram. Försvaret av kronan misslyckas och i november börjar kronan flyta fritt.
- 1993 Arbetslösheten är mycket hög.
- 1994 Passagerarfärjan "Estonia" går under, 852 människor omkommer. Socialdemokraterna vinner riksdagsvalet. Ny demokrati åker ut och miljöpartiet kommer tillbaka. EG-omröstningen slutar med 52,3 procent ja och 46,6 procent nej.
- 1995 Sverige blir medlem av europeiska unionen. Mona Sahlins kontokortsaffär gör henne omöjlig som partiledare och statsminister efter Ingvar Carlsson.
- 1996 Göran Persson blir socialdemokratisk partiordförande och statsminister. För första gången sedan 1940-talet råder deflation.
- 1997 Spel på Joker för 12 kronor ger 61 miljoner kronor i spelvinst.
- 1998 Den socialdemokratiska regeringen samarbetar med miljöpartiet och vänsterpartiet i riksdagen. Vid en diskoteksbrand i Göteborg omkommer 63 ungdomar, cirka 140 skadas.
- 1999 En av kärnkraftsreaktorerna i Barsebäck stängs. Aktiekursema på Stockholmsbörsen går upp med cirka 50 procent.

50 år med FN.

Svenska FN-förbundet. April 1999.

(<http://www.sfn.se/2/1212sfn.html>)

FN skapades i en tid av fredsyra, men också i en tid med färska sår efter de stora världskrigen. Aldrig skulle dessa hemskheter upprepas. 50 år senare inser vi att varje tid har sina hemskheter och sina glädjeämnen. Många sidor kan ägnas åt att beskriva vad FN lyckats med, minst lika många åt det som FN inte lyckats uppnå. Här följer en krönika med ett urval av viktiga händelser i FN:s historia.

40-talet

Först ut - Trygve Lie

1945. 26 juni 1945 skrev 50 stater under FN-stadgan. 24 oktober trädde den i kraft. Sverige blev medlem 1946. FN:s förste generalsekreterare var norrmannen Trygve Lie. Han valdes av generalförsamlingen 1946 och avgick efter påtryckningar av bland andra Sovjetunionen 1952.

“De som gav sina liv för att vi skulle bli fria, de som miste sina hem och de som led och alltjämt lider av krigets följder har gett oss en helig uppgift: att skapa en fast grund för freden i världen. Vi kan komma att möta svårigheter och hinder. Men ju vanskligare uppgiften är, desto större är belöningen. Det är hela den civiliserade världens framtid som står på spel.”

Trygve Lie när han 1 februari 1946 valdes till FN:s förste generalsekreterare

Palestina delas

1947. FN:s generalförsamling beslutade 1947 att dela området Palestina i två stater: Israel och FN:s arabiska stat. Judarnas inofficiella

regering godtog planen som gav dem 56 procent av området. Palestiner och arabstaterna godtog inte planen. 1996 pågår fortfarande konflikten i Israel/Palestina. I snart 30 år har stora delar av det område som FN tilldelade palestiner ockuperats av Israel.

Alla har samma rättigheter

1948. 10 december antogs deklarationen om mänskliga rättigheter. Efter de förfärliga kränkningar av de mänskliga rättigheterna som skett under andra världskriget fanns det en stark opinion för att FN skulle skapa regler i form av internationella avtal.

Stärkt u-landsbistånd

1949. Det utvidgade programmet för tekniskt bistånd, EPTA, bildades. Det innebar en kraftig förstärkning av FN:s hjälp till u-länderna. 1950 bidrog 54 regeringar med sammanlagt 20 miljoner dollar. 1965 ombildades EPTA till FN:s utvecklingsprogram, UNDP. 1995 omfattade UNDP:s budget cirka 1,7 miljarder dollar. UNDP samordnar det bistånd som ges av FN och fackorganen. För närvarande stödjer UNDP över 6000 projekt runt om i världen.

Vykort räddar liv

1949. Det första Unicef-kortet gavs ut 1949. Under alla dessa år har korten gett ett nettotillskott på 500 miljoner dollar, vilket räcker till att vaccinera 33 miljoner barn mot polio, mässling, tuberkulos, difteri, kikhosta och stelkramp.

50-talet

Storkrig i Korea

1950. FN beslutade att ingripa militärt när Nordkorea angrep Sydkorea 1950. 16 länder sände trupper under FN-kommando med amerikansk ledning för att bistå Sydkorea. Det var första gången som säkerhetsrådet beslutade att använda vapenmakt mot ett fredsbrott.

1953 upphörde striderna i Korea. En tillfällig gräns mellan Nord- och Sydkorea skapades vid 38:e breddgraden. FN:s agerande i Koreakriget är ett av de få militära ingripanden som FN gjort.

UNHCR bildas

1951 fick FN en högkommissarie för flyktingar, UNHCR. Samma år utformades en flyktingkonvention som definierar vem som är en flykting och vilka rättigheter och skyldigheter som en flykting har. 1951 fanns det 1,2 miljoner flyktingar i världen. 1995 bistod UNHCR 27 miljoner människor.

Kamp mot apartheid

1952. Generalförsamlingen fördömde apartheidpolitiken i Sydafrika som ett brott mot mänskligheten 1952. Därmed kunde frivilliga sanktioner genomföras mot Sydafrika trots att den sydafrikanska regeringen ansåg att apartheidpolitiken var en inre angelägenhet.

Dag Hammarskjöld

1953. Svensken Dag Hammarskjöld valdes till Trygve Lies efterträdare.. "FN är inte till för att föra människorna till himlen, utan för att rädda dem från helvetet." Dag Hammarskjöld.

Samtal om befolkning

1954. FN:s första internationella befolkningskonferens hölls i Rom. Inga beslut fattades. Inga rekommendationer utfärdades. Konferensen var bara ett tillfälle att utbyta åsikter och erfarenheter. 1950 var jordens befolkning 2,5 miljarder. Idag är den 5,8 miljarder och år 2050 beräknas den vara 10 miljarder.

Historisk FN-styrka

1956. FN genomförde sin första fredsbevarande operation 1956 när krig bryter ut om Suezkanalen. Det är något helt nytt och saknar direkt stöd i FN:s stadga. Styrkan kallades UNEF (United Nations Emergency Force) och placerades i Sinai för att övervaka eldupphör.

Det var inga stridande förband, utan fick bara använda sina vapen i självförsvar. En huvudprincip för UNEF - och alla efterföljande fredsbevarande styrkor - är att utplacering och verksamhet måste ske med värdlandets samtycke.

Barnets rättigheter

1959. En allmän förklaring om barnets rättigheter antogs. 40 år senare, 1989, skapades en internationell lag om barnets rättigheter (barnkonventionen). 1996 hade 188 länder skrivit under konventionen.

60-talet

Snabb avkolonisering

1960. 17 nya stater blev medlemmar i FN. 16 av dem var afrikanska stater som blivit fria från kolonialt förtryck. FN hade 100 medlemmar 1960. Generalförsamlingen antog en deklaration om självständighet för koloniala länder och folk. I den står det att kolonialismen kränker grundläggande mänskliga rättigheter och bör avskaffas omedelbart.

En procent i bistånd

1960. Generalförsamlingen utfärdade en rekommendation att cirka en procent av de rika ländernas totala nationalinkomster ska gå till bistånd. Förslaget antogs av 87 röster mot noll. 1995 gav världens rika länder i genomsnitt cirka 0,3 procent av BNP i bistånd.

Hammarskjöld omkommer

1961. Dag Hammarskjöld omkom i en flygolycka på väg till förhandlingar om fred i Kongo 18 september. U Thant från Burma valdes till ny generalsekreterare 1962.

Kärnvapenprov förbjuds

1963. FN:s generalförsamling hade arbetat länge för ett totalt prov-

stoppsavtal. 1963 skrev tre av fem kärnvapenstater - Sovjetunionen, USA och Storbritannien - under ett provstoppsavtal. Kina och Frankrike anslöt sig inte till avtalet. 1996 antog generalför-samlingen ett provstoppsavtal.

Apartheid olagligt

1965. En konvention antogs som förbjuder alla former av rasdiskriminering. 1996 hade 145 länder skrivit under konventionen.

Obligatoriska sanktioner

1966. För första gången beslutade FN:s säkerhetsråd om obligatoriska ekonomiska sanktioner mot Sydrhodesia. Säkerhetsrådet menade att den vita minoritetsrevolten i Sydrhodesia hotade den internationella freden och säkerheten. Efter val 1980 blir Sydrhodesia den fria staten Zimbabwe.

Fem kärnvapenstater räcker!

1968. Icke-spridningsavtalet undertecknades av kärnvapenstaterna Sovjetunionen, Storbritannien och USA. De lovar därmed att inte förse andra länder med kärnvapen. Kina och Frankrike undertecknade inte avtalet. Ungefär 50 icke-kärnvapenstater undertecknade också avtalet som innebär att de förbinder sig att inte ta emot eller utveckla kärnvapen. 1995 hade 178 av FN:s 185 medlemsstater anslutit sig till icke-spridningsavtalet.

70-talet

Biologiska vapen förbjuds

1971. En konvention antogs som förbjuder utveckling, produktion och lagring av bakteriologiska vapen. Det är det första internationella avtal som innebär egentlig nedrustning, det vill säga att befintliga vapen ska förstöras.

Waldheim generalsekreterare

1971. Österrikaren Kurt Waldheim efterträdde U Thant som FN:s generalsekreterare. I efterhand visade det sig att han tjänstgjort som tysk officer på Balkan under andra världskriget.

Miljön i fokus

1972. I Stockholm samlades representanter för 113 länder för att diskutera miljöfrågor. Temat var "En enda värld". I en FN-rapport om människan och miljön från 1969 står det: "För första gången i mänsklighetens historia existerar en global kris som berör både i- och u-länder. Den gäller människans relation till sin miljö. Oroande tecken har varit synliga länge: befolkningsexplosionen, en mäktig teknologisk expansion som inte anpassats till miljöns villkor, förstörelsen av odlad jord, städernas oplanerade tillväxt, krympande öppna områden och en ökande risk för utrotning av många former av djur- och växtliv. Det finns ingen tvekan om att framtida liv på jorden hotas om detta får fortgå."

Ny ekonomisk världsordning

1974. U-länderna ställde krav på en ny mer rättvis ekonomisk världsordning (NIEO). En deklaration och ett handlingsprogram antogs av FN:s generalförsamling. Några viktiga krav var:

- * full kontroll över råvarutillgångarna
- * mer förädlingsindustri i u-länderna
- * bort med handelshinder för u-ländernas industrivaror
- * avskrivning av skulder

FN och jämställdheten

1975. I Mexico City höll FN sin första kvinnokonferens. Konferensen drog upp riktlinjer för jämställdhetsarbetet tio år framåt. I september 1995 ägde den fjärde kvinnokonferensen rum i Beijing.

Vapenembargo mot Sydafrika

1977. FN:s säkerhetsråd beslutade att införa obligatoriskt vapenembargo mot Sydafrika. Anledningen är att Sydafrikas apartheidpolitik hotade den internationella freden och säkerheten. I augusti 1977 genomförde FN och den afrikanska organisationen OAU en anti-apartheidkonferens.

80-talet

Smittkopporna utrotade

1980. Efter en världsomfattande kampanj som Världshälsoorganisationen genomfört förklarades 1980 att smittkopporna utrotats.

Pérez de Cuéllar generalsekreterare

1982. Peruanen Javier Pérez de Cuéllar efterträdde Waldheim som generalsekreterare. Han anses ha stärkt FN gett organisationen en ledande roll i världspolitiken.

Svältkatastrof i Afrika

1984. 150 miljoner människor i 20 länder i Afrika drabbades av svält efter en lång tids torka. Detta gjorde att diskussionen om Afrikas kritiska ekonomiska situation tog fart. FN upprättade ett kontor - Office of Emergency Operations in Africa - för att samordna alla hjälpinsatser i Afrika. Kontoret meddelade 1985 att det som kunde ha blivit den värsta hungerkatastrofen i fredstid avvärijts tack vare det internationella biståndet. Unicef (FN:s barnfond) satte 1984 igång ett program för att rädda de minsta barnen i de fattiga länderna. Fyra punkter ingick i detta program:

- * amning istället för bröstmjölksersättning
- * viktkontroll
- * socker/saltlösning i kokat vatten mot livshotande diarréer
- * vaccinering mot sex vanliga och dödliga sjukdomar: difteri, polio, tuberkulos, stelkramp, kikhosta och mässling.

FN fyller 40 år

1985. Kritiken mot FN var stor när FN firade 40-årsjubileum. Sekretariatet kritiserades för slösaktighet och ineffektivitet.

“Låt oss inte göra Förenta Nationerna till syndabock för problem som återspeglar våra egna brister. Det är inte Förenta Nationerna som inte nått upp till oss. Det är vi som inte nått upp till Förenta Nationernas ideal. Det är genom att själva förbättra oss och vår politik som vi kan förbättra Förenta Nationerna.”

Olof Palme i generalförsamlingen 21 oktober 1985

“Hållbar utveckling”

1987. Norges statsminister Gro Harlem Brundtland ledde Kommissionen för miljö och utveckling 1983-1987. I kommissionens rapport “Vår gemensamma framtid” lanserades begreppet hållbar utveckling, det vill säga en ekonomisk utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra framtida generationers möjligheter till samma utveckling.

Namibia blir fritt

1989. Sydafrika lämnade Namibia under FN-övervakning. Fria val organiserades av FN. Över 97 procent av de röstberättigade deltog i valet. Flyktingar återvände i tusental varje dag från mitten av 1989.

90-talet

Mandela frigivs

1990. Nelson Mandelas frigivning 12 februari firades som en seger för antiapartheidrörelsen. I juni talade Nelson Mandela inför generalförsamlingen och tackade FN för dess insatser för hans och andra politiska fångars frigivning.

Irak invaderar Kuwait

1990. Efter kalla kriget fick FN en ny roll. Säkerhetsrådet, som länge

varit handlingsförlamat på grund av de två stormakternas ständiga veton, enades om en hård linje mot Irak. 1991 inleddes "Operation ökenstorm", en USA-ledd militär aktion som säkerhetsrådet accepterat. 3 april 1991 angav FN i resolution 687 ett slut på konflikten.

Boutros Boutros-Ghali

1991. Egyptiern Boutros Boutros-Ghali valdes till FN:s sjätte generalsekreterare.

Jugoslavien delas

1992. Kroatien, Slovenien och Bosnien-Hercegovina blev medlemmar i FN 1992. 1993 blev även Makedonien det. I mars upprättades Unprofor (United Nations Protection Force) för att skydda tre FN-zoner i Kroatien. Styrkan bestod av 14.000 man och hade också till uppgift att skydda FN-organ som sköter biståndet. I augusti 1995 var antalet FN-soldater och annan personal i det forna Jugoslavien över 52.000. Konflikten förvärrades efter en längre vapenvila och under sommaren misslyckades FN med att försvara de muslimska enklaver i Bosnien-Hercegovina som FN utsett till fredade zoner. Massakrer på bosniska muslimer utfördes. 14 december 1995 under-tecknades ett fredsavtal mellan parterna.

Toppmöte om jorden

1992. FN:s konferens om miljö och utveckling anordnades i Rio de Janeiro. Ett handlingsprogram, Agenda 21, antogs. En konvention om biologisk mångfald, en annan om klimatet och 27 skogsprinciper förhandlades fram. 1996 arbetade i princip alla kommuner i Sverige med en lokal Agenda 21.

Allt sämre ekonomi

1994. Medlemsländernas sammanlagda skuld var i juli 1994 3,4 miljarder dollar. USA hade största skulden 1500 miljarder dollar. Ryssland skuld var 629 miljarder dollar.

Toppmöte om fattigdom

1995. För första gången anordnade FN ett toppmöte om social utveckling. Man enades om tio åtaganden, bland annat:

- * att utrota fattigdomen
- * att skapa fullständig jämlikhet mellan män och kvinnor
- * att sträva mot full sysselsättning
- * att ge utbildning och primärhälsovård till alla

Förenta Nationernas Millenniedeklaration

Millennietoppmötet New York den 6-8 september 2000

FN:s Millenniedeklaration. Svensk version utgiven av:

FN:s informationskontor för de nordiska länderna,

Svenska FN-förbundet

Översättning: Lars Eriksson

Formgivning efter originalutgåvan: Cinna Gross

Tryckeri: Ekblads, Västervik 2002

Svenska FN-förbundet Box 15 115 104 65 Stockholm

Tel 08-462 25 40 E-post info@sfn.se Hemsida www.sfn.se

FN:s informationskontor för de nordiska länderna:

Midtermolen 3 DK-2100 Köpenhamn Ö Tel +45 35 46 73 00

E-post unic@un.dk Hemsida www.un.dk

FÖRORD

Förenta Nationernas Millenniedeklaration är en milstolpe på vägen in i ett nytt århundrade. Den antogs av Millennietoppmötet som hölls från den 6 till den 8 september 2000 i New York och är ett uttryck för 147 stats- och regeringschefers och totalt 191 nationers oro och engagemang för världens framtid. Mötet var den dittills största sammankomsten av världens ledare.

Deklarationen tog form under månader av diskussioner. Hänsyn togs till slutsatser och förslag från regionala konferenser och Millennieforum där enskilda organisationers och individers röster gjort sig hörda. Det gläder mig att många av de åtaganden och mål som jag föreslog i min Millennierapport ingår i deklARATIONEN.

Min avsikt med att föreslå Millennietoppmötet var att utnyttja den

symboliska kraften i millennieskiftet för att rikta uppmärksamheten på människors verkliga behov världen över. När jag lyssnade på världens ledare och läste deklARATIONEN slog jag av hur anmärkningsvärt väl ledarnas krav på handling svarade mot utmaningarna vi står inför.

Ledarna satte upp de specifika målen att halvera antalet människor som lever i extrem fattigdom, att förse människor med rent vatten och ge alla grundutbildning, att stoppa spridningen av hiv/aids och nå andra utvecklingsmål. De krävde att FN:s fredsoperationer stärks så att utsatta samhällen kan räkna med oss när de är hotade. Och de bad oss att bekämpa orättvisor och ojämlikhet, terror och brottslighet och att bevara vårt gemensamma arv, jorden, åt kommande generationer.

I deklARATIONEN har världens ledare anvisat klara riktlinjer för hur Förenta Nationerna skall anpassas till det nya århundradets krav. Med rätta är de bekymrade över organisationens effektivitet. De vill se handling och, framför allt, resultat. För min del bekräftar jag att jag själv och min personal hängivet skall genomföra det mandat vi fått. Men ytterst är det ledarna själva som *är* Förenta Nationerna. Det står i deras makt att uppnå de mål som de har fastställt och därför är det också deras ansvar. Till dem och deras medborgare, världens alla människor, säger jag: bara *ni* kan avgöra om Förenta Nationerna skall klara av att svara på utmaningen.

Kofi A. Annan

Förenta Nationernas generalsekreterare

Generalförsamlingen antar följande deklaration:

Förenta Nationernas Millenniedeklaration

I. VÄRDERINGAR OCH PRINCIPER

1. Vi, stats- och regeringschefer, har varit samlade till möte i Förenta Nationernas högkvarter i New York från den 6 till den 8 september 2000, i gryningen till ett nytt millennium, för att åter betyga vår tro på organisationen och dess stadga som oundgängliga grundstenar för en fredligare, rättvisare och mer välmående värld.

2. Vi erkänner att vi, utöver våra förpliktelser i våra egna länder, har ett kollektivt ansvar för att principerna om människors värdighet, jämlikhet och jämställdhet upprätthålls på det globala planet. Vi som ledare är därför ansvariga inför alla människor i världen, särskilt de mest sårbara och utsatta, och framför allt världens barn, eftersom framtiden tillhör dem.

3. Vi bekräftar åter vår anslutning till de ändamål och principer som är inskrivna i Förenta Nationernas stadga och som visat sig vara tidlösa och universella. I själva verket har deras relevans och kraft att inspirera ökat i takt med att länder och folk blivit allt mer sammanlänkade och beroende av varandra.

4. Vi är beslutna att skapa en rättvis och bestående fred i hela världen i enlighet med stadgans mål och principer. Vi ålägger oss på nytt att stödja varje ansträngning att upprätthålla respekten för alla staters suveräna likställdhet och deras territoriella integritet och politiska oberoende, att lösa tvister med fredliga medel i enlighet med rättvisans principer och internationell rätt, att garantera rätten till självbestämmande för folk som fortfarande lever under kolonialt styre och utländsk

okkupation, att tillämpa principerna om icke-inblandning i staters inre angelägenheter, respekt för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter och respekt för allas lika rättigheter utan åtskillnad på grund av ras, kön, språk eller religion samt att samverka internationellt vid lösning av internationella problem av ekonomisk, social, kulturell och humanitär art.

5. Vi tror att den centrala utmaning vi står inför idag är att säkerställa att globaliseringen blir en positiv kraft för världens alla människor. Även om globaliseringen erbjuder stora möjligheter är vinsterna för närvarande mycket ojämnt fördelade, vilket också kostnaderna är. Vi inser att utvecklingsländer och länder med övergångsekonomier har särskilt svårt att svara på denna utmaning. Därför kan globaliseringen gynna människorna på ett rättvist sätt och skapa en god framtid för alla endast genom kraftfulla och uthålliga insatser som bygger på vår gemensamma värdegrund av medmänsklighet och humanism. Dessa ansträngningar måste innehålla riktlinjer och åtgärder på det globala planet som möter behoven hos utvecklingsländerna och länderna med övergångsekonomier. De måste formuleras och genomföras med dessa länders aktiva deltagande.

6. Vi anser att vissa grundläggande värderingar är särskilt viktiga i de internationella relationerna under det tjugoförsta århundradet.

Dessa är:

* **Frihet.** Män och kvinnor har rätt att leva sina liv och fostra sina barn i värdighet, fria från hunger och från fruktan för våld, förtryck och orättvisor. Demokratisk samhällsstyrning i vilken medborgarna är delaktiga och som utgår från folkets vilja är den bästa garantin för dessa rättigheter.

- * **Jämlikhet.** Ingen individ och ingen nation får förnekas möjligheten att dra nytta av utveckling. Lika rättigheter och möjligheter för kvinnor och män måste garanteras.
- * **Solidaritet.** Globala utmaningar måste mötas på ett sätt som fördelar kostnaderna och bördorna i överensstämmelse med grundläggande principer om jämlikhet och social rättvisa. De som lider eller missgynnas förtjänar hjälp från dem som gynnas mest.
- * **Tolerans.** Människor måste respektera varandra oavsett skillnader i tro, kultur och språk. Skillnaderna inom och mellan samhällen bör varken fruktas eller undertryckas utan tas till vara som värdefulla tillgångar för mänskligheten. En kultur av fred och samtal mellan alla civilisationer bör aktivt främjas.
- * **Respekt för naturen.** Alla levande arter och andra naturtillgångar måste behandlas och användas på ett klokt sätt i enlighet med principerna för hållbar utveckling. Endast med den inställningen kan de omätbara rikedomar som naturen försett oss med bevaras och överlämnas till våra efterkommande. De rådande ohållbara mönstren för produktion och konsumtion måste ändras med tanke på vår egen och kommande generationers framtida välfärd.
- * **Delat ansvar.** Ansvar för hanteringen av ekonomisk och social utveckling världen över och av hot mot internationell fred och säkerhet måste delas av världens länder och bör utövas multilateralt. Som den mest universella och mest representativa organisationen i världen måste Förenta Nationerna ha den centrala rollen.

7. För att omsätta dessa värderingar i handling har vi identifierat viktiga mål som vi tillmäter speciell betydelse.

II. FRED, SÄKERHET OCH NEDRUSTNING

8. Vi skall göra vårt yttersta för att befria våra folk från krigets gissel som i konflikter inom och mellan länder har krävt mer än 5 miljoner liv under det senaste årtiondet. Vårt mål är också att eliminera de faror som massförstörelsevapnen utgör.

9. Vi beslutar därför:

- * Att stärka respekten för lag och rätt i internationella så väl som nationella angelägenheter och särskilt säkerställa att medlemsstater, i mål där de är parter, rättar sig efter beslut som fattats av Internationella domstolen i enlighet med Förenta Nationernas stadga.
- * Att göra Förenta Nationerna effektivare när det gäller att upprätthålla fred och säkerhet genom att ge organisationen de resurser och medel som den behöver för att förebygga konflikter, lösa tvister fredligt, sätta in fredsbevarande operationer och medverka efter konflikter med freds och återuppbyggnad. I detta sammanhang erinrar vi om rapporten från expertpanelen om Förenta Nationernas fredsoperationer och uppmanar generalförsamlingen att snarast behandla panelens rekommendationer.
- * Att stärka samarbetet mellan Förenta Nationerna och regionala organisationer i enlighet med föreskrifterna i stadgans kapitel VIII.
- * Att tillse att stater som är parter till fördrag på områden som vapenkontroll och nedrustning, internationell humanitär rätt och mänskliga rättigheter efterlever dessa. Vi uppmanar alla stater att överväga att underteckna och ratificera Rom-stadgan för den internationella brottmålsdomstolen.
- * Att vidta samordnade åtgärder mot internationell terrorism och snarast möjligt tillträda alla relevanta internationella konventioner.

* Att fördubbla våra ansträngningar för att fullgöra vårt åtagande att motverka världens drogproblem.

* Att intensifiera våra ansträngningar att bekämpa transnationell brottslighet i alla dess dimensioner, inklusive handel med och smuggling av människor samt penningtvätt.

* Att minimera de icke önskvärda effekterna av Förenta Nationernas ekonomiska sanktioner som drabbar oskyldiga människor, att genomföra regelbundna granskningar av sådana sanktioner och eliminera oönskade effekter av sanktioner som drabbar tredje person.

* Att eftersträva avskaffande av massförstörelsevapen, särskilt kärnvapen, och hålla alla möjligheter öppna för att uppnå detta mål, inklusive sammankallande av en internationell konferens för att identifiera metoder att undvika riskerna med kärnvapen.

* Att genomföra gemensamma åtgärder för att stoppa den illegala handeln med små och lätta vapen, i synnerhet genom större öppenhet vid vapenaffärer och stöd åt regionala nedrustningsåtgärder, varvid rekommendationerna från Förenta Nationernas kommande konferens om illegal handel med små och lätta vapen skall beaktas.

* Att uppmana alla stater att överväga anslutning till konventionen om förbud att använda, lagra, tillverka och sälja antipersonella minor och att förstöra sådana minor. Staterna uppmanas också att ansluta sig till det reviderade protokollet till konventionen om konventionella vapen.

10. Vi ber medlemsstaterna att iaktta den olympiska freden, individuellt och kollektivt, nu och i framtiden, och att stödja Internationella olympiska kommittén i dess ansträngningar att främja fred och förståelse mellan människor genom sporten och det olympiska idealet.

III. UTVECKLING OCH FATTIGDOMSBEKÄMPNING

11. Vi skall göra vårt yttersta för att befria våra medmänniskor – män, kvinnor och barn – från den extrema fattigdomens elände och förnedring. Mer än en miljard lever just nu i extrem fattigdom. Vi förbinder oss att förverkliga allas rätt till utveckling och att befria hela mänskligheten från nöd.

12. Vi beslutar därför att skapa en miljö – på både nationell och global nivå – som främjar utveckling och fattigdomsbekämpning.

13. Om dessa mål skall nås krävs bland annat god samhällsstyrning i varje land. Även på det internationella planet krävs god styrning, och dessutom öppenhet i de finansiella och monetära systemen och i handeln. Vi är anhängare av ett öppet, rättvist, regelstyrkt, förutsägbart och icke-diskriminerande multilateralt system för handel och finanser.

14. Vi ser med oro på de hinder som utvecklingsländer möter när de försöker mobilisera resurser som de behöver för att finansiera sin långsiktiga utveckling. Vi kommer därför att göra allt vi kan för att konferensen om finansiering för utveckling, som skall hållas under 2002, skall bli framgångsrik.

15. Vi åtar oss också att möta de minst utvecklade ländernas särskilda behov. I detta sammanhang välkomnar vi Förenta Nationernas tredje konferens om de minst utvecklade länderna i maj 2001 och vi kommer att göra vårt bästa för att den blir en framgång. Vi uppmanar de industrialiserade länderna:

* Att antaga, helst vid den konferensen, riktlinjer för tullfrihet och borttagande av importkvoter för i det närmaste all export från de minst utvecklade länderna.

* Att utan dröjsmål tillämpa det utvidgade programmet om skuld-lättnader för de svårt skuldsatta fattiga länderna och att gå med på att avskriva alla offentliga bilaterala skulder som dessa länder har i utbyte mot att länderna visar beslutsamhet att minska fattigdomen.

* Att ge mer generöst utvecklingsbistånd, särskilt till länder som gör ärliga ansträngningar att använda sina resurser för att minska fattigdomen.

16. Vi är också beslutna att genomgripande och effektivt ta itu med låg- och medelinkomstländernas skuldproblem genom olika nationella och internationella åtgärder, avsedda att göra dessa skulder hanterbara på lång sikt.

17. Vi beslutar också att ta itu med de särskilda problem som möter små utvecklingsländer som är öar genom att snabbt och fullständigt genomföra handlingsprogrammet från konferensen i Barbados och resultatet av generalförsamlingens tjugoandra extra möte. Vi uppmanar enträget världssamfundet att vid framtagandet av ett sårbarhetsindex beakta de behov som är speciella för små utvecklingsländer som är öar.

18. Vi erkänner de speciella behov och problem som kustlösa länder har och uppmanar både bilaterala och multilaterala givare att öka det finansiella och tekniska biståndet till dessa länder för att möta deras särskilda utvecklingsbehov och hjälpa dem att lösa sina geografiska problem genom att underlätta transporter till och från dem genom andra länder.

19. Vi beslutar vidare:

* Att till år 2015 halvera antalet människor vars inkomster är lägre än en dollar per dag och som svälter, och till samma år halvera antalet människor som inte har tillgång till säkert dricksvatten på nära håll eller inte har råd att skaffa vatten.

* Att garantera att alla barn, både flickor och pojkar, till år 2015 har möjlighet att fullfölja hela grundskoleutbildningen och att flickor och pojkar har samma tillgång till utbildning på alla nivåer.

* Att till samma år ha minskat mödradödligheten med tre fjärdedelar och dödligheten bland barn under fem år med två tredjedelar jämfört med nuvarande nivåer.

* Att då ha stoppat och börjat minska spridningen av hiv/aids, malaria och andra svåra sjukdomar som pågar mänskligheten.

* Att ge särskild hjälp till barn som blivit föräldralösa på grund av hiv/aids.

* Att år 2020 ha uppnått betydande förbättringar av levnadsvillkoren för åtminstone 100 miljoner människor som bor i slum, vilket föreslagits i "städer-utan-slum-initiativet"

20. Vi beslutar också:

* Att främja jämställdhet och stärkandet av kvinnors makt över sina egna liv som effektiva vägar att bekämpa fattigdom, hunger och sjukdomar och stimulera en utveckling som verkligen är hållbar.

* Att utveckla och genomföra strategier som ger ungdomar i hela världen en reell chans att få bra och produktiva arbeten

* Att uppmuntra läkemedelsindustrin att göra de nödvändigaste läkemedlen mer tillgängliga och åtkomliga till lägre priser för alla som behöver dem i utvecklingsländerna.

* Att utveckla ett nära samarbete med den privata sektorn och det civila samhällets organisationer i kampen för utveckling och fattigdomsutrotning.

* Att garantera att fördelarna av ny teknik, särskilt informations- och kommunikationsteknik, är tillgängliga för alla i enlighet med Ecosocs ministerdeklaration 2000.

IV. SKYDD AV VÅR GEMENSAMMA MILJÖ

21. Vi skall göra vårt yttersta för att befria hela mänskligheten, framför allt våra barn och barnbarn, från hotet om ett liv på en planet som är oåterkalleligt förstörd av mänskliga aktiviteter och vars naturtillgångar inte längre räcker för människornas behov.

22. Vi bekräftar på nytt vårt stöd för principerna om hållbar utveckling, däribland principerna i Agenda 21 som antogs vid Förenta Nationernas konferens om miljö och utveckling.

23. Vi beslutar därför att i alla åtgärder som rör miljön följa en ny etik för god hushållning och förvaltning, och som ett första steg beslutar vi:

* Att göra allt vi kan för att garantera att Kyoto-protokollet träder i kraft, helst före tioårsjubileet av Förenta Nationernas konferens om miljö och utveckling 2002, och att vi påbörjar den erforderliga minskningen av utsläpp av växthusgaser.

* Att intensifiera våra gemensamma insatser för skötsel, skydd och hållbar utveckling av alla typer av skogar.

* Att verka för fullständig implementering av konventionen om biologisk mångfald och konventionen för kamp mot ökenspridning i länder som drabbats av extrem torka och/eller ökenspridning, särskilt i Afrika.

* Att sätta stopp för den ohållbara exploateringen av vattentillgångar genom att utveckla strategier för vattenhushållning på regional, nationell och lokal nivå så att alla får tillgång till vatten i tillräcklig mängd.

* Att intensifiera samarbetet för att minska antalet och verkningarna av naturkatastrofer och katastrofer som orsakas av mänskliga aktiviteter.

* Att garantera fri tillgång till information från kartläggningen av det mänskliga genomet.

V. MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER, DEMOKRATI OCH GOD SAMHÄLLSSTYRNING

24. Vi skall göra vårt yttersta för att främja demokratin och stärka rättssäkerheten, liksom respekten för alla internationellt erkända mänskliga rättigheter och grundläggande friheter, inklusive rätten till utveckling.

25. Vi beslutar därför:

* Att helt och fullt respektera och försvara den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna.

* Att målmedvetet arbeta för fullständigt skydd och stärkande i alla våra länder av medborgerliga, politiska, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter för alla.

* Att stärka kapaciteten i alla våra länder att tillämpa demokratis principer och arbetssätt samt respektera mänskliga rättigheter, inklusive minoriteters rättigheter.

* Att bekämpa alla former av våld mot kvinnor och efterleva konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor.

* Att vidta åtgärder för att garantera respekt för och skydd av invandrars, migrerande arbetares och deras familjers mänskliga rättigheter, stoppa rasistiska och främlingsfientliga handlingar som ökar i många länder och främja större harmoni och tolerans i alla samhällen.

* Att arbeta gemensamt för att bredda den politiska beslutsprocessen genom aktivt deltagande av alla medborgare i alla våra länder.

* Att garantera mediernas frihet så att de kan spela sin viktiga roll och allmänhetens rätt att få tillgång till information.

VI. SKYDD AV DE SÅRBARA

26. Vi skall göra vårt yttersta för att säkerställa att barn och andra civila som drabbas oproportionerligt hårt av naturkatastrofer, folkmord, väpnade konflikter och andra humanitära nödsituationer får allt det bistånd och allt det skydd som de behöver för att de skall kunna återgå till ett normalt liv så snart som möjligt.

Vi beslutar därför:

* Att utvidga och stärka skyddet av civila i nödsituationer i enlighet med internationell humanitär rätt.

* Att stärka det internationella samarbetet, inklusive fördelningen av kostnaderna för och samordningen av humanitärt bistånd till länder som härbärgerar flyktingar, och att hjälpa alla flyktingar, även internflyktingar, att frivilligt återvända till sina hem i trygghet och värdighet för att på ett lämpligt sätt återintegreras i sina samhällen.

* Att uppmuntra till ratificering och fullständig tillämpning av konventionen om barnets rättigheter och dess frivilliga protokoll om barn i väpnade konflikter och om handel med barn, barnprostitution och barnpornografi.

VII. ÅTGÄRDER FÖR ATT MÖTA AFRIKAS SÄRSKILDA BEHOV

27. Vi skall medverka till att demokratin stärks i Afrika och bistå Afrika i dess kamp för varaktig fred, utrotning av fattigdomen och hållbar utveckling och därigenom ge Afrika en betydande roll i världsekonomin.

28. Vi beslutar därför:

* Att fullt ut stödja de politiska och institutionella strukturer som byggs upp i de nya demokratierna i Afrika.

* Att uppmuntra och understödja regionala och subregionala mekanismer för förebyggande av konflikter och främjande av politisk stabilitet, och att garantera ett tillförlitligt flöde av resurser till fredsbevarande operationer i Afrika.

* Att vidta särskilda åtgärder för att möta utmaningar som fattigdomsbekämpning och hållbar utveckling i Afrika, bland annat skuldavskrivning, förbättrad tillgång till marknader, ökat offentligt utvecklingsbistånd och mer av utländska direktinvesteringar, liksom överföring av teknologi.

* Att hjälpa Afrika att bygga upp sin kapacitet att ta itu med spridningen av hiv/aids och andra infektionssjukdomar.

VIII. ETT STARKARE FÖRENTA NATIONERNA

29. Vi skall göra vårt yttersta för att göra Förenta Nationerna till ett mer effektivt verktyg i genomförandet av alla dess prioriteringar: kampen för utveckling åt världens alla folk; kampen mot fattigdom, okunnighet och sjukdomar; kampen mot orättvisa; kampen mot våld, terror och brott samt kampen mot misskötseln och förstörelsen av vårt gemensamma hem.

30. Vi beslutar därför:

* Att åter bekräfta generalförsamlingens centrala ställning som Förenta Nationernas mest representativa organ och det viktigaste överläggande och policyskapande organet och att möjliggöra för församlingen att effektivt spela denna roll.

- * Att intensifiera våra ansträngningar att genomföra en omfattande reformering av säkerhetsrådet och därvid beakta alla aspekter.
- * Att ytterligare stärka ekonomiska och sociala rådet, och därvid bygga på de förbättringar som nyligen genomförts, för att hjälpa det att fullfölja den uppgift som det tilldelats i stadgan.
- * Att stärka Internationella domstolen för att den skall garantera rättvisa och rättssäkerhet i internationella relationer.
- * Att uppmuntra till regelbundna konsultationer mellan de viktigaste organen inom Förenta Nationerna för samordning och uppföljning av deras verksamheter.
- * Att säkerställa att organisationen kan räkna med och i föreskriven tid förses med de resurser som den behöver för att kunna utföra sina uppgifter.
- * Att uppmana sekretariatet att på bästa sätt utnyttja dessa resurser enligt klara regler och procedurer som beslutats av generalförsamlingen i alla medlemsstaters intresse genom att använda de bästa metoderna och den bästa tekniken som står till buds och genom att koncentrera verksamheten på uppgifter som prioriterats genom beslut av medlemsstaterna.
- * Att verka för staters anslutning till konventionen om säkerhet för Förenta Nationernas och andra organisationers personal.
- * Att uppnå bättre samstämmighet och samordning i policyfrågor mellan Förenta Nationerna, dess fackorgan, Bretton Woods-institutionerna, Världshandelsorganisationen och andra multilaterala organ i syfte att åstadkomma en helt samordnad hantering av freds- och utvecklingsproblemen.

- * Att ytterligare stärka samarbetet mellan Förenta Nationerna och nationella parlament genom deras världsorganisation, Interparlamentariska unionen, på olika områden, bland annat fred och säkerhet, ekonomisk och social utveckling, folkrätt och mänskliga rättigheter samt demokrati och genderfrågor.
- * Att öka möjligheterna för den privata sektorn, icke-statliga organisationer och hela det civila samhället att bidra till förverkligandet av organisationens mål och program.

31. Vi anmodar generalförsamlingen att regelbundet övervaka de framsteg som görs för att genomföra åtagandena i denna deklaration och ålägger generalsekreteraren att framlägga periodiska rapporter om detta för behandling av generalförsamlingen och till grund för framtida åtgärder.

32. Vi bekräftar ånyo högtidligen, vid detta historiska tillfälle, att Förenta Nationerna är hela den mänskliga familjens oumbärliga gemensamma verktyg, med vilket vi skall försöka förverkliga våra universella förhoppningar om fred, samarbete och utveckling. Därför lovar vi att oreserverat stödja dessa gemensamma mål och uttalar vår beslutsamhet att nå dem.

Resolution A/RES/55/2
8 september 2000

Läget i världen 2002.

Från svenska FN-förbundets hemsida på Internet, www.sfn.se, 050505_

MÄNSKLIG UTVECKLING

De flesta uppgifter i tabellen kommer från olika FN-organ. En del uppgifter har sekretariatet för Human Development Report sammanställt. I Human Development Report finns hänvisningar till samtliga källor.

DEMOKRATI OCH DELAKTIGHET

Framsteg

- Sedan 1980 har 81 länder gjort stora framsteg mot demokrati. 33 militärregimer har ersatts av civila regeringar.
- 140 av världens närmare 200 stater har nu fria val i vilka flera politiska partier deltar. Det är fler länder än någonsin i historien.
- År 2000 fanns det 37.000 registrerade internationella icke statliga organisationer, en ökning med en femtedel från 1990. Mer än 2.150 organisationer har rådgivande ställning i FN:s ekonomiska och sociala råd (ECOSOC) och 1.550 är knutna till FN:s informationsavdelning.
- 125 länder med 62 % av världens befolkning har fri eller delvis fri press.
- Mellan 1970 och 1996 mer än fördubblades antalet dagstidningar i utvecklingsländerna från 29 till 60 tidningar per 1.000 personer och antalet TV-apparater ökade 16-falt.
- Antalet länder som har ratificerat de sex grundläggande konventionerna om mänskliga rättigheter har ökat dramatiskt sedan 1990. Antalet ratificeringar av konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter resp. medborgerliga och politiska rättigheter har ökat från omkring 90 till närmare 150.

- I tio länder är mer än 30 % av parlamentarikerna kvinnor.
- Bara sex veton lades i FN:s säkerhetsråd mellan 1996 och 2001 mot 243 mellan 1946 och 1995, ett genomsnitt på 50 veton per årtionde.

Bakslag

- Av de 81 nya demokratierna är endast 47 helt demokratiska. Flera andra är på väg från demokrati till auktoritärt styre, några är krigsdrabbade.
- Bara 82 länder med 57 % av världens befolkning är helt demokratiska.
- 51 länder har inte ratificerat Internationella arbetsorganisationens (ILO:s) konvention om rätten att organisera sig och 39 länder har inte ratificerat konventionen om den kollektiva förhandlingsrätten.
- Fortfarande har inte enskilda organisationer rådgivande ställning i FN:s säkerhetsråd och generalförsamling. Bara 251 av de 1.550 organisationerna som är knutna till FN:s informationsavdelning kommer från utvecklingsländer.
- 61 länder med 38 % av världens befolkning saknar fortfarande fri press.
- Under 2001 dödades 37 journalister i tjänsten, 118 fängslades och mer än 600 journalister och redaktioner utsattes för våld eller hot.
- 106 länder kränker fortfarande viktiga medborgerliga och politiska rättigheter.
- 38 länder har ännu inte ratificerat konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, 41 har inte ratificerat konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.
- Totalt i världen är endast 14 % av parlamentarikerna kvinnor och i tio länder finns det inga kvinnliga parlamentariker alls.

- I Världshandelsorganisationen (WTO) gäller en röst per land, men de flesta viktiga beslut tas av de ledande ekonomiska stormakterna utanför möteslokalerna.
- Exekutivdirektörerna som representerar Frankrike, Japan, Saudiarabien, Storbritannien, Tyskland och USA i Världsbanken har 46 % av rösterna i banken och 48 % av rösterna i Internationella Valutafonden (IMF).

EKONOMISK RÄTTVISA

Framsteg

- Andelen av världens befolkning som lever i extrem fattigdom minskade från 29 % 1990 till 23 % 1999.
- Under 1990-talet halverades andelen extremt fattiga i Östasien och Stilla havsområdet och minskade med 7 procent i Sydasiien.
- Östasien och Stilla havsområdet hade en årlig ekonomisk tillväxt räknat i inkomst per capita med i genomsnitt 5,7 % under 1990-talet, Sydasiien hade 3,3 %.
- De omkring 500 miljoner Internetanvändare som finns i dag beräknas öka till nästan en miljard år 2005.

Bakslag

- De rikaste fem procenten av världens befolkning har en inkomst som är 114 gånger större än inkomsten för de fattigaste fem procenten av världens befolkning.
- Under 1990-talet ökade antalet extremt fattiga människor i Afrika söder om Sahara från 242 till 300 miljoner.
- I Central- och Östeuropa och länderna i forna Sovjetunionen minskade inkomsten per capita med 2,4 % per år under 90-talet. I Afrika söder om Sahara var minskningen 0,3 %.
- 20 länder i Afrika söder om Sahara med drygt hälften av

regionens befolkning är fattigare i dag än de var 1990. 23 länder är fattigare än de var 1975.

- 72 % av Internetanvändarna bor i de rika OECD-länderna med 14 % av världens befolkning. 164 miljoner bor i USA.

HÄLSA OCH UTBILDNING

Framsteg

- Sedan 1990 har 800 miljoner människor i världen fått bättre tillgång till vatten och 750 miljoner fått bättre sanitet.
- 57 länder med totalt hälften av jordens befolkning har halverat hungern eller är på väg att göra det till år 2015.
- En del utvecklingsländer har gjort framsteg i kampen mot hiv/aids. Uganda minskade förekomsten av hiv från 14 % i början av 1990-talet till omkring 8 % i slutet av 90-talet.
- Mellan 1970 och 2000 minskade dödligheten bland barn under fem år från 96 till 56 dödsfall per 1.000 levande födda.
- Globalt sett ökade inskrivningen i grundskolan från 80 % 1990 till 84 % 1998.
- 51 länder med 41 procent av världens befolkning har nått eller är på väg att nå målet allmän grundutbildning.
- 90 länder med drygt 60 % av världens befolkning har nått/är på väg att nå målet att könsdiskriminering i grundskolan ska vara avskaffad 2015 – drygt 80 länder när det gäller gymnasieskolan.

Bakslag

- Vaccineringen av barn mot de vanligaste barnsjukdomarna har minskat till under 50 % i Afrika söder om Sahara.
- Med nuvarande insatsnivåer kommer det att ta mer än 130 år att utrota hungern i världen.
- Vid slutet av 2000 hade närmare 22 miljoner människor dött av aids, 13 miljoner barn hade förlorat sin mor eller båda

föräldrarna i aids och drygt 40 miljoner människor hade hiv. Av dessa bodde 90 % i utvecklingsländerna varav 75 % i Afrika söder om Sahara.

- Varje dag dör mer än 30.000 barn i sjukdomar som kan förebyggas.
- Runt om i världen ”saknas” 100 miljoner kvinnor som skulle ha levat om de inte blivit offer för barnamord, försummelse eller abort av flickfoster.
- Varje år dör mer än 500.000 kvinnor i samband med graviditeter och förlossningar.
- 113 miljoner barn går inte i skolan, 97 % av dem bor i utvecklingsländer.
- 93 länder med 39 % av världens befolkning har inga data på inskrivning i grundskolan.
- 60 % av barnen som inte går i grundskola är flickor.
- Av omkring 854 miljoner ej läs- och skrivkunniga i världen är 544 miljoner kvinnor.

FRED OCH PERSONLIG SÄKERHET

Framsteg

- 38 fredsbevarande operationer har upprättats sedan 1990, jämfört med 16 mellan 1946 och 1989.
- När 60 länder hade ratificerat stadgan för Internationella brottmålsdomstolen i april 2002 inrättades en permanent domstol för brott mot mänskligheten.
- Omkring 1.400 icke statliga grupper och organisationer har bidragit till att 1997-års konvention som förbjuder minor har ratificerats av 123 stater.

Bakslag

- Folkmord begicks i Europa och Afrika med 200.000 människor

dödade i Bosnien 1992-95 och 500.000 i Rwanda 1994.

- Nya former av internationell terrorism ledde till att omkring 3.000 människor från drygt 80 länder dog i attacken mot World Trade Centre i New York den 11 september 2001.
- Stora länder som Kina, Ryssland och USA har inte ratificerat minkonventionen.
- 90 länder är fortfarande svårt drabbade av landminor som 15.000-20.000 människor blir offer för varje år.

Samarbetsområden för EU och FN.

Från www.sfn.se 050507

Konfliktförebyggande och krishantering

Utvecklingen av samarbetet mellan EU och FN när det gäller konfliktförebyggande och krishantering diskuteras för närvarande. Detta är klassiska FN-områden där FN har lång erfarenhet och stort kunnande. För FN utgör upprättandet av internationell fred och säkerhet ett huvudmål. Dessa är centrala frågor även för EU som också har god erfarenhet av att försöka förebygga konflikter. Den europeiska säkerhets- och försvarspolitikerna är under utveckling, bland annat genom att bygga upp en internationell krishanteringsstyrka. Ett ökat samarbete mellan EU och FN bidrar till ökad samordning och effektivitet av båda organisationernas insatser på dessa områden.

* Läs mer om EU och FN:s samarbete gällande konfliktförebyggande och krishantering »

Mänskliga rättigheter

Respekten för mänskliga rättigheter och de grundläggande friheterna är en hörnsten i EU:s utrikespolitik. Unionen är mycket engagerad på global och nationell nivå för att främja och skydda de mänskliga rättigheterna. EU fäster stor vikt vid arbetet i FN och spelar en aktiv roll i FN:s kommission för mänskliga rättigheter och i generalförsamlingens tredje utskott. EU-länderna samarbetar genom att lägga fram resolutionsförslag och avge förklaringar samt genom att uttala sig om situationen i enskilda länder och när det gäller tematiska frågor. EU stödjer även inrättandet av Internationella brottsmålsdomstolen (ICC).

* Läs mer om EU och FN:s samarbete gällande mänskliga rättigheter»

Fattigdomsbekämpning och utvecklingssamarbete

EU är världens största givare av utvecklingsbistånd. EU är även en av de största finansiärerna av FN:s program, underorgan och fonder. Att intensivifiera och stärka förbindelserna med FN när det gäller fattigdomsbekämpning och utvecklingssamarbete är således högt prioriterat av EU. Samarbetet mellan EU och FN kommer framöver att byta skepnad från ett projektbaserat samarbete till ett mer systematiskt programsamarbete. Diskussioner pågår för närvarande om hur den kompetens som FN-organen besitter på bästa sätt kan bidra till genomförandet av EU:s utvecklingsmål.

* Läs mer om EU och FN:s samarbete gällande fattigdomsbekämpning och utvecklingssamarbete »

Miljö och hållbar utveckling

Många av dagens viktiga miljöfrågor har en global dimension. Miljöpolitiken i EU styrs alltmer av denna globala aspekt. EU anser att befintliga internationella miljöorgan måste stärkas, ges ökad tyngd och effektiviseras. Särskild vikt läggs vid FN:s miljöprogram, UNEP. En av EU prioriterad fråga är höstens världstoppmöte om hållbar utveckling i Johannesburg och Unionen spelar en aktiv roll i förberedelserna av detta FN-toppmöte. En annan miljöfråga där EU är starkt engagerad är klimatförändringarna och EU arbetar aktivt för att så många länder som möjligt ratificerar Kyotoprotokollet. EU stöder flertalet av FN:s konventioner på miljöområdet, exempelvis är medlemsstaterna parter i FN:s konvention om biologisk mångfald.

* Läs mer om EU och FN:s samarbete gällande miljö och hållbar utveckling »

ÄNDRAD 2005-05-03

040302: De mänskliga rättigheterna.

Från utrikesdepartementets hemsida på internet.

FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna

Förenta Nationernas generalförsamling antog och kungjorde den 10 december 1948 en allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna.

Omedelbart efter denna historiska händelse uppmanade generalförsamlingen alla medlemsstater att offentliggöra förklaringens text och att "göra den spridd, känd, läst och förstådd framför allt i skolor och andra undervisningsinstitutioner utan hänsyn till olika länders eller regioners politiska förhållanden".

INLEDNING

Enär erkännandet av det inneboende värdet hos alla medlemmar av människosläktet och av deras lika och oförytterliga rättigheter är grundvalen för frihet, rättvisa och fred i världen,

enär ringaktning och förakt för de mänskliga rättigheterna lett till barbariska gärningar, som upprört mänsklighetens samvete, och enär skapandet av en värld, där människorna åtnjuta yttrandefrihet, trosfrihet samt frihet från fruktan och nöd, kungjorts som folkens högsta strävan,

enär det är väsentligt för att icke människan skall tvingas att som en sista utväg tillgripa uppror mot tyranni och förtryck, att de mänskliga rättigheterna skyddas genom lagens överhöghet,

enär det är väsentligt att främja utvecklandet av vänskapliga förbindelser mellan nationerna,

enär Förenta Nationernas folk i stadgan ånyo uttryckt sin tro på de grundläggande mänskliga rättigheterna, den enskilda människans värdighet och värde samt männens och kvinnornas lika rättigheter, ävensom beslutat främja socialt framåtskridande och bättre levnadsvillkor under större frihet,

enär medlemsstaterna åtagit sig att i samverkan med Förenta Nationerna säkerställa allmän och effektiv respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna,

enär en gemensam uppfattning av dessa fri- och rättigheters innebörd är av största betydelse för uppfyllandet av detta åtagande,

kungör GENERALFÖRSAMLINGEN

denna

ALLMÄNNA FÖRKLARING OM DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

såsom en gemensam riktlinje för alla folk och alla nationer, på det att varje individ och varje samhällsorgan må med denna förklaring i åtanke ständigt sträva efter att genom undervisning och uppfostran befordra respekten för dessa fri- och rättigheter samt genom framstegsfrämjande inhemska och internationella åtgärder säkerställa deras allmänna och verksamma erkännande och tillämpning såväl bland folken i medlemsstaterna som bland folken i områden under deras överhöghet.

Artikel 1.

Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De är utrustade med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av broderskap.

Artikel 2.

Envar är berättigad till alla de fri- och rättigheter, som uttalas i denna förklaring, utan åtskillnad av något slag, såsom ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt.

Ingen åtskillnad må vidare göras på grund av den politiska, juridiska eller internationella ställning, som intages av det land eller område, till vilket en person hör, vare sig detta land eller område är oberoende, står under förvaltarskap, är icke-självstyrande eller är underkastat någon annan begränsning av sin suveränitet.

Artikel 3.

Envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.

Artikel 4.

Ingen må hållas i slaveri eller trälldom; slaveri och slavhandel i alla dess former är förbjudna.

Artikel 5.

Ingen må utsättas för tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Artikel 6.

Envar har rätt att allestädes erkännas som person i lagens mening.

Artikel 7.

Alla är lika inför lagen och är utan åtskillnad berättigade till lika skydd från lagens sida. Alla är berättigade till lika skydd mot varje åtskillnad i strid med denna förklaring och mot varje framkallande av sådan åtskillnad.

Artikel 8.

Envar har rätt till verksam hjälp från sitt lands behöriga domstolar mot handlingar, som kränker de grundläggande rättigheter, vilka tillkommer honom genom lag eller författning.

Artikel 9.

Ingen må godtyckligt anhållas, fängslas eller landsförvisas.

Artikel 10.

Envar är under full likställdhet berättigad till rättvis och offentlig rannsaking inför oavhängig och opartisk domstol vid fastställandet av såväl hans rättigheter och skyldigheter som varje anklagelse mot honom för brott.

Artikel 11.

1. Envar, som blivit anklagad för straffbar gärning, har rätt att betraktas som oskyldig, till dess hans skuld blivit lagligen fastställd vid offentlig rättegång, under vilken han åtnjutit alla för sitt försvar nödiga garantier.

2. Ingen må dömas för handling eller underlåtenhet, som vid tidpunkten för dess begående icke var straffbar enligt inhemsk eller internationell rätt. Ej heller må högre straff utmätas än vad som var tillämpligt vid tidpunkten för den straffbara gärningens begående.

Artikel 12.

Ingen må utsättas för godtyckliga ingripanden i fråga om privatliv, familj, hem eller korrespondens, ej heller angrepp på heder och anseende. Envar har rätt till lagens skydd mot sådana ingripanden eller angrepp.

Artikel 13.

1. Envar har rätt att inom varje stats gränser fritt förflytta sig och välja sin vistelseort.

2. Envar har rätt att lämna varje land, inbegripet sitt eget, och att återvända till sitt eget land.

Artikel 14.

1. Envar har rätt att i andra länder söka och åtnjuta fristad från förföljelse.

2. Denna rätt må icke åberopas vid laga åtgärder, reellt grundade på icke-politiska brott eller på handlingar, som strider mot Förenta Nationernas ändamål och grundsatser.

Artikel 15.

1. Envar har rätt till en nationalitet.

2. Ingen må godtyckligt berövas sin nationalitet eller förmenas rätten att ändra nationalitet.

Artikel 16.

1. Fullvuxna män och kvinnor har rätt att utan någon inskränkning på grund av sin ras, nationalitet eller religion ingå äktenskap och bilda familj. De äga lika rättigheter vid giftermål, under äktenskap och vid äktenskaps upplösning.

2. Äktenskap må ingås endast med de blivande makarnas fria och fullständiga samtycke.
3. Familjen är den naturliga och grundläggande enheten i samhället och äger rätt till skydd från samhället och staten.

Artikel 17.

1. Envar har rätt att äga egendom såväl ensam som i förening med andra.
2. Ingen må godtyckligt berövas sin egendom.

Artikel 18.

Envar har rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Denna rätt innefattar frihet att byta religion eller tro och att ensam eller i gemenskap med andra offentligt eller enskilt utöva sin religion eller tro genom undervisning, andaktsövningar, gudstjänst och iakttagande av religiösa sedvänjor.

Artikel 19.

Envar har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet för envar att utan ingripanden hysa åsikter och frihet att söka, mottaga och sprida upplysningar och tankar genom varje slags uttrycksmedel och utan hänsyn till gränser.

Artikel 20.

1. Envar har rätt till frihet i fråga om fredliga möten och sammanslutningar.
2. Ingen må tvingas att tillhöra en sammanslutning.

Artikel 21.

1. Envar har rätt att ta del i sitt lands styrelse direkt eller genom fritt valda ombud.

2. Envar har rätt till lika tillträde till allmän tjänst i sitt land.
3. Folkets vilja skall utgöra grundvalen för statsmakternas myndighet. Denna vilja skall uttryckas i periodiska och verkliga val, vilka skall äga rum med tillämpning av allmän och lika rösträtt samt hemlig röstning eller likvärdiga fria röstningsförfaranden.

Artikel 22.

Envar äger i sin egenskap av samhällsmedlem rätt till social trygghet och är berättigad till att de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, som är oundgängliga för hans värdighet och för en fri utveckling av hans personlighet, förverkligas genom nationella åtgärder och mellanfolkligt samarbete med hänsyn tagen till varje stats organisation och resurser.

Artikel 23.

1. Envar har rätt till arbete, till fritt val av sysselsättning, till rättvisa och tillfredsställande arbetsförhållanden och till skydd mot arbetslöshet.
2. Envar har utan åtskillnad rätt till lika lön för lika arbete.
3. Envar, som arbetar, har rätt till rättvis och tillfredsställande ersättning, som tillförsäkrar honom själv och hans familj en människovärdig tillvaro och som, där så är nödvändigt, kompletteras med andra medel för socialt skydd.
4. Envar har rätt att bilda och ansluta sig till fackföreningar till skydd för sina intressen.

Artikel 24.

Envar har rätt till vila och fritid, innefattande rimlig begränsning av arbetstiden och regelbunden semester med bibehållen lön.

Artikel 25.

1. Envar har rätt till en levnadsstandard, som är tillräcklig för hans egen och hans familjs hälsa och välbefinnande, däri inbegripet föda,

kläder, bostad, hälsovård och nödvändiga sociala förmåner, vidare rätt till trygghet i händelse av arbetslöshet, sjukdom, invaliditet, makes död, ålderdom eller annan förlust av försörjning under omständigheter, över vilka han icke kunnat råda.

2. Mödrar och barn är berättigade till särskild omvårdnad och hjälp. Alla barn, vare sig födda inom eller utom äktenskap, skall åtnjuta samma sociala skydd.

Artikel 26.

1. Envar har rätt till undervisning. Undervisningen skall vara kostnadsfri, åtminstone på de elementära och grundläggande stadierna. Den elementära undervisningen skall vara obligatorisk. Yrkesundervisning och teknisk undervisning skall vara allmänt tillgänglig. Den högre undervisningen skall stå öppen i lika mån för alla på grundval av deras duglighet.

2. Undervisningen skall syfta till personlighetens fulla utveckling och till att stärka respekten för människans grundläggande fri- och rättigheter. Undervisningen skall främja förståelse, tolerans och vänskap mellan alla nationer, rasgrupper och religiösa grupper samt befördra Förenta Nationernas verksamhet för fredens bevarande.

3. Rätten att välja den undervisning, som skall ges åt barnen, tillkommer i främsta rummet deras föräldrar.

Artikel 27.

1. Envar har rätt att fritt taga del i samhällets kulturella liv, att njuta av konsten samt att bli delaktig av vetenskapens framsteg och dess förmåner.

2. Envar har rätt till skydd för de moraliska och materiella intressen, som härröra från varje vetenskapligt, litterärt eller konstnärligt verk, till vilket han är upphovsman.

Artikel 28.

Envar har rätt till en social och internationell ordning, i vilken de fri- och rättigheter, som uttalas i denna förklaring, till fullo kan förverkligas.

Artikel 29.

1. Envar har plikter mot samhället, i vilket den fria och fullständiga utvecklingen av hans personlighet ensamt är möjlig.

2. Vid utövandet av sina fri- och rättigheter må envar underkastas endast sådana inskränkningar, som blivit fastställda i lag i uteslutande syfte att trygga tillbörlig hänsyn till och respekt för andras fri- och rättigheter samt för att tillgodose det demokratiska samhällets rättmätiga krav på moral, allmän ordning och allmän välfärd.

3. Dessa fri- och rättigheter må i intet fall utövas i strid med Förenta Nationernas ändamål och grundsatser.

Artikel 30.

Intet i denna förklaring må tolkas såsom innebärande rättighet för någon stat, grupp eller person att ägna sig åt verksamhet eller utföra handling, som syftar till att omintetgöra någon av häri uttalade fri- och rättigheter.

Mänskliga rättigheter i världens länder (Från UD)

Utrikesdepartementet sammanställer sedan några år tillbaka årliga rapporter om de mänskliga rättigheterna i världens länder. 2003-års rapporter publicerades den 23 januari 2004. Det är andra året som UD offentliggör dessa rapporter.

Förord av utrikesminister Laila Freivalds

De mänskliga rättigheterna är en central del av svensk utrikespolitik. Stärkandet av de mänskliga rättigheterna är en förutsättning för hållbar utveckling i världens länder, och bidrar till att förebygga konflikter inom och mellan länder.

Som ett led i en aktiv politik för de mänskliga rättigheterna sammanställer UD årliga rapporter om situationen i enskilda länder. Förra året valde UD att för första gången göra dessa rapporter offentliga. Bakgrunden var att vi ville göra materialet tillgängligt för den allt större krets aktörer – organisationer och företag såväl som enskilda – som intresserar och engagerar sig för frågor om mänskliga rättigheter.

Reaktionerna på publiceringen av rapporterna har varit övervägande positiva. Den har stimulerat till utbyte med en rad olika aktörer både i Sverige och – genom Sveriges ambassader – i utlandet. Min förhoppning är att dialogen skall fortsätta när vi nu publicerar en ny omgång rapporter avseende det år som just nått sitt slut.

Det stora flertalet av världens länder gör stegvisa framsteg mot en större respekt för de mänskliga rättigheterna. I vissa länder har förbättringarna varit väldigt stora under senare år. Samtidigt får man konstatera att de internationella överenskommelserna om mänskliga rättigheterna fått litet eller inget genomslag i andra länder. Sverige fortsätter att aktivt verka för en ökad respekt för det ramverk av gemensamma värderingar som länderna tillsammans har byggt upp inom ramen för FN och andra internationella organ.

Laila Freivalds
Utrikesminister

Europa och Centralasien

http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/page/index.cgi?module_instance=1&action=page_show&id=35

Mellanöstern och Nordafrika

http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/page/index.cgi?module_instance=1&action=page_show&id=40

Afrika söder om Sahara

http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/page/index.cgi?module_instance=1&action=page_show&id=37

Asien och Oceanien

http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/page/index.cgi?module_instance=1&action=page_show&id=39

Nordamerika, Latinamerika och Karibien

http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/page/index.cgi?module_instance=1&action=page_show&id=38

Om rapporterna

http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/page/index.cgi?module_instance=1&action=page_show&id=34

Sök bland rapporterna

http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/search/?module_instance=2&top_id=15&nav_id=17

Samtliga rapporter i bokstavsordning

http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/document/?module_instance=1&action=show_category&id=37&language_selection=0&nav_id=16&top_id=15&module_name=document

Europa och Centralasien

- » Albanien
- » Andorra
- » Armenien
- » Azerbajdzjan
- » Belgien
- » Bosnien-Hercegovina
- » Bulgarien
- » Cypern
- » Danmark
- » Estland
- » Finland
- » Frankrike
- » Georgien
- » Grekland
- » Irland
- » Island
- » Italien
- » Kazakstan
- » Kirgizistan
- » Kosovo
- » Kroatien
- » Lettland
- » Liechtenstein
- » Litauen
- » Luxemburg
- » Makedonien
- » Malta
- » Moldavien
- » Nederländerna
- » Norge
- » Polen
- » Portugal
- » Rumänien
- » Ryska Federationen (Ryssland)
- » San Marino
- » Schweiz
- » Serbien och Montenegro
- » Slovakien
- » Slovenien
- » Spanien
- » Storbritannien
- » Sverige

- » Tadzjikistan
- » Tjeckien
- » Turkiet
- » Turkmenistan
- » Tyskland
- » Ukraina
- » Ungern
- » Uzbekistan
- » Vitryssland
- » Österrike

Mellanöstern och Nordafrika

- » Algeriet
- » Bahrain
- » Egypten
- » Förenade Arabemiraten
- » Irak
- » Iran
- » Israel och de ockuperade områdena
- » Jordanien
- » Kuwait
- » Libanon
- » Libyen
- » Marocko
- » Oman
- » Palestinska områdena
- » Qatar
- » Saudiarabien
- » Syrien
- » Tunisien
- » Västsahara

Afrika (söder om Sahara)

- » Angola
- » Benin
- » Botswana
- » Burkina Faso
- » Burundi
- » Centralafrikanska Republiken
- » Djibouti
- » Ekvatorialguinea
- » Elfenbenskusten

- » Eritrea
- » Etiopien
- » Gabon
- » Gambia
- » Ghana
- » Guinea-Bissau
- » Guinea-Conacry
- » Kamerun
- » Kap Verde
- » Kenya
- » Komorerna
- » Kongo, Demokratiska Republiken
- » Kongo, Republiken (Kongo-Brazzaville)
- » Lesotho
- » Liberia
- » Madagaskar
- » Malawi
- » Mali
- » Mauretanien
- » Mauritius
- » Mocambique
- » Namibia
- » Niger
- » Nigeria
- » Rwanda
- » Sao Tomé e Príncipe
- » Senegal
- » Seychellerna
- » Sierra Leone
- » Somalia
- » Sudan
- » Swaziland
- » Sydafrika
- » Tanzania
- » Tchad
- » Togo
- » Uganda
- » Zambia
- » Zimbabwe

Asien och Oceanien

- » Afghanistan

- » Australien
- » Bangladesh
- » Bhutan
- » Brunei
- » Burma (Myanmar)
- » Fiji
- » Filippinerna
- » Hongkong
- » Indien
- » Indonesien
- » Japan
- » Kambodja
- » Kina
- » Korea, Demokratiska Folkrepubliken (Nordkorea)
- » Korea, Republiken (Sydkorea)
- » Laos
- » Macau
- » Malaysia
- » Maldiverna
- » Marshallöarna
- » Mikronesien
- » Mongoliet
- » Nepal
- » Nya Zeeland
- » Pakistan
- » Palau, Republiken
- » Papua Nya Guinea
- » Salomonöarna
- » Samoa
- » Singapore
- » Sri Lanka
- » Taiwan
- » Thailand
- » Tonga
- » Vanuatu
- » Vietnam
- » Östtimor

Nordamerika, Latinamerika och Karibien

- » Antigua och Barbuda
- » Argentina

- » Bahamas
- » Barbados
- » Belize
- » Bolivia
- » Brasilien
- » Chile
- » Colombia
- » Costa Rica
- » Dominica
- » Dominikanska Republiken
- » Ecuador
- » El Salvador
- » Grenada
- » Guatemala
- » Guyana
- » Haiti
- » Honduras
- » Jamaica
- » Kanada
- » Kuba
- » Mexiko
- » Nicaragua
- » Panama
- » Paraguay
- » Peru
- » St Kitts och Nevis
- » St Lucia
- » St Vincent och Grenadinerna
- » Trinidad och Tobago
- » Uruguay
- » USA
- » Venezuela

Mänskliga rättigheter i USA 2003

Utrikesdepartementet

1. Sammanfattning av MR-läget

Den amerikanska författningen ger ett omfattande skydd åt de mänskliga rättigheterna (MR). En kombination av statliga institutioner, självständiga domstolar, enskilda organisationer och fria media försvarar individens och olika minoriteters rättigheter. USA ser sig självt som ett föregångsland i dessa frågor.

MR-läget i USA är på det hela taget gott. Vissa påpekanden bör ändå göras. Flera av de viktigaste internationella MR-instrumenten har av olika skäl inte ratificerats av USA och så lär knappast heller ske inom överskådlig tid. I de fall MR-konventioner har ratificerats har betydande reservationer gjorts.

Det amerikanska dödsstraffet är den enskilt mest uppmärksammade frågan. Det återinfördes 1976 och den 1 september i år väntade 3517 personer på att avrättas. 85 av dem (dvs 2,4 %) var minderåriga när de begick sina respektive brott. I ett uppmärksammat fall beslutade Högsta domstolen emellertid i juni 2002 att avrättning av mentalt handikappade inte är förenlig med konstitutionen. Samma månad beslöt Högsta Domstolen att det inte var förenligt med konstitutionen att en domare enbart, snarare än en jury, beslutar om ett dödsstraff är tillämpligt eller inte. I oktober 2002 avvisade domstolen en begäran om att behandla frågan om avrättning av minderåriga förbrytare.

Dödsstraffet har ett starkt stöd i USA. Sedan ett par år pågår dock en intensifierad debatt i frågan.

Kampen mot terrorismen har också medfört en ökad debatt om inskränkningar av de medborgerliga fri- och rättigheterna. Genom skärpt lagstiftning (bl.a. USA Patriot Act of 2001) har statens befogenheter att avlyssna och frihetsberöva utökats. Främst har behand-

lingen av immigranternas rättssäkerhet uppmärksammats av ett antal människorättsorganisationer. Även amerikanska medborgares behandling har ifrågasatts. Principfrågan rör balansen mellan den nationella säkerheten och skyddet av individens rättigheter. F n pågår en debatt i kongressen om vissa förändringar i lagstiftningen. Dels föreligger förslag från administrationen om ytterligare skärpningar (den s k Patriot Act II), dels ett partiöverskridande lagförslag om begränsningar i statens rättigheter kring bl a avlyssningar, "The Security and Freedom Ensured (SAFE) Act."

Polisbrutalitet, överfulla fängelser och övergrepp mot fångar är andra problem som ägnas fortsatt uppmärksamhet.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala MR-konventionerna

Ratificering av internationella avtal och konventioner kräver godkännande av senaten med 2/3 majoritet. Oberoende av majoritetsförhållanden råder en allmänt skeptisk inställning till internationella avtal och konventioner i senaten, med motiveringen att de begränsar det egna landets suveränitet och handlingsfrihet.

Med undantag av de två tilläggsprotokollen till barnkonventionen och ILO:s konvention mot de värsta formerna av barnarbete har inga större MR-konventioner ratificerats de senaste åren.

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter undertecknades 1977 och ratificerades 1992 med en rad reservationer mot flera av konventionens centrala bestämmelser, t ex förbudet mot dödsstraff för minderåriga och principen att konventionen har företräde framför nationell lagstiftning. USA har inte undertecknat eller ratificerat de fakultativa protokollen om enskild klagorätt och om avskaffande av dödsstraffet.

Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter undertecknades 1977 och översändes till senaten för godkännande 1978, men har fortfarande inte ratificerats. Det finns i USA en skepsis mot tanken på att i lag garantera ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Utsikterna för en snar ratifikation av konventionen är därför små.

Konventionen mot rasdiskriminering undertecknades 1966 och ratificerades 1994 med en rad reservationer. I september 2000 presenterade USA sin första rapport till konventionskommittén. Kommittén berömde rapporten för dess uppriktighet, men kritiserade USA för att inte tillräckligt respektera konventionens anda i nationell lagstiftning.

Konventionen mot diskriminering av kvinnor undertecknades 1980 och översändes till senaten för godkännande i november samma år, men har inte ratificerats. Många senatorer ställer sig kritiska bl.a. till att konventionen gör kvinnans ställning till en statlig angelägenhet. Senatens utrikesutskott röstade dock i år för att sända frågan om ratificering vidare till hela senaten.

Konventionen om barnets rättigheter undertecknades 1995, men USA har inte ratificerat denna. Den möter hårt motstånd i senaten, där ett antal ledamöter anser att konventionen inkräktar på familjens helgd och relationen mellan föräldrar och barn. Konventionen reglerar förhållanden som i USA ofta hamnar inom delstaternas eller kommunernas jurisdiktion.

1 juli ratificerade senaten dock de två fakultativa tilläggsprotokollen om skydd av barn i väpnade konflikter och om barnhandel.

Konventionen mot tortyr undertecknades 1988 och ratificerades 1994 med en rad reservationer. USA inlämnade hösten 1999 den första

rapporten till konventionskommittén. Nästa rapporttillfälle är år 2004. Interamerikanska MR-konventionen undertecknades 1977, men har inte ratificerats. Konventionen innehåller många för USA problematiska element, t.ex. att mänskligt liv börjar vid befruktningen, vilket står i strid med rätten till abort i USA, samt hårda skrivningar mot dödsstraffet.

Flyktingkonventionen har varken undertecknats eller ratificerats av USA, som däremot anslutit sig till 1967 års protokoll om flyktingar. ILO:s konventioner: USA har med hänvisning till uppdelningen i federal resp delstatlig lagstiftning hävdats svårigheter att ratificera

ILO:s konventioner. I dagsläget har USA ratificerat 14 konventioner. Av de åtta s.k. Core Labor Standards har konventionen 182 "mot de värsta formerna av barnarbete" ratificerats. Konventionen 111, om diskriminering i arbetslivet, är inte ratificerad, men skulle mot bakgrund av nuvarande lagstiftning kunna ratificeras.

Efter flera års eftersläpning har USA nu i tid börjat lämna in de periodiska rapporterna knutna till respektive konvention. Förklaringen till förseningarna har främst varit byråkratiska. Det har visat sig vara en tidsödande och komplicerad uppgift att samla in underlag från samtliga inblandade myndigheter. Ansvaret för denna samordning vilar nu på State Departments rättsavdelning.

MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Det förekommer inga av statsmakten sanktionerade politiska mord,

avrättningar utan föregående rättsligt förfarande eller s.k. försvinnanden. Det förekommer heller inget slaveri eller slaveriliknande förhållanden.

Polisbrutalitet kvarstår som ett av de mest uppmärksammade MR-problemen även om det under det senaste året uppmärksammats mindre på fokus på förändringarna i och med Patriot Act. Både Amnesty International och Human Rights Watch rapporterar kontinuerligt i frågan. Enskilda incidenter av bl. a. misshandel, obefogade skottlossningar och onödigt brutala ingrepp, har förekommit i polisdistrikt runtom landet. I vissa storstäder finns tecken på polisbrutalitet i större skala och att vissa minoritetsgrupper är mer utsatta än befolkningen i stort. Justitiedepartementet har agerat för att tvinga enskilda polisdistrikt, som uppvisat ett mönster av brutalt beteende, att genomföra reformer.

Amerikansk kriminalvård har en starkare betoning på bestraffning än rehabilitering och har höga straffsatser för våldsbrott. Vid utgången av år 2002 var ca 6,7 miljoner personer antingen i fängelse, under åtal eller villkorligt frigivna. Ca två miljoner av dessa satt i fängelse. Minoriteter, särskilt den svarta befolkningen, är överrepresenterade i fängelserna. Rättssystemets behandling av dessa grupper är därför en uppmärksam fråga.

I flertalet delstater är fängelserna överfulla, vilket bl. a. lett till en hög vålds- och övergreppsfrekvens mellan fångar. Human Rights Watch publicerade år 2001 en särskild studie om övergrepp mellan manliga fångar. Den 4 september i år trädde en ny lag i kraft för att motverka problemen – Prison Rape Elimination Act 2003. Det är den första lagen på federal nivå mot våldtäkter i fängelse.

Amnesty International och Human Rights Watch har också fortsatt uppmärksammat Maximum Security Prisons, där insynen uppges vara dålig och övergreppen många. Till följd av uppmärksamheten har vissa fängelser förändrat sina rutiner, t.ex. vad gäller bruk av elpistoler

(stun guns). Bl a beslutade nyligen en federal distriktsdomstol att omplacera allvarligt mentalsjuka från ett fängelse med maximal säkerhet (i Boscobel, Wisconsin).

4. Dödsstraff

Dödsstraffet återinfördes i USA 1976 och finns f.n. i 38 av 50 delstater. År 2001 hävdades också moratoriet mot federala avrättningar. Sedan 1976 och fram t.o.m. september 2003 har 859 dödsdömda avrättats. Under 2002 avrättades 71 personer - en ökning med 5 personer men fortfarande lägre än under senare delen av 90-talet. Hittills i år (per den 12 september 2003) har 55 personer avrättats. Den delstat som oftast tillämpat dödsstraffet sedan 1976 är med stor marginal Texas. Det senaste året följs Texas av Oklahoma, Alabama, North Carolina, Florida och Ohio. Sedan tidigare år har även Virginia och Missouri ett högt antal genomförande av dödstraffet.

I 16 av de 38 delstaterna är minimiåldern för dödsstraff 18 år, i fem är minimiåldern 17 år och i 17 delstater är minimiåldern 16 år eller ej fastställd. Av ca 3500 fångar på death row har ett 80-tal dömts som ungdomsbrottslingar. En tredjedel av dessa befinner sig i Texas. Sedan 1976 har 22 män avrättats för brott begångna som ungdomsbrottslingar. Det totala antalet mentalt handikappade som avrättats sedan 1976 är 35.

Avrättning av mentalt handikappade hamnade i fokus under förra året. I målet Atkins v. Virginia beslutade Högsta domstolen att dödsstraffet i dessa fall strider mot konstitutionens bestämmelse om cruel and unusual punishment. Flera utomstående aktörer – bl.a. EU – uppvakade domstolen i ärendet. Frågan om vem som är mentalt handikappad avgörs dock på delstatsnivå, vilket i praktiken innebär beslut av juryn i enskilda mål. I oktober avvisade domstolen en begäran om att behandla frågan om avrättning av minderåriga förbrytare är

förenlig med konstitutionen. Högsta Domstolens beslut i juni 2002 i Ring v. Arizona innebär att inte enbart en domare, snarare än en jury, kan besluta och bedöma om det föreligger så pass allvarliga omständigheter i ett rättsfall att påföljden kan bli dödsstraff.

Flera amerikanska MR-organisationer, som tillsammans bildar National Coalition to Abolish the Death Penalty, verkar för att skapa en inhemsk opinion mot dödsstraffet. Olika opinionsundersökningar har under det senaste året visat ett försvagat stöd för dödsstraffet (omkring 65%). Det är dock tillämpningen som ifrågasätts, snarare än principen.

Diskussionen tilltog år 2000 sedan Illinois dåvarande guvernör, George Ryan, hade infört ett moratorium med krav på att utreda dödsstraffets tillämpning. Moratoriet var ett resultat av att 13 dödsdömda fångar, genom DNA-tester, hade visat sig vara oskyldiga. En delstatlig utredning föreslog i april över 80 förändringar i processordningen, vilka kommer att begränsa användandet av dödsstraffet i Illinois.

Dåvarande guvernör i Maryland, Paris Glendening, införde i maj 2002 nya reformer efter att en studie av delstatens system för dödsstraff visat på bl a rasskillnader mellan interner dömda till döden och övriga interner. Proportionerligt fler personer från minoritetsgrupper döms till döden i jämförelse med vita för jämförbara svåra brott.

Den pågående debatten har också färgat av sig på det nationella planet. Den 1 oktober i år enades demokrater och republikaner i kongressen om ett lagförslag Advancing Justice Through DNA Technology Act of 2003. Förslaget förmodas antas före årets slut och skulle bl a innebära att federala fångar får ökad möjlighet att pröva sina fall med hjälp av DNA-tester. T o m mitten av september har 138 fångar på death row frisläppts p g a att DNA-tester bevisat dem oskyldiga. Trots detta finns ett solitt stöd för dödsstraffet, både inom

administrationen, i kongressen och bland allmänheten. Dödsstraffet blir därför med all sannolikhet kvar under överskådlig tid, och debatten handlar i första hand om att öka precisionen för när och hur dödsstraff utdöms och verkställs.

5. Rättssäkerhet

Delstatliga och federala domstolar åtnjuter självständighet i förhållande till den exekutiva makten. Presidenten nominerar dock domare till Högsta domstolen och federala distriktsdomstolar, vilket i regel sker på basis av politiska preferenser. Utnämningar till Högsta domstolen skall bekräftas av senaten. Det amerikanska domstolsväsendet har flera instanser för överklagan. Advokat kåren är självständig i förhållande till myndigheterna. Det finns inga skillnader mellan mäns och kvinnors tillgång till rättsväsendet.

Det finns ett militärt rättsväsende, men det kan inte lagföra civila personer. Militärer som begått brott utanför tjänsten kan ställas inför civil domstol.

I november 2001 beslutade presidenten att upprätta särskilda militära tribunaler som ett led i kriget mot terrorismen. Tanken är att dessa skall hantera terroristmisstänkta utlänningar. Denna typ av ad hoc tribunaler har använts tidigare i krigssituationer.

Beslutet väckte omfattande kritik, då riktlinjerna inte gav tillräckliga möjligheter för de åtalade att försvara sig eller att överklaga, trots att dödsstraff kan utdömas. Med anledning av denna kritik har riktlinjerna modererats. I mars i år fastställdes regelverket. Än så länge har ingen militär tribunal aktiverats men första fallet kan komma upp vid årsskiftet.

I samband med krigsinsatserna i Afghanistan har USA överfört mer än 600 utländska medborgare till den amerikanska militärbasen i Guantánamo, Kuba. Fångarnas situation har under året varit föremål

för uppmärksamhet från flera länder bl a Sverige, bl.a. avseende deras status enligt internationell rätt.. Det Internationella Röda Korset har i höst offentligt kritiserat förhållandena i Guantánamo och att fångarna kvarhålls utan möjlighet att få sin legala status prövad. Flera MR-organisationer har bett men inte fått tillstånd att besöka de fängslade.

6. Personlig frihet

Vad gäller frihetsberövanden har en rad MR-grupper och media uppmärksammat den anti-terroristlagstiftning som röstades igenom under namnet USA Patriot Act of 2001.

Den ger rätt att frihetsberöva utländska personer i upp till sju dagar utan att behöva gå till domstol. Om personen bedöms utgöra ett hot mot den nationella säkerheten kan denne hållas längre. Den gripne har under denna tid inte rätt till vare sig advokat eller att få veta vad han/hon står anklagad för. Vidare tillåts nu myndigheterna att i vissa fall avlyssna samtal mellan advokat och klient.

Under de första månaderna efter 11 september greps över 1200 immigranter på dessa grunder, varav merparten nu har släppts eller deporterats (ofta efter hemliga deportationsförhör). I ett par fall hålls amerikanska medborgare som av administrationen definierats som enemy combatants utan rätt till vare sig advokat eller kännedom om anklagelser.

Myndigheternas agerande har givit upphov till betydande juridisk aktivitet och domstolsväsendet har i ett par lägre instanser avvisat delar av administrationens argumentation. Principfrågan handlar om en avvägning mellan försvaret av den nationella säkerheten och individens rättigheter. Det är troligt att Högsta domstolen till slut kommer att få avgöra många av dessa ärenden.

Amerikanska medborgare är i princip förhindrade att resa till Kuba. Dispens efter ansökan ges dock normalt till kubanskfödda amerikaner, journalister, forskare, idrottsutövare, m.fl.

7. Straffrihet

Det amerikanska rättssamhället är väl utvecklat och straffrihet får inte förekomma. I enskilda fall av polisbrutalitet har det framkommit att brott initialt inte beivrats och bestraffats p.g.a. bristfälliga interna utredningar och motvilja bland polismän att samarbeta i utredningar av kolleger.

8. Yttrande- och mediafrihet m.m.

Den amerikanska yttrande- och mediafriheten är väl förankrad i den federala konstitutionen (First Amendment) och i delstatliga författningar. Media är oberoende och någon censur förekommer inte. Förenings-, församlings- och religionsfrihet råder, inklusive rätten att ansluta sig till politiska och fackliga organisationer eller religiösa samfund. Arbetsgivarens oinskränkta rätt att anställa och avskeda personal gör dock att anslutning till fackförening ofta motarbetas av arbetsgivare. I skydd av yttrande- och föreningsfriheten tillåts även rasistiska och statsfientliga organisationer. USA har ingen statsreligion.

9. De politiska institutionerna

USA är en förbundsrepublik bestående av 50 delstater med såväl vertikal (federal-delstatlig) som horisontell (verkställande-lagstiftande-dömande) maktfördelning. President väljs vart fjärde år. Val till representanthuset och 1/3 av senaten äger rum vartannat år. Valdeltagandet är allmänt lågt, ca 50% i presidentvalen. Det finns inga skillnader mellan mäns och kvinnors valbarhet.

Politisk pluralism med flerpartisystem (i praktiken ett tvåpartisystem) råder. Kostnaderna för valkampanjer har tenderat att öka de senaste årtiondena. Tydligare regler om kampanjfinansieringen har därför varit en uppmärksam fråga. Under 2002 har ny lagstiftning

på området införts. Bl.a. begränsas nu storleken på de bidrag som företag och privatpersoner kan ge till politiska partier.

Presidentvalet år 2000 satte fokus på svagheter i amerikansk valprocedur. Genom bristfälligt förfarande vid rösträkningen kom George Bushs valseger att ifrågasättas. Efter många turer på delstatsnivå (Florida) avgjordes valet först när USA:s Högsta domstol tog ställning mot ytterligare omräkning av valsedlar.

Som ett resultat av dessa problem antog kongressen i oktober 2002 ett omfattande lagpaket med reformer av valsystemet. Bl.a. skall 3.9 miljarder USD göras tillgängliga för att delstaterna skall kunna utbilda valförrättare, inköpa modern utrustning och uppdatera röstlängder.

EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

USA har såsom framkommit ovan inte ratificerat konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. I princip har dock alla befolkningsgrupper lika ekonomiska och sociala rättigheter, men i praktiken finns däremot stora skillnader, t.ex. vad gäller reella möjligheter till utbildning och regelbunden hälsovård.

10. Rätten till arbete

Diskriminering på basis av ras, kön, hudfärg, religion eller politisk åsikt är förbjuden. Minoritetsgrupper – särskilt svarta och latinamerikaner – är dock överrepresenterade inom låglöneyrken. Arbetsrätten regleras genom flera lagar från 1963 och framåt, bl.a. Civil Rights Act från 1964 och Equal Pay Act från 1963. Uppföljning av dessa lagar åligger The U.S. Equal Employment Opportunity Commission.

Arbetstiden är reglerad till 40 timmars arbetsvecka med lagstadgad rätt till ett femtioprocentigt lönetillägg för tid utöver denna. Minimilönen är enligt federal lag 5.15 USD/tim (vissa delstater ligger över

denna nivå). Fackföreningar har lagstadgad rätt att verka men det är vanligt att arbetsgivare försvårar fackföreningsbildning. Bl a utifrån avsaknad av lagstadgad anställningstrygghet, vilket gör att t ex arbetsgivaren kan avskeda fackföreningsorganisatörer, är organisationsgraden låg, 13 % år 2002 (8 % inom den privata sektorn och ca 30 % inom den offentliga). Inga lagstadgade ledigheter med betalning för exempelvis semester och sjukdom existerar. Där sådana förekommer sker det genom arbetsgivarens goda minne eller genom kollektivavtal, vilket omfattar ca 8 % på den privata sidan. USA har ej ratificerat ILO-konventionerna från 1987 och 1988 om organisations- och förhandlingsrätt. Strejkrätten är beskuren genom lagstadgad rätt för arbetsgivaren att anställa ersättningsarbetskraft under strejk. Fackföreningsrörelsen har i dagsläget ett försvagat men visst politiskt inflytande. Tvångsarbete förekommer ej. Vad avser särskilda gruppers situation på arbetsmarknaden hänvisas till avsnitt 14, 16, 17 och 19.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Amerikansk hälsovård håller överlag mycket hög standard. Hälsovården bedrivs huvudsakligen i privat regi och finansieras genom privata försäkringar hos den yrkesarbetande delen av befolkningen. Pensionärer och handikappade omfattas av en federalt finansierad sjukförsäkring (Medicare) som omfattar ca 40 miljoner personer. Medicare omfattar sjukvård, medan mediciner bekostas av den enskilda. För personer med extremt låga inkomster kan sjukvård erhållas genom Medicaid som finansieras gemensamt via federala och delstatliga budgetmedel. Medicaid omfattar ca 44 miljoner personer. Medicare och Medicaid utgör 17% respektive 16% av den federala budgeten.

Många anställda erhåller sjukförsäkring genom sina arbetsgivare, vilken finansieras via en kombination av egenavgifter och arbetsgivaravgifter. De senaste årens kraftigt ökade premier har inneburit att

en ökad andel av premien och självriskkostnaden belastat den enskilde.

Av USA:s drygt 280 miljoner invånare saknar ändå drygt 43 miljoner sjukförsäkring (även oförsäkrade har dock rätt till akutsjukvård och förlösningshjälp). Ca 8,5 miljoner barn betecknas som oförsäkrade i USA. De flesta fattiga barn har dock rätt till sjukförsäkring genom ett program kallat SCHIP (State Children's Health Insurance Program). Endast 2,3 miljoner får dock del av stödet.

12. Rätten till utbildning

Den grundläggande utbildningen på nio år är obligatorisk för alla barn från 6 till 15 år. Därefter finns möjlighet till tre års gymnasieutbildning (high school). Det finns både offentliga (avgiftsfria) och privata (avgiftsbelagda) alternativ. Det privata skolsystemet håller i allmänhet högre kvalitet än det offentliga, särskilt i de större städerna. Det genomsnittliga antalet barn per lärare är också lägre i privata skolor. Det förekommer inga skillnader mellan flickors och pojkers rätt till utbildning eller mellan olika befolkningsgrupper. Kvaliteten inom skolsystemet har under senare år blivit en viktig politisk fråga, vilket resulterade i reformlagstiftning under 2002.

Ifråga om högre utbildning finns både privata och delvis offentligt finansierade alternativ. De mest prestigefyllda universiteten är privata och avgifterna för enskilda studenter är höga. Olika typer av stipendier används för att motverka social snedrekrytering.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

De allmänna livsvillkoren för det stora flertalet amerikaner är goda eller t.o.m. mycket goda. USA:s BNP per capita är t.ex. betydligt högre än Sveriges. Den långa perioden av ekonomisk tillväxt har haft ett positivt inflytande på fattigdomstalen. Det återstår att se om denna tendens står sig om ekonomin fortsätter att stagnera. Andelen av befolkningen som hamnade under fattigdomsstrecket 2002 var 12,1 %, vilket var en höjning från 11,7 % 2001.

Den amerikanska staten garanterar varken bostad eller arbete. Enligt

vissa beräkningar finns det ca 750 000 hemlösa personer varje natt (600 000 enligt officiella källor). Inom loppet av ett år är nära tre miljoner personer hemlösa under någon period. Hemlöshet drabbar personer i olika kategorier, varav den snabbaste växande är familjer med barn, oftast unga ogifta mödrar.

OLIKA GRUPPERS SITUATION

14. Kvinnans ställning

Flera departement har avdelningar som bevakar kvinnofrågor, varav arbetsmarknadsdepartementets Women's Bureau kan nämnas. På utrikespolitikens område ansvarar State Departments Office of the Senior Coordinator for International Women's Issues, för kvinnofrågor. Vita huset har f.n. ingen särskild funktion eller representant för kvinnofrågor (vilket var fallet under Clinton).

Våld mot kvinnor är en fråga som står i särskilt fokus. 1994 antogs en lag, Violence against Women Act, som bl.a. förstärkte myndigheternas resurser och skapade nya program för att bekämpa våld mot kvinnor. Denna lag förlängdes sedan i oktober 2000. Justitiedepartementet har en särskild avdelning för att följa upp lagen.

År 2000 tillkom också Trafficking Victims Protection Act, för att bekämpa smuggling och exploatering av kvinnor och barn. Frågan om människohandel/trafficking är prominent och administrationen arbetar aktivt både nationellt och internationellt (se exempelvis president Bush tal i FN:s generalförsamling den 23 september 2003). Kvinnans politiska, ekonomiska och sociala position har successivt stärkts under de senaste årtiondena. Andelen kvinnor i näringslivet, på höga offentliga poster och i den akademiska världen har ökat. Antalet kvinnor i toppolitiken är dock lågt för ett utvecklat industriland. Av kongressens totalt 535 ledamöter är 13 % kvinnor. Den amerikanska regeringen har tre kvinnliga medlemmar (av totalt 14), på posterna

som inrikes-, arbetsmarknads- och jordbruksminister. Den tunga posten som nationell säkerhetsrådgivare innehas dock av en kvinna.

60% av kvinnorna över 16 år är verksamma på arbetsmarknaden. Motsvarande siffra för kvinnor i åldern 20-54 är där 75%. Löneklyftan mellan män och kvinnor minskar långsamt. 1960 tjänade en kvinna 60 cent för varje dollar en man fick i lön. År 2002 tjänade kvinnor i genomsnitt 78 % av mannens lön, en ökning med 2 procentenheter sedan 2001. Kvinnors rätt till lika lön för lika arbete skyddas bl.a. genom Equal Pay Act från 1963.

15. Barnets rättigheter

Barnets rättigheter respekteras i de flesta avseenden och det förekommer t.ex. inte något omfattande barnarbete eller någon handel med barn. Några gatubarn finns veterligen inte. Barnets rättigheter garanteras bl.a. i National Child Protection Act från 1993. Det kan dock noteras att USA inte ratificerat barnkonventionen, och att dödsstraffet i vissa delstater tillämpas även på minderåriga.

Vidare finns det öar av illegalt barnarbete, bl.a. inom jordbrukssektorn. Enligt Human Rights Watch arbetar varje år tusentals barn ute på fälten och i fruktodlingarna. De arbetar ofta tolvtimmarsdagar, tjänar mindre än minimilönen och riskerar att skadas. En övervägande del av dessa barnarbetare är latinamerikaner.

Rekryteringsåldern till landets väpnade styrkor är 17 år. Det har förekommit att 17-åringar har ingått i militära förband i strid, bl a i Desert Storm och Somalia. USA ratificerade 2001 tilläggsprotokollen till barnkonvention om skydd av barn i väpnade konflikter och om barnhandel.

Under våren trädde The PROTECT Act i kraft, vilket innebär att sexturism avseende barn är ett brott vare sig det sker inom eller utanför amerikanska gränser. Ett brott mot lagen kan ge upp till 30 års fängelse. I september tillämpades den nya lagen för första gången. I samband med lagen har Operation Predator, initierat av departementet för hemlandets säkerhet, efter tre månader resulterat i arrestering av mer än tusen pedofiler och sex offenders.

16. Olika befolkningsgruppers situation

Ingen av statsmakterna sanktionerad diskriminering förekommer. Minoriteters och ursprungsbefolkningens rättigheter är väl skyddade i lag. Det hindrar emellertid inte att vissa etniska grupper är ekonomiskt och socialt marginaliserade, vilket fortfarande är en explosiv fråga i USA.

För att främja dessa gruppers ekonomiska och sociala framsteg förekommer i vissa fall positiv särbehandling (Affirmative Action) på offentliga arbetsplatser, vid intagning till offentligt finansierade universitet eller vid offentlig upphandling. Detta system har under senare år ifrågasatts allt starkare och flera delstater har avvecklat det. I och med en uppmärksammas prövning i Högsta Domstolen i juni i år bekräftades universitetens rätt att behålla positiv särbehandling, samtidigt som vissa tekniska aspekter i vissa antagningsförfaranden inte godtogs.

17. Homosexuellas situation

De homosexuellas situation har under senare år fått ökad uppmärksamhet i USA. Det handlar bl.a. om rätten till öppen homosexualitet

inom försvarsmakten och huruvida organisationer har rätt att utesluta medlemmar på basis av sexuell läggning. Ett flertal MR-grupper verkar för att förbättra det juridiska skyddet för homosexuella. Bl.a. har man stött lagstiftning om Hate crimes, vilken har som syfte att göra våldsbrott, motiverade av ras, hudfärg och kön, till federala brott. Ett förslag om att förstärka denna lagstiftning med specifikt avseende på sexuell läggning togs upp i våras. Den behandlas f n i senatens lagutskott (Local Law Enforcement Enhancement Act).

Inom arbetslivet finns fortfarande brister vad gäller homosexuellas rättigheter. Det saknas t.ex. federal lagstiftning som uttryckligen förbjuder en arbetsgivare att avskeda en arbetstagare på basis av sexuell läggning. Ett förslag härom ligger i kongressen sedan förra året och har nyligen förts till utskottsbehandling. (Employment Non-

Discrimination Act). Endast 12 delstater (samt Washington D.C.) har lagstiftning som direkt förbjuder denna typ av diskriminering.

18. Flyktingars rättigheter

USA har inte anslutit sig till 1951 års flyktingkonvention. Enligt amerikansk uppfattning är den närmast skriven för europeiska förhållanden vid tiden efter andra världskriget. Däremot har USA anslutit sig till 1967 års protokoll om flyktingar.

USA är ett utpräglat immigrationsland, som lockar många flyktingar och asylsökande. Under 2002 invandrade omkring 1 miljon personer lagligen till USA, varav c:a 27.000 togs emot som flyktingar. (att jämföras med ca 90.000 åren dessförinnan). Ungefär 19.000 beviljades asyl under samma period, en fortsatt markant ökning från föregående år.

En ansökan om flyktingstatus vid inresan till USA bedöms först vid gränskontrollen av personal från immigrationsmyndigheten (INS). Ett beslut om direktavvisning kan överklagas till högre tjänsteman och, i sista hand, en immigrationsdomare. Om ansökan bedöms trovärdig inleds en process som ofta tar 6 månader. Det förekommer i ökande grad att asylsökande hålls frihetsberövade under denna period, vilket uppmärksammats av MR-grupper.

Under Irakkrigetets första skede – perioden mars-april 2003 genomförde det nya departementet för hemlandets säkerhet (Homeland Security Department) ett program för automatiskt frihetsberövande av asylsökande från 33 olika länder. Programmet avslutades i april efter kritik. För personer som befinner sig i USA och söker asyl vid ett INS-kontor finns rätt till överklagan i domstol och möjlighet att anlita juridiskt biträde.

19. Funktionshindrades situation

De funktionshindrade ges långtgående skydd mot diskriminering på arbetsmarknaden genom en lag från 1990 (Americans with Disabilities Act). Vad avser diskriminering på arbetsmarknaden trädde lagen i kraft 1992 respektive 1994, beroende på antalet anställda i

företaget. Lagen föreskriver vidare att offentliga lokaler, både existerande och nya byggnader, och allmänna transportmedel skall anpassas till funktionshindrade.

Enligt officiella källor kvarstår i praktiken stora skillnader mellan funktionshindrade och icke-funktionshindrade beträffande bl.a. arbete, utbildning och inkomst. Endast 30% av de funktionshindrade i arbetsför ålder (18-64 år) har deltids- eller heltidsarbete. De funktionshindrade har också kortare utbildning och lägre årsinkomst. För att råda bot på dessa skillnader föreslog president Bush förra året ett New Freedom Initiative. Förslaget ligger i utskottsbehandling i kongressen sedan i mars i år. Förslaget innebär bl.a. satsningar på tekniska hjälpmedel, särskilda utbildningsprogram, bättre möjligheter till lån för husköp, och möjligheter att arbeta från hemmet.

ÖVRIGT

20. Oberoende MR-organisationer

Ett stort antal oberoende MR-organisationer verkar fritt och har en icke obetydlig inverkan på opinionsbildningen. Bland de större och mer välkända kan nämnas American Civil Liberties Union, Amnesty International och Human Rights Watch. En koalition av enskilda organisationer, National Coalition to Abolish the Death Penalty, arbetar för att avskaffa dödsstraffet. Lawyers Committee for Human Rights följer särskilt rättssäkerhetssituationen efter 11 september 2001

21. Fältverksamhet eller rådgivning på MR-området

Olika FN-rapportörer på MR-området har besökt USA de senaste åren, bl.a. de ansvariga för lagstridiga, summariska eller godtyckliga avrättningar, för religiös intolerans och för våld mot kvinnor samt FN:s särskilde rapportör för utbildningsfrågor. USA utfärdar ingen stående inbjudan till de olika rapportörerna, men motsätter sig inte besök.

Svenska regeringens utrikesdeklaration, i riksdagen 050209. Laila Freivalds Utrikesminister:

(Den i förväg skrivna versionen. Det talade ordet gäller)

“Herr/Fru talman,

Tsunami: ett ord ingen av oss någonsin glömmer. En jordbävning så kraftig att jordaxeln rubbas, jättevågor som krossar allt i sin väg, ofattbara 300 000 döda.

Vi förlorade sannolikt fler barn på annandagens morgon än någon annan dag i Sveriges historia. Ett hack som för alltid kommer att synas i statistiken över barnadödligheten i vårt land. Ett hack i tiden, ett sår i hjärtat på alla som förlorat någon.

Vi vill kunna bistå människor i nöd, även på andra sidan jordklotet. Vi vill kunna göra mer, och göra mer tidigare. Regeringen ser fram mot förslag från den särskilda kommissionen till hur Sveriges kapacitet i krissituationer ska kunna förbättras. Några initiativ har redan tagits:

För det första: Förstärkning och samordning av de olika system som finns för information, underrättelser och analys i Regeringskansliet ska säkerställas. Ett databaserat konsulärt informationssystem ska tas fram. Utbytet av information med andra EU-länder ska förstärkas.

För det andra: Hjälpinsatser ska kunna sättas in utan dröjsmål. Räddningsverket ska kunna agera direkt vid en nödsituation. En konsulär beredskapsstyrka inrättas vid UD.

För det tredje: EU ska med snabbinsatsstyrkor kunna bistå sina medborgare vid kriser och katastrofer utomlands.

I katastrofens spår har vi sett många bevis på uppoffringar och samarbete. Regeringen riktar ett varmt tack till alla som gjort fantastiska insatser i Sverige, i Thailand och i andra länder. Men många kommer att behöva hjälp länge till. De barn, de föräldrar, de systrar och bröder som måste leva vidare med ett sår i hjärtat, ska vi ge all den omtanke, allt det stöd, och all den respekt vi förmår.

Tsunamin är en skoningslös påminnelse om att vi delar samma

värld. Naturkatastrofer och miljöförstöring, fattigdom och globala epidemier, terrorism och organiserad brottslighet, sviktande stater och regionala konflikter, krig och massförstörelsevapen – allt detta utgör hot för alla länder.

De nya hoten kräver ett breddat säkerhetsbegrepp. De kräver en säkerhetspolitik med individens skydd och rättigheter, och folkrätten i centrum. De kräver en aktiv utrikespolitik. Utrikespolitiken är vår främsta försvarslinje, hette det under det kalla kriget. I dag går den linjen i Afghanistan, i Afrika, på Balkan, och på andra platser där Sverige deltar i insatser för fred och i aktivt utvecklingssamarbete.

”Vi som tillsammans utgör FN har ett stort gemensamt ansvar. Kommande släkten kan tänkas säga om oss, att vi aldrig uppnådde vad vi försökte uträtta. Må de aldrig kunna säga att vi misslyckades därför att vi brast i tro eller tillät egoism att vanställa våra ansträngningar.”

Så formulerade Dag Hammarskjöld sin vision om vårt ansvar för världsorganisationen. Han lyckades även i en tid av skarpa motsättningar förstärka FN.

Generalsekreterare Kofi Annan bygger vidare i denna anda. I december offentliggjorde den högnivåpanel som han tillsatt ett av de mest omfattande reformdokumenten i FN:s historia: rapporten om globala hot, utmaningar och förändringar. Sverige har bidragit både finansiellt och med konkreta förslag. I januari lanserades också Millennieprojektets uppfordrande rapport. Nu är det upp till medlemsstaterna att ta sitt ansvar.

I år firar vi FN:s 60-årsjubileum. Världens stats- och regeringschefer samlas i september i New York. Inför detta toppmöte, som kommer att ledas av den då nyvalde ordföranden i generalförsamlingen, Jan Eliasson, verkar Sverige aktivt för att det också ska leda till konkreta resultat:

Vi vill se ett legitimt och effektivt säkerhetsråd som tar sitt fulla ansvar för internationell fred och säkerhet. Sammansättningen av rådet måste bättre spegla att världen har förändrats sedan 1945. Sedan FN-stadgan antogs har antalet medlemsstater nästan fyrdubblats och ett antal nya länder världen över utvecklats till särskilt viktiga politiska

och ekonomiska aktörer. Sverige anser att dessa stater bör få en roll i säkerhetsrådet som motsvarar deras växande betydelse, vilja och möjlighet att bidra till FN:s arbete. Genom en utvidgning av säkerhetsrådet skulle dess legitimitet och relevans säkerställas.

Genom att begränsa vetorättens användning kan säkerhetsrådets effektivitet samtidigt förbättras. Högnivåpanelen har lanserat två modeller för hur säkerhetsrådet skulle kunna utvidgas. Båda uppfyller det principiella målet att göra rådet mer representativt. Oavsett vilken modell som väljs är det mest angelägna att vi når beslut om en utvidgning i samband med årets toppmöte.

Vi vill se ett starkare skydd för människors säkerhet. Det primära ansvaret för människors säkerhet måste alltså ligga på den suveräna staten. Men 60 år efter Auschwitz och 10 år efter Srebrenica och Rwanda vet vi att stater kan vara ovilliga eller oförmögna att stoppa övergrepp. Då måste det internationella samfundet agera. Av FN-stadgan följer att säkerhetsrådet måste ta sitt ansvar för att förhindra folkmord, massmord och etnisk rensning. Om inte säkerhetsrådet tar detta ansvar, eller om vetorätten missbrukas, måste vi, efter en noggrann bedömning av de politiska och folkrättsliga aspekterna, överväga vad som på andra sätt kan göras för att i akuta lägen rädda människor från grova övergrepp. Skyldigheten att skydda är ett gemensamt ansvar som vi alla bör vara beredda att ta.

Vi vill se ett kraftfullt gemensamt agerande mot internationell terrorism. Det kräver ett långsiktigt globalt samarbete med full respekt för mänskliga rättigheter och rättstatens principer.

Vi vill se ett tydligare kollektivt ansvar i kampen mot massförstörelsevapen. Spridningen av kärnvapen måste förhindras. Det är angeläget att alla ansträngningar fullföljs för att hindra länder som Nordkorea och Iran att skaffa sådana vapen, liksom att kärnvapenstaternas åtaganden om nedrustning genomförs utan ytterligare dröjsmål. Detta kommer att vara Sveriges prioriteringar inför den översynskonferens som hålls i maj.

Vi vill reformera FN:s ekonomiska och sociala råd så att det blir ett verkningsfullt globalt forum och bidrar till att förverkliga millennie-

målen.

Vi vill se en vital generalförsamling som tar sig an relevanta aktuella frågor. Repetitiva och resultatlösa diskussioner måste bort.

Vi vill se en stärkt krishanteringsförmåga inom FN. FN måste kunna agera snabbt - och långsiktigt. Vi vill att en fredsbyggande kommission under säkerhetsrådet får ansvar för att fylla gapet mellan akut krishantering och långsiktig utveckling. Liberia är ett aktuellt exempel där en fredsbevarande insats lyckades stoppa de stridande, men där hållbar fred ändå inte säkrats eftersom de stridande inte återanpassats till ett civilt samhälle. Den pågående FN-insatsen i landet, där Sverige deltar, har ett bredare och mer långsiktigt mandat.

Vi vill att kvinnor mer aktivt ska involveras i fredsprocesser och fredsfrämjande insatser och att skyddet för kvinnors rättigheter stärks, i enlighet med FN:s resolution 1325 om kvinnor, fred och säkerhet.

Vi vill stärka skyddet för konflikternas mest sårbara offer, barnen.

Vi vill förbättra FN:s förmåga att förebygga väpnade konflikter. I Sudan är fem miljoner människor på flykt i sitt eget land. Samtidigt som vi välkomnar fredsavtalet i söder förvärras situationen i Darfur där två miljoner människor är i akut nöd. Detta är en första prövning av den Afrikanska unionens förmåga. Vi välkomnar att AU tar ledningen i arbetet för att lösa kontinentens konflikter. Ett partnerskap växer fram mellan AU och EU. Idag bidrar EU med militär och civil personal samt finansiering till AU:s insats i Darfur.

Vi vill stärka den internationella rättsordningen. Vi vill att de ansvariga för brott mot de mänskliga rättigheterna i Darfur ställs till svars vid den internationella brottmålsdomstolen, och att säkerhetsrådet ska överväga när riktade sanktioner mot ansvariga för övergreppen ska införas.

Regeringen vill ta vara på folkrörelsernas engagemang i arbetet för att reformera FN. Dag Hammarskjöld-jubileet i år blir ett viktigt tillfälle, liksom det seminarium Sverige tillsammans med Norge kommer att arrangera i april om FN-reformer.

FN:s roll för den globala säkerheten är central. Men FN kan inte och ska inte göra allt. Regionalt samarbete får en allt viktigare roll över

hela världen. Som Kofi Annan har påpekat kan inte världsorganisationen prioritera insatser i Europa. Vår rika världsdel måste själv ta huvudansvaret. Och insatserna som krävs är stora, trots välståndet i vår del av världen

Många gränsöverskridande hot är sammankopplade i Europa. 90 procent av allt heroin i Sverige förs från Afghanistan via kriminella nätverk på Balkan och i andra delar av EU:s närområde. Sådana nätverk är ansvariga för att hundratusentals kvinnor och barn faller offer för sexhandeln, och finansierar ofta terrorism. Vi behöver stärka det europeiska samarbetet för att möta dessa hot.

Det effektivaste motmedlet är demokrati, ekonomisk utveckling och respekt för mänskliga rättigheter och rättstatens principer över hela Europa. Det var förutsättningen för framsteg och välstånd i vårt land, liksom det är det för alla andra europeiska länder. EU:s förmåga att sprida dessa värden är det främsta bidraget till säkerhet i Europa. EU:s dragningskraft har hjälpt ett dussintal länder till imponerande demokratiska, ekonomiska och sociala framsteg, och lett till att en genomgripande omvandling av det turkiska samhället inletts.

De fredliga revolutionerna i Georgien och senast i Ukraina visar att drömmen om frihet aldrig kan besegras. När Viktor Jusjtjenko nyligen svor presidenteden var det en historisk händelse, jämförbar med tidigare omvälvningar i Central- och Östeuropa. Vi måste stödja den nya ukrainska regeringens reformsträvanden. Sverige ökar besöksutbytet och fördubblar biståndet. Drömmen om frihet är också drömmen om EU. Det ukrainska folket har tydligt visat att det delar de grundläggande värderingar som EU bygger på. Ukraina har samma rätt som andra europeiska länder till ett medlemskaps-perspektiv.

När kriget i forna Jugoslavien bröt ut i början av 1990-talet räckte EU inte till. Idag tar EU ett huvudansvar för utvecklingen på västra Balkan. Ett frihandelsområde byggs upp med EU som förebild för varaktig fred. EU-perspektivet är en viktig drivkraft för reformarbetet. Men förhandlingar om medlemskap förutsätter samarbete för att ställa krigsförbrytare inför rätta. Sverige fortsätter också att verka aktivt för en lösning av Kosovos framtida status.

Vitryssland är ett grannland. Det är närmare till Minsk än till Kiruna från denna kammare. Men demokrati och mänskliga rättigheter är satta på undantag. Därför måste den högsta politiska ledningen isoleras, och de demokratiska krafterna stödjas. Det vitryska folket har en naturlig plats i den alleuropeiska gemenskapen.

Moldavien är ett närmast bortglömt land i Europa. Men vi kan inte acceptera frusna konflikter, laglösa utbrytarrepubliker och människohandel. Vi måste stödja Moldavien att komma på rätt kurs.

Samarbetet med Ryssland är en hörnsten i arbetet för säkerhet i vårt gemensamma närområde. Vi har ett utvecklat regionalt samarbete som bidrar till att föra Ryssland närmare Sverige, Norden och EU. Sverige vill fördjupa samarbetet med Ryssland. Vi vill att Ryssland engageras mer i globala frågor. Det var viktigt att Ryssland ratificerade Kyotoprotokollet. Vi verkar för att underlätta för frihandel mellan EU och Ryssland. Vi delar engagemanget för de problem som Ryssland står inför, inklusive hotet från terrorism. Med bestörtning bevittnade vi terroristdådet i Beslan. En förutsättning för ett fördjupat samarbete är att den ryska regeringen ser till att den demokratiska utvecklingen i landet går åt rätt håll och att överträdelser mot de mänskliga rättigheterna upphör. Situationen i Tjetjenien måste lösas med en politisk process.

Med en befolkning på 450 miljoner människor och en fjärdedel av världens samlade BNP, med världens största handelsområde genom den inre marknaden och med mer än hälften av världens utvecklingsbistånd är EU obestridligen en global aktör. Med en EU-agenda för de globala utmaningarna där alla unionens instrument samverkar - bistånd, konfliktförebyggande, fredsbevarande, miljö- och handelspolitik - kan unionen effektivt motverka de nya hoten.

Därför verkar vi inom EU för ett ambitiöst och samstämmigt agerande till stöd för FN:s millenniemål. Politiska beslut påverkar inte bara de egna medborgarna utan världen i sin helhet. I Sveriges nya politik för global utveckling samverkar alla politikområden. Men utvecklingsarbetet har kvar sin viktiga roll. Mer bistånd behövs. Sverige når nu enprocentmålet, och driver på för att EU:s totala

bistånd ska höjas.

Därför verkar vi inom EU för öppnare och rättvisare regler för världshandeln. Handel skapar förutsättningar för tillväxt och utveckling också i fattiga länder, och motverkar hot och konflikt. Vi vill se resultat i WTO-förhandlingarna. Tullmurar och andra handels hinder ska rivas och jordbrukssubventioner ska minskas radikalt. Sverige satsar också på särskilt bistånd för att utvecklingsländerna på allvar ska kunna delta i den internationella handeln.

Därför verkar vi inom EU för en ambitiös flyktingpolitik. Att människor söker sig över gränser för att arbeta och studera främjar samarbete, utveckling och tillväxt. Men ingen ska tvingas lämna sitt land på grund av konflikter och förtryck. Där börjar vår flyktingpolitik. Människor som är förföljda ska erbjudas en fristad i Sverige och i EU. Sverige ska bidra till fungerande asylsystem i länder där detta saknas, och utveckla vårt eget flyktingmottagande. Rätts säkerheten i asylprocessen ska stärkas både nationellt och på EU-nivå. Sverige vill se gemensamma regler också för internationell migration. Vi har ett fungerande globalt system för rörlighet över gränserna för varor, tjänster och pengar, men inte för människor. Den globala migrationskommissionens rapport i sommar kan förhoppningsvis bli ett första steg.

Därför verkar vi inom EU för att främja fred och hantera kriser. EU har krishanteringsinsatser i Afrika, Mellanöstern, södra Kaukasus och på Balkan. Sverige deltar i alla EU-operationer. Men vi måste kunna agera snabbare, inte minst när FN behöver stöd. Därför är vi stolta över att Sverige, tillsammans med Finland, Norge och Estland, snart kommer att kunna sätta upp en militär snabbinsatsstyrka inom EU. Under 2005 ökar regeringen anslaget för deltagande i fredsfrämjande insatser, också för mer långsiktiga insatser under ledning av FN, EU eller Nato.

Därför verkar vi inom EU för att civila snabbinsatsgrupper med räddningstjänst, sjukvård, evakuering, administratörer och polis ska inrättas. De ska snabbt kunna sättas in också för att bistå medborgare som drabbas av naturkatastrofer eller andra kriser utanför EU:s

gränser. EU:s krisberedskap bör kompletteras med en nordisk. Den första stora gruppen svårt skadade svenskar flögs hem från Thailand med ett norskt plan. Vi kan bli ännu bättre på att bistå varandra i krislägen.

Sverige har under tio års medlemskap varit med om att utveckla EU till vårt, vid sidan om FN, viktigaste forum för att påverka den globala agendan. Det nya fördraget och arbetet för att skapa världens mest konkurrenskraftiga kunskapsbaserade ekonomi är viktiga steg mot ett mer öppet och effektivt samarbete på mellanstatlighetens grund.

Men också andra samarbeten är betydelsefulla. Regeringen kommer att lägga fortsatt vikt vid vårt närområde och det nordisk-baltiska samarbetet. 100-årsminnet av unionsupplösningen med Norge uppmärksammas på många sätt, bland annat som ett exempel på fredlig konfliktlösning och på hur ett långsiktigt nära samarbete kan ersätta allvarlig motsättning

Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa var betydelsefull när folken i Central- och Östeuropa vann friheten och har nu en liknande roll för Ukraina, Vitryssland och andra länder i EU:s östra närområde och i Centralasien. Genom OSSE verkar vi också mot organiserad brottslighet, terrorism och människohandel, och för minoritetsrättigheter.

Sverige är militärt alliansfritt. Samtidigt är Nato en viktig partner till Sverige när det gäller insatser i krisområden. Vi fortsätter bidra med styrkor till Nato/PFF:s insatser på Balkan och i Afghanistan. Sverige står i maj värd för ett ministermöte inom partnerskapet med Nato, ett tillfälle att diskutera dagens säkerhetspolitiska utmaningar i denna breda krets.

Som medlem i EU och som partner i olika organisationer får vi fler vägar att bedriva en aktiv utrikespolitik och utveckla vår långa tradition av medling och konfliktlösning.

Sverige bidrar till en säkrare värld genom engagemanget i Mellanöstern och genom den nya Anna Lindh-stiftelsen för dialog mellan kulturer. Vi ska ta vara på de palestinska och irakiska folkens imponerande ja till fred och frihet och tydliga nej till terror och förtryck.

Det irakiska parlamentsvalet utgör en lovande inledning på en politisk process mot full demokrati. Den internationella militära närvaron bör successivt avvecklas. Sverige bistår Irak genom att utbilda polis och domare. Vi stödjer demokrati och mänskliga rättigheter och ska hjälpa till att bygga upp förstörd infrastruktur.

Det palestinska presidentvalet blev en symbol för den nya strimma av hopp som nu finns om en lösning på konflikten mellan israeler och palestinier. Insikten måste öka, med Abu Mazens ord från presidentinstallationen, om att ”vi är två folk som måste leva sida vid sida”.

Vi har sett hur våld föder våld – men vet också att fred föder fred. Den nya palestinska ledningen behöver stöd. Israel förbereder sig för att utrymma samtliga bosättningar i Gaza. Regeringen välkomnar ett israeliskt tillbakadragande som ett första steg mot ett slut på ockupationen av de palestinska områdena. Separationsbarriären på ockuperat område strider mot internationell rätt och kan aldrig accepteras.

Det palestinska ledarskapet har ett ansvar att fortsätta bygga demokrati och att vidta åtgärder mot terrorism. Sverige bidrar med personal i den EU-grupp som ska stödja palestinerna att förbättra lag och ordning. Israel har, liksom Förenta staterna, ett stort ansvar för att hjälpa det palestinska ledarskapet att etablera sig. Israel måste underlätta rörelsefriheten i de palestinska områdena så att en normal ekonomisk aktivitet kan komma i gång.

Hela det internationella samfundet måste bidra till dessa ansträngningar. Det krävs ett tydligt engagemang från samtliga medlemmar i kvartetten för att färdplanens mål om en livskraftig och demokratisk palestinsk stat och ett Israel inom säkra och erkända gränser ska kunna förverkligas. Det är hög tid att förverkliga visionen om fred och utveckling i Mellanöstern.

Den israelisk-palestinska konflikten är ett tydligt exempel på behovet av ett amerikanskt engagemang. EU och USA måste samverka för att världssamfundet ska kunna möta de utmaningar som det står inför. Åsiktsskillnader får inte överskugga insikten om att vi delar grundläggande värderingar om frihet och demokrati. Regeringen vill se ett vitaliserat transatlantiskt samarbete.

Sverige bidrar till en säkrare värld genom kontakter med världens folkrikaste land, Kina, som har blivit en allt viktigare global aktör. Regeringen är övertygad om att dialog och samarbete är en förutsättning för att kunna påverka landet i riktning mot demokrati och ökad respekt för de mänskliga rättigheterna. Kina är också ett nyckelland i arbetet för en miljömässigt hållbar utveckling och mot smittsamma sjukdomar som hiv/aids. Vi vill samtidigt betona vikten av dialog mellan Kina och Taiwan. Denna konflikt måste lösas på fredlig väg, utan användning av militära hot som påtryckningsmedel.

Sverige bidrar till en säkrare värld genom arbetet för att stoppa världens svåraste farsot, hiv/aids som hotar utvecklingen i stora delar av Afrika och alltmer i länder i Asien och Europa. Regeringen vill bekämpa hiv/aids med alla tillgängliga metoder: från massiva förebyggande insatser och ökad forskning till en stor satsning för att ge fler rätt till vård på samma villkor som i den rika världen. Det är en fråga om solidaritet och en fråga om rättvisa.

Herr/Fru talman,

Efter tsunamin har vi delat sorgen, men vi har också förenats i solidaritet. Låt det bli utgångspunkten för fördjupat internationellt samarbete.

Låt oss fortsätta att stärka samarbetet i närområdet och inom den nordisk-baltiska kretsen. Vi behöver våra närmaste vänner också i en global värld.

Låt oss verka för frihet och utveckling i hela Europa, och låt oss inom EU också ta oss an de globala utmaningarna.

Låt oss stödja det palestinska, det irakiska, det afghanska, det ukrainska, och andra folk på vägen från förtryck mot frihet och demokrati.

Låt oss ta den historiska chansen att utveckla Förenta nationerna. Låt oss göra FN till den kraft världssamfundet behöver i kampen för internationell fred och säkerhet, utveckling, demokrati och mänskliga rättigheter.

Låt detta vara utmaningarna för en aktiv svensk utrikespolitik.”

Framtiden

I det föregående har berättats om allt som hänt på jorden sedan tidernas begynnelse, eller i varje fall antytts det som hänt. Avsikten har varit att ge en sammanhängande bild av det hela.

I avsnitten om skolans samhällsorienterande ämnen finns vad riksdag och regering tycker att skolan ska lära ut. En brist i kursplanerna är att de inte nämner vad kunskaperna ska användas till. Kanske är det det som gör att många elever inte tycks förstå nyttan med skolan. Förr i världen gällde det för skolan att fostra eleverna till lydiga och arbetsamma människor. Det är andra tider nu. Nu ska de vara med och bestämma. Det är viktigt att klargöra människornas uppgifter och roller här i världen:

A1: att klara det dagliga livet.

A2: att påverka de politiska styrningarna.

B1: att hitta ett bra jobb man trivs med

B2: att göra jobbet bra

Att så många nu är "utbrända" och sjukskrivna kan bero på att världen är så komplicerad och man inte förstår hur den fungerar. Det finns ett informationsflöde som förvirrar. Informationsstress är vår nya folksjukdom. Det finns ett behov av att sortera upp all information så att den blir hanterlig, så att man bättre förstår världen och så att man får hjälp att forma framtiden på bra sätt. En sådan sortering visas i det följande.

Avsnitten om idéhistorien, kunskapens makt och maktens kunskap innehåller många beskrivningar om människors värderingar, beteenden o d som har betydelse för utvecklingen.

Jugoslavien och jugoslaviska krigen har fått stor plats i framställningen eftersom man kan önska förklaringar till de mycket omfattande krigshandlingarna som rimmar illa med den kultur man vill finna i det upplysta och fredsälskande Europa. Kanten på Jugoslavien ligger 150 mil från Stockholm, inte längre bort än Paris.

"Läget i världen 2002" visar på förhållanden i fattiga delar av värl-

den som är en läxa för de mer välmående.

USA spelar en viktig roll i världen och tänkesätten där är av stor betydelse. Därför har tagits med redovisningar om hur det förhåller sig med de mänskliga rättigheterna där. Det amerikanska dödsstraffet är den enskilt mest uppmärksammade frågan. Det återinfördes 1976 och den 1 september 2002 väntade 3517 personer på att avrättas. Vid utgången av år 2002 var ca 6,7 miljoner personer antingen i fängelse, under åtal eller villkorligt frigivna. Ca två miljoner av dessa satt i fängelse. Av USA:s drygt 280 miljoner invånare saknar drygt 43 miljoner sjukförsäkring. På grund av dödsstraffet skulle USA inte kunna bli medlem i EU.

Den svenska regeringens utrikesdeklaration i riksdagen 050209 anger regeringens syn på världen och tankar om vad som behöver göras.

I det föregående har berättats om världshistorien och om hur det är nu, även om det är mycket kort. Vad ska man då göra med denna kunskap? Jo man ska ha det som bakgrund för forandet av framtiden - framtiden för de egna personen, familjen, det egna landet, världen.

För det behövs mycket mer kunskaper om stora och små detaljer och om hur olika förhållanden hänger ihop. Om det handlar det som kommer härefter.

Sven Winnell.

Samhällsplaneringens problem.

Hur ska man kunna förbättra världen ?

Ett klassifikationssystem för mänskliga verksamheter.

Kunskaper om verksamheterna och deras samband

för bättre demokrati och bättre framtid i en gemensam värld.

(Sven Winnells hemsida <http://w1.861.telia.com/~u86105430/>)

När man ser ut över världen finner man lätt på både nära och långt håll kriser och elände som leder till olycka för många. Människorna försöker alltid lösa sina problem, med deras olika grader av komplexitet, olika rumsliga dimensioner (lokala - nationella- globala), olika tidsperspektiv (kortsiktiga - långsiktiga), mer eller mindre välinformerade om verkligheten som omger dem. Ofta med oförändrade förhållanden som resultat och inte sällan till det sämre.

Några viktiga frågor i samband med mänskliga verksamheter:

- * Hur kan man undvika svåra konflikter mellan grupper av människor och mellan individer?
- * Hur kan man göra det lättare för människor med olika bakgrund och olika yrken att kommunicera?
- * Hur kan man lösa detaljerna utan att förlora de stora sammanhangen ?
- * Hur kan man minska informationsstressen, en ny svensk folksjukdom?
- * Hur kan man bli litet mer förutseende så att man undviker sorgligheterna?
- * Kan man inte planera och styra utvecklingen på ett förnuftigt sätt så att man når lyckligare förhållanden? Det är utgångspunkten .

För att få svar på detta har forskningsarbetet gått efter fyra vägar :

1. Undersökningar och beskrivningar om världen och alla dess problem med tillstånd och förändringar.
2. Konstruktion och beskrivning av ett beskrivningssystem eller ett klassifikationssystem som på ett systematiskt sätt redovisar eller ger en bild av världen och dess problem. I systemet klassificeras problemen in så att de och deras samband kan förstås och så att systemet kan bli ett hjälpmedel för styrningar mot framtiden.
3. Undersökningar och beskrivningar om planeringar som medel att förbättra världen och om beskrivningssystemet-klassifikationssystemet som ett hjälpmedel för planeringar.
4. Förslag om slutsatser och åtgärder som kan förbättra utvecklingen. Några påpekanden och förslag som är särskilt viktiga och av grundläggande betydelse.

Det finns ett behov av att sortera upp all information så att den blir hanterlig och så att man får hjälp att forma framtiden på bra sätt.

En sådan sortering görs i det här redovisade klassifikationssystemet. Systemet är uppbyggt med utgångspunkt från världens största system för klassifikation av dokument, det mer än 100 år gamla amerikanska bibliotekssystemet DC, Dewey Classification, och det på det systemet senare byggda DK, eller som det också heter UDK, Universella Decimalklassifikationen.

Men det uppgjorda klassifikationssystemet är i första hand ett system för klassifikation av mänskliga verksamheter, och är uppgjort med tanke på att utvecklingen i världen huvudsakligen beror av dessa verksamheter. Systemet har följande avdelningar på högsta nivån:

1. Psykologiska och filosofiska verksamheter.
2. Religiösa verksamheter o d.
3. Politikvetenskaper och politiska verksamheter.
4. Sambandsforskningsverksamheter. Infostruktur.
5. Naturforsknings- och matematikverksamheter.
6. Teknologiska / Ekonomiska verksamheter.
7. Formgivning av fysiska och sociala miljöer.
8. Språkvetenskap. Litteraturvetenskap. Skönlitteratur.
9. Blandade saklitterära verksamheter. Tidningar. Allmän geografi. Biografi. Allmän historia.

Människornas levnadsvillkor beror av fyra föränderbara faktorer :

Individens kroppsliga förhållanden, dvs individens kroppsliga status och personliga hjälpmedel för de kroppsliga behoven.

Individens psykiska förhållanden, dvs individens olika psykiska tillstånd och aktiviteter, individens inre verklighet.

Individens fysiska miljö - fysiska samhälle. De fysiska miljöerna gäller det fysiska i omgivningarna. De fysiska miljöerna kan gälla:

- * De fysiska miljöerna som estetiska objekt med kulturella värden och funktioner.
- * De fysiska miljöerna som materiella objekt med ekonomiska värden och teknologiska funktioner.

Individens sociala miljö - sociala samhälle, dvs människornas psykiska samspel, de sociala miljöerna .

Förändringsprocesserna i världen hålls i de mest väsentliga avseendena igång av människornas verksamheter :

Individernas viljor.

Kollektiva viljor. (Politik).

Handlingar för kroppen (ekonomiska- teknologiska handlingar).

Handlingar för psyket (informationshandlingar- kulturella handlingar).

Verksamheterna påverkar varandra i en påverkanskedja utan slut.

Människorna påverkar genom verksamheter i fyra olika roller i livet:

A.Huvudroll: allmän levnadsroll lekmanroll-fritidsroll.

A1: att i största allmänhet leva med kropp och psyke i de fysiska och sociala miljöerna med de möjligheter och innanför de ramar som ges av de politiska styrningarna.

A2: att påverka de politiska styrningarna som direkt eller indirekt styr individernas levnadsförhållanden, som beror av de fyra ovan nämnda faktorerna.

B. Biroll: förvärvslivsroll-expertroll-yrkesroll.

B1: att hitta lämplig plats i de gemensamma förvärvslivssystemen och göra arbetet med hänsyn till egna egoistiska krav.

B2: att sköta arbetsuppgifterna i förvärvsarbetet med hänsyn till vad de övriga samhällsmedlemmarna kan begära att få utträttat i den gemensamma arbetsfördelningen.

Individer och samhällen planerar framtiden.

Planeringar går ut på att finna vad man bör vilja och innehåller fyra planeringsmoment som kan redovisas på många olika sätt alltefter omständigheterna i varje planeringsfall :

Hur var det ? Kunskaper och erfarenheter från det förgångna.

Hur är det ? Riktiga kunskaper om rådande förhållanden.

Hur kan det bli ? Vilka alternativ är möjliga i framtiden ?

Hur bör det bli ? Vilket eller vilka alternativ bör man välja ?

Dessa frågor bör ställas ifråga om alla mänskliga verksamheter.

Man bör utforma svaren på frågorna om hur det bör bli med hänsyn till effekterna, sedda i jämlikhetsperspektiv, på individernas levnadsvillkor, som ges av psykiska och kroppsliga förhållanden och av deras fysiska och sociala miljöer.

Vill man förbättra världen - göra världen till en bättre plats - måste man arbeta på alla de fyra områdena om psykiska och kroppsliga förhållanden och fysiska och sociala miljöer. De fyra områdena påverkar varandra och direkt eller indirekt slutmålet: tillfredsställelse för individen.

Ska man gemensamt kunna åstadkomma en bättre framtid i världen måste man ha gemensamma framtidsvisioner, det kräver gemensamma viljor och gemensamma planeringar. I en demokrati är alla medansvariga för utvecklingen och får försöka bilda sig uppfattningar och ta ställning och försöka påverka verksamheterna inklusive samverkansverksamheterna i lämplig riktning. I en demokrati är det viktigt att alla medborgare är så väl informerade att de kan delta i styrningarna mot framtiden. Det ställer stora krav på informationssystemen.

Resonemangen leder till att man bör göra allt som är möjligt för att till alla genom utbildning och information sprida ut kunskaper om världsförbättringsproblemen, dvs kunskaper om hur det var och är, kan bli och bör bli. För att ha något att sprida ut måste man hålla igång forskningar, utredningar och planeringar. För att hålla ihop allt detta måste man hålla igång även kontinuerliga planeringar om forskning, utredning, utbildning, information och planeringar.

Planeringar bör finnas dels för en mängd ämnesområden- verksamhetsområden, dels för geografiska områden av olika storlekar. För alla planeringar bör finnas flera framtida tidshorisonter. Både tillstånd och framför allt processer bör planeras. Man bör alltså ha planeringar för tillstånd i rummet vid olika tidpunkter och planeringar för processer som fördelar i rummet och förändrar med tiden.

Man bör noga skilja mellan planeringar och beslut. Planeringar är beslutsunderlag. När alla fått alla informationer i planeringsprocesserna ska alla åsikter slussas igenom i hierarkierna till dem som fått makt att besluta, och det är också informationsprocesser som ingår i samhällsplaneringens problem.

Till problemen hör också informationsprocesserna från beslut till det slutliga verkställandet. Samhällsplaneringsprocesserna bildar ett jättelikt informationssystem som rymmer alla informationsflöden. I själva verket är det så att de förekommande informationsprocesserna bildar eller utgör de förekommande planerings- och beslutsprocesserna.

Samhällsplaneringsprocessernas och beslutsprocessernas problem kan ses som en mängd informationsproblem med ca 6 miljarder personers, dvs världsbefolkningens, inre informationsproblem i psykiska processer och ett yttre informationsproblem med

informationsutbyten mellan alla dessa personer. Samhällsplanering innebär bl a konstruktion av förslag till framtider, då det konstruktiva arbetet utförs i de psykiska processerna med hjälp av kunskapsmaterial som tillkommer genom både inre och yttre informationsflöden.

Förändringsprocesserna hålls igång av informationsflöden i och mellan människorna, och därför övergår förändringsproblemen och samhällsplaneringens problem i ett stort problem om produktion och spridning av kunskaper och värderingar, som leder till handlingar som förändrar världen.

Vill man förbättra världen bör man i första hand förbättra individernas inre verkligheter och viljor och förbättra de politiska-demokratiska styrningsprocesserna. Det kan man göra genom åtgärder på planerings-, forsknings-, utrednings-, utbildnings- och informationsområdena.

Arbetet om samhällsplaneringens problem vänder sig till dem som har makten över förändrings- och fördelningsprocesserna på olika nivåer och i synnerhet på de politiska nivåerna. Eftersom Sverige är en demokrati har i princip folket makten. Arbetet vänder sig därför till folket, men då den sk representativa demokratin tillämpas har de förtroendevalda politikerna makten och arbetet vänder sig därför främst till dem.

Men det vänder sig också i hög grad till alla som på ledande sätt på opolitiska nivåer medverkar vid förändring av individernas kroppsliga och psykiska förhållanden och deras fysiska och sociala miljöer, och de finns inom alla delar av systemet. Arbetet vänder sig i hög grad till alla som sysslar med utbildning och information.

De nio verksamhetsområdena har delats upp så att det blir 129 verksamhetsområden:

1-4: 44 områden. 5-6: 41 och 7-9 45 områden. Varje sådant område är vanligen mycket innehållsrikt och kan delas upp i mindre områden, men för förståelsen av det hela är det lämpligt med just de 129 förtecknade områdena.

Verksamheterna är inte i alla områden av samma karaktär. Man kan säga att det i huvudområdena 1-4 i grunden är fråga om tankeverksamheter och registrering av tankeverksamheter o d. Område 5 gäller i grunden naturforskningsverksamheter och 6 teknologisk-ekonomisk användning av naturforskningens rön till kroppslig-materiell nytta. Områden 7-9 kan anses gälla kulturella verksamheter, där man visserligen använder materiella ting, men där huvudsyftet är nytta för psyket, verksamheterna kan beskrivas som informationsverksamheter med olika slags uttrycksmedel.

Den uppgjorda förteckningen över verksamheterna är grundad på mycket långa studier där verksamheterna hämtats från från etablerade system och klassifikationer för näringsgrenar, yrken, utbildningar, forskningar och bibliotekssystemens dokument mm. Utgångspunkten för huvudupplägget är det mer än 100 år gamla bibliotekssystemet DC, som dock i väsentliga avseenden reviderats med hänsyn till de under de många åren inträffade samhällsförändringarna. I några delar stämmer systemet mer med DK och det udda svenska bibliotekssystemet SAB .

I det följande först en sida med en sammanfattning av områdena 1-9.

Sedan två sidor med något utförligare om 1-9 och därefter två sidor med de 129 områdena.

1 Filosofiska och psykologiska verksamheter o d

10 Övergripande samhällkunskap. 101 Arkiv. 102 Bibliotek. 103-107 Encyklopedier mm 108 Samhällsguiden od. 109 Filosofihistoria od. 11-19 Individens inre verklighet.

2 Religiösa verksamheter. Dogmer . Regler.

3 Politiska vetenskaper och verksamheter.

4 Sambandsforskning. Infostruktur.

5 Naturforskning och matematik.

6 Teknologiska/ekonomiska verksamheter

61 Hälso- o sjukvård 62 Ingenjörsvetenskap 63 Biologisk produktion . 641-642 Mathållning. 643 Boende. 644 Energi- o hygienförsörjning. 645 Utrustning. 646 Personlig hygien 647 Hushållsekonomi . 648 Tvätt Städning. 649 Hemsjukvård . 651 Kontorsverksamheter Datoranvändning. 6520-6524 Opolitisk offentlig civil förvaltning. 6525-629 Militärt . 653 Handel. 654 Tele. Internet. 655 Förlag. 656. Transporter 657 Penningverksamheter. 658 Företagsekonomi Arbetskraft .659 Reklam. 66-69 Tillverkning av varor, byggnader och anläggningar.

7 Formgivning av fysiska o sociala miljöer.

70 Allmänt om konst o kultur. 71 Planering av fysiska miljöer. 72 Formgivning av byggnader anläggningar. 73 Museer. 74 Formgivning av föremål. 75-77 Bildkonst. 78 Musik.

7911-7913 Seder o bruk. 7914-7919 Film Radio TV o d. 792 Teater od. 793 Sällskapsnöjen. Lek. Hobby. Fritid. 794 Spel. Lotteri. Tips.

7951 Socialtjänst. 7952-7956 Sociala miljöer 7957 Undervisning. Forskning. 7958 Sociala miljöer i boendet. 7959 Grupper o d.

796-799 Sport Idrott o d. Motion.

8 Språk. Litteraturvetenskap. Skönlitteratur.

9 Saklitterärt. Allmän geografi. Biografi. Allmän historia.

90 Tidningar. Tidskrifter. Journalistik. 91 Allmän geografi. Reseskildring. Lokalhistoria. 92 Biografi. Släkthistoria. Memoarer. 93-99 Allmän historia.

Filosofiska och psykologiska verksamheter o d

10 Övergripande samhällkunskap och övergripande värderingar.
101 Arkiv. 102 Bibliotek. 103-107 Encyklopedier mm
108 Samhällsguiden od. 109 Filosofi- idé- och lärdomshistoria.

11-19 Individens inre verklighet. 11 Kunskaper. Erfarenheter.
12 Framtidsvisioner. 13 Känslor. Värderingar. 14 Ideologi.
15 Psyke. 16 Logik. 17 Moral.

2 Religiösa verksamheter. Dogmer . Regler.

3 Politiska vetenskaper och verksamheter.

31 Statistik. Demografi.
32 Statssystem. Demokrati. Val. Folkomröstning.
33 Nationalekonomi. Internationell ekonomi.
34 Lagar. Förordningar. Traktat. Konventioner. Juridik.
35 Demokratiska församlingar.
351 Riksdagen. 352 Kommuner. 353 Regeringen. 354 EU, FN o d.
36-39 Politiska krav

4 Sambandsforskning. Infostruktur.

5 Naturforskning och matematik.

50 Allmän naturkunskap.
51 Matematik.
52 Astronomi. Rymdforskning. 53 Fysik. 54 Kemi.
55 Geologi. Klimat. 56 Paleontologi. Arkeologi.
57 Biologi. Mikrobiologi. Ekologi. Naturgeografi. Utvecklingslära.
58 Botanik. 59 Zoologi.

6 Teknologiska/ekonomiska verksamheter

60 Allmänt om teknologiska o ekonomiska verksamheter
61 Hälso- och sjukvård. Räddningstjänst. Veterinärverksamhet. Djurförsök.
62 Ingenjörsvetenskap : Maskiner. El Elektronik. Apparater. Gruvor. Militärt. Byggnader. Väg o vatten. Hygien. Transportmedel.
63 Biologisk produktion. Jordbruk. Skogsbruk. Trädgård. Djurhållning. Jakt. Fiske.
64 Hushållsverksamheter.
641-642 Matlagning. Servering.
643 Boende.
644 Energi- o hygienförsörjning.
645 Utrustning. 646 Personlig hygien
647 Hushållsekonomi Fastighetsförvaltning.
648 Tvätt Städning. 649 Hemsjukvård. Hemvård i allmänhet.

651 Kontorsverksamheter. Datoranvändning.
6520-6524 Opolitisk offentlig civil förvaltning.
6525-629 Militära verksamheter.
653 Handel.
654 Telekommunikationer. Internet.
655 Förlag. Informationsspridning.
656. Transporter. Resebyrå. Lagring.
657 Penningverksamheter. Finans. Försäkring. Skatter.
658 Företagsekonomi. Arbetskraft. Arbetsförmedling. Arbetarskydd.
659 Marknadsföring. Reklam.

66-68 Tillverkning av varor.

69 Tillverkning – byggande av byggnader och anläggningar.

7 Formgivning av fysiska o sociala miljöer.

70 Allmänt om konst o kultur.

71 Planering av fysiska miljöer.

72 Formgivning av byggnader o anläggningar. Arkitektur

73 Skulptur. Museer. Utställningar.

74 Konsthantverk. Formgivning av bruksföremål.

Industridesign. Inredning.

75-77 Bildkonst. 75 Måleri. 76 Grafiskt .Teckenkonst. 77 Foto.

78 Musik.

79 Seder o bruk, nöjen, sociala miljöer o verks.Sport

7911-7913 Seder o bruk. Etnologi. Etnografi. Mode .Livscykeln.

Familjebildning. Takt. Kvinnorörelser. Folktro. Folkminnen.

7914-7919 Film. Radio. TV o d. Offentliga fester o d.

792 Teater. Opera. Konserter. Revyer. Konstdans.

793 Sällskapsnöjen. Sällskapsdans. Lek. Hobby. Fritid.

794 Skicklighets- o turspel. Lotteri. Tips.

795 Sociala miljöer och sociala verksamheter.

7951 Sociologi. Socialvård. Socialtjänst.

7952-7956 Sociala miljöer i olika fysiska miljöer. Polis

Kriminalvård o d. Integration.

7957 Undervisning. Forskning. Dagis.

7958 Sociala miljöer i boendet.

7959 Sociala miljöer o verksamheter i grupper o d.

796-799 Sport. Idrott o d. Motion.

8 Språk. Litteraturvetenskap. Skönlitteratur.

80 Språk. 801 Allmänt. 802 Engelska.

803 Germanska. Tyska. Svenska mm.

804 Franska od. 805 Italienska o d. 806 Spanska. Portugisiska o d.

807 Latin. Grekiska.

808 Slaviska o baltiska.

809 Orientaliska o övriga språk.

81 Litteraturvetenskap.

82-89 Skönlitteratur.

9 Saklitterärt. Allmän geografi. Biografi. Allmän historia.

90 Tidningar. Tidskrifter .Journalistik.

91 Allmän geografi. Reseskildring. Lokalhistoria.

92 Biografi. Släkthistoria. Memoarer.

93-99 Allmän historia.

93 Världshistoria. Forntidshistoria.

94-99 Medeltid o nyare tid.

94 Allmänt o Europa.

95 Asien.

96 Afrika.

97 Nord- o Mellanamerika.

98 Sydamerika.

99 Oceanien. Polarområdena. Rymden.

Klassifikationssystem för verksamheter

O....1 Psykologiska och filosofiska verksamheter

- O....10 Övergripande samhällskunskap. Övergripande värderingar
- O....101 Bibliografiska verksamheter. Arkiv.
- O....102 Biblioteksverksamheter. Databaser. Internetsökning
- O....103 Allmänna encyklopedier. Övergripande värderingar
- O....104 Övergripande filosofiska verksamheter om samband
- O....105 Övergripande om forskning och planering
- O....106 Övergripande om ekonomiska verksamheter
- O....107 Övergripande filosofier om utbildning o d.
- O....108 Samhällskunskap. Samhällsguiden.
- O....109 Ide- filosofi- och lärdoms historia.

- O....11/19 Individernas inre verkligheter.
- O....11 Individens lager av kunskaper, erfarenheter o d.
- O....12 Individens visioner, framtidsvisioner o d.
- O....13 Individens känslor, värderingar od. Estetik.
- O....14 Individens ideologi / uppfattning om samband o d.
- O....15 Individens psykiska mekanismer Psykologi o d.
- O....16 Individens logik. Vetenskapsteori o d.
- O....17 Individens moral och uppfattningar om moral.
- O....18/19 Filosofer, äldre och senare, i öst och väst.

O....2 Religiösa verksamheter o d

- O....20 Övergripande religiösa verksamheter o d
- O....21 Allmän religionsvetenskap
- O....22/28 Kristna religioner
- O....29 Icke kristna religioner o d

O....3 Politikvetenskaper. Politiska verksamheter.

- O....31 Statistik och demografi
- O....32 Statsvetenskap
- O....33 Nationalekonomi, internationell ekonomi
- O....34 Lagar o förordningar, traktat, juridik

- O....35 De demokratiskt valda församlingarnas verksamheter.
- O....351 Sveriges riksdag (och motsvarande utomlands)
- O....352 Kommun- och landstingsfullmäktige (och mots.)
- O....353 Sveriges regering (och motsvarande utomlands)
- O....354 Mellanfolkliga centrala organ (FN, EU o d)

O....36/39 Politiska krav och politiska planeringar:

- O....36...om individernas kroppsliga förhållanden.
- O....37...om utbildning o d.
- O....38...om fysiska miljöer o ekonomiska verks.
- O....39...om sociala miljöer, nöjen, sport o d

O....4 Sambandsforskningsverksamheter.

- O....40. 41-49. Systemvetenskap. Infostruktur.

O....5 Naturforskning. Matematikverksamheter.

- O....50 Allmänt om naturforskning. Naturkunskap
- O....51 Matematik
- O....52 Astronomi, rymdforskning
- O....53 Fysik o d
- O....54 Kemi o d
- O....55 Geologi, meteorologi, hydrologi o d
- O....56 Paleontologi, arkeologi o d
- O....57 Biologi, ekologi. Naturgeogr. Utv.lära, ärftlighet
- O....58 Botanik.
- O....59 Zoologi

O....6 Teknologiska / Ekonomiska verksamheter.

- O....60 Allmänt om teknologiska o ekonomiska verksamheter
- O....61 Hälso- o sjukvårdsverks., räddning o d. Veterinärverks
- O....62 Ingenjörsverksamheter (konstruktion o d)
- O....63 Biologisk produktion. Jordbruk, skogsbruk, jakt, fiske
- O....64 Hushållsarbeten. Energi- och hygienförsörjning.
- O....641 Matlagning. 642 Måltider, servering, restauranger.
- O....643 Organisation av boende, personalrum o d, hotell.
- O....644 El-, gas-, värme-, vatten- hygienförsörjning o d.
- O....645 Användning av inventarier o d.

O....646 Personlig hygien o d, klädvård (utom 648 tvätt o d).
O....647 Allmän hushållsekonomi. Inkomster och utgifter
O....648 Städtings-, rengörings- och tvättverksamheter o d.
O....649 Personvård: barn, hemsjukvård, allm. hushållsarbete.

O....65 Adm, distribution, kommunikation, organisation o d
O....651 Kontorsarbete o d. Datoranvändning
O....6520-6524 Opolitisk offentlig civil förvaltning.
O....6525-6529 Militära verksamheter
O....653 Handelsverksamheter.
O....654 Telekommunikationsverksamheter.
O....655 Förlagsverksamheter o d.
O....656 Transportverksamheter, resbyrå, lagring o d.
O....657 Penningverksamheter.Finans Försäkring.Skatter.
O....658 Allm.företagsekonomi,Arbetsförmedling o-marknad
O....659 Marknadsförings- och reklamverksamheter od.

O....66/68 Tillverkning av varor
O....66 Tillverkning av kemivaror o d
O....67 Tillverkning av bearbetningsvaror o d
O....68 Tillverkning av komplexvaror
O....69 Tillverkning/ byggande av byggnader o anläggningar

O....7 Formgivning av fysiska o sociala miljöer.
O....70 Allmänt om konst o kultur.
O....71 Övergripande planering av fysiska miljöer
O....72 Formgivning av byggnader o anläggningar, arkitektur
O....73 Skulptur o d. Museiverksamheter, konstutställning
O....74 Konsthantverk,formgivn.bruksföremål.Inredning
O....75/77 Bildkonst.75 Måleri.76 Grafiskt, 77 Foto
O....78 Musik (konserter o d 792)

O....79 Seder o bruk, nöjen, sociala miljöer o verks.Sport
O....7911-7913 Seder och bruk .
O....7914-7919 Film, radio, TV, offentliga fester mm.
O....792 Teater. Opera. Konserter. Revyer. Konstdans.
O....793 Sällskapsnöjen. Sällskapsdans. Lek.

O....794 Spel. Skicklighets-och turspel Lotteri. Lotto. Tips

O....795 Sociala miljöer och sociala verksamheter.
O....7951 Sociologi. Socialvård. Kriminologi.
O....7952/7956 Sociala miljöer o verks. i fysiska miljöer
O....7957 Undervisning o d.
O....7958 Sociala miljöer o sociala verksamheter i boendet
O....7959 Sociala miljöer o verks.i allmänna grupper o d
O....796/799 Sport, idrott o d.

O....8 Språk. Litteraturvetenskap. Skönlitteratur.
O....80 Språk.Språkliga verksamh. 802/809 motsv. 82/89.
O....81 Litteraturvetenskap-historia. 812/819 motsv. 82/89.

O....82/89 Skönlitteratur på olika språk
O....82 Engelsk skönlitteratur o d.
O....83 Tysk, nederländsk, nordisk skönlitt.
O....84 Fransk skönlitteratur o d
O....85 Italiensk skönlitteratur o d
O....86 Spansk och portugisisk skönlitteratur o d
O....87 Grekisk och latinsk skönlitteratur o d
O....88 Slavisk och baltisk skönlitteratur o d
O....89 Skönlitt på orientaliska och övriga språk o d

O....9 Saklitterärt.Allm.geografi, historia.Biogr.
O....90 Tidningar, tidkrifter, journalistik. Blandade ämnen
O....91 Allm. geografi, reseskildr.913/919 motsv. 93/99.
O....92 Biografiska verksamheter, släkthistoria o d
O....93/99 Historieskrivande verksamheter, allmän historia.
O....93 Allmänt om allm. historia. Världs- och forntidshist.
O....94 Medeltidens o nya tidens hist. i allmänhet och i Europa
O....95 Medeltidens o nya tidens historia i Asien.
O....96 Medeltidens o nya tidens historia i Afrika.
O....97 Medeltidens o nya tidens hist i Nord- o Mellanamerika
O....98 Medeltidens o nya tidens historia i Sydamerika
O....99 Medeltiden o nya tiden: Australien. Oceanien. Rymden

Människorna har olika behov av information i de olika rollerna.

Var får man tag på den information man behöver?

Man kan gå till biblioteken och söka i böcker eller köpa böcker i bokhandeln. Man kan läsa i tidningar och tidskrifter, höra radio, se på TV, uppsöka forsknings- och utbildningsanstalter och organisationer osv. Men idag kan man sedan ett tiotal år söka på Internet som nu vuxit så att de flesta svenska betydande organisationer har hemsidor där. Ännu är dock dess hemsidor ofta ofullkomliga.

Med utländska hemsidor kan svenskarna nu på Internet finna miljontals sidor med objektiva fakta och subjektiva åsikter. Om man är skicklig och har tur kan man på Internet hitta svar på många frågor som rör detaljer. Men det är mycket svårt att hitta svar på frågor om hur allting hänger samman och svar på frågor om konsekvenserna av åtgärder som förespråkas på Internet.

Det finns på Internet hjälpmedel med vilka man kan söka sig fram. Det finns många sökanordningar med fasta ämnesindelningar som man kan gå in i, men ämnena tycks vanligen tämligen godtyckligt valda och ordnade. Man kan också i en del fall söka ämnen på ord i bokstavsordning, ödlor klassas då ihop med öron, öglor, Öregrund och annat på Ö, vilket inte ger någon överblick över ämnenas sammanhang.

Informationsfloden är enorm, vilket är ett skäl till uppbyggnaden av klassifikationssystemet för verksamheter. Genom att ha verksamheter som ingångar kan man avsevärt minska antalet ingångar och öka hanterbarheten jämfört med ett system som byggs upp efter ämnen. Vill man veta något frågar man sig vilka personer eller organisationer som kan veta något och går på det.

I rollen A1 behöver man information så att man klarar det dagliga livet. I den rollen kan man ställas inför problem var man ska köpa varor bäst, hur man lagar bra mat, hur man kan resa bäst, hur man gör för att bota krämpor, vart man vänder sig när man blir sjuk, hur man knypplar, vad aktierna står i, vad de ger på bio och teater, vem som vann fotbollsmatcherna etc etc. I den rollen vet man vad man vill efterfråga och det kan då vara bra med en söktjänst där man bara skriver in t ex "fotbollsmatcher" eller "magont". I ett väl utvecklat nät ska man då få "träffar" som beskriver det man är ute efter.

I rollen B1 gäller det att hitta ett bra jobb man trivs med och man får betalt för så mycket man vill ha. I den rollen måste man välja utbildning om man inte har någon man tycker räcker och då får man söka på utbildningar och lediga jobb.

I rollen B2 gäller det att göra jobbet bra, dvs man måste göra det på bästa sätt och på rätt tid. Vill man använda Internet för den här rollen får man söka på det yrke man valt och se om man kan få några tips om hur man bör göra. Arbetsgivarna bör tala om hur arbetet ska skötas och anställda och specialister och forskare kan komma med förslag till förbättring av arbetsrutinerna.

Rollen A2 är den verkligt svåra rollen : Att påverka de politiska styrningarna som direkt eller indirekt styr individernas kroppsliga och psykiska förhållanden och fysiska och sociala miljöer. Klassifikationssystemet som redovisas här är uppbyggt i första hand med hänsyn till rollen A2, men tillfredsställer automatiskt informationsbehoven i de andra rollerna eftersom man i rollen A2 behöver veta bland annat allt som man behöver veta i de andra rollerna. Det som man ytterligare behöver veta i rollen A2 är hur alla verksamheter påverkar varandra och behöver veta vad man ska sträva mot, dvs veta vilka verksamheter som behövs och hur de bör vara fördelade.

Information för rollen A2 kan man inte få genom att söka på ett enda ord utan man måste orientera sig i hela informationsutbudet. För att inte drunkna i all information måste man ha hjälp att få ordning på frågorna, och den hjälpen får man med det uppgjorda klassifikationssystemet för verksamheter.

Informationsstress vår nya folksjukdom.

Under 1900-talet har kommunikationstekniken för varu- och persontransporter och för överföring av meddelanden utvecklats mycket kraftigt. I början av seklet kom bilar, flygmaskiner, radio och rörliga bilder på biografer. Efter andra världskriget har tillkommit TV, kommunikationssatelliter och datorer och faxar som kan kopplas in i världsomspännade kommunikationsnät. Bilder och meddelanden förmedlas med blixstens hastighet. Handel med värdepapper mellan motsatta delar av jordklotet kan ske på några sekunder och varje dag handlas med skyhöga belopp.

Varuhandeln över klotet är mycket betydande. En stor del av svenskarnas elektroniska produkter och kläder kommer från Ostasien, en stor del av våra underhållningsprodukter kommer från USA.

Människorna i världen är inflätade i ett stort nät av samband och byten där alla är beroende av varandra. Några vinner på det som händer i det stora nätet, några förlorar. Konkurrenten mellan människorna och folken leder lätt till konflikter som i värsta fall leder till krig. Det gäller att hålla reda på det som händer så att man kan göra rätt och inte hamnar bland förlorarna.

Det har blivit så mycket att hålla reda på att människor drabbas av informationsstress. Psykologiprofessor Marianne Frankenhaeuser menar, att informationsstressen är en ny svensk folksjukdom.

I Dagens Nyheter den 22 maj 1995 på sid A14 fanns följande notis från TT om den nya folksjukdomen: ” Har du svårt att koncentrera dig? Känner dig förvirrad? Kanske stänger du av omvärlden en stund för att du inte orkar ta in mer ? Då kan du ha drabbats av den nya folksjukdomen: informationsstress.

- Väldigt stora grupper människor går omkring med känslan av att här händer det en massa saker som de borde ta till sig, men de märkar inte med, säger Marianne Frankenhaeuser, professor emeritus vid

Stockholms universitet. Hela sitt yrkesliv har hon forskat i frågor som rör människor och deras förhållande till stress. Hon ser en ökad klyfta mellan högutbildade och lågutbildade i framtiden.

- När man bombarderas med ett sådant flöde av impulser gäller det att sovra och tolka den information man tar emot för att få fram det som är värdefullt, säger hon. Här har de högutbildade ett övertag, eftersom de kan placera in informationen i ett sammanhang där den får mening, och de kan därmed också sortera bort det överflödiga och oväsentliga. Hur yttrar sig informationsstressen ?

- Först tappar man förmågan att koncentrera sig och börjar känna sig förvirrad, man kanske stänger av omvärlden en stund för att man inte orkar ta in mer. Om detta får fortsätta, obearbetat, kommer man ohjälpligt in i nästa stadium, det farliga. När situationen blir övermäktig ger man upp. Då är risken för likgiltighet stor. Man blundar och slår dövörat till istället och slutar engagera sig i omvärlden.

Marianne Frankenhaeuser anser att fördelarna med den nya tekniken är påtagliga, men att problemet ligger i att människan inte vill gå med på de biologiska begränsningarna. Inbyggt i nervsystemet finns en gräns för hur mycket information och intryck man kan ta till sig.

Hon menar att det är en illusion att människor skulle fatta klokare beslut ju mer information de får. Upp till en viss gräns stämmer det, men sedan växer inte klokheden utan bara förvirringen. På senare tid har hon sysslat mycket med överstimulans, hur människan reagerar om hon får för många intryck. Enligt Frankenhaeuser fungerar nervsystemet och hjärnan optimalt med lagom mycket stimulans. Både för mycket och för lite stimulans mår man dåligt av.”

Det finns ett behov av att sortera upp all information så att den blir hanterlig. En sådan sortering görs i klassifikationssystemet för verksamheter.

Klassifikationssystemet för verksamheter och bibliotekssystemen

Det uppgjorda klassifikationssystemet är ett system för klassifikation av mänskliga verksamheter, och är uppgjort med tanke på att utvecklingen i världen huvudsakligen beror av dessa verksamheter.

Verksamheterna är infogade i ett system med 9 huvudområden betecknade 1-9. Varje sådant område delas upp i 10 delområden, i princip enligt en decimalprincip, så att man erhåller 90 områden betecknade 10-99. Vart och ett av dessa områden delas sedan in i 10 områden så att man får 900 områden 100-999. Därefter kan delas in i områden med 4 siffror 1000-9999, etc.

Fördelningen av verksamheterna på de 9 huvudområdena innebär en mycket grov sortering som bara ger en första överblick. Indelningen på nivån med tre siffror och 900 områden innebär fler områden än man kan hålla i huvudet.

Nivån med 90 områden 10-99 innebär en indelning som på någorlunda fattbart sätt ger en överblick över verksamheterna samtidigt som områdena på det hela taget motsvarar vanligen förekommande områdesindelningar och således inte blir för grov.

En del av områdena 10-99 är dock så omfattande att en längre gående uppdelning måste göras om man vill ha en klarare uppfattning om verksamheterna.

Systemet är uppbyggt med utgångspunkt från världens största system för klassifikation av dokument, det mer än 100 år gamla amerikanska bibliotekssystemet DC, Dewey Classification, och det på det systemet senare byggda DK, eller som det också heter UDK, Universella Decimalklassifikationen.

DC- och DK-systemen har mycket stora likheter, men har också skillnader. De klassificerar med hjälp av siffror ungefär som systemet här. Systemen är uppgjorda för klassifikation av dokument, medan systemet här avser klassifikation av verksamheter. Det är en väsentlig skillnad, men klassifikationerna i systemet här överensstämmer i stor utsträckning med klassifikationerna i DC och DK. Vilka skillnaderna är förbigås nu.

I den svenska nationalbibliografin, den officiella förteckningen över svenska dokument, och i svenska forskningsbibliotek och folkbibliotek används i första hand för klassifikation av dokument ett svenskt system, som är mycket udda i jämförelse med system som används i andra länder, SAB:s klassifikationssystem, upprättat 1921 av Sveriges Allmänna Biblioteksförning, senare reviderat.

SAB-systemet klassificerar med hjälp av bokstäver och har huvudområden betecknade med "stora" bokstäver A-Å (versaler). Som indelningsgrund därefter används "små" bokstäver (gemena). Siffror används ibland som tilläggsbeteckningar.

DC, DK och SAB har samma dokument att klassificera och områdena i de olika systemen har ofta samma omfång, men med olika beteckningar. Som exempel kan nämnas, att område 2 i DC och DK gäller religion, medan i SAB religion betecknas C.

Allmänt kan sägas, att DC-och DK-systemen har fördelar framför SAB-systemet, men att en övergång till DC eller DK i svenska nationalbibliografin och i svenska bibliotek inte varit möjlig på grund av att så mycket sedan 1921 är klassificerat enligt SAB.

I systemet för verksamheter har klassifikationerna för dokument så att säga översatts till klassifikationer för verksamheter, tonvikten har lagts vid de verksamheter som dokumenten beskriver eller är resultat av.

Åtta bilder med samband mellan områdena 1-9 mm.

* Schema över påverkans -och förändringdproblem.

Människornas kroppar
Människornas psyken
Fysiska miljöer
Sociala miljöer

* Den fundamentala påverkanskedjan och ett schema med pilar som visar påverkan mellan områdena.

* Schema med politiska och opolitiska planeringar.

* Bild med pilar för påverkan mellan olika områden.

1/2 Individernas inre verklighet (i psyket) sedd som medel.
Vilja och förmåga att förändra.

3/4 Politiska styrningar i den yttre verkligheten (medel).

5/6 Ekonomiska handlingar i den yttre verkligheten (medel till kroppslig nytta).

7/9 Kulturella handlingar i den yttre verkligheten (medel till psykisk nytta).

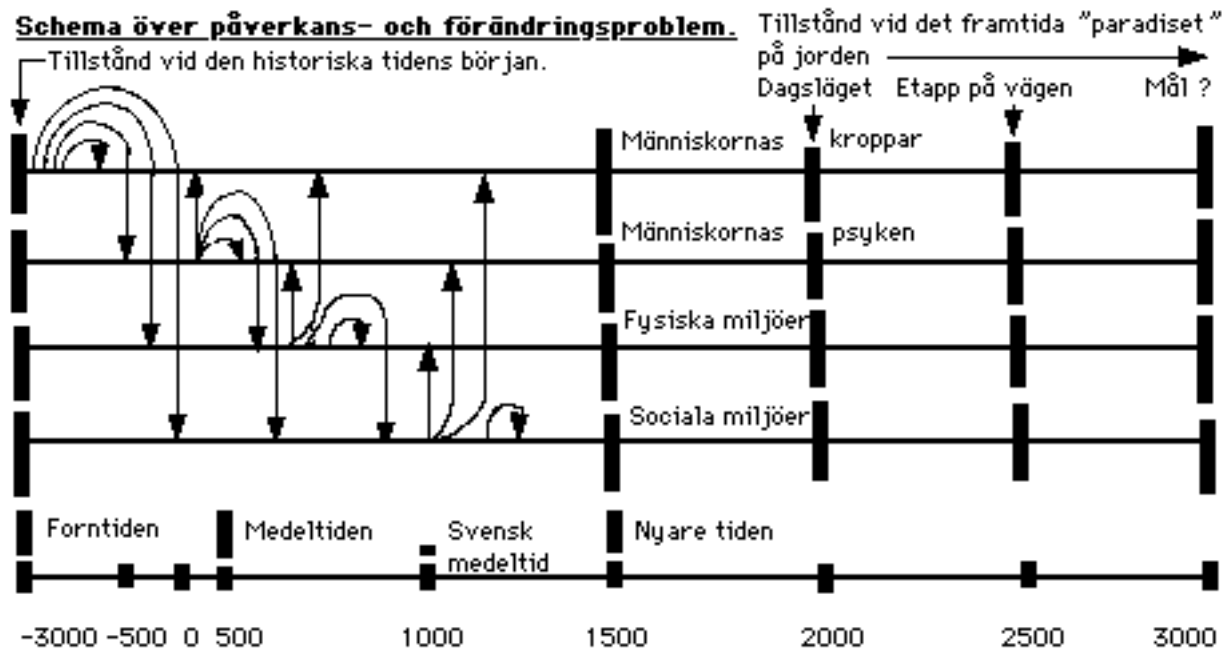
1/2 Individens inre verklighet (i psyket) sedd som mål.
Upplevelse av tillfredsställelse.

* Omvärldsanalys. Ett schema med alla områden.

* Schema om inre och yttre verkligheter och verksamheter.

* Hjärnan. Inåtgående och utåtgående funktioner.

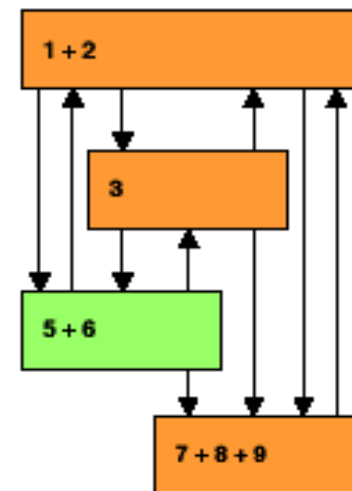
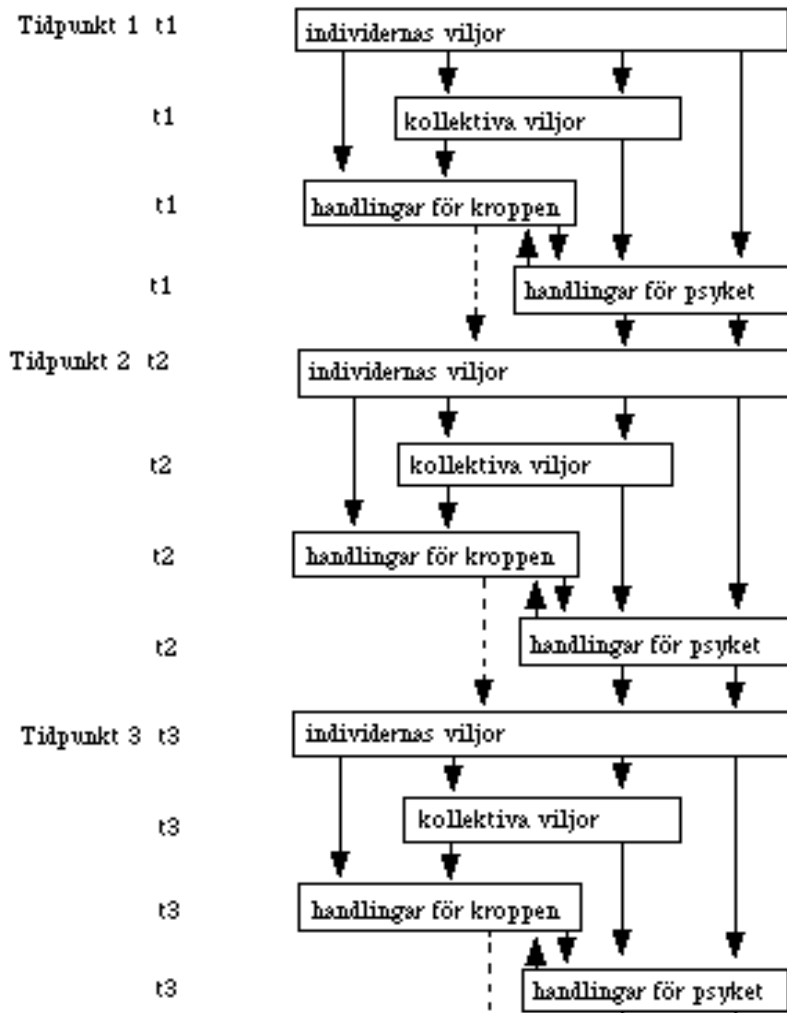
* Hjärnan. De inre delarna.



16 pilar med direkta och indirekta påverkansmöjligheter.

Hur kan och bör människorna påverka utvecklingen, medvetet och omedvetet ?

Den fundamentala påverkanskedjan

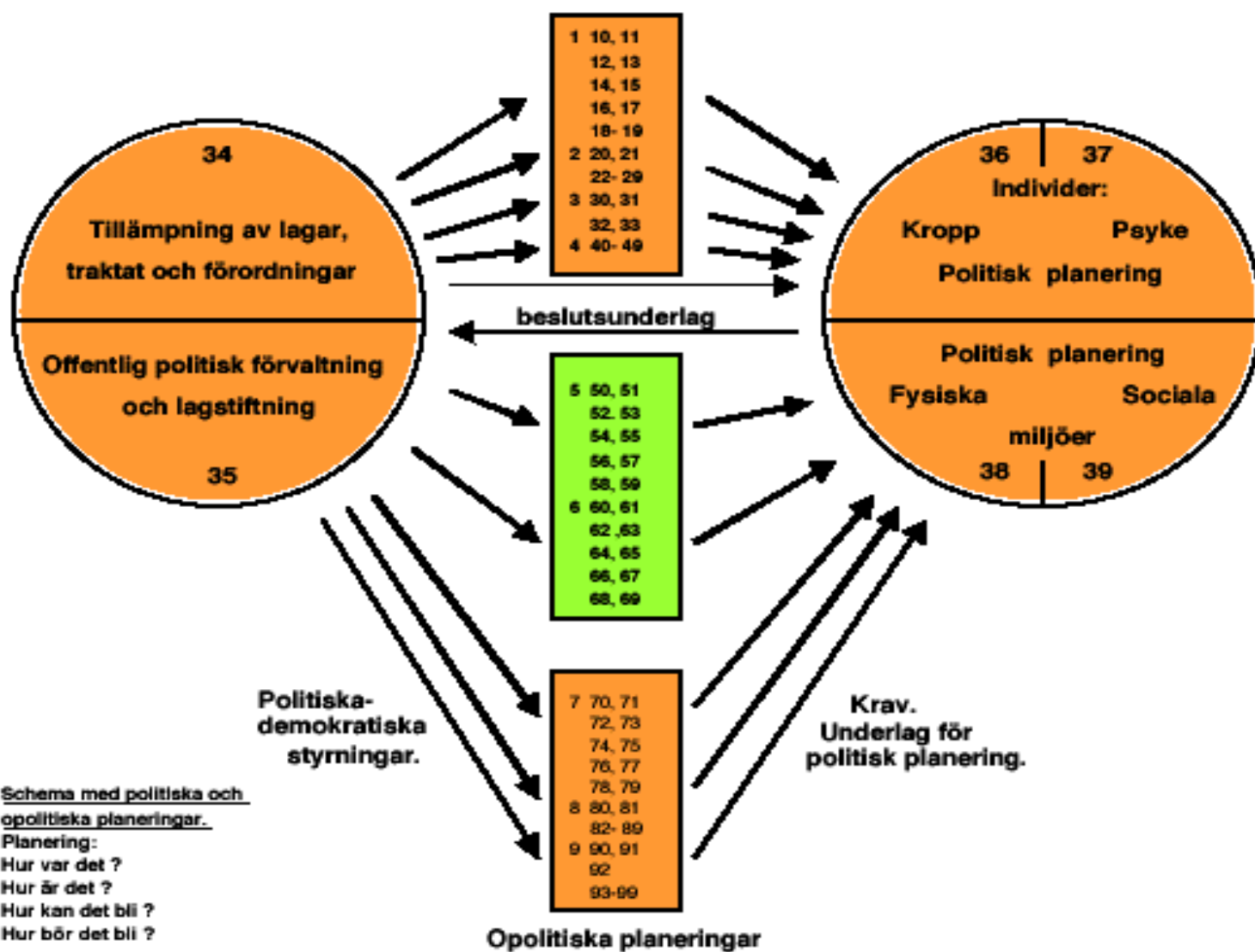


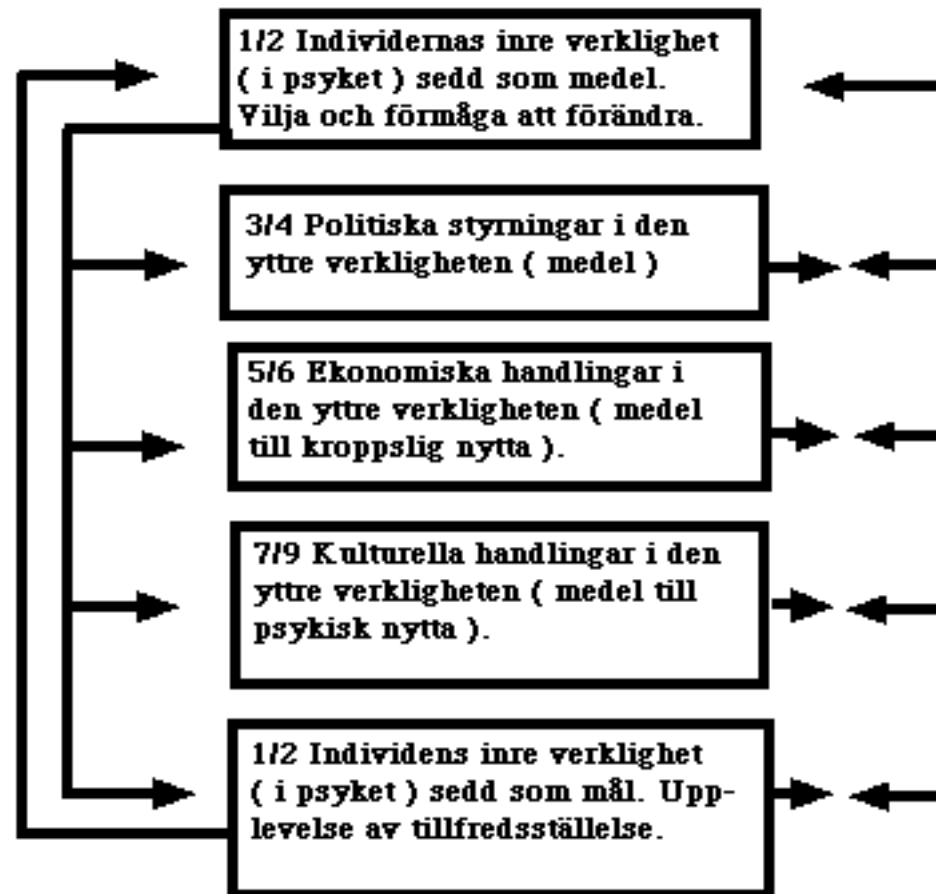
- 1-2 Filosofiska, psykologiska och religiösa verksamheter.
- 3 Politiska vetenskaper och politiska verksamheter.
- 5-6 Naturforskning och teknologiska/ekonomiska verksamheter.
- 7-9 Kulturella verksamheter.
- 4 Bakgrundens med pilarna: Sambandsforskning på samhällsnivå.

Påverkan enligt pilarna sker direkt eller indirekt.

Se vidare Sven Winnells hemsida:
<http://w1.861.telia.com/~u86105430/>

020130



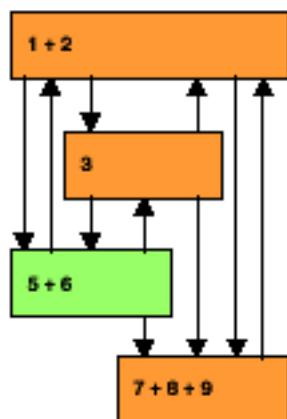


Omvärldsanalys

Alla mänskliga verksamheter kan finnas i följande lista som innehåller verksamheter motsvarande de kortfattade beteckningarna. En person eller ett företag på ett ställe har alla andra verksamheter som omvärld.

Orange övre delen = filosofiska, psykologiska och religiösa verksamheter samt politiska vetenskaper och politiska verksamheter,
Grönt = naturvetenskap och teknologiska / ekonomiska verksamheter,
Orange nedre delen = kulturella verksamheter.

010503 Sven Winnell



4 = bakgrunden med pilarna.
Påverkan enligt pilarna sker direkt eller indirekt. Se vidare:

<http://w1.861.telia.com/~u86105430>

10 Samhällets samlade kunskaper och övergripande värderingar. Arkiv. Bibliotek. Filosofi- idé- och lärdomshistoria.

11-19 Individens inre verklighet. Kunskaper. Erfarenheter. Framtidsvisioner. Känslor. Värderingar. Ideologi. Psyke. Logik. Moral.

2 Religiösa verksamheter. Dogmer . Regler.

31 Statistik Demografi. 32 Statsystem Demokrati Val Folkomröstning. 33 Nationalekonomi Internationell ekonomi.

34 Lagar Förordningar Traktat Konventioner Juridik.

35 Demokratiska församlingar. 351 Riksdagen. 352 Kommuner. 353 Regeringen. 354 EU, FN o d. 36-39 Politiska krav

4 Sambandsforskning.

50 Allmän naturkunskap. 51 Matematik. 52 Astronomi Rymdforskning. 53 Fysik. 54 Kemi. 55 Geologi Klimat.

56 Paleontologi Arkeologi. 57 Biologi Mikrobiologi Ekologi Naturgeografi Utvecklingslära. 58 Botanik. 59 Zoologi.

61 Hälso- och sjukvård Räddningstjänst Veterinärverksamhet Djurförsök.

62 Ingenjörsvetenskap : Maskiner El Elektronik Apparater Gruvor Militärt Byggnader Våg o vatten Hygien Transportmedel

63 Biologisk produktion Jordbruk Skogsbruk Trädgård Djurhållning Jakt Fiske

64 Hushåll. 641-642 Matlagning. Servering. 643 Boende. 644 Energi- o hygienförsörjning. 645 Utrustning. 646 Personlig hygien

647 Hushållsekonomi Fastighetsförvaltning. 648 Tvätt Städning. 649 Hemsjukvård Hemvård i allmänhet.

651 Kontorsverksamheter Datoranvändning. 6520-6524 Opolitisk offentlig civil förvaltning. 6525-629 Militära verksamheter.

653 Handel. 654 Telekommunikationer Internet. 655 Förlag Informationsspridning. 656.Transporter Resebyrå Lagring.

657 Penningverksamheter Finans Försäkring Skatter. 658 Företagsekonomi Arbetskraft Arbetsförmedling Arbetskydd.

659 Marknadsföring Reklam. 66-68 Tillverkning av varor. 69 Tillverkning - byggande av byggnader och anläggningar.

70 Allmänt om konst o kultur. 71 Planering av fysiska miljöer. 72 Formgivning av byggnader o anläggningar Arkitektur

73 Skulptur Museer Utställningar. 74 Konsthantverk Formgivning av bruksföremål Industridesign Inredning.

75-77 Bildkonst. 75 Måleri. 76 Grafiskt Teckenkonst. 77 Foto. 78 Musik.

7911-7913 Seder o bruk Etnologi Etnografi Mode Livscykeln Familjebildning Takt Kvinnorörelser Folketro Folkminnen.

7914-7919 Film Radio TV o d Offentliga fester o d. 792 Teater Opera Konserter Revyer Konsidans.

793 Sällskapsnöjen Sällskapsdans Lek Hobby Fritid. 794 Skicklighets- o turspel Lotteri Tips.

7951 Sociologi Socialvård Socialtjänst. 7952-7956 Sociala miljöer i olika fysiska miljöer Polis Kriminalvård o d Integration.

7957 Undervisning Forskning Dagis. 7958 Sociala miljöer i boendet. 7959 Sociala miljöer o verksamheter i grupper o d.

796-799 Sport Idrott o d Motion.

80 Språk. 801 Allmänt. 802 Engelska. 803 Germanska Tyska Svenska mm 804 Franska o d. 805 Italienska o d.

806 Spanska Portugisiska o d. 807 Latin Grekiska. 808 Slaviska o baltiska. 809 Orientaliska o övriga språk.

81 Litteraturvetenskap. 82-89 Skönlitteratur.

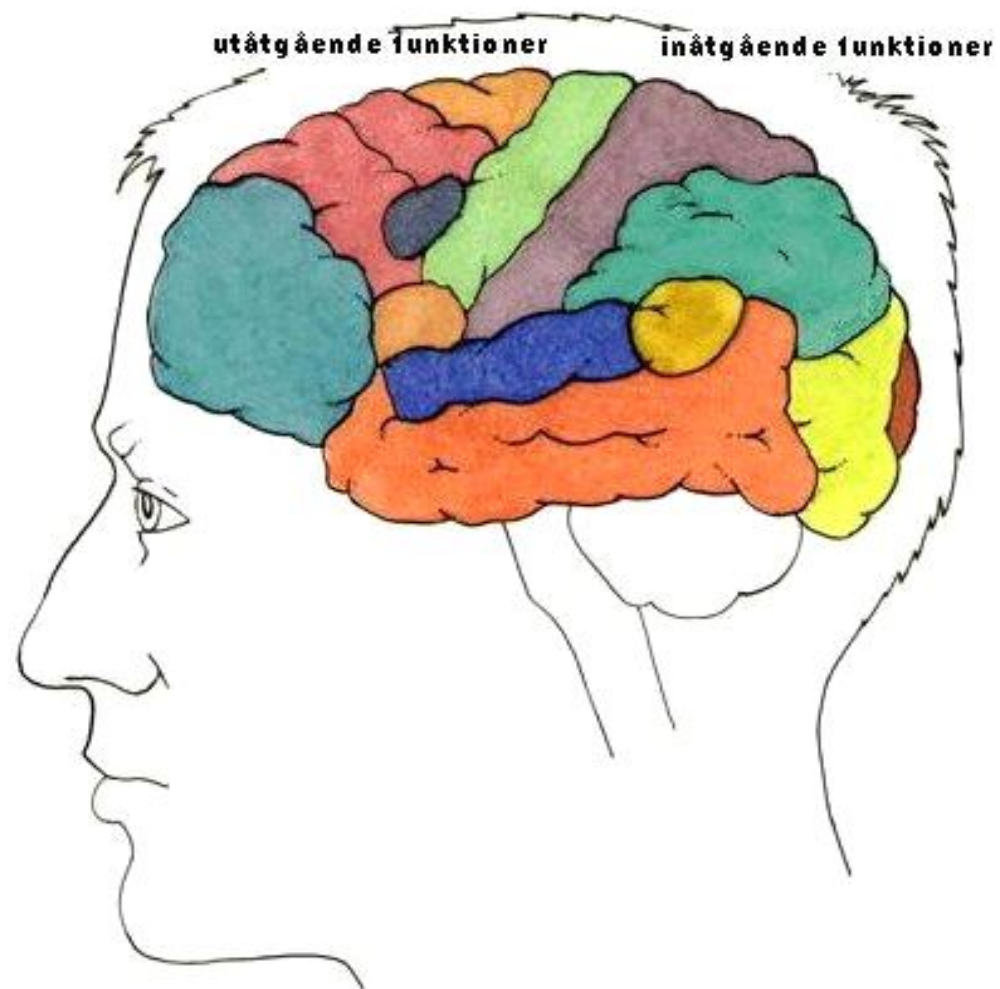
90 Tidningar Tidskrifter Journalistik. 91 Allmän geografi Reseskildring Lokalhistoria. 92 Biografi Släkthistoria Memoarer.

93-99 Allmän historia. 93 Världshistoria Förtidshistoria. 94-99 Medeltid o nyare tid. 94 Allmänt o Europa. 95 Asien.

96 Afrika. 97 Nord- o Mellanamerika. 98 Sydamerika. 99 Oceanien Polarområdena Rymden.



Schema om inre och yttre verkligheter och verksamheter.

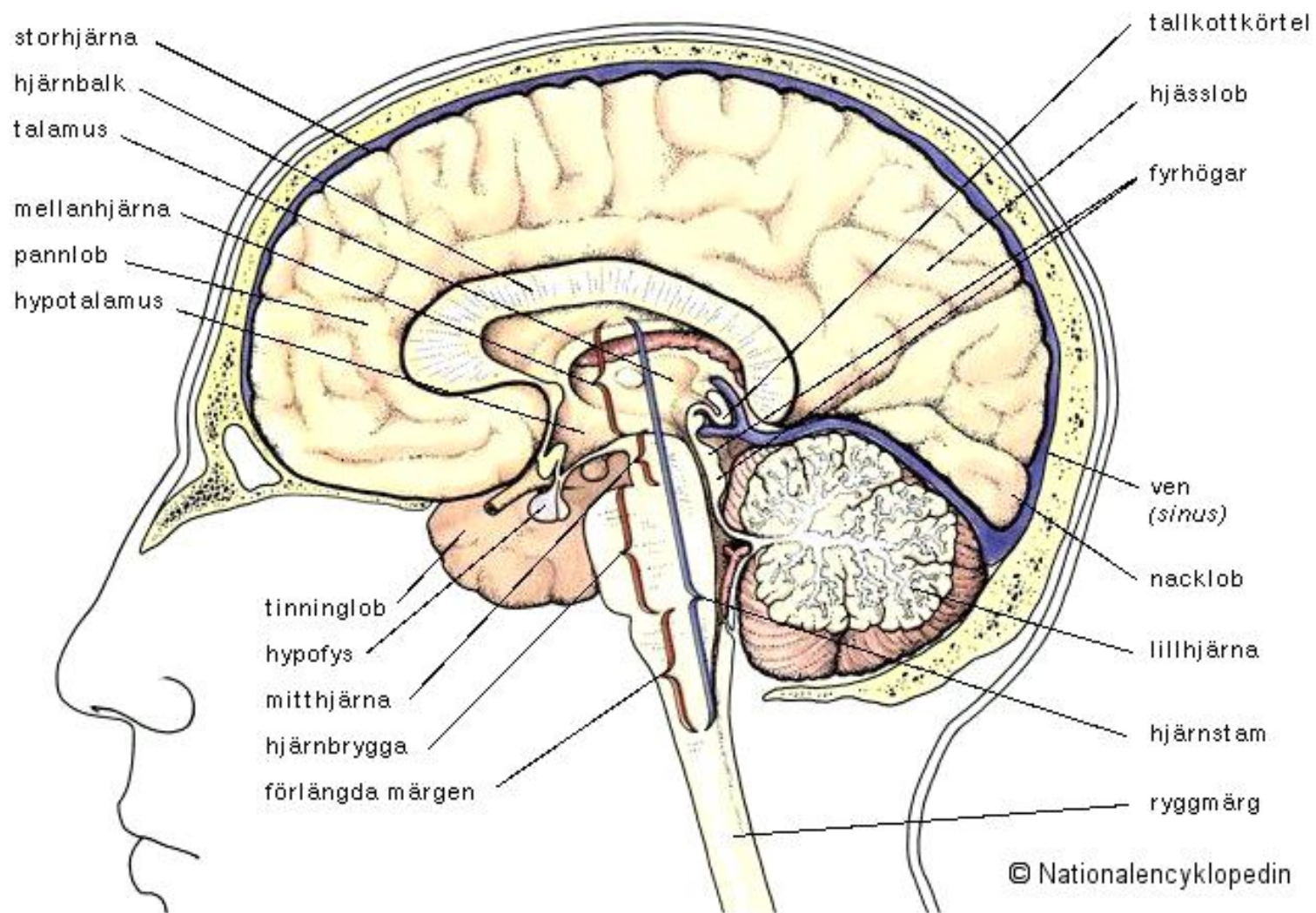


inåtgående funktioner

- hörsel
- talförståelse
- minne
- hudkänsl
- rumsorientering
- bearbetning av synintryck
- syn

utåtgående funktioner

- primära motoriska centra
- sammansatta rörelser
- ögonrörelser
- tal
- socialt beteende, ambitioner, livsmål



Den fundamentala påverkanskedjan.

Det är viktigt att observera den fundamentala påverkanskedjan, där individernas inre verkligheter ger viljor som styr världens utveckling. Viljorna styr de kollektiva politiska viljorna och individernas viljor och de politiska kollektiva viljorna styr tillsammans handlingarna i den yttre verkligheten.

Handlingarna styr dels ekonomiska/teknologiska verksamheter till kroppslig nytta (eller onytta), dels kulturella verksamheter som är informationsverksamheter med olika uttrycksmedel - till psykisk nytta (eller onytta).

De kulturella verksamheterna påverkar individernas inre verkligheter som i sin tur ger upphov till nya viljor, nya kollektiva viljor och och nya ekonomiska och kulturella handlingar.

Vill man förbättra världen måste man se till att individernas inre verkligheter blir lämpliga, vilket kan göras bara med hjälp av lämpliga kulturella verksamheter.

Man kan säga att individernas inre verkligheter och viljor idag på det hela taget är olämpliga, hur ska man då kunna åstadkomma lämpliga kulturella verksamheter? Bland de kulturella verksamheterna finns de offentliga utbildningssystemen (grundskola, gymnasium etc) som genom årtal av förändringar i teorin blivit tämligen bra, i Sverige. I världen för övrigt finns många dåliga utbildningssystem eller inga alls.

Men utbildningssystemen är bara en liten del av alla kulturella verksamheter. Verksamheter som påverkar individernas inre verkligheter och viljor finns också i alla andra kulturella verksamheter: i nöjesindustrin, i reklamindustrin, i tidningar, tidskrifter, radio, TV, video etc, i konst- och designvärlden, överallt. Dessa verksamheter översvämmas av informationer och program som visar livsstilar som inte befrämjar uppkomsten av lämpliga inre verkligheter och lämpliga viljor.

Nere på kontinenten ser man spritförsäljning som en kommersiell verksamhet som inte får störas av restriktioner som förhindrar fylleri. I Sverige har man observerat spritkonsumtionens skadlighet och har haft regler som reducerar spritens skadliga verkningar, nu är det efter inträde i EU i stort sett slut med de reduceringarna.

De kollektiva viljorna, dvs politiken, styrs av individernas viljor och politiken blir då också via individernas inre verkligheter på gott och ont beroende av de kulturella verksamheterna.

Nu råder i Sverige förbud mot den proffsboxning, som går ut på att boxarna ska skada varandra, vilket kan ske med obotliga svåra skador som följd. Nu finns förslag om att ta bort förbudet, bl av kommersiella skäl, och om så sker kommer slagsmål i boxningsringen att ge nya olämpliga livsstilsförebilder.

De ekonomiska/teknologiska verksamheterna är beroende av individernas inre verkligheter och viljor och av de kollektiva/politiska viljorna. Det innebär idag fördelning av produktion och konsumtion av varor och tjänster som är mer ojämlig än den behövde vara. Den nvarande fördelningen är resultat av de bilder av livsstilar som de kulturella verksamheterna förmedlar.

Individernas inre verkligheter och deras viljor, politiken, de ekonomiska verksamheterna och de kulturella verksamheterna bildar alltså fyra stora problemkomplex, som påverkar varandra i ständigt pågående påverkanskedjor.

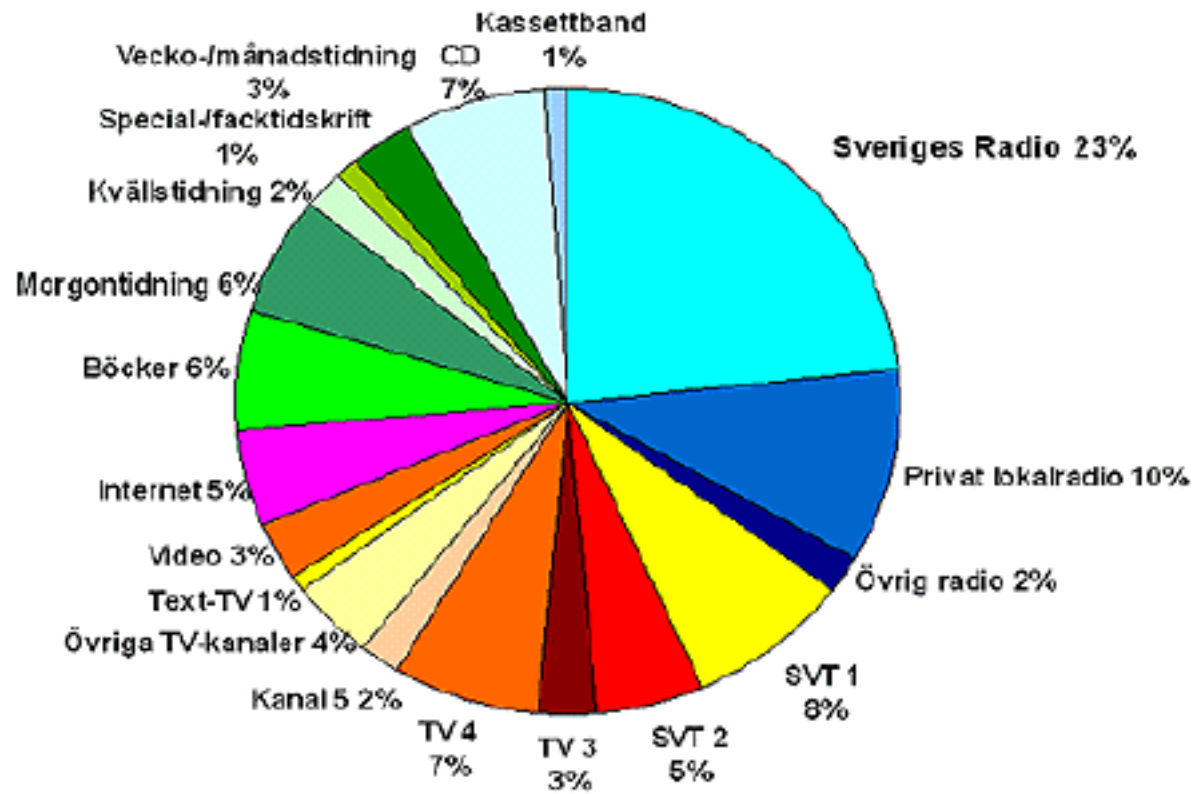
Komplexen innehåller många skevheter som borde rättas till.

Värderingar.

Vill man rätta till skevheter i de fyra komplexen bör man ha lämpliga värderingar som utgångspunkt. Eftersom hela jordklotet bildar ett enda stort system bör man ha värderingar som gäller överallt.

Det som då finns att tillgå är FN:s mänskliga rättigheter med komplement som bl a Rio-deklarationen och Agenda 21.

De olika mediernas andel av befolkningens (9-79 år) genomsnittliga mediekonsumtion



Källa: Mediebarometern 2002

Från Sveriges Radios public serviceredovisning 2003

Informations- och kunskapsflöden

Bilden på föregående sida visar olika mediers andel av befolkningens (9-79 år) genomsnittliga mediekonsumtion, i Sverige:

Sveriges radio. Privat lokalradio. Övrig radio. SVT 1. SVT 2. TV3. TV 4. Kanal 5. Övriga TV-kanaler. Text-TV. Video. Internet. Böcker. Morgontidning. Kvällstidning. Special-/facktidskrift. Vecko-/månadstidning. CD. Kassetband.

Men människor utsätts för påverkan också från annat:

Samtal i alla möjliga situationer, direktreklam, skyltar och anslag, varuutbud i butiker, skyltfönster, fysiska miljöer med alla deras innehåll av föremål från det minsta till det största, museer, utställningar, nöjeställningar, biografier, bibliotek, föredrag, kurser, sammankomster, fester, lekar, skolor av alla slag.

Det som förmedlas i flödena är fakta och åsikter. Vad bör informationsflödena innehålla ?

Svar: de fakta och värderingar som behövs för rollerna A1, B1, B2 och A2, och det upprepas här.

Och sedan ska var och en åstadkomma ekonomiska och kulturella handlingar på lämpligt sätt som var och en själv bestämmer innanför lagarnas och förordningarnas ramar.

I rollen A1 behöver man information så att man klarar det dagliga livet. I den rollen kan man ställas inför problem var man ska köpa varor bäst, hur man lagar bra mat, hur man kan resa bäst, hur man gör för att bota krämpor, vart man vänder sig när man blir sjuk, hur man knypplar, vad aktierna står i, vad de ger på bio och teater, vem som vann fotbollsmatcherna etc etc. I den rollen vet man vad man vill efterfråga och det kan då vara bra med en söktjänst där man bara skriver in t ex "fotbollsmatcher" eller "magont". I ett väl utvecklat nät ska man då få "träffar" som beskriver det man är ute efter.

I rollen B1 gäller det att hitta ett bra jobb man trivs med och man får betalt för så mycket man vill ha. I den rollen måste man välja utbildning om man inte har någon man tycker räcker och då får man söka på utbildningar och lediga jobb.

I rollen B2 gäller det att göra jobbet bra, dvs man måste göra det på bästa sätt och på rätt tid. Vill man använda Internet för den här rollen får man söka på det yrke man valt och se om man kan få några tips om hur man bör göra. Arbetsgivarna bör tala om hur arbetet ska skötas och anställda och specialister och forskare kan komma med förslag till förbättring av arbetsrutinerna.

Rollen A2 är den verkligt svåra rollen : Att påverka de politiska styrningarna som direkt eller indirekt styr individernas kroppsliga och psykiska förhållanden och fysiska och sociala miljöer. Klassifikationssystemet som redovisas här är uppbyggt i första hand med hänsyn till rollen A2, men tillfredsställer automatiskt informationsbehoven i de andra rollerna eftersom man i rollen A2 behöver veta bland annat allt som man behöver veta i de andra rollerna. Det som man ytterligare behöver veta i rollen A2 är hur alla verksamheter påverkar varandra och behöver veta vad man ska sträva mot, dvs veta vilka verksamheter som behövs och hur de bör vara fördelade.

Information för rollen A2 kan man inte få genom att söka på ett enda ord utan man måste orientera sig i hela informationsutbudet. För att inte drunkna i all information måste man ha hjälp att få ordning på frågorna, och den hjälpen får man med det uppgjorda klassifikationssystemet för verksamheter.

Sammanfattningar om SW-systemet. För verksamheter och den mjuka infostrukturen.

Alla finns förtecknade på
<http://w1.861.telia.com/~u86105430/omr40.html>

De senaste utredningarna gjorda 2004 och 2005:

Sven Winnell 040308: Mellanöstern, hela världen, Sverige och
den strategiska IT-gruppen.

(<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40e.pdf>)

Innehåll

Sid

- 5 **040120-040223: Om Israel och Palestina.**
- 7 Amassadören utnyttjar antisemitismens fobier.
- 9 Bibeln. Gamla Testamentet.
- 12 Palestina-Israel.
- 19 Syrien avvisar invit från Israel.
- 21 Sverige stöder fredsinitiativ.
- 21 Sharon vill få bort bosättare i Gaza.
- 23 EU måste förklara krig mot antisemitismen.
- 24 Barriären som delar världsoinionen.
- 25 Israels hökar är av många slag.
- 26 **Om religioner.**
- 26 Varning för religioner.
- 28 Religionens återkomst är välfärdsstatens paradox.
- 29 **EU och USA**
- 30 Öppet brev till Bushs utmanare.
- 31 Framtiden avgörs redan i november. USA-valet.

- 32 Det är födelsetalen, dumskalle. USA-imperialismen.
- 34 Haiti.

36 **De mänskliga rättigheterna.**

- 36 FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.
- 41 Mänskliga rättigheter i Sverige.
- 42 Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik.
- 44 Mänskliga rättigheter i världens länder.
- 47 Om de mänskliga rättigheterna.
- 50 Mänskliga rättigheter på de palestinska områdena 2003.
- 61 Mänskliga rättigheter i Israel 2003.
- 67 Mänskliga rättigheter i USA 2003.

76 **Sverige i Sveriges omvärld.**

- 77 Regeringens utrikesdeklaration 2004.
- 84 UD om handel och utveckling.
- 88 Kritik av svensk integrationspolitik.
- 91 Svensk vård och omsorg.
- 92 Socialstyrelsen.
- 97 Välfärdsmått.
- 100 De politiska partierna.
- 105 Opinionsbildare i Sverige.
- 106 Valet till EU-parlamentet 2004.

108 **Makthavarna.**

- 108 Makthavare utomlands.
- 109 Sveriges riksdag.
- 116 Sveriges regering.
- 121 Sveriges kommuner.
- 122 Stockholms stad.
- 125 Stockholms läns landsting.
- 126 Svenska myndigheter mm.

- 133 Myndigheter mm i andra länder.
 133 Företag och arbetsställen i Sverige.
 140 Företag och arbetsställen i andra länder.
- 140 **Det behövs ett system för att få grepp om världens problem**
- 141 Samhällsplaneringens problem. Hur ska man kunna förbättra världen ? Med ett klassifikationssystem för mänskliga verksamheter.
- 145 Verksamheter, problem och system i de första högkulturerna för 5000 år sedan.
- 151 Människorna har olika behov av information i olika roller.
- 152 Informationsstress vår nya folksjukdom.
- 153 Klassifikationssystemet för verksamheter och bibliotekssystemen.
- 154 Schema över påverkans- och förändringsproblem
- 155 Den fundamentala påverkanskedjan
- 156 Politiska och opolitiska planeringar
- 157 Samband mellan verksamheter
- 158 Omvärldsanalys
- 159 Schema om inre och yttre verkligheter och verksamheter
- 160 Den fundamentala påverkanskedjan.
- 161 Sammanfattningar om den mjuka infostrukturen och klassifikationssystemet för verksamheter.
- 164 031020: Om hård och mjuk infostruktur. Information, informationsteknik, informationssystem, tillväxt, välfärdsfördelning och demokrati och dylikt.
- 165 031105: Förslag till mjuk infostruktur på SverigeDirekt.
- 166 031205 med tillägg 031231: Samhällsplaneringens problem. Hur ska man kunna förbättra världen ? Med ett klassifikationssystem för mänskliga verksamheter.

- 167 **Regeringens IT-politiska strategigrupp**
- 182 **Kommentarer till strategigruppens verksamhetsplan.**
- 187 SverigeDirekt. Myndigheter mm fördelade på områden 10-99
- 194 Antal arbetsställen 1998. Fördelade på 10-99.
- 197 Förvärvsarbetande i Sverige. Fördelade på 10-99.
- 201 Svenska statistiknätet. Fördelat på 10-99.
- 203 Verksamhetsplanen.
- 207 Om välfärdsmått.
- 207 Vad ska demokratin användas till ?
- 210 Några kommentarer om infostrukturen.

Sven Winnell 040421: **Utbildningar vid universitet och högskolor** (<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40f.pdf>)

Innehåll

- 2 Ämnen vid universitet och högskolor enligt Högskoleverkets (HSV) hemsida 040421.
- 13 Universitet och högskolor enligt HSV.
- 14 Studieorter enligt HSV.
- 16 Vilken examen? Enligt HSV.
- 17 Utbildningar vid universitet och högskolor hösten 2004. enligt Verket för högskoleservice (VHS).
- 18 Sven Winnell: Samhällsplaneringens problem. Hur ska man kunna förbättra världen ?
- 22 Verksamheter, problem och system i de första högkulturerna för 5000 år sedan.
- 23 Klassifikationssystem för verksamheter.
- 25 Klassifikationssystemet för verksamheter och VHS-ämnen.
- 31 Klassifikationssystemet för verksamheter. Med 040421 inlagda utbildningar hösten 2004 vid universitet och högskolor.
- 32 1. Psykologiska och filosofiska verksamheter.
- 36 2. Religiösa verksamheter o d.

- 37 3. Politikvetenskaper och politiska verksamheter.
- 42 4. Sambandsforskningsverksamheter. Infostruktur.
- 43 5. Naturforsknings- och matematikverksamheter.
- 49 6. Teknologiska / Ekonomiska verksamheter.
- 92 7. Formgivning av fysiska och sociala miljöer.
- 128 8. Språkvetenskap. Litteraturvetenskap. Skönlitteratur.
- 130 9. Blandade saklitterära verksamheter. Tidningar. Allmän geografi. Biografi. Allmän historia.
- 135 Bilaga med VHS-områden som styckats.
Tillägg 040607:
- 143 Högskoleverkets årsrapport 2004. Helårsstudenter.
- 147 Avlagda examina 2002/03
- 149 Antal professorer. Oktober 2003.

041114: [Sven Winnell 041112 ändrad 050121: Sammanställning om samhällsplaneringens problem.](http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40g.pdf)
(<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40g.pdf>)

Innehåll:

- Sidor märkta 141-213 är från "Sven Winnell 040308: Mellanöstern, hela världen, Sverige och den strategiska IT-gruppen."
- Sid 4 Läget i världen.
- 4 Sven Winnells hemsida.
- 5 **141** Samhällsplaneringens problem. Hur ska man kunna förbättra världen ? Med ett klassifikationssystem för mänskliga verksamheter.
- 26 **161** Sammanfattningar om den mjuka infostrukturen och klassifikationssystemet för verksamheter.
- 29 **164** 031020: Om hård och mjuk infostruktur. Information, informationsteknik, informationssystem, tillväxt,

- välståndsfördelning och demokrati och dylikt.
- 30 **165** 031105: Förslag till mjuk infostruktur på SverigeDirekt.
- 31 **166** 031205 med tillägg 031231: Samhällsplaneringens problem. Hur ska man kunna förbättra världen ? Med ett klassifikationssystem för mänskliga verksamheter.
- 32 040308: Mellanöstern, hela världen, Sverige och den strategiska IT-gruppen.
- 36 040421+ 040607: Utbildningar vid universitet och högskolor.
- 37 Utredningar hösten 2004 och senare. (ny sida 050121)
- 38 **187** SverigeDirekt. Myndigheter mm fördelade på områden 10-99. Ersatt 050121 med "Uppdelning av LIBRIS-SABs områden A-Ä, och myndigheter i sverige.se på områdena 1-9 i SWsystemet. Också med forskningsämnen enligt SCB."
- 117 Antal arbetsställen 1998. Fördelade på 10-99.
- 127 Förvärvsarbetande i Sverige. Fördelade på 10-99.
- 142 **201** Svenska statistiknätet. Fördelat på 10-99.
- 145 **207** Om välfärdsått.
- 145 **207** Vad ska demokratin användas till ?
- 148 **210-213** Några kommentarer om infostrukturen.
- 148-199 Välfärd, planering, miljöer, politik, global politik mm
- 152 Skatter och bidrag. Välfärdsfördelning.
- 157 Något om kostnader för datorer.
- 159 Samhällsplanering. Några kommentarer.
- 159 Planering av fysiska och sociala miljöer.
- 160 Informationsförsörjning i planprocessen.
- 161 Sveriges Arkitekter
- 162 Sociala verksamheter och sociala miljöer.
- 163 Sociala miljöer i området 795.
- 164 Sociala miljöer i Kina. (Nytt 050121)
- 167 Vilka sociala miljöer vill vi ha?
- 169 Regeringens utgiftsområden i statsbudgeten:

- 169 Regeringens politikområden:
170 Hur ska man kunna förbättra världen?
171 Finansministern.
174 Företagsflytt. (Nytt 050121)
175 Sjukskrivningar.
177 Samma välfärd i hela landet.
179 Politikerna måste bli ärligare
180 Kandidaterna i presidentvalet i USA
183 USA-valet. USA-politik.
186 USA:s skulder (ny)
189 Mellanöstern
192 En palestinsk epok har gått i graven.
193 Befolkningens genomsnittliga mediekonsumtion, i Sverige.
194 Informations- och kunskapsflöden.
195 Citat ur Agenda 21.
199 Kommentarer till Agenda 21.
- 200-214 Planeringsprocesser, demokrati, förändringar mm.
200 Planeringsprocesser : samspel mellan inre verkligheter i demokratiska förändringsprocesser.
201 Individens möjligheter att förbättra för sig. Att påverka och förändra individer och miljöer.
202 Rådande och väntade bristsituationer och konfliktrisker medför krav om mer och bättre planeringar.
203 Människorna avgör tillsammans världens framtid. Inre och yttre verkligheter. Samspel med symboler.
204 Symboler, symbolsystem, informationsmedel, informationskanaler informationskanalsystem.
205 Människorna kan påverka fysiska ting med fysiska krafter och påverka psyken med information.
206 Processer i de inre verkligheterna som föregår människornas agerande i den yttre verkligheten.

- 207 Inre verkligheter, spekulativt tänkande och empirism. Framtidsplaneringens möjligheter. Medvetande. Ansvar.
208 Problemen har hopat sig och finns framför allt i de sociala miljöerna som formar de inre verkligheterna.
209 Inre verkligheter och åsikter förändras vartefter. Åsiktsledande institutioner och organisationer.
210 Människor i samspel. Inre verkligheter och verksamheter kommer till uttryck i yttre verksamheter.
211 Viljor, framtidsvisioner, problem, makt och planeringar.
213 Inre och yttre verkligheter och verksamheter hos personer och organisationer.
213 Sändare, förmedlare, mottagare, överföringsfel och problem.

215-222 Sammanfattning om forskningsarbetet.

- 215 Fyra forskningsvägar om samhällsplaneringens problem.
215 Världen och dess problem. Förändringsprocesserna.
219 Klassifikationssystemet. Ett system som sorterar förändringsverksamheterna och deras samband.
219 Hantering av förändringsprocesserna. Planeringar.
220-222 Förslag om slutsatser och åtgärder.

050109: [Sven Winnell 050109: Infostruktur. Klassifikationssystem: LIBRIS - SAB och SW-systemet.](http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40i.pdf)

050109: [Sven Winnell 050101: SCB:s forskningsämnen inlagda i SW-systemet. Samt nedlagda SAFARIs ämnen inlagda i SW-systemet.](http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40j.html)

050115: [Sven Winnell 050112: Termer ur MeSH \(Medical Subject Headings\).](http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40k.html)

050115: [Sven Winnell 050112: Några databaser och bibliotek.](http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40l.html)
(<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40l.html>)

050411: [Sven Winnell 050121: sverige.se som ersatt Sverige-Direkt. Kompletterad 050411 med Riksdagens samhällsguide.](http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40m.pdf)
(<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40m.pdf>)

Innehåll:

* SW-Klassifikationssystem för verksamheter med inlagt:

LIBRIS - SABs områden A-Ä ,
myndigheter i www.sverige.se,
forskningsämnen enligt SCB,

050411 kompletterad med Riksdagens samhällsguide.

* <http://www.sverige.se> Från Internet 050116

* Myndigheter mm i [sverige.se](http://www.sverige.se) fördelade på SW-områdena 1-9.

* <http://www.sverige.se> Webbkartor

* <http://www.sverige.se> Situationer i livet

* **Sven Winnell 050411:**

**SW-Klassifikationssystem för verksamheter.
Med Riksdagens samhällsguide inlagd.**

050206: [Sven Winnell 050130: CPV-koder 2003. Från Internet 050126.](http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40n.pdf) (<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40n.pdf>)

CPV-koder. Europeisk standard.

Common Procurement Vocabulary (CPV) är en europeisk standard för att klassificera varor och tjänster. Strukturen skapades 1993 för att göra det enkelt för företag att hitta annonser om offentliga upphandlingar på just de varor och tjänster de erbjuder. CPV-kodningen är ett enhetligt sätt att numeriskt beskriva upphandlingsobjektet som kan utgöras av varor, bygg- och anläggningsarbeten eller tjänster. I dagsläget finns cirka 8 300 koder med den senaste uppdateringen från december 2003. Versionen kallas också CPV-2003.

050206: [Sven Winnell 050130: CPV-koder 2003. Inlagda i SW-klassifikationssystem.](http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40o.pdf)

(<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40o.pdf>)

050206: [Sven Winnell 050130: CPV-koder 2003. Inlagda i SW-klassifikationssystem. Områdena 66-69 förkortade.](http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40p.pdf)

(<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40p.pdf>)

050206: [Sven Winnell 050203: SNI 2002. Och antalet arbetsställen 1999. Inlagda i SW-klassifikationssystem.](http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40q.pdf)

(<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40q.pdf>)

SNI= svensk näringdgränsindelning.

050206: [Sven Winnell 050203: SSYK 96. STANDARD FÖR SVENSK YRKESKLASSIFICERING. Yrken inplacerade i SW-klassifikationssystem.](http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40r.pdf)

(<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40r.pdf>)

050206: [Sven Winnell 050206: SUN, utbildningsklasser. Inlagda i SW-klassifikationssystem.](http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40s.pdf)

(<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40s.pdf>)

050206: [Sven Winnell 050206: SW-klassifikationssystem med inlagda: LIBRIS/SAB, sverige.se, forskningsämnen, CPV för varor/tjänster, SNI arbetsställen, SSYK yrken, SUN utbildningar.](http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40t.pdf) (<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40t.pdf>)

050227: Sven Winnell 050224: Samhällsplaneringens problem. Hur ska man kunna förbättra världen? Katastrof- och krisberedskap. Välfärdsfördelning.

(<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40u.pdf>)

Innehåll:

Observera “Bokmärken” på första sidan i detta pdf-dokument. Där finns en innehållsförteckning och där kan man lätt klicka sig till de avsnitt man vill läsa. Där finns förteckning för sidorna 35-148

Sid

2	Världskarta
3	Läget i världen och i Sverige.
13	Sven Winnell: Samhällsplaneringens problem. Hur ska man kunna förbättra världen ? Ett klassifikationssystem för mänskliga verksamheter. Kunskaper om verksamheterna och deras samband för bättre demokrati och bättre framtid i en gemensam värld.
35 - 67	Människornas verksamheter 1-9. Krishantering. Välfärdsfördelning.
57 - 62	Hushållsekonomi
68-148	Artiklar om läget i världen och i Sverige.

050403: Sven Winnell 050403. Lärarutbildning. Forskning. Samhällsplanering. Skolan.

(<http://w1.861.telia.com/~u86119281/omr40v.pdf>)

Innehåll:

Observera “Bokmärken” på första sidan i detta pdf-dokument. Där finns en innehållsförteckning och där kan man lätt klicka sig till de avsnitt man vill läsa.

Sid

4	Utbildnings- och kulturministern. Om lärarutbildningen.
7	Högskoleverket 2005. Utvärdering av lärarutbildningen .
9	Den nya lärarutbildningens uppbyggnad
14	Slutsatser och rekommendationer
23	Det gemensamma – En studie av några kunskapselement i den för alla lärarutbildningar gemensamma delen.
26	Forskning för ett bättre liv. Proposition om forskning. (Från Utbildnings- och kulturministern.)
28	Propositionens huvudsakliga innehåll
28	Utgångspunkter för regeringens forskningspolitik.
33	Varför har vi ont i själen? Informationsöverflöd. Kunskapsbrist. Handlingsförlamning. “Våra fem sinnen tar varje sekund emot många miljoner informationsbitar, av vilka vårt medvetande aktivt noterar ett litet urval. Men hur görs urvalet? Kan vår hjärna sova mellan det livsviktiga, det någorlunda angelägna och det onödiga?”
35	Bildning eller utbildning? “Sveriges förenade studentkårer, som representerar landets högskolestudenter, har reagerat på att den högre utbildningen har två delvis motsatta mål. Dels ska den svara mot samhällets krav på välutbildad arbetskraft, dels ska den uppfylla demokratiens behov av kritiskt tänkande människor.“

37 **Sven Winnell. Samhällsplaneringens problem.**

Hur ska man kunna förbättra världen ?

Ett klassifikationssystem för mänskliga verksamheter.

Kunskaper om verksamheterna och deras samband för bättre demokrati och bättre framtid i en gemensam värld.

(Sven Winnells hemsida

<http://w1.861.telia.com/~u86105430/>)

44 Klassifikationssystem för verksamheter. Områden 1-9.

46 Människorna har olika behov av information i olika roller.

47 Informationsstress vår nya folksjukdom.

48 Klassifikationssystemet för verksamheter och bibliotekssystemen

49 Sex bilder med samband mellan områdena 1-9:

50 Schema över påverkans -och förändringdproblem.

51 Den fundamentala påverkanskedjan och ett schema med pilar som visar påverkan mellan områdena.

52 Schema med politiska och opolitiska planeringar.

53 Bild med pilar för påverkan mellan olika områden:

1/2 Individernas inre verklighet (i psyket) sedd som medel.
Vilja och förmåga att förändra.

3/4 Politiska styrningar i den yttre verkligheten (medel).

5/6 Ekonomiska handlingar i den yttre verkligheten (medel till kroppslig nytta).

7/9 Kulturella handlingar i den yttre verkligheten (medel till psykisk nytta).

1/2 Individens inre verklighet (i psyket) sedd som mål.
Upplevelse av tillfredsställelse.

54 Omvärldsanalys. Ett schema med alla områden.

55 Schema om inre och yttre verkligheter och verksamheter.

56 Den fundamentala påverkanskedjan.

57 Mediekonsumtion

58 Informations- och kunskapsflöden

59 **1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet. (Lpo 94)**

59 1. Skolans värdegrund och uppdrag

62 2. Mål och riktlinjer

68 **Grundskolan**

69 Grundskolan. Kursplaner och betygskriterier

71 Förteckning över grundskolans kursplaner.

72 Samhällsorienterande ämnen

77 Samhällskunskap

80 Religionskunskap

83 Naturorienterande ämnen

88 Matematik

91 Fysik

95 Kemi

99 Biologi

103 Teknik

106 Hem- och konsumentkunskap

109 Slöjd

112 Bild

116 Musik

119 Idrott och hälsa

122 Svenska

126 Svenska som andraspråk

130 Modersmål

135 Engelska

139 Moderna språk

143 Teckenspråk för hörande

146 Geografi

149 Historia

153 **Gymnasial utbildning**

156 Kärnämnen på gymnasiet.

156 Samhällskunskap

158 Religionskunskap

160 Naturkunskap

- 162 Matematik
- 165 Estetisk verksamhet
- 166 Idrott och hälsa
- 167 Svenska
- 170 Svenska som andraspråk
- 173 Engelska
- 175 Geografi. (Ej kärnämne)
- 178 Historia. (Ej kärnämne men ska bli det)
- 180 Ämnen på gymnasiet.
- 181 Gymnasiets program och ämnen 2005.
- 185 LO om gymnasiet.
- 187 LO-rapport om gymnasiet
- 195 **Demokrati och överblick i skolan.**
- 196 Att delta i demokratiska processer.
- 198 Skolämnen som kan ge överblick.
- 201 **Läget i världen.**
- 205 **Människornas verksamheter 1-9.**
- Krishantering. Välfärdsfördelning**
- 205 Att förstå områdenas innehåll.
- 207 1 Psykologiska och filosofiska verksamheter.
- 217 2 Religiösa verksamheter o d
- 217 3 Politikvetenskaper och politiska verksamheter.
- 221 4 Sambandsforskningsverksamheter.
- 221 5 Naturforsknings- och matematikverksamheter.
- 222 6 Teknologiska / Ekonomiska verksamheter.
- 234 7-9 Kulturella verksamheter.
- 234 7 Formgivning av fysiska och sociala miljöer.
- 235 8 Språkvetenskap. Litteraturvetenskap. Skönlitteratur.
- 235 9 Saklitterära verksamh. Allmän geografi o historia. Biografi.
- 236 **De kulturella verksamheterna 7-9.**
- 237 Internet
- 239 Om Nyheter på TV.
- 242 **Kunskapens makt (och maktens kunskap)**

050430: Sven Winnell 050429: SW-klassifikationssystem, med inlagda klasser enligt "Nordisk Outline", klassifikationssystem för museer. (<http://web.telia.com/~u86119282/omr40x.pdf>)

I slutet på denna (sid71) finns en förteckning över samtliga utredningar som är förtecknade på
<http://w1.861.telia.com/~u86105430/omr40.html>

Innehåll

- | | |
|-----|---|
| Sid | |
| 2 | 1 Psykologiska och filosofiska verksamheter |
| 5 | 2 Religiösa verksamheter o d |
| 6 | 3 Politikvetenskaper.Politiska verksamheter. |
| 7 | 4 Sambandsforskningsverksamheter. |
| 8 | 5 Naturforskning.Matematikverksamheter. |
| 9 | 6 Teknologiska / Ekonomiska verksamheter. |
| 19 | 7 Formgivning av fysiska o sociala miljöer. |
| 26 | 8 Språk. Litteraturvetenskap. Skönlitteratur. |
| 26 | 9 Saklitterärt.Allm.geografi, historia.Biogr. |
| 27 | Projektet Nordisk Outline |
| 27 | Om projektet |
| 28 | Dokument |
| 33 | Manualer |
| 37 | Lista |
| 51 | Sven Winnell.
Samhällsplaneringens problem.
Hur ska man kunna förbättra världen ?
Ett klassifikationssystem för mänskliga verksamheter.
Kunskaper om verksamheterna och deras samband
för bättre demokrati och bättre framtid i en gemensam värld. |
| 71 | Sammanfattningar om SW-systemet för verksamheter och den mjuka infostrukturen.
Från http://w1.861.telia.com/~u86105430/omr40.html |
| 75 | ABM |

Tillägg 050610

- 190 Så blev världen som den är
- 193 Mittens rike kan spricka på mitten
- 200 USA - nu ännu bättre!
- 201 Världens militärutgifter nära kalla krigets nivå.

Tillägg 061220

- 202 Historien om människan.
 - 202 Referenskommitté,
 - 204 En resa genom tid och rum
 - 206 Våra förfäder aporna
 - 209 Apor på två ben
 - 211 De första människorna
 - 214 Vår tids människor
 - 220 Dagens värld
 - 222 Framtidsperspektiv
- 224 Nobels fredspris 2006

DN 050609 sid Kultur 4:

“Så blev världen som den är”

“Varför hamnade Europa i världspyramidens topp? Är den europeiska människan överlägsen? Förklaringen är mer banal hävdar dagens historiska forskning. Svaret lyder kol, kolonialism, opium, silver och en härva av maktkonstellationer.”

“Är historien fattbar? Genom sinnena? Tag en kopp te, häll i socker och rör om med en silversked. Elektriciteten till att koka vattnet skall komma från ett kolkraftverk. Nu är det färdigt. Drick historien!

Te, socker, silver, stenkol. Sådana element gjorde att en fattig och splittrad trakt i världens utkant inom loppet av tre sekler förvandlades till jordens härskare.

På tebrickan lägger vi en opiumpipa. Opiumet var den enda vara av ekonomisk betydelse som engelsmännen kunde exportera till Kina, som i övrigt var självförsörjande på det mesta. Omkring sekelskiftet 1800 inledde briter opiumodling i Indien och prackade på kineserna drogen, först genom kampanjpriser och gratispipor, sedan genom de så kallade opiumkrigen som tvingade Kinas kejsare att legalisera droghandeln och öppna sina hamnar för europeernas leveranser. Några årtionden senare fanns i Kina fyrtio miljoner tunga opiummissbrukare. Deras misär omsattes till ett rejält brittiskt handelsöverskott.

‘Så stora var opiumvinsterna att hela världshandelns mönster lades om’, skriver Robert Marks i sin bok ‘Den moderna världens ursprung’. Marks har skrivit en kort bok om ett stort ämne, världens historia från 1400 till 1900. Vi går från en polycentrisk värld, där flera större imperier handlar relativt fredligt med varandra med centrum vid Indiska oceanen, till en värld där allt styrs av Europa.

Samtidigt går vi från en värld där alla människor lever på ungefär samma sätt, bundna till vad jorden kan ge i form av livsmedel, konsum

tionsvaror och energi - ‘den gamla biologiska regimen’ - till en värld där en liten del av mänskligheten lyckas utvinna fossila energikällor - Englands och Wales stenkol - och konstruera ångmaskiner som med hjälp av kolet sätter spinnmaskiner och lokomotivhjul i rörelse: ‘den industriella regimen’.

‘DEN MODERNA världens genom brott’ har blivit en akademisk bästsäljare i USA, flitigt använd på universitetens grundkurser. Säkert blir den lika använd i Sverige (och inför nästa upplaga hinner förlaget förhoppningsvis rätta alla korrekturfel som skämmer Gunnar Sandins goda översättning). Det är svårt att finna en bättre bok att sätta i händerna på studenter och människor i gemen som frågar sig varför världen är som den är.

Historikerna har givit olika förklaringar till ‘Västerlandets genombrott’. Långt in på nittonhundratalet pekade de flesta på den europeiska rasens överlägsenhet. Sociologen Max Weber å sin sida menade att Nordeuropas protestantiska etik hade lagt grunden till en kapitalistisk entreprenörsanda. Även senare historiker har gärna förklarat Europas framsteg med en unikt europeisk karaktär. Några har betonat europeernas familjeplanering. Färre barn gav hushållen ett överskott som kunde investeras i produktionsförbättringar. Andra har pekat på att det i Europa uppstod en statsform som gynnade fria marknader och privat ägande. Åter andra har hävdats att Västerlandets kometkarriär berodde på det tempererade klimatet, på kontinentens tekniska och vetenskapliga snille eller på diverse militära uppfinningar från stigbygel till kulsprutan.

Dagens historieböcker hänvisar till något slags kombination av allt detta när de förklarar varför Europa sprang ifrån. Den gängse bilden är eurocentrisk: att Europa sitter i världspyramidens topp beror på Europas unika egenskaper och förutsättningar.

Men de senaste årtiondena har även den historiska forskningen globaliserats, och man har börjat ägna sig åt förkoloniala arkiv från Kina, Indien, Japan, Mellanöstern, Indonesien, Afrika och Amerika. När historikerna jämför utvecklingen där med Europas historia visar

det sig att standardförklaringarna till Västerlandets genombrott saknar täckning. Samtliga faktorer som sagts orsaka 'genombrottet' existerade vid ungefär samma tidpunkt i Asiens imperier, ofta bättre utvecklade. Hos nutida ekonomihistoriker som Andre Gunder Frank, Giovanni Arrighi, R Bin Wong och Kenneth Pomeranz framträder en ny bild av den moderna världens framväxt.

Robert Marks är den förste att sammanfatta deras forskning i en kort, översiktlig berättelse. Denna berättelse utspelas inte främst i Europa eller omkring Atlanten, utan i länderna vid Indiska oceanen och Kinesiska sjön. Den handlar om hur några stater från Europas periferi kämpar sig in på de asiatiska marknaderna och långsamt vinner dominans.

HISTORIENS FÖRSTA AVSNITT handlar om hur fjortonhundratalets Kina bestämmer sig för att aweckla sin väldiga armada - hundratals fartyg, några av dem stora som fotbollsplaner - för att i stället fullborda muren mot mongolerna. Den handlar också om hur Kina beslutar att basera sitt penningssystem på silver.

Andra avsnittet handlar om hur spanjorerna i sitt sökande efter nya handelsvägar till Asien råkar på Amerika och där finner det silver som gör att de på allvar kan börja idka handel med Kina. Silvret från Amerika finansierar också alla krig som förs i femton- och sextonhundratalets Europa. Spanien misslyckas i sitt försök att skapa ett europeiskt imperium i stil med de andra riken som dominerade dåtidens värld: det osmanska, ryska, kinesiska, moguliska (Indien) och safavidiska (Persien). Men ur krigen föds ett nytt Europa, bestående av konkurrerande stater med dugliga förvaltningssystem och slagstarka flottor och arméer.

Tredje avsnittet handlar så om hur en av dessa stater rycker ifrån. Storbritannien får övertag tack vare sitt stenkol och tack vare sina amerikanska kolonier som har behov av landets bomullstyger (kläder åt slavar) och som förser det med råbomull och socker (kaloriltillskott åt fabriksarbetarna), men framför allt på grund av att mogul-

väldet i Indien vacklar och låter britterna skaffa sig fotfäste där. Med industriell kraft och militär makt i förening lyckas Storbri tannien underkuva Indien och Kina. Sekelskiftet 1900 har den forna periferin blivit centrum och vice versa.

Att så skedde berodde inte på några särskilda europeiska förmågor, betonar Marks. Han tecknar en sarnmansatt bild där historiska konjunkturer samverkar med tillfälligheter - som att Kina råkade in föra en silverbaserad ekonomi, att det fanns stenkol nära London, att nästan hela ursprungsbefolkningen i Amerika förintades av europeerna och att det fanns afrikanska slavar som kunde ersätta dem. Ingen enskild faktor var avgörande, men helheten betingade att Europas industri fick en högre produktivitet och att de gamla imperierna förlorade sin handelsdominans.

I DAGENS VÄRLD börjar den gamla kartan åter skina igenom, menar Marks. Vissa yttranden från den moderna tidens början låter som om de kunde vara fällda i går. 'Kinesiska varor är så billiga och spanska varor så dyra', skriver Spaniens vicekung i Peru år 1594 för att förklara hur den kinesiska konkurrensen knäcker inhemsk produktion. I sjuttonhundratalets början tycker sig Englands och Frankrikes textilmanufaktur död dömda av konkurrensen från Indien, vars tyger är billigare och bättre än deras.

Den gången räddades Europas näringsliv av protektionism (im portförbud mot indiska tyger) och kolonialism, vilket förvandlade större delen av världen till en råvaruproducerande periferi. Utan att dra moraliska eller ideologiska poänger konstaterar Marks att dagens världsordning hade varit otänkbar förutan Europas aggressiva kolonialism, med allt vad där ingår av slavar, te, socker silver, opium, ångmaskiner, djärva expeditioner och människoutrotningar, och med allt det obeskrivliga lidande som hörde till.

Ingen enskild kan ställas till svars för kolonialismen. Men ingen kan heller förneka att den ingår i fundamentet för vår ekonomi och vårt europeiska kulturarv.

DET ÄR LÄTT ATT GLÖMMA DETTA. Som ett slags stöd åt vårt kollektiva minne har ett franskt forskarlag under Marc Ferro sammanställt ett tusensidig verk om kolonialismens verkningar, 'Kolonialismens svar-ta bok'. Jag recenserade originalutgåvan (DN 30/6 -03). Tack vare en förlagsbragd finns boken nu i utomordentlig svensk översättning. De medverkande forskarna låter fakta tala: 15 miljoner afrikaner förslas-vades och deporterades till Amerika. Hela Karibiens befolkning utträdde-rad. Amerikas ursprungsbefolkning reducerad till en eländig spillra - i Nordamerika från cirka 7 miljoner till 250 000. Språk, kulturer, livsformer grymt och spårlöst utstampades. Högt utvecklade samhällen sönder slagna och hänvisades att tiggas vid västmakternas dörr.

I SIN INLEDNING kritiserar Ferro sina historikerkolleger som för några år sedan gav ut 'Kommunismens svarta bok'. De som kartlagt brotten som begicks i fascismens och kommunismens namn glömmes gärna att de bägge systemens folkmordspolitik hade utförats långt tidigare, när kolonialmakterna exploaterade Amerika, Afrika, Asien och Australien. Ferro citerar Hannah Arendt som i 'The Origins of Totalitarianism' skriver att kolonialismen var de totalitära ideologiernas ursprung.

'Kolonialismens svarta bok' har i likhet med sin pendang om kommunismen en självklar plats i varje skola och varje bibliotek. I ett avsnitt om Spaniens och Portugals kolonialism berättar Carmen Bernand om den peruanska staden Potosi (i dag ligger den i Bolivia). Där utvanns mycket av det silver med vilket Europa handlade med Kina och bekostade sina krig. Vid gruvorna raffinerades malmen med kvicksilver och man beräknar att åtta miljoner gruvarbetare dog av förgiftning under de tre hundra år som brytningen pågick. Platsen beskrevs som helvetets mynning på jorden. Det hindrade inte att livet blomstrade i Potosi. Det var på sin tid en av världens metropoler, en kulturstad av europeisk modell.

STEFAN JONSSON

stefan.jonsson@dn.se"

BÖCKER:

ROBERT B MARKS:

"DEN MODERNA VÄRLDENS URSPRUNG"
(THE ORIGINS OF THE MODERN WORLD.
A GLOBAL AND ECOLOGICAL NARRATIVE)
ÖVERSÄTTNING GUNNAR SANDIN.
ARKIV FÖRLAG.

**"KOLONIALISMENS SVARTA BOK. 1500-2000:
FRÅN UTROTNING TILL SJÄLVRANNSAKAN"**
RED. MARC FERRO.
ÖVERSÄTTNING KRISTINA EKELUND,
BENGT ELLENBERGER OCH LOTTA RIAD.
LEOPARD FÖRLAG.

Från Axess nr 3 2005.

Axess en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap.
<http://www.axess.se>

“Mittens rike kan spricka på mitten

ESSÄ/ En historisk framtid. Dagens Kina verkar kunna skaka om världskartan på ett historiskt unikt sätt, men det tycks ha glömt sin egen historia nu när det har blivit hela världens verkstad. De långsiktiga problem som Peking står inför är inte väsensskilda från dem som tidigare regimer brottats med. Går detta enorma rike att styra från huvudstaden eller kommer de olika regionerna att dra bort från centrum?

**Av Jonathan Fenby
Journalist och författare
Översättning Olov Hyllienmark**

Kinas snabba övergång från maoism till marknadsekonomi är en av vår tids mest betydelsefulla globala förändringar, inte bara för detta jordens mest befolkade land utan även för andra länder. Napoleons förutsägelse att när den sovande jätten Kina vaknar kommer planeten att slås med häpnad är på god väg att besannas. Efter decennier av relativ isolering är landet med 1,3 miljarder människor i färd med att inta sin plats i den internationella ordningen och gör det i mångt och mycket på egna villkor nu när uppvakarna kommer i form av utländska regeringar och företag från såväl i- som u-länder.

Ser man Kina i ett större perspektiv, bortom den årliga tillväxten på 9 procent, det snabbt ökande handelsresultatet som 2004 var det högsta på nio år, reserverna av utländsk valuta som 2004 steg med 200 miljoner till 600 miljoner dollar och de kolossala

infrastrukturprojekt som pågår över hela landet, är nyckelfrågan huruvida landets expansion kan fortsätta eller om den kommer att tappa fart eller – vilket vore ett än större hot – till sist implodera när ekonomin hårdlandar. Fortsätter expansionen är frågan vilka följderna kommer att bli, inte bara i ekonomiska termer utan också för landets egen politiska och sociala utveckling och för den strategiska balansen i och utanför Asien. Tappar den fart eller imploderar är frågan om landet och samhället kommer att kunna hålla samman och om det sista större land som regeras av ett kommunistparti kan gå vidare under det auktoritära styre som rått sedan 1949.

Kina, kärnvapenmakt och en av de ständiga medlemmarna i FN:s säkerhetsråd, har på det internationella planet haft framgångsrika år på sistone, detta av en rad skäl, varav några är politiska. Den gamla spökbilden av Peking som exportör av maoistisk revolution har för länge sedan jagats på flykten. Peking har i stället gått med i WTO (World Trade Organisation) och spelar en alltmer framträdande roll i olika internationella organ. Från västerländska regeringsorgan kommer det visserligen alltjämt bekymrade rapporter om de mänskliga rättigheternas ställning, men samtidigt har dissidenternas inflytande på världssopinionen minskat, beroende på förtryck, exil eller på att de blivit inlemmade i systemet. Dessutom har den amerikanska regeringen utnämnt Peking till en viktig bundsförvant i kriget mot terrorismen, vilket den kinesiska regeringen utnyttjat för att rättfärdiga kampen mot självständighetsivrarna i den övervägande muslimska regionen längst i väst. Samtidigt har det nya ledarskiktet med president Hu Jintao i spetsen visat upp ett pragmatiskt, företagsledarmässigt ansikte för världen. Uppdraget att arrangera 2008 års olympiska spel gav Peking ytterligare kvitto på landets nysvunna respektabilitet.

Men den viktigaste faktorn bakom det förändrade förhållandet mellan Kina och världen har varit ekonomin. Fastlands-Kina har hyllats för att ha utvecklat en ny form av kapitalism utifrån det som brukade kallas "socialism med kinesiska förtecken". Att landet har förvandlats till hela världens verkstad får följder på många plan och

sträcker sig långt bortom de stora rubrikernas handelssiffror. Det som gör Kina till ett fenomen på internationell nivå är att landet följer den globala ekonomins rörelsemönster så tätt. Visserligen skulle Kina ha blomstrat även om man bara hade fortsatt att producera billiga exportvaror, men i mycket mindre utsträckning och tillväxten skulle inte heller ha haft samma globala effekt på både producent- och konsumentensidan.

Detta är märkbart i allt från tillverkningsindustri till råvaror, och det kommer att slå igenom även i fråga om tjänster, när dessa väl liberaliseras enligt WTO-villkoren. Även om det är Kinas exportframgångar som får den största uppmärksamheten så har tillväxten gjort landet till en storimportör som driver upp priset på olja, naturgas, järnmalm, stål och andra råvaror, för att inte tala om den enorma mängd halvfabrikat som skickas till Kina för att förvandlas till ännu fler exportprodukter. I en tid när tillväxtutsikterna på många andra håll verkar ovissa utgör Kina en marknad för dyra kapitalvaror, som till exempel framgår av den flygplansbeställning värd elva miljarder dollar som Airbus och Boeing fick i början av året. Var någon annanstans i världen planerar man att bygga dussintals nya kärnkraftverk, nya storstäder i inlandet, varav en för 30 miljoner invånare, och 85 000 km motorvägar under de närmaste 30 åren till en kostnad av 242 miljarder dollar?

Kinas attraktionskraft har förändrat mönstret för strömmarna i de globala företagsinvesteringarna. De utländska direktinvesteringarna överstiger 50 miljarder dollar per år och så gott som vartenda större företag känner sig kallat att etablera sig i landet. Möjligheten till snabba vinster är kanske inte så stor, men marknadens blotta storlek och den potentiella konsumentefterfrågan gör att man i styrelserummen från San Francisco till Stockholm anser att det helt enkelt är omöjligt att inte finnas på plats.

Kina använder nettot i handelsöverskottet gentemot USA till att köpa amerikanska statsobligationer vilket bidrar till USA:s fortsatta budgetunderskott, vilket i sin tur bidrar till att hålla nere de amerikanska räntenivåerna medan billiga kinesiska varor på Wal-Mart

och tiotusentals andra butiker fungerar som en inflationsbroms. Om Kina skulle flytta en aldrig så liten del av sina dollarreserver till yen eller euro skulle det få stora följder på valutamarknaderna och för dollarns framtidsutsikter.

KINAS VIKTIGASTE politisk-ekonomiska band är ännu till stormakten på andra sidan Stilla havet, men Europa har visat hur angeläget det är att förbättra relationerna genom att upphäva EU-embargot mot vapenförsäljning som infördes efter massakern på demonstranter på Himmelska fridens torg 1989. Europeiska infrastruktur företag är verksamma över hela Kina; Tyskland har byggt den supersnabba magnetstågsbanan från Shanghais nya flygplats in till centrum och Frankrike hoppas kunna sälja sitt TGV-tåg till Shanghai–Peking-banan.

I det närmare grannskapet har den japanska ekonomin fått ett markant uppsving genom exporten till Kina, medan länderna i Sydostasien med Singapore i spetsen knyter allt tätare band till stormakten i norr. Latinamerika siktar mot samma mål. Kinas kolossala aptit på energikällor, som kan ersätta det ineffektiva och hårt nedsmutsande kolet, har lett till ett gryende samarbete med länder som Iran och Sudan. De internationella rederierna har gjort stora vinster genom efterfrågan på fartyg som kan frakta råvaror till de kinesiska hamnarna, medan kinesernas förtjusning i mobiltelefoner – man spår att det i slutet av året kommer att finnas 750 miljoner användare – har gjort landet till en storproducent av mobiler.

Från att ha varit ett land som helst slöt sig inåt har dagens Kina dragit stor nytta av teknologi och globalisering. Landet utgör navet i en internationell tillverknings- och efterfrågekedja och dess storlek och allt större räckvidd gör att man kan utnyttja skalekonomi på bred front med hjälp av den till synes outtömliga tillgången på billig arbetskraft från utvecklade landsbygdsregioner. Samtidigt banar användandet av ny teknologi väg för produkter med högre mervärde, både genom laglig tillverkning och genom piratindustrier.

Fabriker som förr använde omständliga manuella metoder installerar nu den allra senaste maskinutrustningen och kan genom blotta kvantiteten i produktionen lägga sig på en lägre prisnivå än fattigare länder. Även om efteräpning fortfarande går före forskning finns tecken på att den inhemska forskningsförmågan ökar. Kina är världens största tillverkare av datorhårdvara och man hymlar inte om målsättningarna. Med hjälp av Boeing håller man på att ta fram sitt första trafikflygplan och nyligen köpte ett kinesiskt företag IBM:s persondatorverksamhet, en på sikt kanske tvivelaktig investering, men som ändå visar internationella ambitioner av ett slag som var otänkbara för bara ett årtionde sedan. Frågan är som sagt om Kina kommer att kunna hålla tempot i tillväxten, men än så länge kan ingen ifrågasätta de senaste årens ihållande höga tillväxttal, framväxten av en företagsinriktad och yrkesutbildad medelklass, banden som knutits med utlandet och frånvaron av en verkningsfull opposition till regimen.

Emellertid måste man trots alla skäl till optimism beakta de många underliggande problemen om man vill göra sig en realistisk bild av var Kina befinner sig i dag och var det kan tänkas befinna sig i morgon. Banksystemet är präglad av osäkra lån, centrala och lokala myndigheter blandar sig helt godtyckligt i affärslivet, korruptionen blomstrar, det juridiska systemet är svagt, äganderätten oklar. Faktorer av detta slag gör att många observatörer hävdar att det är för tidigt att avgöra om Kina under de närmaste tjugo åren kommer att kunna omvandlas till en ekonomisk supermakt och samtidigt behålla stabiliteten under kommunistpartiets förtryckande regeringsmonopol.

En del av anledningen till ovissheten, och möjligtvis också en del av svaret på frågan om landets utveckling, finns i den historia som väldigt sällan lyfts fram när man diskuterar Kinas nutid och framtid – som om dagens Kina enbart kan härledas till Deng Xiaopings marknadsreformer för ett kvartssekel sedan.

FÖR ETT LAND MED EN historia som sträcker sig över tusentals år av kejsardöme är 2005 års Kina på många sätt ett förbluffande ungt land, åtminstone så till vida att förändringen som utmärker "det nya Kina" har skett så enastående snabbt och nästan utan hänvisning till det förflutna, varken det maoistiska eller det ännu tidigare.

Regeringsmakten, som nu vilar i händerna på en ny ledargeneration, försöker av allt att döma med växande självförtroende treva sig fram mot en framtid vars konturer är svåra att skönja.

Hur kommunistpartiet än formulerar sin ideologi uttrycks den i ekonomiska termer snarare än som en del av ett vidare politiskt eller filosofiskt sammanhang. Det är möjligt att Deng Xiaoping aldrig yttrade den fras som brukar tillskrivas honom, "det är ärofyllt att vara rik", men budskapet har slagit rot. Personer som den kinesiske mångmiljonär som bygger sig ett château i fransk stil har blivit nya förebilder. Partiledningen måste gå varsamt fram och inte välta över ända de dogmer som deras styre grundar sig på, men för dem som utgör den nya revolutionens avantgarde är det maoistiska förflutna ett arv man helst undviker. Man ser inte bakåt. Detta väcker frågan om ett nytt samhälle kan byggas på en så tunn och i värsta fall bräcklig grund – och på en rädsla för det förflutna som genomsyrar mycket av det som nu händer, även om ingen öppet vill erkänna det.

Kineser brukar visserligen vara stolta över sin civilisations långa historia och bedrifter genom seklerna, men för dem som tjänar mest på den ekonomiska uppgången är historien ett främmande land. Maoporträttet blickar fortfarande ut över Himmelska fridens torg men i praktiken är det ingen som bryr sig om hans lärosatser. I den officiella historieskrivningen präglas Kina från Qing-dynastins fall 1911 till Folkets befrielsearmés seger 1949 av tre milstolpar: den långa marschen, motståndskampen mot japanerna 1937–45 och segern över Chiang Kai-sheks nationalister i inbördeskriget. Det innebär att man förtiger den gigantiska oro som präglade Kina under större delen av århundradet fram till segern 1949, liksom landets upprepade misslyckanden att komma i kapp den moderna världen. Denna historia, vars betydelse är enorm, är närmast okänd till och med

i Kina, vilket kan bero på att den inte passar in i den maoist-marxistiska historieskrivningens normer.

Efter det att jag gett ut en bok om Kinas fyra decennier före kommunismen fick jag höra av flera kinesiska författare bosatta i London att de först nu, på ett sätt som de aldrig fått tillfälle att göra i hemlandet, förstått sitt lands historia under 1900-talets första hälft. En kinesisk entreprenör som min hustru talade med i Asien tidigare i år sade att han genom min bok för första gången hade fått veta vad som hade hänt under republikens period 1911–1949. Jag blev smickrad men också en smula skakad av vad detta avslöjade om vad bildade människor kände till om den del av sitt lands historia som deras föräldrar upplevt. För att ta ett annat exempel: I kinesiska hem är kulturrevolutionen fortfarande ett tabubelagt samtalsämne. Chiang Kai-shek existerar på sin höjd som något slags marionettgestalt på film. I Kina är det förflutna i praktiken ett främmande land som man gör bäst i att inte besöka för att leta efter sanningen.

Men även om kommunistpartiets ortodoxi mörklägger historien kan man inte undvika det förflutnas svallvågor. Bönderna vet vad som hände deras föräldrar, far- och morföräldrar. De intellektuellas barn och barnbarn vet hur den fria tanken kvävdes. Invånarna i provinserna utmed Changfloden och Huang He minns översvämningar som dödade miljontals människor. Bönderna i inlandsprovinserna minns svält och andra farsoter som skördade ännu fler dödsoffer. Allt detta utspelade sig mot en orubblig fond av regeringar placerade oändligt långt från de flesta människors liv och vardag och som var oförmögna att tillförsäkra hundratals miljoner av landets invånare ens förutsättningarna för ett anständigt liv – när de inte rentav aktivt agerade mot folkets intresse.

Teman ur det förflutna dyker ständigt upp och blir påtagliga än i dag. Ett är centralmaktens envisa hävdande att den har ett oavvisligt uppdrag att härska, vilket skänker makten legitimitet utan att den behöver ge efter för demokrati. Kejsarna i den Förbjudna staden förklarade att de regerade på uppdrag från himlen och på samma sätt upprepar kommunistpartiet att det ensamt är lämpat att styra Kina.

Hand i hand med detta går en stark ådra av nationalistisk stolthet som utnyttjas av makthavarna för att ytterligare stärka sin ställning.

Men att styra Kina effektivt från centrum är i praktiken omöjligt på grund av landets storlek, befolkningsmängd, skillnaderna regioner emellan och regionala egenheter, de många sinsemellan olika dialekterna, de sextio minoritetsfolken och, åtminstone förr, de dåliga kommunikationerna. Till följd av detta står huvudstadens anspråk i bjärt kontrast till den reella maktskingringen.

Trots all pompa, ståt och sitt långa historiska arv företrädde 1800-talets Qing-kejsare en allt svagare regim vars auktoritet provinsadeln satte sig över. När kejsarna ställdes inför utmaningen från de västerländska "barbarerna", som de var säkra på inte kunde lära dem något, fick himlens söner på tronen inkassera den ena förödmjukelsen efter den andra och till sist se sig tvungna att fly sin huvudstad, medan förhandlarna gick med på att utfärda koncessioner i handelsstäderna och ge utlänningar undantag från landets lagar. År 1894 gav Japan ett dramatiskt prov på den styrka man skaffat sig genom västerländska metoder och tillfogade Kina ett rungande nederlag när de två länderna gick i krig om Korea. Sex år senare drog Qing-kejsarna ytterligare skam över sig genom beslutet att stödja den utlänningsfientliga boxarrörelsen, vilket ledde till att "barbarerna" intog huvudstaden och tvingade hovet att än en gång ta till flykten och därefter till att betala ett enormt skadestånd.

När kejsaren störtades 1911 sjönk Kina ner i en landsomfattande decennielång period av laglöshet, då krigsherrar härskade medan centralregeringen saknade all verklig makt. Även sedan Chiang Kai-shek grundat det republikanska styret i slutet av 1920-talet fortlevde i praktiken diverse regionala krigsherrars oberoende välde. Dagens upprepade uppmaningar från Peking till provinserna att rätta sig efter regeringspolitiken vittnar om vilken styrka regionalismen fortfarande har. Den förstärks ytterligare av de lokala makthavarnas strävanden att driva den ekonomiska utvecklingen till sin spets, oavsett försöken från centralmakten att lägga band på dem och få dem att gå från okontrollerad tillväxt till "mjuklandning".

KINA AV ÅR 2005 är, liksom 1855, ett tveskiktat land i vilket en elit med förbindelser till regimen njuter frukterna av att vara avskild från den långt större landsbygdsbefolkningen. I dag är eliten dessutom också avskild från det industri- och storstadsproletariat som ofta lever på marginalen. Däremellan håller, liksom på 1930-talet, en medelklass på att uppstå. Rikedom och makten koncentreras, liksom under republiken, till ett fåtal städer vilkas framsteg står i bjärt kontrast till bristen på utveckling i de vidsträckta inlandsområdena. Klyftan i levnadsstandard mellan rika och fattiga är större än någonsin och vidgas ytterligare genom den senare kategorins enorma omfattning.

Även om segern 1949 vanns av en välutrustad armé efter miljonmannaslag, var det nödvändigt för Mao att lyfta fram bönderna som revolutionens fundament. Nationalistregimen var helt igenom urban och visade föga intresse för landets bönder och jordbruksarbetare vilka, efter att i decennier hållits nere av en provinsadel som följt sina egna lagar och upprätthållit förtrycksmetoder från kejsardömets tid, tilltalades starkt av kommunisternas löften om jordreformer. I dag växer missnöjet på landsbygden för att folk känner att de inte får del i landets växande rikedom och har blivit offer för ett nytt förtryck i form av skatter och lokala partiföreträdare.

Med jämna mellanrum cirkulerar uppgifter, som inte återges i rikstäckande medier, om bondeprotester med ibland tusentals deltagare. Pekings främste jordbruksrådgivare Chen Xiwen varnade i början av året för att spänningarna i landsbygdsområdena kunde hota den sociala stabiliteten. Fattigdomen och de växande storstadscentrenas lockelse ligger bakom floden av tiotals miljoner människor som söker arbete i storstäderna, sover på gatorna och tar byggjobb för svältlöner. Enligt officiella siffror har jordbruksinkomsterna faktiskt ökat snabbare än myndigheternas mål, men missnöjet är fortfarande en viktig faktor som regeringen erkänner att den, för att undvika värre oroligheter på landsbygden, måste ta itu med genom att fokusera på utvecklingen i inlandet och sänka skatterna för bönderna.

I brist på både folkligt mandat och något verkkningsfullt sätt att kanalisera opinioner behöver det gryende 2000-talets regeringsföreträdare bara se tillbaka 150 år i tiden för att se vad folkligt missnöje kan leda till när det växer till revolt. På 1850- och 1860-talet fick kejsardömet fyra större uppror på halsen, i södra, östra och västra delarna av landet, vilkas sammanlagda dödsoffer uppskattas till 50 miljoner. Vill de ha något exempel närmare i tiden kan de reflektera över i vilken utsträckning den folkliga besvikelsen över Chiang Kai-sheks nationalistregims korrumpierade enpartistyre bidrog till att kommunisterna efter tjugo års kamp tog makten 1949.

Men i dag, liksom genom hela historien, är den officiella hållningen att likställa avvikande åsikter med förräderi en logisk följd av härskarnas anspråk på den högsta makten i ett land där det finns en djup tradition av herre-slavförhållande och där kommunistpartiets kadrar har ersatt kejsardömets mandariner. Varken kejsardömet, nationalistregimen som styrde från slutet av 1920-talet till 1949 eller därefter kommunisterna har lämnat något utrymme för opposition. Alla försök att genom fredliga reformer tillgodose åsiktsmångfalden har slagits ner – från när den unge och välmenande kejsaren 1898 drog tillbaka en påbörjad politisk och social modernisering, via Chiang Kai-sheks hemliga polis som krossade liberalerna till Mao-epokens utrensningar. Det öde som röntes den höge partiföreträdaren Zhou Ziyang visar att den gamla traditionen är i högsta grad levande. Han visade sympati för demonstranterna på Himmelska fridens torg och förvisades till en noga bevakad glömska fram till sin död i januari.

Regimer som på detta sätt förbjuder avvikande åsikter ser med nödvändighet ännu strängare på alla slags organisationer som går utanför deras egna ramar för samhället. Kontroll är allt. Kejsardömet förföljde buddistiska sekter med anklagelsen att de var kättare och fiender till Kina. 1927 lät Chiang Kai-shek mörda flera tusen kommunister och andra på vänsterkanten och fortsatte sedan i 22 års tid en kampanj för att utrota det han kallade "hjärtats fiende". I sitt trygga fäste i norra Kina fulländade Mao de utrensningstekniker och massmobiliseringskampanjer som skulle nå sin kulmen med

kulturrevolutionen. I dag handlar den oförsonliga officiella kampanjen för att krossa djupandningsrörelsen falungong mindre om utövarnas tro än om Pekings djupa misstänksamhet mot varje slags gruppering som agerar självständigt.

Det dyker visserligen med jämna mellanrum upp en reformvänlig ådra, ofta med rötterna i den moderniseringsrörelse som startade i Peking den 4 maj 1909 i protest mot de hemliga överenskommelser som på Kinas bekostnad hade träffats mellan Japan och segermakterna efter första världskriget. Men att sträva efter och behålla makten med våld har varit det genomgående temat i Kinas moderna historia. Under 1900-talet vittnade såväl 1920-talets krigsherrar, Chiangs segerrika norra expedition – i syfte att till det yttre återställa den nationella sammanhållningen – som segern för Folkets befrielsearmé 1949 om sanningen i Maos sentens att "makt växer ur gevärspipan". Det enda val i demokratisk anda som hållits efter kejsardömets fall – om än präglad av röstköp och med begränsningar i rösträtten – slutade med att ledaren för det segrande partiet mördades på en järnvägsplattform i Shanghai av hantlangaren till den general som sedan gjorde sig till militärdiktator.

OM EN KINES FRÅN Qing-dynastin återuppstod i dag vore korruptionen ett fenomen som han skulle känna igen. Dåligt betalda byråkrater tillämpar i dag samma slags procedurer som de kejsarliga ämbetsmännen använde för att berika sig genom sin ställning. "Bli ämbetsman och bli rik", löd ett talesätt på kejsartiden. På 1930-talet klagade Chiang Kai-shek över de bestickliga funktionärerna i sitt eget parti Guomintang, men han tolererade att generaler, ministrar och hans egna ingifta släktingar berikade sig i väldig omfattning.

Mutsystemet var en av huvudfrågorna för de missnöjesyttringar som kulminerade med demonstrationen på Himmelska fridens torg 1989. Sexton år senare erkänner partiet att detta fortsätter att vara en av de största bristerna i systemet och lanserar då och då kampanjer som inbegriper avrättningar av mutkolvar som agerat alltför öppet.

Men den ekonomiska tillväxten har skänkt funktionärerna, som har makt att utfärda eller dra in tillstånd och egendomsrättigheter, gott om möjligheter. Samtidigt bidrar just dessa fördelar till att kommunistpartiet kan nyrekrytera, även om korruptionens utbredning spär på en besvikelse över regimen som stundtals växer till öppna protester. Som en maoistveteran lär ha sagt: Med korruption är partiet dömt att mista folkets stöd, utan korruption riskerar det att vittra bort.

Det finns nya frågor för Kina att ta itu med, i synnerhet konflikten med Taiwan, men annars är det återkommande teman från de senaste 150 åren som fortsätter att prägla 2005 års Kina, däribland det känsliga förhållandet till Japan, de väpnade styrkornas politiska inflytande, bristen på rättssäkerhet. Ännu ljuder ekon från det förflutna. Åren närmast före det att den japanska invasionen 1937 fick utvecklingen att avstanna gick Shanghai i spetsen för den kinesiska moderniteten på samma sätt som i dag. 1930-talets republikanska regim trodde att teknologisk och ekonomisk utveckling kunde kompensera bristen på demokrati, på samma sätt som makthavarna i Peking gör i dag. Då som nu höll makthavarna fast vid att deras parti skulle utöva makten på folkets vägnar i stället för att införa demokrati. Då som nu knyter Kina band till resten av världen, i synnerhet USA, och blir alltmer engagerat i internationella organisationer och avtal.

Även om det finns något genuint nytt i det språng framåt som Kina har tagit sedan 1980-talet fortsätter alltså det förflutna att utöva ett starkt inflytande. Under den maoistiska eran antingen förnekade man eller trängde undan många av Kinas djupt rotade särdrag. Men i dag måste dessa återigen vägas in om man ska kunna bedöma vilken riktning en av 2000-talets viktigaste förändringar kommer att ta.

DET ÄR LÄTT ATT SE Kina genom bifokallinsen ekonomisk tillväxt och politisk sterilitet. Men det i sig ger bara en begränsad uppfattning om vart landet är på väg. Det snabbt expanderande välståndet kan vara någonting verkligt nytt, men välståndets kontext och landets utvecklingsmönster påverkas av händelser långt tillbaka i

tiden. Det återstår att lösa grundläggande problem som lämnats olösta i ett århundrade eller mer, och som berör det allra väsentligaste hos den uppvaknande nation som är på väg att finna sin plats i världsordningen. Förblir de olösta kan regimen få lika stora svårigheter som sina föregångare att regera effektivt. Men om det nya ledarskikt som tog över i Peking 2003 förmår tar sig an frågor som sträcker sig bortom innevarande månads handelsstatistik eller behovet av att försäkra sig om tillförseln av olja, har man nått en lång väg mot målet att göra detta till Kinas århundrade. End

JONATHAN FENBY

Journalist och författare till biografen Chiang Kai-shek and the China he lost.”

DN 050523 sid Kultur 5:

“USA - nu ännu bättre!

Reklamkampanj ska återupprätta amerikanernas skamfilade rykte.

AMERIKANSKA FORETAG som Pepsi och McDonald's börjar bli oroliga över USA:s sjunkande popularitet i omvärlden. Föraktet för den amerikanska utrikespolitiken riskerar att spilla över på deras hamburgare, gymnastikskor och läskedrycker. Därför har amerikanska representanter för såväl reklambyråer som företag och universitet gått samman i organisationen Business for Diplomatic Action, BDA, för att göra något åt varumärket USA.

BDA SAMMANFATTAR omvärldens kritik mot USA i fyra punkter:

- USA:s utrikespolitik.
- Inflytandet från den amerikanska kulturen via t ex film och tv.
- USA:s skuld till att vissa delar av världen hamnar utanför globaliseringsprocessen .
- Amerikaner anses vara arroganta och ignoranta inför omvärlden.

Den amerikanska utrikespolitiken kan BDA inte påverka, men arrogansen och ignoransen hos amerikanska medborgare ska till exempel avhjälpas med foldern "World citizen guide". Under rubriker som "Not everyone loves us" och "I guess we're not in Kansas anymore" får man lära sig att bara 5 procent av världens befolkning kommer från USA. Dessutom får amerikaner tipset att prata mindre - och tystare. BDA:s undersökningar visar att det i dag är viktigare för amerikaner att ha rätt än att bli omtyckta.

Organisationen vill nu göra amerikaner mer ödmjuka och lyhörda. Reklamkampanjen vill göra amerikanerna mer ödmjuka för att skydda produktvärden såväl som nationell säkerhet.

EN ANNAN AV BDA:s ideer är att amerikanska företag, i samarbete med lokala organisationer, ska konkurrera med bin Laden - det vill säga stjäla rekryter från al-Qaida inom den unga befolkningen i Mellanöstern, Nordafrika och Sydostasien. Enligt Keith Reinhard ligger det en fara i att bin Laden i väst ses enbart som en terrorist och våldsvreckare eftersom han för många också är en symbol för den muslimska världens styrka. Amerikanska företag ska helt enkelt - via sina verksamheter på plats - ge unga arga muslimer alternativa möjligheter och framtidstro. En amerikansk lösning på ett amerikanskt problem. Vågar vi hoppas på ett nytt USA? Nu med smak av ödmjukhet?

LENA OLLMARK
frilansskribent “

DN 050608 sid 23:

“Världens militärutgifter nära kalla krigets nivå.”

Världens militära utgifter ökar och beredskapen att gå i krig är större nu än under det kalla kriget. Det visar forskare vid Stockholms internationella fredsforskningsinstitut, Sipri, som på tisdagen publicerade sin årsbok.

Ian Anthony, som leder Sipri projekt för ickespridning och exportkontroll, sade vid en presskonferens i Stockholm att attityden till våldsanvändning förändrats i den internationella politiken.

Nu diskuteras hur våld ska användas för att lösa konflikter och benägenheten att använda våld har ökat - tidigare var diskussionerna mer inriktade på hur våld ska kunna undvikas, ansåg Ian Anthony

Antalet väpnade konflikter i världen har minskat till 19 från 20 mellan 2003 och 2004. Av de 19 konflikterna är 12 kvar sedan kalla krigets slut 1989 och Sipri anser att mer borde göras för att lösa dessa långvariga konflikter och minska det lidande de skapar.

- Konflikten mellan Israel och Palestina har exempelvis aldrig fått den internationella uppmärksamhet som skulle behövas, den har aldrig satts i första rummet, sade Sipri direktör Alyson Bailes.

ELISABETH SKÖNS, SOM i många år lett Sipri projekt för militära utgifter och vapentillverkning, konstaterar i sin rapport att USA nu står för nästan hälften av världens samlade militärutgifter på drygt en biljon (tusen miljarder) dollar år 2004.

Efter att ha minskat efter kalla krigets slut började militärutgifterna öka igen 1998 och har den senaste treårsperioden ökat med sex procent för att nu vara nära kalla krigets rekordår 1987-88. I Europa som helhet minskar dock försvarsutgifterna.

Ett avgörande skäl till ökningen är USA:s krig mot terrorismen och

de höga kostnaderna för kriget i Irak. USA:s andel av världens militärutgifter är 47 procent, vilket betyder att USA under 2004 satsade mer (238 miljarder dollar) på militära resurser än alla utvecklingsländer i Afrika, Asien, Latinamerika och Mellanöstern tillsammans (214 miljarder dollar).

Efter USA kommer Storbritannien och Frankrike med vardera omkring fem procent av världens militärutgifter, följda av Japan och Kina med vardera omkring fyra procent av utgifterna.

Femton av världens länder står tillsammans för 82 procent av militärutgifterna medan de övriga 144 länder som finns med i Sipri beräkningar står för resterande 18 procent.

BENGT ALBONS

bengt.albons@dn.se 08-73810 56 “

Historien om människan.

Etnografiska museet i Stockholm hade 1988 en utställning som hette "Historien om människan". Till utställningen gjordes en bok på 56 sidor med samma titel. Utställningen hade visats i flera europeiska länder och vandrade vidare till länder i Afrika.

Bokens innehåll:

Sid 5	En resa genom tid och rum
11	Våra förfäder aporna
16	Apor på två ben
20	De första människorna
26	Vår tids människor
38	Dagens värld
44	Framtidsperspektiv
48	Referenskommitté, litteratur och källor
52	Ordlista

Boken innehåller mycket bilder, kartor o d.

Design: Nick Newbery

Redigerad av Marie-Louise Makris

© the Commonwealth Institute

Publicerad av Commonwealth Institute 1985

Originalalets titel: The Human Story

Svensk upplaga: Etnografiska Museet 1988

ISBN 9185 344141

Referenskomitté.

Att frågan om människans ursprung och dämed också om grunden för vår identitet genom alla tider berört oss djupt vittnar myter och religioner om. Vi vill gärna veta något om de utdöda livsformer som funnits på vägen till nutidens människa, i synnerhet om de som var oss närmast, förmänniskan, närapå människan och den tidiga männi-

skan samt deras miljöförhållanden. Ett sådant vetande kan också bidra till förståelsen av kraftema som framkallade de förändringar som tillsammans representerar vad vi kallar evolutionen. Här kommer bland annat in frågor som berör mönstret för det föränderliga klimatet och dess inverkan på betingelserna för vegetation och djurvärld, varelsernas anpassning till omgivningen, och deras tillgång och val av föda, sjukdomar, aggressionsformer, människans förflyttningar till olika delar av världen och dämed ur sprunget för senare människo-grupper.

Det är förhållandevis sent som man med hjälp av olika naturvetenskapliga metoder fått svar på frågor gällande människans ursprung. Utställningen omfattar olika perioder av jordens historia, från dess tillkomst till nutid och visar vad vi för närvarande kan säga om människotillblivelsen på grundval av resultat från många olika forskningsområden. Utställningen har planerats för att dessutom tjäna som grund för en serie verksamheter ägnade att stimulera allmänhetens intresse för frågor gällande människans ursprung men också för att främja skilda verksamheter inom detta område; forskning, utbildning på olika nivåer, internationella konferenser, publikationer och inrättande av museer.

Hösten 1981 grundade professor Yves Coppens, College de France i Paris, professor David Pilbeam vid Harvard University i Boston och undertecknad organisationen IPSHO (International Programme for the Study of Human Origins) till stöd för forskningen rörande människans ursprung. I egenskap av ord förande i denna organisation ombads jag att också tjäna som ordförande i den referenskommitte för utställningen som består av framstaende vetenskapsmän och representerer för be rörda verksamheter.

Carl Gustaf Bernhard
Professor Emeritus vid
Kungliga Vetenskapsakademien

Utställningens verkställande kommitté.

Ordförande

James Porter, Director of Commonwealth Institute, London

Ledamöter

Professor David Pilbeam, Institutionen för antropologi, Harvard University, USA

Richard Leakey, Director of National Museums of Kenya

Professor Yves Coppens, Institutionen för paleoantropologi och förhistoria, College de France, Paris

Ron Herron, Ron Herron Associates, London

Utställningens referenskommitté.

Ordförande Professor Carl Gustaf Bernhard

Ledamöter

Dr Robert Adams Smithsonian Institute, Washington D C, USA

Dr C K Brain Director of Transvaal Museum, Sydafrika

Dr Frank Brown, Institutionen för geologi och geofysik, University of Utah, USA

Professor Michael Day, Institutionen för anatomi, St Thomas' Hospital Medical School

Dr Ekpo Eyo, Director of Museums and Monuments, Nigeria

Professor Francis Howell, University of California, Berkeley, USA

Dr Glynn Isaac (avliden), Institutionen för antropologi, Harvard University, USA

Dr Jan Jelinek, Director of Moravske Museum, Brno, Tjeckoslovakien

Dr Donald Johanson, Director of Institute of Human Origins, California, USA

Dr Clifford Jolly, Institutionen för antropologi, New York University, USA

Professor Henry de Lumley, Musee de l'Homme, Paris

Professor Robert Martin, Institutionen för antropologi, University College, London

Dr Mahmood Raza, Islamabad, Pakistan

Dr Wu Rukang, Institutet för vertebraternas paleontologi och paleoantropologi, Academia Sinica, Kina

Dr Peter White. Institutionen för antropologi, University of Sydney, Australien.

I det följande återges texten i boken medan bilder, kartor, diagram o d av utrymmeskäl utelämnas.

Texten utgår från förhållandena i slutet på 1980-talet. Sedan dess har tillkommit mer kunskaper om människans historia och dagens värld har förändrats, bl a i östeuropa och ostasien, men i huvudsak torde texten gälla också 2006.

Särskilt intressanta är avsnitten En resa genom tid och rum, Vår tids människor, Dagens värld och Framtidsperspektiv.

En resa genom tid och rum.

De första astronauten i rymden beskrev jorden som "en blå pärla i rymden". Han var den första människan som såg jorden som den ser ut utifrån universum. Det ögonblicket var en milstolpe i mänsklighetens tekniska utveckling och gav också upphov till grundläggande frågor om vår existens i världsalltet.

Det är inte lätt att skapa sig en föreställning om universum och hur långa avstånden är till andra himlakroppar. En klar natt kan vi titta upp mot stjärnorna och inse att de kan vara lika stora som solen fast så mycket längre bort. Med lite fantasi skulle vi också kunna föreställa oss att en del stjärnor har planeter som kretsar runt sig liksom jorden kretsar runt solen. Men för att förstå vilka avstånd det är fråga om kan vi inte använda vår erfarenhet. Det går inte att jämföra de avstånd vi är vana vid med de 40 miljoner miljoner kilometer som är avståndet till vår närmaste stjärna Alfa Centauri. För att göra dessa avstånd förståeliga har astronomerna valt att uttrycka dem i tid. Ljuset går 300 000 kilometer på en sekund. Att uttrycka avstånd i ljusår gör det lättare att handskas med siffrorna. Ett ljusår är nästan 10 miljoner miljoner kilometer.

Hur ser vi och vår värld ut från det övriga universum? Om vi med ett magiskt trick kunde förflytta vår astronaut direkt till vilken del av universum som helst - en resa som skulle trotsa både Newtons och Einsteins lagar - vad skulle han då se av jorden? Om han stod på planeten Pluto längst ut i vårt solsystem skulle han se ljus som hade reflekterats mot jorden fem timmar tidigare. På Alfa Centauri skulle den bild han ser i ett starkt teleskop vara fyra år gammal. Och från vår närmaste galax skulle bilden av jorden vara åtminstone en halv miljon år gammal, från tiden innan neandertalmänniskorna gick på jorden.

Bara att finna vårt solsystem bland alla miljoner stjärnor i vår galax skulle vara en bedrift. Om vi låter Nordamerika representera vår galax

skulle vårt solsystem vara stort som ett äpple och jorden mindre än ett knappnålshuvud. Vår galax är bara en av miljoner galaxer och jorden och vårt solsystem är försvinnande små i den oändliga rymden.

Vi kan aldrig säkert få veta hur universum uppstod, men teorin om "den stora smällen" är inte osannolik. Enligt den var från början all materia koncentrerad på ett otroligt litet utrymme. Plötsligt inträffade en explosion som gjorde att materia slungades utåt med stor kraft och galaxerna och solsystemen började bildas. Beståndsdelarna i all materia i universum, inklusive de som finns i vår kropp och i papperet i denna bok, bildades i det ögonblicket. Universum fortsätter att utvidgas i allt snabbare takt. Alla galaxer i universum, inklusive vår egen Vintergata, rör sig fortfarande i en bana som bestämdes vid den första explosionen.

Jordens historia börjar långt efter universums födelse. För ungefär 4600 miljoner år sedan började ett gasmoln att ta fast form och vår sol och planeterna runt den bildades. I universum har detta hänt miljoner gånger och händer fortfarande, men för oss var just denna händelse viktig eftersom den gav upphov till vårt eget solsystem.

Eftersom månen anses vara lika gammal som jorden, 4600 miljoner år, kan vi be räkna hur gammalt vårt solsystem är med hjälp av meteoriter och stenar från månen. Det faktum att alla solsystemets planeter roterar i samma plan stöder teorin att de har bildats ur samma roterande gasmoln.

I början bestod jorden av glödande sten och saknade atmosfär. Så småningom började den svalna och herg utkristalliserades ur den glödande massan. För ungefär 4000 miljoner år sedan hade jorden svalnat så mycket att en skorpa av hård svart sten bildades på ytan medan smälta metaller i jordens inre sjönk och bildade en tät kärna. Även efter det att den solida jordskorpan hade bildats vällde stora mängder lava ut ur jordens glödande inre genom vulkaner. Vulkanerna

spydde ut gaser och vattenånga i den syrefattiga atmosfären . Vattenången återfördes till jorden i form av regn, som så småningom blev floder, sjöar och hav. På så sätt började erosionsprocessen att forma landskapet och vittringsresterna började bygga upp de första sedimentära berglagren.

För ungefär 3000 miljoner år sedan svalnade månen och det kalla oföränderliga landskap som vi kan se i dag bildades. Jorden, som är större, har förblivit het och föränderlig. När kontinenterna först bildades såg de helt annorlunda ut än i dag. Berg som reste sig ur djupen splittrade ytan i stora plattor eller kontinenter som långsamt drev över jordens yta. Då de kolliderade bildades stora bergskedjor i gränzonerna.

En unik och dramatisk utveckling följde. De första livsformerna fanns i haven, som var varmare än idag. I sedimentära bergarter från Afrika och Nordamerika har man funnit små fossiler av bakterier och alger som är 3200 miljoner år gamla. Vi vet inte vad som startade denna utveckling. Man har hittat 2300 miljoner år gamla stenar som innehåller mycket järnoxid. För att järnoxid ska bildas måste det finnas syre och de första syreproducenterna var alger. För ungefär 2000 miljoner år sedan hade allt järn i haven oxiderats av algernas syre och det blev ett överskott av syre som började släppas ut i atmosfären. På land var det tomt och sterilt medan de enkla livsformerna utvecklades i haven.

Vi vet att den första istiden var för omkring 2200 miljoner år sedan. Jordens klimat har varierat mycket. Såvitt vi kan bedöma har det varit minst tre, kanske så många som fem, stora istider som har varat i flera miljoner år. Vi upplever faktiskt nu slutet på en av dem. Vi vet inte vad som orsakar dessa klimatförändringar. En teori är att jordens oregelbundna rörelser runt solen gör att det blir variationer i den mängd värme som når planetens yta. Landmassornas och havens spridning och ändringar i bergens nivå har säkert påverkat klimatet och

atmosfären. Under istider binds enorma mängder vatten i de istäcken som breder ut sig från jordens poler och det gör att havsytan kan ligga 60 meter lägre än under en varm period.

För 650 miljoner år sedan började märkliga djur att uppträda. Fossila rester av dem har hittats i Australien. För 570 miljoner år sedan fanns flera olika arter, var av en del hade utvecklat tunna enkla skal. Från den här tiden har man hittat stora mängder fossiler. Fiskarter började utvecklas i havens grunda delar. För 390 miljoner år sedan koloniserade växter jordens träskmarker och samtidigt började insekter att leva på land. På det norra halvklotet började senare täta skogar av ormbunksträd och fräkenväxter att utvecklas och många miljoner år senare förvandlades dessa skogar till kol.

För ungefär 200 miljoner år sedan bildade de nuvarande kontinenterna en enda stor landmassa, Pangaea. Vid den här tiden började dinosauriernas tidsålder, som varade i 140 miljoner år. De första fåglarna, en del små däggdjur och många nya insekter utvecklades också under den här tiden, men det är de jättelika dinosaurierna som stimulerar vår fantasi mest. Fossila rester av dinosaurier ger oss en uppfattning om livet på vår planet för 250 miljoner år sedan . Fossilerna ger oss viktig information om jordens historia eftersom de har egenskapen att frysa struktur och form hos kortlivade varelser. Det är därför intressant att se hur de har tillkommit och hur de har kunnat bevaras.

De flesta djur och växter ligger kvar ovanpå jordytan när de har dött men ett fåtal sjunker ner i lager med lera och sand. Då ruttar de mjuka delarna bort och mineralerna i det hårda skalet eller skelettet ersätts av mineraler från de omgivande sedimenten. Det som en gång var en levande organism blir fossiliserat och hemligheten med hur dess kropp var uppbyggd finns sedan inskriven i berget. Efter långa tidsperioder kan rörelser i jordskorpan och erosion leda till att fossilen kommer upp till ytan igen. Sådana fynd är mycket sällsynta eftersom bara ett fåtal av organismerna dör under sådana förhållanden att de

kan bli fossiliserade. Chanserna att de ska komma upp till ytan igen i oskadat skick är ännu mindre. Även om ett fossil skulle klara alla dessa hinder så måste det hittas och identifieras innan det vittrar sönder och de ovärdeliga upplysningarna det kan ge går förlorade.

Fossilerna visar att när växter och djur väl hade börjat leva på jorden så utvecklade de förvånansvärt många former. Fossilerna visar också att nästan alla de arter som en gång levt på jorden har dött ut och att de för det mesta har ersatts av andra arter. Livets historia är en berättelse om förändring, ständig variation och ett förbluffande överflöd. Varför all denna variation? Vilka mekanismer skapar denna genetiska rikedom?

De flesta organismer reproducerar sig sexuellt. Deras avkomma är resultatet av en kombination av DNA, de jättemolekyler som bär genetiska anlag från båda föräldrarna. Avkommans nya kombination av anlag kan ibland frambringa helt nya egenskaper eller mutationer, var och en något annorlunda än föregående. En del kombinationer passar inte i en viss miljö och organismen kommer att dö utan att fortplanta sig. Andra kombinationer är framgångsrika och generna kommer att föras vidare till nästa generation. Så småningom kan de genetiska förändringarna bli så många att en helt ny art har utvecklats.

Utvecklingen av en art sker över väldigt många generationer. Arterna utvecklas och anpassar sig till de nischer där de har funnit föda och skydd. Många geografiska omvälvningar och klimatförändringar har emellertid skett i vår planets historia och på så sätt kan evolutionen bli ett tveeggat svärd. En alltför specialiserad art är mycket sårbar om miljön plötsligt förändras. En dramatisk klimatförändring kan göra att ett viktigt födoämne försvinner eller att en ny parasit eller ett nytt rovdjur plötsligt får bättre livsvillkor. Om en art då är alltför specialiserad och inte kan anpassa sig till förändringarna i miljön riskerar den att dö ut.

Dinosaurierna, som fanns i en mängd olika former, utvecklades under en enormt lång tid. I 140 miljoner år dominerade de jorden. Plötsligt minskade de drastiskt i antal och dog ut. Vi vet inte vad som gjorde att de försvann. En teori är att en komet träffade jorden och förändrade klimatet radikalt. Andra tror att dinosaurierna bar på fröet till sin egen undergång genom att bli alltför specialiserade och oförmögna att klara ens små variationer i miljön. Vad som är mest förvånande är att de försvann på en så kort tid som 40 000 år. När dinosaurierna var borta kunde däggdjuren breda ut sig över nya områden och ett stort antal nya arter utvecklades därmed, bl a de första primaterna.

Våra förfäder aporna

För ungefär 40 miljoner år sedan täcktes större delen av jorden av regnskogar och klimatet var varmt och fuktigt. Dinosaurierna hade försvunnit och andra arter hade fått större livsrum. Däggdjur hade funnits i åtminstone 140 miljoner år och de började nu delas upp i en mängd olika arter, mest små pälsdjur som till skillnad från reptilerna kunde hålla en konstant kroppstemperatur även under perioder med stora omsvingningar i klimatet.

Vi flyttar nu vårt intresse till en liten grupp däggdjur som kallas prosimier, små djur med lång nos som liknar vår näbbmus. De var de första djuren som hade egenskaper liknande de senare primaternas. Vad som skiljde dem från de andra däggdjuren var att de började leva i träden. Under utvecklingens gång har till synes små förändringar i levnadssättet haft oproportionerligt stor betydelse om man ser dem lösryckta ur sitt långsiktiga sammanhang. Livet bland trädtopparna måste ha inneburit en stor omställning för prosimierna. När de inte längre hade fast mark under fötterna måste de lära sig bedöma avstånden mellan grenarna och hur starka grenarna var. De började använda både händer och fötter för att förflytta sig. Anpassningen tog

lång tid, men steget upp i träden var så omvälvande att utvecklingen av arten i många olika former påskyndades. En del arter finns kvar i dag utan att ha förändrats särskilt mycket, som lemuren, sifakan, spök-djuret och lorin . Det var alltså för 35 miljoner år sedan som den första apförfadern utvecklades .

I primaternas utveckling har ögon och händer förändrats mest. De tidiga däggdjuren hade kloförsedda tassor som senare utvecklades till en hand med tydligt åtskilda fingrar. Det största steget i handens utveckling var då tummen kom att sitta mitt emot de övriga fingrarna. Man antar att de tidiga primaternas händer utvecklades på det sättet för att de skulle kunna gripa tag om grenarna då de för flyttade sig i träden. Med den motsatta tummen kunde de också gripa om saker med mycket större precision eftersom tummen och pekfingret möts i ett grepp. Därmed kunde de lättare plocka till sig föda, speciellt insekter. De fick också en bättre utvecklad finmotorik så att de kunde tillverka och använda redskap.

Det stereoskopiska seendet utvecklades samtidigt. När båda ögonen är riktade framåt mot samma synfält kan hjärnan registrera en tvåfaldig bild av världen, och när hjärnan analyserar de båda bilder som ögonen registrerar kan den uppfatta djup, perspektiv och avstånd. Detta är praktiskt när primaterna hoppar från gren till gren. Dagens orangutanger svingar sig mellan träden med osviklig säkerhet. Det stereoskopiska seendet är, i kombination med handgreppet, också en viktig hjälp när primaterna utforskar världen omkring dem . Att se föremål tredimensionellt , att ta i saker och kunna snurra på dem är förutsättningar för att upptäcka omgivningen, ett nyfikenhetens verktyg. Primaterna utvecklade också ett färgseende. Antagligen var detta möjligt för att de tidigare däggdjuren, som var nattdjur, hade så stora ögon. Allteftersom primaterna vande sig vid dagsljuset anpassade sig deras näthinna till att uppfatta olika färger för att lättare hitta och urskilja olika födoämnen, t ex frukt, i regnskogens täta grönska.

Primaterna fick en unik uppsättning sinnen som kunde förse hjärnan med information. Förutom känsel, smak och hörsel hade primaterna god syn och motorik. Hjärnan fick mer och mer information om yttervärlden och gavs möjlighet att ordna och klassificera informationen genom en intelligens som andra varelser i regnskogen inte hade.

Primaterna spreds snabbt över det stora regnskogsområde som täckte landmassan vid denna tid. Men stora geografiska förändringar skulle komma, de rörliga kontinenterna gled isär och kontakten mellan arterna skars av. När arterna blev avskilda från varandra genom haven började de utvecklas på olika sätt och anpassa sig till lokala klimat och miljöer.

För 20 miljoner år sedan hade primaterna utvecklats i en rad olika former. Under årens lopp fortsatte de primater som levde på den kontinent som skulle bli Sydamerika att utvecklas snabbt tack vare de goda betingelserna där. I Afrika utvecklades emellertid en ny grupp primater, de tidiga människoaporna. I mänsklighetens historia är detta betydelsefullt eftersom det bland dessa troligen fanns en art som kanske är både vår egen och alla nutida människoapors förfäder. Senare utvecklades andra arter i Afrika, Asien och Östeuropa eftersom kontinenterna var sammanbundna ungefär som de är idag.

En del primater har utvecklats och förändrats mycket jämfört med sina fossila förfäder medan andra fortfarande liknar dem. Därför finns det i dag så många olika sorters primater. Där finns den Nya världens apor, som tamariner, vrålapor och spindelapor, den Gamla världens apor, som babianer, husarapor, colobusapor, gibbon och människoapor som chimpanser och gorillor samt slutligen människor.

Vad är det då för skillnad mellan apor och människoapor? Den mest påtagliga skillnaden ligger i deras sätt att förflytta sig i träden. Aporna är anpassade till att gå på alla fyra ovanpå grenarna och använda svansen för att hålla balansen . Med sin längre bål och ryggrad kan de

hoppa från gren till gren. Människoaporna är mer akrobatiska och förflyttar sig ofta hängande i grenarna. De har långa armar, skulderbladen sitter på ryggen, deras kropp är större, de har en kortare bål och ingen svans.

Genom att studera de apor som lever i dag får vi kunskaper om hur våra aporfäder kan ha levat. Skillnaden i storlek mellan hanar och honor är direkt beroende av apogruppernas sammansättning. Gibbonernas hanar och honor är ungefär lika stora. De lever, som det verkar, monogamt i grupper med ungefär lika många hanar och honor. När det gäller gorillor och orangutanger är honor och hanar olika stora och flockarna har fler honor än hanar, ibland nästan dubbelt så många. Chimpanshonorna är däremot en aning mindre än hanarna och det finns ungefär 35% fler honor än hanar. Om man ser på förhållandet mellan kroppsstorlek och fortplantningsmönster kan vi gissa att våra förfäder bland aporna troligen levde i grupper med fler honor än hanar.

De stora människoaporna äter mycket. Flockarna strövar över stora områden för att söka föda och de kommer ihåg var och när frukten mognar. Det är rimligt att anta att våra tidigaste förfäder bland aporna gjorde likadant och att behovet att komma ihåg var födan fanns gynnade de grupper som långsamt utvecklade en större hjärna.

I den kinkiga uppgiften att fastställa släktskapet mellan primaterna är biokemins mätmetoder säkrare än zoologins. En ny teknik, som kallas "kemisk hybridisering", kan förse oss med en tillförlitlig mätmetod. Biokemisterna separerar DNA-molekyler från två arter i deras respektive komponenttrådar. DNA-komponenterna bär de gener som bestämmer egenskaperna hos levande varelser. Dessa avskilda trådar kombineras sedan med de avskilda trådarna från den andra artens DNA. Hur stor koppling man kan få beror på hur lika de två föräldra-DNA-molekylerna är och därmed hur nära besläktade de två arterna är. Förvånansvärt nog är åtminstone 97,6% av proteinstrukturen i vår

DNA identisk med den hos en chimpanse. Så enligt biokemin är vi närmare besläktade med chimpanser och gorillor än hästar är med åsnor!

På de sidor som följer beskrivs de fossila primater och apor som man tror kan vara våra förfäder. Pithecus, det grekiska namnet för apa, är en term som forskarna ofta använder när de klassificerar de fossila arterna i mänsklighetens historia.

För 35 miljoner år sedan: *Aegyptopithecus*

År 1960 fann Elwyn Simons från Yale University en nästan komplett skalle som var åtminstone 35 miljoner år gammal. Den upptäcktes i Saijum i Egypten, nu en steril öken men en gång ett lummigt område med tät skog där floder slingrade sig från det inre av Afrika norrut mot Medelhavet. Sedan dess har två individer till upptäckts inom samma område. *Aegyptopithecus* kan beskrivas som en "prototyp" för apor/människoapor. Den var stor som en katt och levde i träden. Det fanns väsentliga skillnader mellan könen, hanen hade stora huggtänder medan honans tänder var mycket mindre.

För 20 miljoner år sedan: *Proconsul*

Arthur Hopwood vid British Natural History Museum uppkallade *Proconsul* efter en berömd levande chimpanse med namnet *Consul*. *Proconsul*, som är de tidigast kända människoaporna, levde i skogen liksom *Aegyptopithecus*. Längden på deras fram- och bakben och ledernas struktur säger oss att de gick på fyra ben och troligen klättrade de i träden på samma sätt som chimpanser. Hanarna var avsevärt större än honorna. Åtminstone tre olika arter av *Proconsul* har hittats men *Proconsul africanus* är den mest kända, eftersom flest fynd av den har gjorts.

I juni 1984 gjordes ett sensationellt fynd på Rusinga Island i Victoria-sjön i Afrika: tusentals benfragment från *Proconsul africanus*. För första gången hittade man välbevarade hand- och fotben, som tillhört

två vuxna, ett ungdjur, en nyfödd unge och en större unge. Vetenskapsmännen kunde nu studera dessa djurs strukturella förändringar i olika åldrar. En något senare upptäckt, i maj 1985, av underdelen av ett bakben utgjorde det slutliga beviset, Proconsul saknade svans.

För 12 miljoner år sedan: *Sivapithecus*

Fossiler från denna tid visar att det fanns en typ av människoapor som inte alls liknade Proconsul, t ex *Sivapithecus* som levde något senare. Ögonhålan och nosen visar hur den skiljer sig från tidigare primater. Asiatiska fossiler av *Sivapithecus* från tiden mellan 12 och 8 miljoner år före vår tid visar att den kan ha varit förfadern till våra dagars orangutanger.

För 10 miljoner år sedan: *Ramapithecus*

En annan människoapa, *Ramapithecus*, är besläktad med *Sivapithecus* och med en tredje art, *Kenyapithecus*. Man vet inte mycket om dessa människoapor men alla tre hade tänder med tjock emalj vilket antyder att de var vegetarianer som troligen levde av nötter eller hårda frukter.

Vid ungefär samma tid levde en art, som är något av ett mysterium, *Motopithecus*. Endast ett exemplar har hittats och det liknar inte någon annan människoapa, vare sig nu levande eller utdöd . Här finns en stor lucka i fossilernas historia och vi kan inte ens gissa var i utvecklingen den passar in.

Apor på två ben

De väldiga regnskogarna som täckte större delen av jorden hade både givit våra förfäder en ny miljö och frambringat nya egenskaper. Men jordytan höll fortfarande på att formas genom de obönhörliga nivåförskjutningarna i jordskorpan. När kontinenterna kolliderade bildades stora bergskedjor som Himalaya, Alperna, Klippiga bergen

och Anderna och på andra ställen sprickdalar. Dessa geologiska förändringar åtföljdes av förändringar i klimatet. Temperaturen över hela jorden började sjunka vilket hade en dramatisk inverkan på miljön i Europa, Afrika och Asien.

För 4 miljoner år sedan hade många regnskogar i Afrika försvunnit och ersatts av savann. Många däggdjur sökte sig till den nya miljön och ett antal nya arter utvecklades där. Gräsätare som antiloper, zebror och andra av vår tids savanndjur utvecklades vid den här tiden. När skogarna krympte började en del primater flytta ut på de öppna slätterna. Från den här tiden kommer de fossila fynd som visar den första människoapan som går upprätt på två ben, *Australopithecus*. Vi vet mycket litet om utvecklingen under tiden för mellan 10 och 4 miljoner år sedan . Det är från denna tid man försöker finna den "felande länken" i utvecklingen .

Vi kan endast spekulera över varför de här människoaporna började gå på två ben i stället för på alla fyra. Det kan ha haft att göra med födan. De flesta frukterna hängde inte längre i träd utan i låga savannbuskar, som var för små för att kunna bära en apa. Det gick bättre för aporna att plocka frukterna från marken och om de gick på två ben kunde de lättare nå upp till dem. Den kroppsställning som hade utvecklats när aporna klättrade i träden bör ha gjort övergången till att gå upprätt mindre omvälvande än för ett riktigt fyrfotadjur. På savannen måste de dessutom röra sig över ett större område för att samla föda. Det kanske var lättare att göra det på två ben än på fyra?

När *Australopithecus* flyttade ut på savannen ställdes de inför ett nytt problem, hur skulle de reglera sin kroppstemperatur för att inte bli för varma? Det är möjligt att de förlorade sin tjocka hårbeklädnad och utvecklade fler svettkörtlar för att klara sig i den nya miljön. Klart är att när människoaporna började gå upprätt var det en anpassning som hade stor betydelse för den fortsatta utvecklingen.

När forskarna studerar nu levande apor har de kunnat konstatera vissa samband mellan anatomi och beteende. Vi kan gissa att *Australopithecus* levde i grupper med fler honor än hanar och att de tog hand om sina ungar ungefär som dagens apor gör. Social samverkan inom gruppen bör därför ha varit en viktig aspekt i deras beteende. Idag kommunicerar många primater med ljud. Hur sofistikerat "språket" är varierar från art till art. Det går inte att säga om de här varelserna var bättre eller sämre på att kommunicera än en chimpans är.

Genom att de gick upprätt fick de händerna fria för annat, att bära barn och kanske att använda föremål i naturen som verktyg, ungefär som gorillor, orangutanger och chimpanser använder stenar för att knäcka nötter och kappar för att gräva upp insekter.

Av de fossilfynd som gjorts av *Australopithecus* är det viktigaste utan tvivel Lucy, det mest kompletta skelettet från denna tid. Hon upptäcktes i Etiopien och är 3,2 miljoner år gammal. Hennes namn kommer från Beatlessången som spelades på en bandspelare i lägret när upptäckten gjordes av Don Johanson.

Forskarna har rekonstruerat Lucy genom att spegelvända befintliga delar av skelettet och fylla i de delar som fattas med hjälp av andra fynd. Hennes hjärna var relativt liten, ungefär 400 cm³ eller omkring en tredjedel av en människohjärna, och hennes skalle liknade den nutida chimpansens. Käken var stark och tänderna hade tjock emalj. Man tror att hon var ungefär tjugo år gammal när hon dog. Förslitningen på tänderna antyder att frukt var hennes viktigaste föda. Händerna är mycket väl utvecklade med fingrar som liknar våra. Armarna är ganska långa, vilket antyder att det fortfarande var viktigt att kunna klättra. Hon kan ha använt träden för att fly från rovdjur. Av formen på hennes knä- och höftleder kan man sluta sig till att hon gick upprätt på två ben.

En annan märklig upptäckt som gjordes år 1976 bekräftar att tvåbenta människoapor strövade omkring på savannen för 3,75 miljoner år sedan. I en expedition ledd av Dr Mary Leakey ingick Dr. Paul Abell, som upptäckte mänskliga fotspår vid Laetoli i Tanzania.

Avtrycket hittades i ett lager vulkanisk aska som blötts av regn och stelnat i solen, ett vittnesbörd som bevarats åt eftervärlden genom ett tillfälligheternas spel. Spåren visar en storvuxen människoapas fotsteg. I varje fotsteg finns fotavtryck av en annan individ, mycket mindre än den första. Den andra har av någon anledning gått exakt i den förstas fotspår. Bredvid har en yngre individ gått, och på ett ställe har de vänt sig om för att titta åt vänster. Avtrycken liknar en människas eftersom stortån är parallell med de övriga tårna. Inom samma område har man också hittat spår efter en elefant, en pärlhöna, giraffer, strutsar och en tretåig häst.

Fossila rester av *Australopithecus* har hittats på många håll i östra och södra Afrika. Man har identifierat två huvudgrupper, de gracila och de robusta. De förra var smärtare och lättare, 110 till 125 cm långa och vägde 30 till 40 kg. De kallas *Australopithecus africanus* med undantag av de exemplar som har upptäckts i Etiopien vilka kallas *afarensis*.

Den robusta arten såg annorlunda ut. Den var kraftigare byggd, runt 150 cm lång och hanarna var mycket större än honorna. Hanarna hade en kam på hjässan, som kallas "den pilspetsliknande huvudkammen". Den tjänade som fäste för de mycket kraftiga käkmuskler som de hade för att kunna tugga sönder de hårda rötter och frön som var en stor del av deras föda. Den robusta arten har fått namnet *Australopithecus robustus* eller boisei.

Australopithecus existerade under en mycket lång tid, nästan fyra miljoner år. Den gracila arten utvecklades för omkring 5 miljoner år

sedan, och när den robusta arten senare utvecklades, för 2,5 miljoner år sedan, levde de två arterna samtidigt. Fossila fynd visar att Australopithecus började försvinna för ungefär en miljon år sedan, men då hade redan en annan tvåbent art levt parallellt med den under minst en miljon år.

De första människorna

För två miljoner år sedan levde i Afrika en annan art, *Homo habilis*, jämsides med *Australopithecus*. *Homo habilis* - den händiga människan - började tillverka och använda redskap av sten och inledde därmed stenåldern.

Homo habilis hade en större och mer komplicerad hjärna än någon av de tidigare arterna. Volymen var 750-800 cm³, drygt hälften av vår hjärnas. Det mest berömda fossilet är skallen med numret 1470, som upptäcktes i East Turkana av Meave Leakeys kollega Bernard Ngeneo. Tillsammans med en engelsk anatom, Bernard Wood, höll Meave Leakey på i sex veckor med att bit för bit sätta samman de hundratals krossade fragment som grävts fram ur jorden. Deras tålamod blev rikligt belönat. 1470 visade sig vara en nästan komplett skalle av *Homo habilis*, minst två och en halv miljoner år gammal och med ett förvånansvärt stort kranium. Här var en människoapliknande primat vars utveckling pekade mot en större hjärnvolum i förhållande till kroppsstorleken. För första gången ger oss fossilerna också ett helt nytt sorts vittnesbörd, verktyg av sten. Teknikens tidsålder hade börjat.

Fast man ännu inte har funnit några fullständiga skelett av *Homo habilis*, så visar fynd nära Lake Turkana att deras ben var mycket lika människobenen och att de troligen gick ungefär som vi. *Homo habilis* utgjorde en vidareutveckling av *Australopithecus* och öppnade ett nytt kapitel i människans historia.

De redskap som *Homo habilis* tillverkade var till största delen primitiva "choppers" som tillverkades av stenar ungefär så stora som tennisbollar. Man slog av några flisor på stenens ena sida och formade därmed en skarp egg. I Olduvaiklyftan i norra Tanzania har många exemplar av dessa tidiga redskap hittats och dessutom primitiva skrapredskap och några som möjligen kan ha använts som "hammarstenar".

Redskapens utveckling sammanfaller med en ändrad diet. Man började äta kött. Verktygen var inte gjorda för jakt utan användes troligen till att skrapa av köttet från djurkadavren. Fukt och grönsaker bör fortfarande ha utgjort den viktigaste födan. Dessa tidiga människor levde förmodligen i mindre grupper och samlade föda tillsammans. De kan ha haft fasta boplatser. En cirkel av stenar som tros vara grunden till en hydda eller ett vindskydd har hittats i Olduvaiklyftan i Tanzania.

När våra förfäder började äta kött regelbundet blev jakten alltmer betydelsefull. För 1,5 miljoner år sedan började därför en ny redskapskultur att formas samtidigt som en ny art med ännu större hjärna, *Homo erectus*, uppträder.

För att kunna tillverka de nya, mer sofistikerade verktygen fordrades större skicklighet och uthållighet än tidigare. Vanligast var de olika typer av handkilar, som användes i över en miljon år och med tiden blev alltmer sofistikerade och ändamålsenliga.

Handkilens egg tillverkade man genom att slå bort spån på bägge sidor av en stor stenflisa. De spetsiga handkilarna som hade en egg runt om krävde mycket mer omsorg och precision vid tillverkningen. Denna stenåldersperiod kallas Acheuléen.

De här stenredskapen berättar en hel del om de tidiga människornas förmåga att tänka eftersom vi kan se exakt hur de är tillverkade. Den

som gjorde redskapen måste ha kommit ihåg de olika stegen i tillverkningsprocessen och inte minst var han kunde hitta de olika materialen. Det visar att det fanns en viss planering i verktygstillverkningen.

Homo erectus hade en större och mer komplicerad hjärna än *Homo habilis*, 900-1100 cm³, drygt två tredjedelar av vår hjärna. Dess mest framstående drag är framskjutande pannben och käkar. Studier av skallen antyder att de delar av hjärnan som har med språket att göra var utvecklade. Eftersom lämningarna visar att de var framgångsrika jägare och verktygsmakare finns skäl att anta att de hade en social organisation byggd på samarbete. De jagade förmodligen i välorganiserade grupper som återvände till boplatserna för att dela bytet med resten av gruppen. Djurben som har hittats på boplatserna visar att djuren har styckats. Benen visar också att de jagade flera olika sorters djur.

Hittills har man trott att arten *Homo erectus* var kort och kraftig. Ett nytt fynd antyder att de var ungefär lika långa som vi. Kemoya Kimeu hittade år 1984 ett *Homo erectus*-skelett i närheten av sjön Turkana i Kenya under en expedition ledd av Richard Leakey. Det är det mest fullständiga skelettet av en *Homo erectus* som hittills har upptäckts. Det tillhörde en 12 år gammal pojke som var 170 cm lång och som skulle ha blivit minst 180 cm som fullvuxen. Hans storväxthet och friska ben och tänder antyder att han åt en både riklig och mångsidig föda.

Först när våra förfäder blivit så skickliga jägare att de regelbundet kunde äta kött, vågade de ta risken att flytta till nya och mindre förutsägbara klimat. Det finns tecken som visar att för drygt en miljon år sedan började *Homo erectus* sprida sig norrut, först in i Asien och sedan till Europa allteftersom inlandsisen drog sig tillbaka. I den nya miljön fanns fler djurarter de kunde jaga. Elefant, noshörning, bisonoxe, häst och till och med kamel ingick i deras föda. Flera 700 000 år gamla fossilfynd av *Homo erectus* har gjorts i Europa och

Asien, särskilt i Kina och på Java.

Hur kunde våra förfäder lämna Afrika och bege sig norrut? Eftersom de var så skickliga i att jaga kunde de livnära sig i många olika miljöer. Men de förde också med sig en annan, kanske än viktigare förutsättning: elden, som de nu hade lärt sig att utnyttja. På flera hoplåtar finns rester av träkol, aska, brända ben och eldstäder, som visar att *Homo erectus* utnyttjade elden. Till en början använde de den antagligen mer sporadiskt för värmens skull och för att hålla rovdjur på avstånd. När människorna senare vandrade norrut blev elden en viktig förutsättning för att klara det kalla klimatet. I Zhoukoudien i Kina finns bevis för att dessa tidiga människor bodde i grottor och att döma av de stora högar av aska som man funnit höll de eldar brinnande nästan hela tiden.

Elden var viktig också eftersom den gjorde det möjligt för *Homo erectus* att börja tillreda sin föda. Maten blev mindre hårdsmält och därmed torde behovet av kraftiga käkar och stora kindtänder ha minskat. Vi kan faktiskt se att tänderna med tiden blev allt mindre samtidigt som en mer välvd skalle som rymde en större hjärna utvecklades. Det är troligt att *Homo erectus* nu hade utvecklat ett mer nyanserat språk och att de kunde samtala runt elden på kvällarna.

Homo erectus fanns nu i stora delar av den gamla världen. Fyndplatsen vid Terra Amata i södra Frankrike ger oss en inblick i dessa tidiga människors liv. Arkeologer har där funnit rester efter elva hyddor uppförda på ungefär samma ställe varje år. Hyddorna var ovala, omkring tolv meter långa och sex meter breda. Väggarna var troligen gjorda av grenar som stöttades i mitten av en rad kraftiga stolpar. Hålen efter stolparna syns tydligt nästan en halv miljon år senare.

I mitten på varje hydda fanns en eldstad. Där har man funnit skal efter skålnäckor, ostron och musslor och ben från en mängd olika djur, kronhjort, elefant, vildsvin, bergget och till och med noshörning.

Kontrasten mellan *Homo habilis* enkla livsstil och *Homo erectus* organiserade jakt, hyddor och eldstäder är stor. *Homo erectus* var nu inte bara en jägare och samlare som levde i tropikerna utan en väl utrustad art som framgångsrikt hade lärt sig att klara det kalla klimatet och de växlande årstiderna på de nordligare breddgraderna.

Hur utvecklades *Homo erectus* till *Homo sapiens* och var skedd det? Vi vet att *Homo erectus* var en relativt motståndskraftig art som fanns i ungefär en miljon år. Kranier från slutet av den här tiden, dvs för mellan 400 000 och 200 000 år sedan visar en blandning av egenskaperna hos *Homo erectus* och den tidiga eller arkaiska *Homo sapiens*. En del hade en låg och framskjutande panna som *Homo erectus* men en stor hjärna som den arkaiska *Homo sapiens*. De här skallarna har hittats i Europa, Asien och Afrika. Utvecklades *Homo sapiens* på en plats för att sedan spridas över resten av världen, eller utvecklades vår art samtidigt i Afrika, Asien och Europa? Vi vet inte. Men 100 000 år gamla lämningar av den arkaiska *Homo sapiens* finns över hela den gamla världen med endast små regionala skillnader.

Den arkaiska *Homo sapiens* som levde i Europa för mellan 100 000 och 40 000 år sedan kallas neandertalmänniskor. De har fått sitt namn från Neander Tal, som ordagrant betyder Neanderflodens dalgång. Den ligger i Västtyskland där arbetare i slutet av förra århundradet fann en skalle och några ben i ett stenbrott. Ännu ett fynd som gjordes i södra Frankrike i början av detta århundrade, ett nästan komplett skelett efter en gammal människa med ledinflammation, övertygade den tidens vetenskapsmän om att neandertalarna var primitiva människor. Det skapades en populär bild av dem som klumpiga, kutryggiga, undersätsiga och med framskjutande huvud.

Nu när många fler lämningar har hittats över hela Europa och Mellanöstern har vi fått en riktigare bild av dem. De var tyngre och mer muskulösa än vi men de hade en rak hållning och en kropp som liknade vår. Deras skallar var långsträckta och platta på ovansidan precis som

Homo erectus, men mycket större. Hjärnans genomsnittliga storlek var 1400 cm³, till och med större än den moderna människans. Neandertalarna dyker upp i fossilernas historia under en tid mellan två köldperioder, när världen var relativt varm. Men det var under den senaste istiden, som började för ungefär 70 000 år sedan, som de tog ett stort språng framåt i utvecklingen. Ingen tidigare primat hade upplevt ett så hårt klimat och de överlevde för att de var uppfinningsrika. Eftersom det var så kallt fanns det bara lite gräs och få träd. Därför brände de ben i sina eldstäder och gjorde hyddor genom att spanna djurskinn över en stomme av mammutben och betar. Grottor fick också utgöra skydd. Lämningarna visar att de inte bodde länge på en plats utan att de hela tiden flyttade sina läger på jakt efter föda.

Vi kan se att tillverkningen av olika sorters verktyg ökade markant under den här perioden, vilket betyder att livsföringen blev alltmer varierad. Överflödet av fynd från arkeologiska utgrävningar visar mer detaljerat än tidigare hur människorna levde. Verktygskulturen acheuléen avlöstes så småningom av den period som kallas moustérien. Redskapen blev mindre och mer förfinade, vilket kan ha att göra med tillgången på material. De nya verktygen var tillverkade av små bitar av flinta på ett mer rationellt och sofistikerat sätt än tidigare. Nu tillverkades fler verktyg ur samma flintbit och dessutom skickligare och mer exakt. Man har kunnat identifiera över sextio olika sorters verktyg.

Trä är en av jordens viktigaste tillgångar och troligtvis har det använts av de tidiga människorna. Det finns nästan inga träverktyg bland fossilerna men det beror på att trä sällan bevaras eftersom cellulosan bryts ner av svampar och bakterier. Ändå finns några träföremål bevarade, t ex Clacton-spjutet och ett spjut från Leheringen i Tyskland. Det senare hittades mellan revbenen i ett elefantskelett. Vid Kalambo Falls på gränsen mellan Zambia och Tanzania har olika redskap av trä hittats, bl a en omsorgsfullt tillverkad träklubba. Trots att man bara har hittat ett fåtal träverktyg så var de troligen vanliga under den här tiden.

Det finns ändå tillräckligt med fossiler som berättar hur våra förfäders livsföring förändrades. Neandertalarnas sätt att begrava sina döda tyder på att de hade en andlig syn på tillvaron. Man har funnit gravar där verktyg, ben och andra föremål har lagts runt den döde. Andra gravar visar att dessa tidiga människor tog hand om sina gamla och sjuka. Det är på grund av dessa gravar som man har hittat så många neandertalskelett. Om tidigare perioders skelett har bevarats så är det av en slump, när den döde har råkat hamna på en plats där fossilering har kunnat ske.

För 40 000 år sedan kunde människor leva i många olika sorters miljöer över stora delar av världen. Det fanns kontakt mellan grupper som levde nära varandra. Människan härstammar troligen från alla dessa utspridda grupper och inte från en enda grupp i ett speciellt område.

Vi har nu nått en period i människans historia då det inte längre går att klart urskilja den fysiska utvecklingen. Tidsperspektiven är för korta. I nästa avsnitt kommer förändringarna mer att handla om beteenden, ett område där den moderna människan har visat hur anpassningsbar hon är.

Vår tids människor

Under istiden, för omkring 40 000 år sedan började vår tids människor *Homo sapiens sapiens* att uppträda över hela den gamla världen. De levde förmodligen jämsides med den äldre *Homo sapiens*. Fossiler från denna övergångstid, för mellan 40 000 och 30 000 år sedan, visar ibland en blandning av de båda arternas egenskaper. För 20 000 år sedan hade vår tids människor etablerat sig och börjat sprida sig till trakter som inte tidigare varit bebodda.

Under det mycket kalla slutet av den senaste istiden frös många av jordens sjöar och hav till glaciärer och isfält, vilket gjorde att havets nivå sjönk nästan 150 m och frilade land som tidigare hade stått under vatten. Många av öarna mellan Asiens sydöstra del och Australien hängde ihop så att Australien, som tidigare var en obebodd kontinent, nu kunde nås genom en serie korta resor på flotte eller med kanot. Vi vet inte säkert hur människorna nådde Australien men det finns bevis för att hela kontinenten var bebodd av den moderna människan för 30 000 - 20 000 år sedan.

För ungefär 20 000 år sedan började isen dra sig tillbaka och därmed öppnades en möjlighet för människorna att ta sig från Asien till Amerika över den landbrygga som då fanns i norr vid Berings sund. Därifrån spred de sig söderut och för 12 000 år sedan var de amerikanska kontinenterna befolkade. Vår tids människor levde nu för första gången i olika miljöer över hela jorden och började anpassa sig efter dessa. De fysiska skillnader som vi kan se idag hos människor från olika delar av världen har uppkommit genom den geografiska spridningen och anpassningen till olika lokala för-hållanden. Eskimåer är vanligen kortväxta och satta, de har en kropp som är anpassad för att bevara värme, medan en massaj är lång och smal och därigenom väl anpassad till att avge värme. Graden av hudpigment är större ju närmare ekvatorn vi lever. Pigmentet, melanin, har till uppgift att skydda huden mot solens starka och skadliga ultravioletta strålar i tropikerna. Trots kroppsskillnader tillhör vi ändå samma art, *Homo sapiens sapiens*.

Människans fysiska utveckling var i allt väsentligt avslutad för ungefär 20 000 år sedan. Vi ser inte längre några större förändringar i skallar eller skelett. Men vad som nu i stället snabbt börjar utvecklas är ideer, färdigheter och livsstilar. När isen drog sig tillbaka steg vattnet i världshaven. Australien, den sydostasiatiska övärlden och de

amerikanska kontinenterna isolerades därigenom från den gamla världen. Jakt- och insamlingsmetoder utvecklades från denna tid på olika sätt i de olika världsdelarna.

En ny stenteknik skapades. Man har hittat en stor mängd konstnärligt tillverkade verktyg från den här tiden. Så småningom började man också snida vackra nyttoföremål i elfenben och hjorthorn. Fynden av synålar visar att människorna nu kände till konsten att sy. Av harpunerna och metkrokarna att döma hade ett organiserat fiske utvecklats. Bågar, pilar och spjut var nya redskap som gjorde jakten mer effektiv. Dessa första jägare och samlare utvecklade många nya metoder för att dra nytta av sin omgivning.

De mest fantastiska lämningarna från denna period är nog de grottmålningar och skulpturer som har påträffats över hela världen. I Europas kalla klimat sökte människorna skydd i grottor. Många av deras grottmålningar har bevarats oskadade. De målade och ristade också på berghällar i det fria men de flesta av de bilderna har skadats av väder och vind. När de här paleolitiska konstverken upptäcktes under förra århundradet orsakade de stor uppståndelse och sedan dess har många teorier lagts fram om deras betydelse och varför de har målats. Det mest fascinerande är att de låter oss se världen genom dessa tidiga människors ögon

Eftersom de vanligaste motiven är jaktscener kan den här tidiga konsten ha haft ett rituellt syfte. Hur den än tolkas kan den säga oss en hel del om människans utveckling. Vad innebär skapande av bildkonst? Konstnären måste kunna iakttä världen omkring sig, analysera den och sedan återskapa den i sina bilder.

Den skicklighet som är så tydlig i den paleolitiska konsten hade utvecklats huvudsakligen ur den praktiska sidan av livet. Människorna kunde i allt högre grad och med en allt mer specialiserad teknik påverka sin omgivning. Den här utvecklingen har gått allt snabbare tills människans inflytande blivit påtagligt överallt.

Den senaste istidens slut för 10 000 år sedan var en milstolpe i vår historia. Många stora tekniska framsteg gjordes under den efterföljande varma perioden. När isen drog sig tillbaka lämnade den ett bördigt lager jord där nya växter kunde utvecklas. I denna nya miljö uppträdde nya djur som åsnor, oxar och hjortar. En form av vete utvecklades ur vildgräs och spred sig över Anatolien och Mellanöstern för omkring 10 000 år sedan. Genom en sådan genetisk slump fick människorna ett brödvete som inte sprids med vinden som andra gräs. När agnarna skiljs ut faller kornen ner på växtplatsen. Det var så jordbruket först började.

Hittills hade människorna varit jägare och samlare och levt nomadliv. De hade flyttat med årstiderna och levt av den föda de hittade under sina vandringar. När de upptäckte en särskilt rik näringskälla som en flodbank eller en sjöstrand byggde de de mer permanenta bostäder för att utnyttja naturresurserna under en längre tid. När de stannade på samma plats under längre perioder måste idén att odla ha dykt upp och de första stegen mot ett jordbruk ha tagits. Om sådden från början var ett medvetet experiment eller resultatet av utspild säd som hade varit avsedd för föda kommer vi aldrig att få veta, men jordbruket tycks ha utvecklats på flera platser runt jorden utan inbördes påverkan.

Det finns belägg för att vete odlades för 10 000 år sedan i ett område öster om Medelhavet, som kallas den bördiga halvmånen. För 7000 år sedan odlades hirs i Kina och senare ris (först i Thailand) och sojabönor. I Amerika började jorden brukas för mer än 6000 år sedan. I Mexiko odlade man majs och i Anderna potatis. Vi vet att jordskorpa, durra och hirs odlades i Afrika. Vi vet också att man födde upp djur under den här tiden, både som föda och som dragdjur.

Jordbrukssamhällena var organiserade på ett annat sätt än de gamla nomadkulturerna. Efter sådden måste grödan gro, växa och mogna innan den kan skördas och bönderna måste därför bli bofasta under en längre tid. När de väl slagit sig ner började de samla ägodelar som,

liksom den färdiga skörden, måste försvaras mot inkräktare. Den första befästa staden, Jeriko, var för 8000 år sedan ett jordbrukscentrum med ca 3000 invånare.

Områden som odlas kan livnära en betydligt större befolkning. Därför kunde människorna börja leva tillsammans i byar, som växte till städer. Jordbruket ökade produktionen av livsmedel och jordens befolkning blev trettio gånger större under de följande 8000 åren.

Homo erectus för 1 miljon år sedan, *Homo sapiens* och de första *Homo sapiens sapiens* hade varit jägare och samlare som flyttade allt efter tillgången på föda. Jorden började odlas för bara 10 000 år sedan, men inom 8 000 år hade minst hälften av jordets befolkning blivit jordbrukare. För 200 år sedan hade de självförsörjande jägarnas och samlarnas antal minskat till knappt 10% av jordens befolkning. Eftersom utvecklingen från jägare och samlare till jordbrukare inte är genetiskt utan kulturellt betingad har den kunnat ske så otroligt snabbt.

För ungefär 7 000 år sedan ökade befolkningen kraftigt i vissa områden, t ex i de första städerna som anlades i fyra floddalar i Egypten, Mesopotamien, Indusdalen och Kina. Genom konstbevattning utnyttjades floderna för jordbrukets behov. De stora bevattningssystemen krävde en komplicerad administration och ingenjörskonst för att fungera. En högre grad av specialisering med skilda yrken utvecklades och den växande administrationen togs omhand av en härskande överklass och ett mäktigt prästerskap. Skriftspråk växte fram och byråkratin ökade. Människorna i städerna var inte längre självförsörjande, utan började byta varor och tjänster. För första gången delades människorna in i klart åtskilda samhällsklasser. Allteftersom statusidén utvecklades fick människor titlar och ställning som fördelar utöver varor och tjänster. En hög ställning gav människor möjlighet att påverka hur samhället skulle styras.

Det var en intensivt nyskapande tid då människorna använde sitt tekniska kunnande till att förändra och i viss mån styra sin omgivning. Uppfinningen av seglet och hjulet var början till en utveckling som vi ser fortsättningen av i dag. Textil och glaserad keramik kunde produceras sedan vävstolen och drejskivan uppfunnits. Matlagningen blev mer varierad och eldstaden gav husen värme i kyligare klimat. Man lärde sig att bearbeta metaller - koppar, järn och nya legeringar som brons. Verktygen och redskapen blev mer sofistikerade och mångsidiga. Även utsmyckningen av redskapen förfinades och lyxvaror och exotiska material som lapis lazuli blev vanliga. Järnsvärd och bronssköldar tillverkades för att beväpna den stående armé som beskyddade staden. Utvecklingen gick nu inte att hejda.

Handeln öppnade land- och sjövägar mellan Asien och Mellanöstern. Städerna knöts samman i handelsnät och öppnades allt mer mot omvärlden. Angränsande kulturer knöt täta kontakter och idéer, teknik och religion spreds över stora områden.

För 5000 år sedan hade den stora mängden råmaterial som behövdes för att förse de snabbt växande stadsstaterna lett till en mycket utbredd handel som sträckte sig från Medelhavet i väster till den norra delen av nuvarande Indien och ner längs Nilen i Egypten. Dessa handelsnätverk användes också av soldater för att bekämpa grannstäder och lägga större områden under ett centralt styre. Social, religiös, teknisk och ekonomisk makt utövades över stora områden och många människor. Tanken om stora imperier hade nu väckts.

Vi kan inte berätta i detalj om de många högkulturer som fanns på olika håll i världen under den här korta perioden i människans historia. Vi kan bara peka på de viktigaste dragen i de större utvecklingsskedena som har lett fram till den tid vi nu lever i.

De första stora imperierna fanns i Mesopotamien men så småningom växte fler fram över hela jordklotet, även i de områden som inte haft kontakt med den asiatiska kontinenten, t ex i Amerika. Vid gränserna

blev det konflikter när de olika världena kämpade om makten. Hand i hand med begreppet stat och imperium går kriget. Imperier växte och blomstrade tills de blev för stora och svåra att administrera och började falla sönder. För det mesta ersattes de av nya imperier. Genom historien har de flesta kulturer och statsbildningar någon gång utövat makt och inflytande över stora områden på jorden. Stora monument, liksom en mängd konst och litteratur finns fortfarande kvar och berättar om den skicklighet och de kunskaper som människorna i dessa forna riken hade tillägnat sig.

De första högkulturerna uppstod på några få spridda platser, men för ungefär 3000 år sedan började mönstret ändras. Genom handeln blev högkulturerna kring Medelhavet, i Mellanöstern, Indien och Kina sammanlänkade. För 2000 år sedan, under den klassiska erans höjdpunkt, sträckte sig en smal kedja av expanderande kolonialvärlden från Atlanten till Stilla Havet. Dessa gjorde det möjligt inte bara att bedriva en omfattande handel utan också att utbyta ideer och teknik och framför allt att sprida de stora världsreligionerna. Det började med buddhismen och hinduismen och fortsatte med zoroastrismen, judendomen, kristendomen och islam. Religionen fungerade som ett starkt enande band.

För 2000 år sedan hade Han-dynastin kommit till makten i Kina och romarna hade börjat bygga sitt välde runt Medelhavet. Det var högkulturer med en sådan organisation och teknik som skulle komma att dominera under de närmaste 1000 åren. De hade en mängd olika alfabet och matematiska begrepp och kunde använda eld, vatten, vind och tidvatten för att alstra energi. De hade lärt sig använda en mängd olika metaller och hade städer och ämbetsverk, mynt och handel. De kände till naturvetenskaperna och hade funnit tekniska lösningar på många praktiska problem (hydraulik, lantmäteri, hävstångsprincipen, mekanik etc). De hade demokratiska idéer och begrundade livets filosofiska aspekter, vilket kommer fram i den teater, konst och litteratur som började blomstra vid denna tid.

Perioden för omkring 1500 år sedan var omvälvningarnas tid i Asien och Europa. Nomader kom från Asiens stäpper, anföll de stora rikena och gjorde handelsvägarna osäkra. Varje område måste nu förlita sig på sina egna resurser och försvara sig själv. Bara kineserna kunde framgångsrikt stå emot invasionerna och oförsvaget fortsätta att utveckla konsten, litteraturen, filosofin och naturvetenskaperna. I Kina uppfanns kompassen liksom papperstillverkningen, boktryckarkonsten och krutet. Efterhand som handelskontakterna återupptogs fördes dessa kunskaper västerut.

Nu började de stora folkvandringarnas tid. Stora mängder av germanska och slaviska folk, framför allt hunner, vällde in över Europa och blev dödsstöten för det Västromerska imperiet, som gradvis föll sönder och upplöstes. Efter romarikets fall grundades många mindre stater och det moderna Europa började ta form. I andra delar av världen växte blomstrande riken till nya imperier. I Amerika ser vi hur maya-, inka- och azteckfolken skapade högkulturer och i Afrika grundade Ghana, Mali och Songhai mäktiga imperier. I väst kom arabvärlden, genom Islams stora spridning, att inta en central plats och därmed var kontinuiteten i kulturtraditionerna säkerställd. Från araberna fick världen algebra, trigonometri och decimalsystemet, som ursprungligen hade kommit från Indien. Även efter att det islamska imperiet fallit sönder fortsatte Islam att spridas och gör så än i dag.

Mongolerna var det sista av folken från stäpperna i Asien som skapade ett imperium. För 800 år sedan började de lägga under sig stora områden och kom att spela en betydande roll i världshistorien. När deras välde föll sönder innebar det slutet på en epok. Nomadiserande folkslag hade fram till dess ständigt utgjort en fara för jordbrukarsamhällena, men nu hade nyheter som krut och skjutvapen ändrat maktbalansen till förmån för de bofasta. Därmed inleddes en ny tid i världshistorien när nationer och imperier utkämpade ännu blodigare krig för att utöka sin makt.

För 500 år sedan kom olika skeenden att lägga grunden till en ny ekonomisk framtid för Europa. En snabb tillväxt av Europas befolkning hade gått hand i hand med utvecklingen av effektivare teknik inom jordbruk och andra näringar, något som också ledde till behovet att upptäcka och exploatera nya länder och resurser. Ny teknik inom skeppsbyggnad och navigation möjliggjorde spanjorernas upptäckt av Amerika och portugisernas ankomst till Indien, vilket kom att knyta samman kontinenterna. Handel och bankväsen, som knappast hade nått utanför den europeiska kontinenten tidigare, fick ett uppsving och nådde snart hela jorden. De nya sätten att skaffa sig inkomster förändrade snabbt den traditionella handeln och den struktur som vi ser i dagens kommersiella värld uppstod .

De stora upptäcktsresorna öppnade inte bara vägar för nya tankar och ideer. De inledde också en period av kolonisering. Människor emigrerade och bosatte sig i nya områden och tack vare handelsutbytet med kolonierna spreds också djur och växter över jorden. Hästar, kor och får skeppades över till den nya världen medan potatis, tobak, majs och bomull importerades till den gamla. De nya grödorna gjorde att tillgången på livsmedel ökade i Europa, vilket medförde en befolkningsökning utan motstycke. Handeln, som förut hade begränsats till lyxvaror, ändrade karaktär och nådde nya höjder när Europas nationer tävlade om att få del i den lönsamma kolonisationen. Det ledde också till att de gamla högkulturerna i Amerika förstördes och den infödda befolkningen decimerades.

Liksom tidigare användes handelsvägarna också för militär expansion när spanjorer, portugiser och senare engelsmän och fransmän tävlade om territorier på andra sidan haven och upprättade kolonialväldena över hela världen . I Europa började man odla grödor som gav större skördar, vilket gjorde att befolkningstillväxten fick ytterligare en skjuts framåt. Mekaniseringen av jordbruket och kreatursuppfödningen banade väg för den moderna jordbrukstekniken och den industriella revolutionen.

Europas handel skapade stora rikedomar och välstånd i norr och lade grunden till den industriella revolutionen som inleddes för ungefär 200 år sedan. Den kallas så därför att västvärldens industrier snabbt övertog jordbrukets plats som bas för ekonomin. Tillverkningsindustrier etablerades med nya spinnmaskiner och vävstolar. Användning av koks gjorde att man kunde börja framställa stål. Varorna transporterades på nybyggda kanaler, vägar och järnvägar. Men framför allt försåg ångmaskinen industrin med en ny kraftkälla som användes ända fram tills elektriciteten utvecklades för drygt 100 år sedan. Explosionsmotorn, bilen, symaskinen och skrivmaskinen följde sedan i den flod av uppfinningar som vällde fram i industrialiseringens fotsår. När människor samlades i nya välmående industricentra tog utvecklingen ett stort kliv framåt.

Industriestäderna växte snabbt och en allt större del av stadsbefolkningen fick utbildning. Därmed blev de traditionella sociala och politiska strukturerna snart föråldrade och behovet av förändring kändes stort. De amerikanska och franska revolutionerna förde fram begreppet "människovärde oberoende av börd och religion", vilket har blivit av bestående värde över hela jorden. Ideerna om jämlikhet och frihet väckte också tankar om liberalism, självstyre och nationalism till liv i en tid då de stora kolonialväldena började falla sönder och nationerna började hävda sin rätt till självständighet. Under artonhundratalet uppstod i Europa också en reaktion mot den gamla ordningen när den politiska makten spreds till delar av medelklassen. En stor del av det nya välstånd som finansierade liberalismen kom från exploateringen av andra kontinenter. Mängder av emigranter från Europa reste över haven för att komma bort från fattigdom och svält och söka lyckan i andra delar av världen.

Genom de vetenskapliga framstegen inom jordbruket hade man fått fram grödor som gav större avkastning, framför allt sädeslagen. Eftersom befolkningsökningen fortsatte måste produktionen ständigt öka. Potatissvälten på Irland hade gjort många medvetna om faran i att

vara alltför beroende av en enda gröda - monokultur. Vetenskapsmännen insåg snart hur man skulle korsa växter och hur man kunde bekämpa insekter för att öka skördarna och livnära den växande befolkningen.

Medan man gjorde teknologiska framsteg som gav människan möjlighet att förändra livet på jorden kom den medicinska forskningen att mer direkt syssla med människan och hennes livsvillkor. Vaccinet utvecklades för 200 år sedan, redan innan man hade upptäckt bakterier och virus. 140 år senare gav upptäckten av penicillin mänskligheten det dittills starkaste vapnet mot sjukdomar. Och det var bara för 25 år sedan som DNA-molekylens struktur identifierades. Vi fick insikter om kroppens minsta byggstenar och vetenskapsmännen fick möjlighet att kontrollera enkla livsformer genom den genetiska ingenjörskonsten. Möjligheten att kontrollera spridningen av sjukdomar gjorde att folkmängden ökade ännu snabbare.

Vid sekelskiftet hade handeln och teknologin kopplat samman nationerna i ett världstäckande system. När Amerika gick med i kriget i Europa 1917 myntades ett nytt uttryck - det första världskriget - och den tid då mänsklighetens destruktiva krafter började få världsomspännande betydelse började. Den ryska revolutionen utmanade den rådande sociala och politiska ordningen och gav eko över hela världen. Den orsakade en ideologisk konflikt som återspeglas i lokala omvälvningar än i dag, hur små de än må vara och var de än inträffar. När det andra världskriget slutade ungefär 30 år senare hade de två supermakterna permanentat sina motsatta ståndpunkter.

Inom vetenskapen öppnades nya fält som elektronik och atomfysik. Teknologier utvecklades som kunde ge människorna makt att bestämma över miljön, som när atombomben föll över Hiroshima den 6 augusti 1945. Modern vetenskap som skulle kunna skapa tekniken för Utopia skapade istället medel för världens undergång.

Plötsligt medveten om den enorma destruktiva kraft som nu stod till förfogande försökte länderna i världen upprätthålla fred genom att etablera internationella organ som Förenta Nationerna, ett forum för överläggningar mellan länder. Trots sitt goda syfte har FN fallit offer för nationella och politiska intressen. Därför har många av de vittgående planer som drogs upp inte kunnat genomföras.

Efter andra världskrigets slut har många länder utvecklats kraftigt och världen har allt mer delats upp i block. Den största källan till oro är den stora klyftan mellan de industriellt utvecklade länderna (nord) och de industriellt underutvecklade länderna (syd) och en ökande antagonism mellan öst och väst. När tredje världens länder hade blivit självständiga och röstade i FN påpekade de den ojämna fördelningen av jordens tillgångar och krävde en ny ekonomisk världsordning. Fördelningsspolitiken har diskuterats ingående men har inte lett till några konkreta resultat. Utvecklingsländerna kämpar för att betala sina utlandsskulder medan de internationella priserna på deras exportvaror varierar betänkligt. De måste exportera allt mer för att klara sina skulder och för att köpa kunnande och teknologi. Ju mer de har varit tvungna att exportera desto mindre mat har den egna befolkningen fått. Den svåra situationen kommer till uttryck i social och politisk oro där de styrande till och med har vänt sig mot det egna folket för att kväva protesterna. Kanske det mest påtagliga exemplet på skillnader som splittrar världen kan ses i Sydafrika där svarta lever ett helt annat liv än vita när det gäller välstånd, makt och frihet.

De senaste 40 åren har förändringarna varit mer omvälvande än någonsin. Människan har utforskat områden som tidigare varit oåtkomliga, från oceanernas djup till den yttre rymden, där människor har gått på månen och sett vår planet utifrån universum. Den nya informationstekniken har revolutionerat kommunikationerna i världen. Utvecklingen går allt snabbare, varje ny våg av uppfinningar skapar en plattform för nästa våg i en serie som leder mot nya nivåer av mångfald och förändring.

1980-talet kan bli en skiljeväg i samtidshistorien. Möjligheten till framåtskridande är lika stor som till total förintelse. Den ökande spänningen i världen gör att framtiden tycks osäker och förvirrande. Men på lång sikt är det den stora obalansen i världsekonomin, klyftan mellan fattiga och rika, som är allvarligast. Världens befolkning växer dessutom med en alarmerade hastighet och den största delen av ökningen sker i den tredje världens länder, där människorna redan kämpar för att överleva. Denna obalans kan slita vår värld i stycken om vi inte gör någonting för att rätta till den.

Dagens värld.

När vi nu går mot slutet av nittonhundratalet befinner vi oss i en unik situation. Tack vare vetenskapens och teknologins utveckling är de flesta människor idag bättre informerade om situationen i världen än någonsin förr. Men just som vi har nått denna utsiktspunkt misslyckas vi med att använda våra kunskaper för att trygga framtiden. Vi vet att om vi fortsätter på den inslagna vägen kommer ödets timma förr eller senare att slå för den mänskliga rasen.

De senaste kapitlen i människans historia har varit de blodigaste. Våldet har ständigt ökat alltsedan jordbruket, städerna och de suveräna staterna tillkom för 10 000 år sedan fram till de två världskrigen i vårt århundrande. Vi kan inte lägga skulden på vår tidiga historia och påstå att våldsbegärheten är ett arv från vårt förflutna som jägare. Det var den fredligaste perioden i människans historia, då undvek man hotande konflikter genom att flytta till nya områden. Ursprunget till vårt krigshetsande kan nog spåras tillbaka till den tid då människan för första gången såg jordområden som egendom, dvs när hon började bo permanent i byar och städer och blev beroende av ägodelar och makt.

Det var inte förrän begreppet självständiga stater blev mer etablerat som de styrande kunde manipulera sina undersåtar till att föra krig för

deras räkning. I vårt århundrade har vi sett exempel på hur vanliga medborgare genom propaganda kan hetsas in i ett sådant politiskt klimat att krig blir oundvikligt. På så sätt kan länder bli inblandade i konflikter som inte ens gäller de egna gränserna eller de egna intressena över huvud taget.

Efter andra världskriget har åtminstone 160 krig eller inbördeskrig utkämpats i världen, de flesta i utvecklingsländerna. Två tredjedelar av dem har varit försök att störta den rådande regimen. Under 1950-talet upplevde världen i genomsnitt 9 krig per år. Under 1980-talet har antalet stigit till 14. Av de 16 miljoner människor som dödats i krig sedan 1945 har sorgligt nog de flesta varit civila. Det är fler än alla de soldater som dödades under andra världskriget. Världen har blivit en arena för supermakternas kamp och allteftersom spänningen ökar blir situationen mer explosiv, både på det lokala och det internationella planet.

Över hela världen spenderades år 1980 520 miljarder dollar på militär upprustning. USA och Sovjetunionen står tillsammans för hälften av dessa miljarder och siffrorna stiger varje år. Vi lever med kärnvapenhotet hängande över oss och med vetskapen om att ännu värre kemiska och biologiska stridsmedel utvecklas i det fördolda. Idag har många mindre länder i världen också gått med i rustningskapplöpningen. Antalet länder som tillverkar egna stora vapensystem har stigit från 5 år 1945 till 50 idag. Att supermakterna har stora svårigheter att nå en överenskommelse om vapenbegränsning kastar sin skugga över hela mänskligheten.

Det allvarligaste felet under 1900-talet är utan tvivel vår ovilja (snarare än oförmåga) att föda världens befolkning. Trots att vi är så många som drygt 5 miljarder människor producerar vi tillräckligt med mat för att alla ska kunna gå och lägga sig mätta. Under de senaste 30 åren har matproduktionen ökat genom utveckling av högavkastande grödor (som t ex ris som ger 3-4 skördar per år) och genom användning av

konstgödsel och insektsmedel. Ändå svälter tiotals miljoner människor och mellan 400 och 600 miljoner går hungriga varje år. Det världsekonomiska systemet har skapat en situation där miljoner ton "överskottsgröda" plöjs ner i jorden och bönderna får betalt för att låta bli att producera spannmål för att hålla världspriserna och vinsterna höga.

De grundläggande problemen i dagens värld är inte så mycket de tekniska och vetenskapliga som de politiska, sociala och ekonomiska. Resurserna är ojämnt fördelade över hela världen. På världsmarknaden sker handeln med livsmedel och andra förnödenheter i dollar och för att få utländsk valuta odlar många länder, särskilt utvecklingsländerna, grödor för export, t ex kakao, kaffe och socker. Världsmarknadens priser regleras av de rika länderna och på senare tid har priserna stadigt fallit. Det betyder att utvecklingsländerna måste använda allt större arealer för odling av avsalugrödor för att kunna hålla sina exportinkomster på samma nivå som tidigare. Situationen förvärras av att utlandsskulderna måste betalas i dollar. På arealer som skulle kunna användas för att odla mat till den hungriga befolkningen odlas nu i stället exportgrödor till de redan övermätta industriländerna .

Fattiga människor hungrar för att de inte har ekonomisk möjlighet att odla till räkligt med mat eller att köpa den. Det är oroande att hälften av jordens befolkning måste slåss om 5% av jordens inkomster medan 16% tar 80% av samma inkomster. Sådana skillnader finns inte bara mellan, utan också inom många länder. Hälsostatistiken i industriländerna avslöjar ett växande antal sjukdomar som beror på att man äter för mycket!

Världen livnär dubbelt så många husdjur som människor, eller mer än 10 miljarder. Omkring 40% av världens spannmålsproduktion går till djurfoder. I några rika länder är siffran så hög som 75% . Under 1980 konsumerade industriländerna, med bara omkring 1 miljard människor, dubbelt så mycket kött som utvecklingsländerna, där det

bor tre gånger så många människor. Statistiken visar att de ekonomiska klyftorna i världen inte visar några tecken att minska.

Det finns ännu djupare klyftor. Över hälften av människorna i utvecklingsländerna har inte tillgång till rent vatten. 3 av 4 har inte toalett- och avloppssystem som är acceptabla ur hälsosynpunkt. I industriländerna har 9 människor av 10 rikligt med rent vattenledningsvatten. I utvecklingsländerna dör 25 miljoner människor varje år i sjukdomar som sprids med vattnet.

De industriellt och tekniskt högt utvecklade samhällena finns främst på det norra halvklotet. En stor del av världens resurser och energi går åt till att försörja dem, vilket skapar en allt större obalans. Den utvecklade världen konsumerar 70% av de mineraler som behövs i en industriell ekonomi och många av dessa mineraler produceras i de mindre utvecklade länderna. Amerika, med endast 5% av världens befolkning, förbrukar 30% av all energi som produceras, en skarp kontrast mot t ex Indien vars 20% av jordens befolkning endast använder 2% av jordens energi. På grund av världshandelns struktur förbrukar en fjärdedel av jordens befolkning fyra fjärdedelar av den energi som produceras av kol, gas, olja, kärnkraft och vattenkraft medan omkring 2 miljarder människor i tredje världen är beroende av ved för att kunna laga sin mat. Hälften av all den skog som avverkas i världen används som brännved och skogarna minskar därför snabbt. Det är en ohållbar situation som man tyvärr inte gör så mycket åt. Endast 1% av forskningen i industriländerna sysslar med u-länderna medan 32% ägnas åt rymden och försvaret.

De negativa effekterna av vårt teknologiska samhälle kan ses över hela jorden. Fabrikerna och bilarnas avgasrör spyr ut gaser som förorenar luften vi andas och återförs sedan i form av regn för att förgifta jorden. Konstgödsel och bekämpningsmedel påverkar jorden ytterligare. Floder och hav kvävs när vi släpper ut våra avlopp, kemikalier, olja och andra föroreningar, till och med radioaktivt avfall.

De tropiska regnskogarna täcker bara 6% av jordens yta men de är väsentliga för syreförsörjningen på jorden. Ändå avverkas varje minut 40 hektar skog för att ge plats åt jordbruk, vägar, gruvor och för virkesindustrins behov. Återplantering görs endast på 2,5% av den areal som avverkas årligen och man gör inte mycket för att förbättra situationen.

Mer än en tredjedel av jorden är redan förtorkad och öknarna fortsätter att breda ut sig. En minskad bördighet på grund av kalhugning, övergödning och dålig konstbevattning påverkar livsbetingelserna för över 600 miljoner människor i världens fattiga regioner.

Problemen blir större och mer akuta på grund av befolkningsexplosionen. Under de senaste 150 åren har jordens befolkning vuxit från omkring 1 miljard till drygt 5 miljarder. Man räknar med att befolkningen år 2000 ska vara 6 miljarder. Under en relativt kort tid har energi- och råvaruförbrukningen, urbaniseringen, slit- och slängkonsumtionen och föroreningarna ökat i allt snabbare takt. Vi ser nu att utvecklingen har ödesdigra effekter på naturen omkring oss. Vad vi inte ser ännu är den samlade effekten av den påverkan som vi utsätter vår jord för i dag.

Människan, med sin unika intelligens, har uppnått kunskaper som ger henne makt över världen. Vi ser naturen som en självklarhet som kan exploateras och plundras. Vi utnyttjar vår planets resurser på ett hänsynslöst sätt. Om vi fortsätter så här är det risk för att vi i framtiden råkar in i en kris som är mer omspannande och förvirrande än någon vi tidigare har upplevt. Om vi inte försöker finna lösningar på de globala problemen kan det inträffa redan under våra barns livstid.

Framtidsperspektiv

Tänk dig att jordens hela utvecklingshistoria, 4600 miljoner år, är sammanpressad i en människas livstid, 70 år. Människan skulle då

bara ha existerat under de senaste 14 timmarna. Jordbruket, konsten, religionen, den industriella revolutionen, två världskrig och högteknologin skulle bara ha funnits under de senaste 90 minuterna. Mätt med evolutionens mått är människans tid på jorden bara en bråkdel av dinosauriernas era. Ändå har vi under denna korta tid orsakat nästan lika många förändringar på jorden som alla de tidigare tidsåldrarna tillsammans. Det kan därför vara på sin plats att fråga sig om vår tid verkligen ska kunna bli lika lång som dinosauriernas.

99% av alla de arter som har levt på jorden är utdöda. För mänskligheten är det inte fråga om en biologisk, utan om en social och kulturell utveckling. Vår intelligens gör en snabb utveckling möjlig. Den tillåter oss också att förstå världen om kring oss och att i någon mån kritiskt granska vårt eget beteende och försöka förutsäga vart det leder oss. Jordens framtid som planet är beroende av solens framtid som stjärna. Vi kan vara säkra på att solen kommer att finnas kvar många miljoner år. Det är inte förr än vätet i solens kärna tar slut och solen blir en röd jättstjärna som livet på jorden inte kan fortsätta.

Vi utvecklades under den senaste istiden och vår civilisation kom till under den interglaciala tid som började för endast 13 000 år sedan. Det är troligt att det under de närmaste 100 000 åren kommer att bli ytterligare en eller flera istider. Vi kan också räkna med framtida geologiska förändringar på grund av kontinentaldriften. Men än viktigare är att vi genom våra kunskaper i fysik och kemi kan se vilka förändringar vi redan har orsakat i den ömtåliga balansen i jordens ekosystem.

Sedan vi började med jordbruk, och än mer sedan den industriella revolutionen inleddes, har vår inverkan på atmosfären och på naturens kretslopp varit enorm. Jordbruksmetoderna (kalhugning, uppodling av nya områden, monokulturer, användning av konstgödsel och bekämpningsmedel) har förändrat en del av de viktiga kemiska kretsloppen, särskilt har de ökat mängden kväve och koldioxid och

minskat mängden syre i atmosfären. Samtidigt har industrin bidragit till obalansen genom att bränna fossila bränslen och skapa mer gaser och svavel medan de också förorenar floder och sjöar.

Jordens ändliga resurser skövlas för att underhålla en växande befolkning med varierande konsumtionsnivå och hög avfallsnivå. Vi kan inte fortsätta med detta! Inom 50 år kommer 16 viktiga mineraler att ta slut om vi fortsätter att förbruka dem med nuvarande hastighet. Vi påskyndar allt fler arters utrotning samtidigt som vi ger andra möjligheten att överleva och föröka sig. Vi har redan sett hur snabbt insekter har utvecklats genetiskt som svar på bekämpningsmedlen. Frågan är, kommer den framtida miljö som vi nu bygger upp att vara en miljö som vi trivs i?

Nu finns ingen återvändo. Vi har skaffat oss makt över liv och död på vår planet. Jämsides med vår destruktiva förmåga har vi också förmågan att skydda och upprätthålla liv.

Som enda art har människan haft möjlighet att se och studera vår planet utifrån. Denna "satellitbild" innebär inte bara att vi kan kartlägga jordens resurser- marken, skogarna, floderna, haven och mineralerna - utan också motverka föroreningar, jorderosion, torra och klimatförändringar. Vi kan se fiskarnas, fåglarnas och djurens rörelser och övervaka människans misshushållning med resurser

Vi kan behandla informationen mycket snabbt, analysera den och sända resultaten över hela jorden. Vi kan samla information från stora områden och agera snabbt när det behövs. Med våra olika maktstrukturer och ett ständigt ökande antal intressegrupper på olika nivåer kan vi påverka skeenden och snabbt genomdriva förändringar, även på det globala planet.

Med den makt vi besitter kan vi få skogar att växa i magra jordar, vi kan skydda arter som är utrotningshotade, återupprätta mångfalden i vår natur, göra jorden bördig igen, få öknarna att grönska, motverka

föroreningar av hav och luft, återanvända vårt avfall till nyttiga saker, utnyttja energin i sol, vind och vatten. Och precis som vi har styrt andra arters levnadsvillkor kan vi styra vår egen utveckling, men mot en bättre nivå.

Människan åstadkommer både nytta och skada när det gäller vår globala välfärd. Båda delarna förekommer samtidigt i individers, grupper och nationers handlingar. Aldrig har människan haft mer makt över sitt öde än idag, och aldrig har hon kommit så nära att bara bli en fotnot i jordens historia. När andra arter har misslyckats har det skett i blindo, men vi kan ju se vart vi är på väg, även om vår syn inte är perfekt. Ska vi då behöva misslyckas?

"Ingen gjorde ett större misstag än han som inte gjorde någonting bara för att han endast kunde göra lite,"
(Edmund Burke)

Nobels fredspris 2006

Tale av leder av Den Norske Nobelkomite

Ole Danbolt Mjøs, Oslo, 10. desember, 2006

Dykkar Majestetar, Høgvyrde Kronprinspar, Prisvinnarar, Eksellensar, Mine damer og herrar,

"Den Norske Nobelkomite har bestemt at Nobels fredspris for 2006 skal delast i to like store delar, mellom Muhammad Yunus og Grameen Bank for arbeidet deira for å skape økonomisk og sosial utvikling nedanfrå. Varig fred kan ikkje skapast utan at store folkegrupper finn vegar til å bryte ut av fattigdom. Mikrokreditt er ein slik veg. Utvikling nedanfrå verkar òg til å fremje demokrati og menneskerettar."

Slik lydde det då Nobels fredspris blei annonsert den 13. oktober i år. I dag er det tid for velfortent hyllest! Muhammad Yunus og Grameen Bank: Gratulerer med Nobels fredspris! Og gratulerer til deg, Mosammat Taslima Begum, som skal ta imot prisen på vegner av Grameen Bank.

Ikkje alle journalistane som møtte fram på Nobelinstitutet ved annonseringa av årets fredspris visste kven Yunus og Grameen Bank var. Nokre trudde Grameen Bank var ein person. Men det fekk vere journalistane sitt problem. Dei mange som kjende til begge, meinte dei burde hatt fredsprisen for lenge sidan. I 2002 sa Bill Clinton det slik: "Dr. Yunus is a man who long ago should have won the Nobel Prize and I'll keep saying that until they finally give it to him." No treng ikkje Clinton seie ifrå lenger.

Årets pris er blitt godt teken imot, internasjonalt, i Noreg og ikkje minst i Bangladesh. Det er nesten ikkje til å fatte: Her går eg, som leiar av Nobelkomiteen, fram til ein mikrofon på Nobelinstitutet i Oslo og annonserer at årets fredspris går til Yunus og Grameen Bank. Så byrjar politikarar og aviser i store delar av verda å kommentere, og i stor grad å applaudere det valet som Den Norske Nobelkomite har gjort. Og enda meir utruleg: Det bryt ut demonstrasjonar av rein glede i Bangladesh. I fleire dagar blei landet nesten stengt på grunn av glede. Mange sa at dette var det største som hadde skjedd i Bangladesh etter at landet blei sjølvstendig i 1971.

Dei siste vekene har stadig fleire blitt kjende med hovudtrekka i den spennande historia til Yunus. Etter å ha utdanna seg til økonom i USA, kom han i 1972 tilbake til Bangladesh og blei professor i økonomi ved universitetet i Chittagong. I 1974 opplevde han ei personleg krise under hungersnauda i landet. Han blei skaka over å sjå ein slik fattigdom. Og han spurde seg sjølv: "Kva er vitsen med alle desse fine økonomiske teoriane når folk kring meg døyr av svolt?" Allereie i 1976 kom han på ideen om å skipe ein bank for fattige. Då lånte han ut 27 dollar frå eiga lomme til 42 handverkarar i ein liten landsby i Bangladesh, og sa at dei kunne betale tilbake pengane når dei fekk råd til det. I vekene som fylgde, tenkte han mykje på dette og bestemte seg for at det måtte ei institusjonell løysing til.

Resultatet blei Grameen Bank, som i dag finst i dei aller fleste av Bangladesh sine tusenar av landsbyar, og som sidan den formelle oppstarten i 1983 har lånt ut nestan seks milliardar dollar. Banken har i dag nestan sju millionar låntakarar. Grameen Bank låner ut 800 millionar dollar i året. Kvart lån utgjer i gjennomsnitt vel hundre dollar. Banken er sjølvfinansiert og tener pengar. Tilbakebetalingsprosenten er svært høg. Muhammad Yunus seier: "Lån dei fattige pengar i ein storleik som passar dei, lær dei nokre få sunne finansielle prinsipp, og dei klarar seg sjølve."

Med tildelinga av årets fredspris ønskjer Den Norske Nobelkomite å setje søkjelyset på dialog med den muslimske verda, på kvinneperspektivet og på kampen mot fattigdom.

For det første ber denne fredsprisen bod om ei mogleg tilnærming til den muslimske delen av verda. Etter 11. september 2001 har vi sett tendensar til ei demonisering av islam. Det er ei viktig oppgåve for Nobelkomiteen å prøve å gjere kløfta mellom Vesten og islam mindre. Fredsprisen til Yunus og Grameen Bank er òg ei støtte til det muslimske landet Bangladesh og til dei muslimske miljøa i verda som arbeider for dialog og samhandling. Altfor ofte talar vi einsidig om kor mykje den muslimske delen av verda har å lære av Vesten. Innanfor mikrokreditt er det motsett: Vesten har lært av Yunus, av Bangladesh og av den muslimske delen av verda.

For det andre står kvinnene sentralt i samband med årets fredspris. Meir enn 95 prosent av låntakarane er kvinner, og deira frigjerer er eit viktig perspektiv for Yunus og Grameen Bank. Hovudsatsinga på kvinner har kanskje vore den største suksessfaktoren i arbeidet deira. Til å byrje med var det slett ikkje berre kvinner, men talet på kvinnelege låntakarar auka raskt. Som Yunus har sagt det: "Det har ein klar innverknad på familien at kvinner får låne pengar. Det er ikkje behov for å gjere meir gransking av det i dag. Barn får automatisk fordel av det, med betre mat og klede. Vi ser at situasjonen endrar seg." Menn bruker ofte pengane på seg sjølve; kvinner bruker dei på familien. Banken sin praksis har ført til ein sosial revolusjon i Bangladesh. Ein av låntakarane, Mazedza Begum, har sagt det slik: "My parents gave me the birth, but Grameen Bank gave me a life." I dagens terminologi, mikrokreditt er verkeleg "female empowerment."

Mikrokreditt har vist seg å vere ei frigjerande kraft i samfunn der særleg kvinner må kjempe mot undertrykkjande sosiale og økonomiske vilkår. Det kan ikkje skapast fullverdig økonomisk vekst og politisk demokrati utan at den kvinnelege halvdelen av menneska på jorda medverkar på like fot med den mannelege.

For det tredje, men aller viktigast, er kampen mot fattigdomen og arbeidet for økonomisk og sosial utvikling. Muhammad Yunus har vist seg som ein leiarsom har greidd å omsetje visjonar i praktisk handling til beste for millionar av menneske, ikkje berre i Bangladesh, men òg i mange andre land i verda. Det finst no program innanfor mikrokreditt i nesten 100 land, også i Noreg. Lån til fattige, oftast kvinner utan noka økonomisk sikring, syntest å vere ein umogeleg tanke. Frå ein smålåten start for tre tiår sidan har Yunus, først og fremst gjennom Grameen Bank, utvikla mikrokreditt til eit stadig viktigare verkemiddel i kampen mot fattigdom. Grameen Bank har gjeve idear og mønster for dei mange institusjonane innanfor mikrokreditt som har oppstått rundt om i verda.

Tal kan fort bli mange og store. Men bak kvart tal står det enkelte menneske. Kvart einaste individ på jorda har både potensial og rett til eit verdig liv. På tvers av kulturar og sivilisasjonar har Yunus og Grameen Bank vist at dei fattige kan verke til eiga utvikling. Yunus seier det slik: "Mikrokreditt er ein velprøvd og godt fundert metode som kan bringe finansielle tenester til dei fattigaste av dei fattige. Mikrokreditt fremjar entreprenørskap og set kvar enkelt fattig, spesielt kvinner, i førarsetet i eigne liv." Jamvel tiggjarar er blitt låntakarar i banken. Yunus trur fullt og fast at almisser øydelegg initiativ og skaparkraft hjå dei fattige.

Yunus blir stundom omtalt som ein moderne Gandhi der han går omkring i sine bengalske klede. Han kallast dei fattigaste sin bankmann. Og Grameen Bank, som betyr landsbygdbanken, er verdas største bank for fattige. Gjennom sine innskott eig dei fattige 94 prosent av banken. Dei resterande seks prosent eig regjeringa i Bangladesh. Banken byggjer på ein annan filosofi enn dei vanlege bankane. Yunus seier at mikrokreditt handlar meir om menneske enn om pengar. Det handlar om å stole på menneske. Kreditt betyr å stole på, å gje nokon "credit".

Dei fattige organiserer seg i grupper, ofte fem kvinner i lag. Det er gruppa som får lånet og som er ansvarleg for å betale tilbake. Gruppa har regelmessige møte for å bevisstgjere kvarandre på lån, arbeid, tilbakebetaling og sparing. Medlemene forpliktar seg til å arbeide for matproduksjon, reint drikkevatt, hygiene, helse, familieplanlegging, økonomi, disiplin, fellesskap og motivasjon i gruppa og i familiane sine. Gruppene lagar nettverk med andre grupper. Dermed verkar gruppene samfunnsbyggjande på grasrotplanet. I den seinare tid har vaksinasjons- og helseprogram også teke utgangspunkt i grupper av kvinner som tek ansvar.

Kampen mot fattigdomen i verda er ein eksistensiell kamp for å overleve. I dag lever om lag halvdelen av jordas menneske på mindre enn to dollar om dagen, av desse lever vel ein milliard på mindre enn ein dollar om dagen, som er ekstrem fattigdom. Det betyr at dei fattige i verda utgjer to tredjedelar av jordas befolkning. Fleirtalet på jorda er altså fattige. Og majoriteten av desse er kvinner og barn. Dette er kanskje den største utfordringa i verda dei neste tiåra. Her må alle land og nasjonar bidra. Det er uverdige at langt over halvparten av menneska på jorda lever under slike forhold. Kampen mot fattigdomen er fredsarbeid av beste merke.

FN sin generalsekretær, nobelprisvinnaren Kofi Annan, seier det slik: "I dag går ikkje grensene mellom nasjonar, men mellom dei mektige og dei makteslause, dei frie og dei trælbundne, dei privilegerte og dei underdanige." FN's tusenårs mål nummer ein er å halvere den globale fattigdomen innan 2015. Det trengst ei verds mobilisering for å nå dette målet. Blir du med, blir landet ditt med, blir statsleiarane med på å ta denne utfordringa? Det er ein lang veg å gå. Men vi må saman gå denne vegen. Målet må vere fred med rettferd i verda. Og rettferd betyr eit liv i verdigheit. Den Norske Nobelkomite understrekar at "varig fred kan ikkje skapast utan at store folkegrupper finn vegar til å bryte ut av fattigdom." Fred med rettferd må skje nedanfrå slik Muhammad Yunus og Grameen Bank har medverka til.

Ofte får Den Norske Nobelkomite spørsmål om kva for eit freds-omgrep den nyttar. Slik er det i år også. Sjølv om responsen i samband med årets pris til Muhammad Yunus og Grameen Bank har vore overlag positiv, er det nokre som spør kva mikrokreditt har med fred å gjere. Dei fortener eit svar.

Utgangspunktet er alltid Alfred Nobel sitt testamente. Dei tre kriteria for fredsprisen som Nobel nemner, å fremje "brorskap mellom nasjonane", "å avskaffe eller redusere ståande armear" og "å fremje fredskongressar" gjev berre delvis rettleiing. Det er dermed i stor grad opp til Den Norske Nobelkomite sjølv å tolke og konkretisere fredsomgrepet. Heilt frå 1901 har det vore strid om dette, men ikkje så mykje i komiteen som i offentlegheita. Då den aller første prisen blei delt ut til Henri Dunant og Frédéric Passy, aksepterte nesten alle pasifisten Passy. Men nokre hadde problem med Dunant. Var verksemda hans fredsrelevant? Røde Kors gjorde jo eit framifrå arbeid når krigen var broten ut, men kva gjorde organisasjonen for å hindre krigen?

Dei første prisane gjekk ofte til fredsaktivistar, til statsmenn og altså til humanitære organisasjonar og personar. Så byrja komiteen å gje fredsprisen til forkjemparar for menneskerettane. Igjen var motargumenta klare. Kva hadde menneskerettar med fred å gjere? Førte ikkje heller fokuset på slike rettar til ufred? På 1980-talet tok mange statsvitarar til å interessere seg for analysane til Immanuel Kant av forholdet mellom demokrati og fred. Etter kvart konkluderte stadig fleire med at demokrati var fredelege, i det minste overfor andre demokrati. Dette er no blitt eitt av dei mest "robuste" funn i moderne statsvitskap. Det er såleis svært positivt at vitskapen no gjev sin nesten unisone tilslutning til eit syn som Den Norske Nobelkomite har hatt i fleire tiår.

I 2004 uttalte Nobelkomiteen at det var ein samanheng mellom utarma miljø og krig og konflikt. I år er det altså kampen mot fattigdomen.

Kva har det med fred å gjere? Dette er ikkje noko som Den Norske Nobelkomite har kome på i år. Det er blitt delt ut mange prisar til personar og organisasjonar som har arbeidd for å redusere fattigdomen i verda. Skiljet mellom det humanitære og kampen mot fattigdom er sjølvsagt uklart. Dei tre prisane til Røde Kors, prisane til Høgkommissæren for flyktningar, Legar utan grenser, Mor Teresa osv. viser det. I tillegg har Nobelkomiteen gjeve fredsprisen til grunnleggjaren av FN sin Food and Agriculture Organization (FAO), John Boyd Orr, og til mannen bak den grønne revolusjon i jordbruket, Norman Borlaug. Årets fredspris representerer såleis ikkje noko prinsipielt nytt, sjølv om mikrokreditt som middel til å utrydde fattigdom er heilt nytt i fredsprissamanheng.

Ein skal aldri kimse av sunn fornuft. Dei fleste vil nok meine at når det stort sett har vore fred i det rike Europa dei siste tiåra, mens det har vore mange konflikter i det fattige Afrika, må det også ha noko med levekår å gjere. Samanhengane er kompliserte; sjeldan eller aldri kan alt forklarast ved hjelp av berre ein faktor. Men intuitivt er det ikkje vanskeleg å sjå for seg at det må vere ein sterk samanheng mellom fattigdom og konflikt. Og ein treng ikkje berre å stole på intuisjonen. I Human Security Report 2005, i oppsummeringa av forskinga kring dette temaet, heiter det såleis at "Indeed, one of the most striking findings to emerge from conflict research is that most wars take place in poor countries, and that as per capita income increases, the risk of war declines." Det betyr altså ikkje at fattige folk nødvendigvis har lettare for å ty til vald enn dei meir velstående. Statlege ressursar er også viktige. Jo meir velstående eit land er, desto større ressursar har landet til å gjere noko med dei tilhøva som elles kunne bidra til konflikt.

Det er ikkje berre éin veg ut av fattigdom. Det er mange. Men i år ønskjer Den Norske Nobelkomite å rette merksemda spesielt mot mikrokreditt. Dette verkemidlet har gjeve gode resultat i Bangladesh. Landet har hatt ein monaleg økonomisk vekst dei siste tiåra. Noko av

denne veksten skuldast ganske sikkert verksemda til Grameen Bank og andre institusjonar innanfor mikrokreditt. Det er viktig å auke bruken av dette verkemidlet.

I boka *Banker to the poor. The story of the Grameen Bank* spør Yunus om det verkeleg er mogeleg å tenkje seg ei verd fri for fattigdom. Han gjev sjølv dette svaret: "We have created a slavery-free world, a polio-free world, an apartheid-free world. Creating a poverty-free world would be greater than all these accomplishments while at the same time reinforcing them. This would be a world that we could all be proud to live in."

Omkring år 750 skreiv den kinesiske diktaren Tu Fu følgjande, omsett til norsk av Georg Johannesen:

Folkerike byer er våpensmier
Smi heller en plog, smi heller en harv
Der det nå er tårer og sand
ble det da silke og korn
Enken ble bondekone bak silkevestolen
Soldaten ble bonde bak pløyeoksen
Vårt tause folk ble da et tostemmig kor
for en sang om silke og korn.

I dag vil Den Norske Nobelkomite uttrykkje sin beundring for den innsatsen Muhammad Yunus og Grameen Bank har gjort overfor tusental av heilage, alminnelege menneske i Bangladesh og i mange andre land i verda. Vi håper fredsprisen vil gje inspirasjon i det vidare arbeidet for ei verd utan fattigdom. Dette målet vil ikkje bli nådd dei nærmaste tiåra. Men vi er undervegs.

I dag gratulerer og feirar vi dykk to, Muhammad Yunus og Grameen Bank. Bangla: Apnader Shobaikay Ushno Obhhinondon. Varmaste gratulasjonar til dykk alle! I morgon skal vi saman skunde oss vidare mot målet om ei verd utan fattigdom.